

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI**

**İTALYAN SEYYAHLARINA GÖRE AKKOYUNLU-OSMANLI İLİŞKİLERİ
VE TÜRKMENLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat Kaan YILDIZ

Anabilim Dalı: Tarih

Programı: Ortaçağ Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Gülseren CECELİ DURSUN

İSTANBUL 2019

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI**

**İTALYAN SEYYAHLARINA GÖRE AKKOYUNLU-OSMANLI İLİŞKİLERİ
VE TÜRKMENLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Murat Kaan YILDIZ
20126025**

Tarih Anabilim Dalı

Ortaçağ Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Gülseren CECELİ DURSUN

İSTANBUL 2019

Murat Kaan Yıldız tarafından hazırlanan İtalyan İslam Edebiyatı adlı bu tezin
Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üy. Gülsenen Ciceci Duman

Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında
Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Prof. Dr. İsmail G. Özgüdenli

Üye

Doç. Dr. Zeynep Aygün Seyitler

Üye

Dr. Öğr. Üy. Gülsenen Ciceci Duman (Danışman)

Üye

Üye

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sözel Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım klavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Adı-Soyadı:

İmzası:

İTALYAN SEYYAHLARINA AKKOYUNLU-OSMANLI İLİŞKİLERİ VE TÜRKMENLER

ÖZET

Kara Yülük Osman Bey tarafından bir beylik haline getirilen Türkmen Akkoyunlu oymağı, Uzun Hasan döneminde Anadolu'nun doğusunu, Azerbaycan'ı ve İran'ı içine alan büyük bir teşekkül olan Akkoyunlu Devleti'ne dönüşmüştür. Güçlenen bu devlet ile Osmanlı Devleti zamanla karşı karşıya gelmişlerdir. Bunda Osmanlı Devleti'nin, Akkoyunlu Devleti'nin müttefiki Trabzon Rum İmparatorluğu'ne ele geçirmesi, ticarete yüksek vergiler koyması, Osmanlılar'dan kaçan muhalif Türkmen beylerinin Uzun Hasan'a katılışı ve sahada Osmanlılara karşı bir müttefik arayan Venedik ve çok sayıda Avrupa devleti ile işbirliği etkili olmuştur. Akkoyunlular, Anadolu'ya Türkmen beyi Pir Ahmed'i desteklemek için büyük bir ordu göndermişse de bu ordu başarısız olmuştur. Cevaben Osmanlılar, Akkoyunlu topraklarına doğru büyük bir yürüyüş başlatmıştır. Fırat Nehri yakınında bozguna uğramış olsalar da meydan savaşını kazanmışlardır. Venedikliler, Akkoyunlu Devleti ile olan anlaşmaları gereği kararlaştırılan ateşli silah tesliminde başarısız olmuşlardır. İttifakları devam etse de Uzun Hasan'ın vefatı süreci sonlandırmıştır.

Akkoyunlu Devleti'nin şehirleri ve halklarının kültürleri, ittifak veya resmi görevleri vesilesiyle buraya gelmiş İtalyanların notlarında görülebilmektedir. Tebriz, Derbent, İsfahan ve Mardin gibi çok sayıda şehrin mimari yapıları, ekonomileri ve yakın tarihleri adına bilgiler verilmektedir. Eserlerde Akkoyunluların nüvesini oluşturan Türkmenlerin konar göçer yaşam tarzları, nüfusları, avcılıkları, sürü ve ulaşım hayvanları, kutlama ve yemek kültürleri, Uzun Hasan'ın bir devlet hakimi olarak nasıl bir yaşam sürdüğü, askerî teşkilatı, saray müziği ve sofrası kültürü de dahil olmak üzere saray yaşamı hakkında detaylı bilgiler mevcuttur. Ayrıca yoğun Türkmen nüfusu nedeniyle Turcomania olarak adlandırılan bir coğrafya ve halk ile devlet üzerinde etkin olan Kalenderi dervişleri hakkında da bu eserlerde dikkate değer bilgiler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akkoyunlular, Osmanlılar, Uzun Hasan, Fatih Sultan Mehmed, Türkmenler

AKKOYUNLU-OTTOMAN RELATIONS BY ITALIAN ITINERANTS AND TURKMENS

ABSTRACT

A Turkmen leader, Kara Yülük Osman Bey, transformed his nomadic clan, Akkoyunlu people, into an emirate, after the succession of Uzun Hasan whole of the east part of the Anatolia, Azerbaijan, and Persia joined to the emirate and he transformed it to a great empire. Thus Ottomans, the other great empire of the era, and Akkoyunlu Turkmens became enemies because of serious politic and economic reasons. Ottomans invaded the Empire of Trebizond, even it's under the protection of Turkmens, and started to collect excessive taxes from Akkoyunlu merchants. Turkmen leaders of Anatolia, whose lands conquered by Fatih Sultan Mehmed, refuged to Uzun Hasan. Akkoyunlu State became an ally of Venezia and some European countries for defeating Ottomans, for fighting together with their common enemy. Uzun Hasan sent an army to Anatolia for helping a Turkmen leader Pir Ahmed, however, they lost the fight, then Ottomans attacked to Akkoyunlu lands but they ambushed by Turkmens close to Fırat River. Finally, two armies came across in a battlefield and Ottomans won the battle. Veneziani couldn't deliver the firearms at the right time, which was the main responsibility of this city-state; their alliance didn't end. However, because of the death of Uzun Hasan, the process, fighting together for defeating the Ottomans, ended.

Italian writers, who traveled in Akkoyunlu lands, they wrote pieces of information about cities like Tabriz, Darband, Isfahan and Mardin; their architecture, economic conditions, the culture of people, recent history. Also, pieces of information about Turkmens are giving in the texts, who were the central-folk of the state, their nomadic lifestyle, population, hunting culture and animals have been used for hunting, their flocks and the animals for transportations, festivals, food culture, Uzun Hasan's daily life as a sovereign, his military organization, music, eating habits, table manners and the culture of the palace in many ways, a geographical place called Turcomania could be found. Textes also giving pieces of information about Turkmen dervishes, heterodox clergymen, who were very much influential on the government and people.

Anahtar Kelimeler: Akkoyunlu, Ottoman, Uzun Hasan, Fatih Sultan Mehmed, Turkmens

ÖNSÖZ

Akkoyunlu Devleti, XIV. yüzyılda Türkmenler tarafından kurulmuş bir devlettir. Uzun Hasan adlı hükümdarları hakimiyetinde, en güçlü dönemlerini yaşamış ve sınırları İran'ın doğusundan Orta Anadolu'ya kadar uzanır hale gelmiştir. Karakoyunlular, Timurlular, Memlukler ve Osmanlılar ile mücadele etmişler, Karamanoğulları Beyliği ve çok sayıda Avrupa devleti ile de ittifak kurmuşlardır. Zamanla hanedan içinde yaşanan mücadeleler sonucunda zayıflamışlar ve Safeviler tarafından da siyasî hayatlarına son verilmiştir.

Akkoyunlulara dair İran, Memluk, Osmanlı kaynaklarında hem siyasî hem de kültürel konularda bilgiler mevcuttur. Bu kaynaklarla beraber Uzun Hasan devrine ait İtalyanca olarak yazılan metinlerde de Akkoyunlu Devleti'nin siyasî tarihi ve kültürel yapısına dair yoğun bir mâlumat vardır ve birçok noktada Doğu kaynaklarına göre farklılık arz etmektedirler. Çalışmamızda, İtalyanca kaynaklarda Akkoyunlular hakkında verilen bilgiler incelenmiştir.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Akkoyunlu ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasî ilişkiler, İkinci Bölümde ise Akkoyunluların kültürel yapısı üzerinde durulmuştur.

İtalyanca kaynaklarda Akkoyunlu Devleti'nin Uzun Hasan döneminde gerçekleşen siyasî hadiselerine, devlet teşkilâtına, hükümdarın kişiliğine ve yaşam tarzına, Akkoyunluların yaşam biçimlerine, hayvanlarına, sosyolojik yapılarına, Akkoyunlu Devleti şehirlerine, bu şehirlerin ekonomik ve mimari düzenine, Türkmen dervişlerine ve İtalyanlar tarafından Turcomania olarak anılan Anadolu'nun doğusunda mevcut coğrafyanın halklarına, sınırlarına ve bitki ile hayvan çeşitliliğine dair detaylı bilgiler mevcuttur. Bu açıdan İtalyanca literatürün incelenmesi önem arz etmektedir.

Tezin yazım sürecince, İtalyanca seyahatnamelerin ve resmi belgelerin diğer kaynaklara kıyasla daha farklı bilgi ve yorumlar sunmaları çalışma açısından kısmi bir zorluk yaratmıştır. Bu bilgi ve yorumların anlaşılması için çok sayıda araştırma eserine mürâcaat edilmiştir.

Çalışmamız için Almanca'dan tercüme yapan Leyla Yıldız'a, Farsça'dan Vehid Kiyaksar'a, çok yönlü yardımlarından dolayı Şeyhmus Nayır'a, Aytaç Kaya'ya, Hasan Şahintürk'e ve Araş. Gör. Dr. Ahmet Vurgun'a teşekkür ederim. Değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Özgür Kolçak'a birçok konudaki yardımı, kaynak kullanımındaki öğütleri ve desteği için çok teşekkür ederim. Değerli, Tez Danışmanı hocam Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Ceceli Dursun'a teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçteki desteklerinden ötürü anneme de teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	ix
ABSTRACT	xi
ÖNSÖZ.....	xiii
İÇİNDEKİLER	xv
KISALTMALAR	xix
KAYNAK TANITIMI	xxii
A. İtalyan Kaynakları	xxii
B. Osmanlı Kaynakları	xxvii
C. İran Kaynakları	xxxiii
D. Memluk Kaynakları.....	xxxvi
E. Diğer Kaynaklar	xxxviii
F. Araştırma Eserler	xxxix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM SİYASİ BİLGİLER	13
1.1 Yûsuf Mîrzâ'nın Anadolu Seferi.....	13
1.1.1 Yûsuf Mîrzâ'nın Kazandığı Zaferler	13
1.1.2 Yûsuf Mîrzâ'nın Yenilgisi	16
1.1.3 Yûsuf Mîrzâ'nın Seferleri Sonrasında Yaşananlar	17
1.2 Osmanlı Kaynaklarına Göre Yûsuf Mîrzâ'nın Seferleri	18
1.3 Kayseri İline Yapılan Saldırı.....	21
1.4 İtalyan Yazarlara Göre Tercan ve Otlukbeli Savaşı'nda Ordular	22
1.4.1 Akkoyunlu Ordusu.....	24
1.4.1.1 Nüfus ve Orduyu Oluşturan Milletler	24
1.4.1.2 Teçhizat	26
1.4.2 Osmanlı Ordusu	27
1.4.2.1 Nüfus	27
1.4.2.2 Ordu ve Ordugâh Düzeni	28
1.4.2.3 İaşenin Temini	32
1.5 Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Ordusu'nun Nüfusu	34
1.6 Tercan Savaşı	34
1.6.1 Seferin Başlangıcı	34
1.6.2 Osmanlılar'ın Niksar, Karahisar ve Erzincan'a Saldırısı.....	35
1.6.3 Tercan Suyu'nda Savaş.....	36
1.6.3.1 Akkoyunlu Ordusunun Galibiyeti	37
1.6.3.2 Osmanlı Ordusunun Geri Çekilmesi	40
1.7 Osmanlı Kaynaklarında Tercan Savaşı	42
1.8 Otlukbeli Savaşı	44
1.8.1 Orduların Karşılaşması	44
1.8.2 Meydan Savaşı	45
1.8.3 Meydan Savaşı Sonrasında Gerçekleşen Hadiseler	48

1.9	Osmanlı Ordusunun Geri Dönüşü	49
1.9.1	Osmanlı Ordusunun Akkoyunlu Şehirlerine Saldırısı	49
1.9.1.1	Bayburt'a Saldırı	49
1.9.1.2	Erzincan'a Saldırı	50
1.9.1.3	Karahisar'ın Alınması	50
1.9.1.4	Niksar ve Koyluhisar'ın Alınışı	52
1.10	Osmanlı Kaynaklarına Göre Otlukbeli Savaşı	52
1.11	Akkoyunluların Savaşı Kaybetmesinin Nedenleri	54
1.11.1	Osmanlı Ordusunun Sayısal Üstünlüğü	54
1.11.2	Osmanlı Ordusunun Ateşli Silahları	56
1.12	Otlukbeli Savaşı Sonrasında Akkoyunlu Devleti'nin Siyasî Durumu	60
1.13	Uğurlu Mehmed'in İsyanı	65
1.13.1	Uğurlu Mehmed'in Fatih Sultan Mehmed'e Sığınması	65
1.13.2	Uğurlu Mehmed'in Katli	67
1.13.3	İsyanın Gerçekleşmesinde Kürtlerin Rolü	69
İKİNCİ BÖLÜM TARİHİ COĞRAFYA İLE İLGİLİ BİLGİLER.....		73
2.1	İtalyanca Kaynaklarda Türk ve Türkmen Adları	73
2.1.1	Türk ve Türkmen Adlarının Anlamı	73
2.1.2	İtalyanca Kaynaklara Göre Mevcut Ayrım	74
2.1.3	Osmanlı Kaynaklarındaki Ayrım	75
2.2	Türkmenlerin Yaşam Tarzları ve Kültürleri Hakkında Verilen Bilgiler	76
2.2.1	Akkoyunlu Oymağının Nüfusuna Dair Verilen Bilgiler	76
2.2.2	Halk	76
2.2.2.1	Ordu	80
2.2.2.2	Türkmen Kadınları	82
2.2.2.3	Tüccarlar ve Ürünleri	85
2.2.3	Hayvanlar	87
2.2.3.1	Sürü Hayvanları	88
2.2.3.2	Ulaşımında Kullanılan Hayvanlar	88
2.2.3.3	Av Hayvanları	89
2.2.4	Kutlama Kültürü	92
2.2.5	Bayrak	94
2.3	Uzun Hasan'a Dair Verilen Bilgiler	94
2.3.1	Kişiliği	95
2.3.2	Görünüşü	101
2.3.3	Yaşam Tarzı	101
2.3.4	Yaşam Alanları	103
2.4	Akkoyunlu Şehirlerine Dair Verilen Bilgiler	104
2.4.1	Anadolu Şehirleri	105
2.4.1.1	Ahlat	105
2.4.1.2	Bayburt	106
2.4.1.3	Erciş	107
2.4.1.4	Erzincan	107
2.4.1.5	Harput	108
2.4.1.6	Hasankeyf	108
2.4.1.7	Mardin	109
2.4.1.8	Muş	110
2.4.1.9	Palu	110
2.4.1.10	Siirt	111
2.4.1.11	Urfa	111

2.4.2	Azerbaycan Şehirleri.....	112
2.4.2.1	Bakü	112
2.4.2.2	Beşkent.....	112
2.4.2.3	Derbent.....	113
2.4.2.4	Esterebad	116
2.4.2.5	Hoy	116
2.4.2.6	Şamahı.....	117
2.4.2.7	Tebriz	117
2.4.3	İran Şehirleri	124
2.4.3.1	Çulperhan	125
2.4.3.2	Hürmüz.....	125
2.4.3.3	İsfahan	125
2.4.3.4	Kaşân.....	127
2.4.3.5	Kum.....	127
2.4.3.6	Sultaniye.....	127
2.5	Turcomania Coğrafyası	128
2.5.1	Turcomania Adı	129
2.5.2	Turcomania'nın Sınırları.....	130
2.5.3	Büyük Ermenistan'ın Türkleşmesi	131
2.5.3.1	Doğu Anadolu'nun ve Güneydoğu Anadolu'nun Türkleşmesi	132
2.5.3.2	Azerbaycan'ın Türkleşmesi	133
2.5.3.3	Büyük Ermenistan'ın Türkleşmesinin Ekonomik ve Beşeri Boyutu	134
2.5.4	Turcomania'da İtalyan Yazarlar Tarafından Görülenler	135
2.6	Dervişler	137
SONUÇ.....		145
BİBLİYOGRAFYA		149
EKLER.....		167
BİYOGRAFİ.....		173

KISALTMALAR

- Angiolello/Grey** : Giovan Maria Angiolello, *A Narrative of Italian Travels of Persia, In the Fifteenth and Sixteen Centuries*, trans. by: Charles Grey, London 1873.
- Angiolello/Gündüz** : Giovan Maria Angiolello, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, Giovan Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2007.
- Angiolello/Ramuzio** : Giovan Maria Angiolello, "Breve narrazione della vita e fatti del signor Ussuncassano", *Navigazioni e Viaggi*, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979.
- bkz.** : Bakınız
- Broquiere/Arda** : Bertrandon De La Broquiere, *Bertrandon De La Broquiere'in Deniz Aşırı Seyahati*, terc. İlhan Arda, İstanbul 2000.
- Broquiere/Jones** : Bertrandon de la Brocquiere, *The Travels of Bertrandon de la Brocquiere, To Palestine and his Return from Jarusalem Overland to France, During the Years 1432 & 1433*, trans by. Thomas Jones, Oxford 1852.
- C.** : Cilt
- Contarini/Gündüz** : Ambrogio Contarini, *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2006.
- Contarini/Ramuzio** : Ambrogio Contarini, "Il viaggio del magnifico del messer Ambrosio Contarini", *Navigazioni e Viaggi*, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979.
- Contarini/Thomas** : Ambrogio Contarini, *Travels to Tana and Persia, and A Narrative of Italian Travels in Persia by Josafa Barbaro and Ambrogio Contarini*, trans. by. William Thomas, London 1873.
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- Don Juan de Persia/Cortés** : Don Juan de Persia, *Relaciones de Don Juan de Persia, Prologo y Notas*, Narciso Alonso Cortés, Madrid 1946.
- Don Juan of Persia/Strange** : Don Juan of Persia, *A Shi'ah Catholic, 1560-1604*, trans. by: Guy Le Strange, London 1926.
- ed.** : Editör, Editor

- Edirneli Oruç Beğ/Atsız** : Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Nihal Atsız, İstanbul, Tarihsiz.
- haz.** : Hazırlayan
- Iosofat Barbaro/Ramuzio** : Iosofat Barbaro, “Di messer Iosofat Barbaro, gentliuomo veneziano, il viaggio della Tana e Persia”, *Navigazioni e Viaggi*, IV, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979.
- İA** : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
- İranlı Don Juan/Gündüz** : İranlı Don Juan, *İlişkiler, Bir Şii/Katolik, Oruç Bey Bayat/İranlı Don Juan*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2014.
- Josafa Barbaro/Thomas** : Josafa Barbaro, *Travels to Tana and Persia, and A Narrative of Italian Travels in Persia by Josafa Barbaro and Ambrogio Contarini*, trans. by. William Thomas, London 1873.
- Josaphat Barbaro/Gündüz** : Josaphat Barbaro, *Tana’ya ve İran’a Seyahat*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2005.
- Marco Polo/Komroff** : Marco Polo, *The Travels of Marco Polo (The Venetian)*, trans. by. Manuel Komroff, London 1926.
- Marco Polo/Ronchi** : Marco Polo, *Il Millione*, a cura di Gabriella Ronchi, Milano 1982.
- Mark Polo/Dokuman** : Marko Polo, *Markopolo Seyahatnamesi*, I, terc. Filiz Dokuman.
- MSGSÜ** : Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
- Oruç b. Adil/Öztürk** : Oruç b. Adil, *Oruç Beğ Tarihi, Anonim Tevârih-i Âli Osman*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007.
- s.** : Sayfa
- SBE** : Sosyal Bilimler Enstitüsü
- terc.** : Tercüme eden
- The Travels of a Merchant in Persia/Grey** : The Travels of a Merchant in Persia, *A Narrative of Italian Travels of Persia, In the Fifteenth and Sixteen Centuries*, trans. by: Charles Grey, London 1873.
- trans. by** : Tercüme eden (İngilizce)
- Venedikli Bir Tüccar/Gündüz** : Venedikli Bir Tüccar, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, Giovan Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D’Alessandri’nin Seyahatnameleri*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2007.
- Viaggio d’un Mercante Nella Persia/Ramuzio** : “Viaggio d’un mercante nella Persia”, *Navigazioni e Viaggi*, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979.
- Zeno/Grey** : Caterino Zeno, *A Narrative of Italian Travels of Persia, In the Fifteenth and Sixteen Centuries*, trans. by: Charles Grey, London 1873.

Zeno/Gündüz

: Caterino Zeno, *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri*, Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2006.

Zeno/Ramuzio

: Caterino Zeno, “Dei commentarii del viaggio in Persia”, *Navigazioni e Viaggi*, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979.

KAYNAK TANITIMI

A. İtalyan Kaynakları

Bu çalışmada, İtalyanca kaynak olarak Venedik elçilerinin seyahat notları ve Venedik Senatosu'na gönderdikleri resmi evraklar olan metkuplar ile İtalyan bir Osmanlı defterdarının notları kullanılmıştır.

Iosofat Barbaro, soylu bir aileden gelen Venedikli diplomat, tüccar, asker ve bir yazardı. Türkçe ve Farsça bilmekteydi. 1431'de Venedik Senatosu'na girmiş, Tana'ya ticaret amacıyla yerleşmiş ve Tatarların şehre saldırılarını engellemek için onlara elçi olarak gönderilmiştir. Arnavutluk'a, senato adına üst rütbeli bir görevle atanmış ve burada Türklere karşı savaşır asker toplamıştır. Venedik'in Rodos ve Kıbrıs ile beraber Osmanlı Devleti'ne düzenleyeceği bir deniz harekâtı ve Uzun Hasan'a ateşli silahlar ulaştırmak için senato tarafından vazifelendirilmiştir¹. “*Di messer Iosofat Barbaro, gentliuomo veneziano, il viaggio della Tana e Persia*“ adlı seyahatnamesi tezimizde kullanılan başlıca kaynaklardan biridir. Eserde Anadolu'da, Azerbaycan'da ve İran'da karşılaştığı halkların giyimleri, yeme-içme ve dini adetlerine, kutlama kültürlerine ve de yaşamlarına dair bilgiler vermektedir. Eserde ayrıca mimari yapılara, Akkoyunlu saray ve devlet teşkilatına, Türkmen yaşamına ve Uzun Hasan'a dair bilgiler de mevcuttur. Iosofat Barbaro'nun kendisi bizzat, Uzun Hasan'a diplomatik görevlerle gönderilmiş olduğu için notları çalışmamız için büyük bir önem taşımaktadır. Bu seyahatnameye ulaşmak için Ramuzio'nun “*Navigazioni e*

¹ *Lettere al Senato Veneto*, a cura di Enrico Cornet, Vienna 1852, s. V-VII; Hugh James Rose, “Barbaro, (Joseph, or Josafat)”, *New Biographical Dictionary*, III, London 1857, s. 137; Angelo Michele Piemontese, “Barbaro, Giosofat”, *Encyclopedia Iranica*, III, s. 758; Michela Marangoni, Manlio Pastori Stocchi, *Una Famiglia Veneziana nella Storia: I Barbaro*, Venezia 1996, s. 120.

Viaggi” adlı antolojisi kullanılmıştır². Bu eser William Thomas tarafından İngilizce’ye, Tufan Gündüz tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir³.

Bir mütercimin oğlu olan Caterino Zeno’nun doğum tarihi bilinmemektedir. Venedik Senatosu adına çalışan bir diplomat ve tüccardır. Uzun Hasan’ın eşi Despina Hatun sayesinde diplomatik görevler ve Venediklerle Akkoyunlular arasında ittifak adına Tebriz’e gitmiştir. Ayrıca Uzun Hasan tarafından Polonya ve Macaristan’a, Osmanlı Devleti’ne karşı ittifak kurulması amacıyla gönderilmiştir⁴. Tezimizde kendisinin “*Dei commentarii del viaggio in Persia*” adlı çalışması kullanılmıştır. Burada, Akkoyunluların Tebriz’i ele geçirmesi, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Venedik Senatosu ile ittifak kurulması, Karamanoğulları ile siyasî ilişkileri, Yûsuf Mîrzâ’nın Anadolu seferi ve Şehzade Mustafa ile olan mücadelesi, Tercan’daki Akkoyunlu zaferi, Otlukbeli Savaşı, Osmanlıların Akkoyunlu kalelerini alışı, yazarın Uzun Hasan tarafından Avrupa’ya gönderilişi, Uğurlu Mehmed’in isyanı ve Fatih Sultan Mehmed ile ittifak kurması konuları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu seyahatnameye ulaşmak için Ramuzio’nun “*Navigazioni e Viaggi*” adlı antolojisi kullanılmıştır⁵. Bu eser Charles Grey tarafından İngilizce’ye, Tufan Gündüz tarafından da Türkçe’ye çevrilmiştir⁶.

Giovan Maria Angiolello, Bologna kökenli soylu bir aileye mensup ve 1450’ye yakın bir tarihte Vicenza’da doğmuş yazar ve bir askerdir. Türkçe’yi ileri bir seviyede bilmektedir. 1470 tarihinde, Venedik’in elinde bulunan Eğriboz adasının Türkler tarafından alınması sonucunda kardeşiyle beraber esir düştü. Kardeşi idam edilse de

² Iosofat Barbaro, “Di messer Iosofat Barbaro, gentliuomo veneziano, il viaggio della Tana e Persia”, *Navigazioni e Viaggi*, IV, a cura di Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 491-574.

³ *Travels to Tana and Persia, and A Narrative of Italian Travels in Persia by Josafa Barbaro and Ambrogio Contarini*, trans. by. William Thomas, London 1873, s. 3-108; Josaphat Barbaro, *Tana’ya ve İran’a Seyahat*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2005, s. 15-126.

⁴ “Caterino Zeno”, *The Penny Encyclopedia of The Scoiety For Diffusion of Useful Knowledge*, Volume XXVII, London 1843, s. 763; Charles Knight, “Caterino Zeno”, *Biography, Third Division of The English Encyclopedia*, Volume VI, London 1868, s. 918; “Caterino Zeno”, *The Encyclopedia Britannica A Dictionary of Art, Sciences and General Literature*, Volume XVII, New York 1885, s. 633-636; Pietro Donazzolo, “Caterino Zen”, *I Viaggiatori Veneti Minoi*, Roma 1927, s. 48-49. Zeno ailesi için ayrıca bkz. David Goudsward, *The Westford Knight and Henry Sinclair*, McFarland 2010, s. 59, 67.

⁵ Caterino Zeno, “Dei commentarii del viaggio in Persia”, *Navigazioni e Viaggi*, III, a cura di Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 146-187. Tezimizde kullanılan bu kısımlar haricinde eserde Şah İsmail ve Safeviler hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur.

⁶ *A Narrative of Italian Travels of Persia, In the Fifteenth and Sixteen Centuries*, trans. by: Charles Grey, London 1873, s. 1-67; *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu’da Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2006; *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, Giovan Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D’Alessandri’nin Seyahatnameleri*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2007, s. 17-67.

kendisinin canı bağışlandı, bir süre Fatih Sultan Mehmed'in seferlerinde hizmetli olarak bulundu. Daha sonra Şehzade Mustafa'nın yanına verildi ve Akkoyunlulara karşı olan sefere iştirak etti. 1474'te Şehzade'nin ölümünden sonra İstanbul'a geldi, burada mâliyeğe bağlı olarak defterdarlarla beraber çalıştı ve Sultan'ın Avrupa seferlerinden bazılarına katıldı ve onun da ölümünden sonra II. Bayezid'e de hizmet etti. İstanbul'dan ayrılarak bir süre İtalya'da bulunduydu da Tebriz'e gitti ve 1499 ile 1515 yılları arasında burada yaşadı. Tebriz'de tüccar olarak veyahut Venedik Senatosu'na hizmet etmek amacıyla Akkoyunlu hükümdarı Yakup Bey'in divânında bulunmaya başladı. Hayatının son yıllarını ise muhtemelen Vicenza'da geçirdi⁷. Tezimizde kendisinin “*Breve narrazione della vita e fatti del signor Ussuncassano*” adlı çalışması kullanılmıştır. Burada Karamanoğulları Beyliği, Osmanlı ve Akkoyunlu Devleti arasındaki siyasî ilişkilerden, Yûsuf Mîrzâ'nın Anadolu seferi ve Şehzade Mustafa ile olan mücadelesinden, Osmanlıların Akkoyunlulara karşı sefere çıkışından ve sefer esnasında nasıl bir ordugâh düzeni kurduklarından, iaşelerini nasıl sağladıklarından, Tercan'daki Akkoyunlu zaferinden, Otlukbeli Savaşı'ndan, Osmanlıların bazı Akkoyunlu kalelerini alışından ve de Uzun Hasan'ın, Gürcistan seferinden bahsetmektedir. Çalışması, yazarın Akkoyunlu ile Osmanlılar arasında gerçekleşen mücadelelere şahit olması açısından büyük bir önem arz ettiği için kullandığımız başlıca kaynaklardan biri olmuştur. Bu esere ulaşmak için Ramuzio'nun “*Navigazioni e Viaggi*” adlı antolojisi kullanılmıştır⁸. Çalışmamızda kullanılan eseri William Thomas tarafından İngilizce'ye, Tufan Gündüz tarafından da Türkçe'ye çevrilmiştir⁹. Bu eseri haricinde bir de *Historia Turchesca* adında Osmanlıların saray ve devlet teşkilatına dair bilgilerin de yer aldığı, Fatih Sultan

⁷ Niccolo Di Lenna, "Ricerche intorno allo storico G. M. A. (degli Anzolelli), palazzo videntino, 1451-1525", *Archivo Veneto-Tridentino*, V, Venezia 1924, s. 1-56; Franz Babinger, "Angiolello, Giovanni Maria", *Dizionario Biografico degli Italiani*, III, Roma 1961, s. 275-278; Loredana Olivato, "Giovan Maria Angiolello un videntino tra i turchi nel rinascimento," *Il Veltrio*, XXIII, Roma 1979, s. 143-48; Mahmut Şakiroğlu, "Angiolello, Giovan Maria", *DİA*, III, s. 196-197.

⁸ Giovan Maria Angiolello, "Breve narrazione della vita e fatti del signor Ussuncassano", *Navigazioni e Viaggi*, III, a cura di Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 359-420. Tezimizde kullanılan bu kısımlar haricinde eserde Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Akkoyunlu Devleti'nde gerçekleşenler, Safevi Devleti'nin, Dulkadiroğulları, Özbekler ile mücadeleleri ve Osmanlıların Memluklere karşı düzenlediği seferler hakkında bilgiler de bulunmaktadır.

⁹ *Travels to Tana and Persia, and A Narrative of Italian Travels in Persia by Josafa Barbaro and Ambrogio Contarini*, trans. by. William Thomas, London 1873, s. 69-138; *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovan Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2007, s. 31-123.

Mehmed ve II. Bayezid dönemindeki siyasî ve askerî olayların anlatıldığı bir eseri daha mevcuttur¹⁰.

“*Viaggio d'un mercante nella Persia*” adı verilen, yazarı bilinmeyen bir eser de yine Uzun Hasan’ın Trabzon Rum İmparatorluğu ile olan siyasî ilişkileri ve de Fatih Sultan Mehmed ile olan askerî mücadeleleri hakkında bilgiler vermektedir. Eserde ayrıca Uzun Hasan tarafından yaptırılan Heşt Behişt sarayı hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu esere ulaşabilmek için Ramuzio’nun “*Navigazioni e Viaggi*” adlı antolojisi kullanılmıştır¹¹. Çalışmamızda adı bilinmeyen bu yazardan, eserin başlığı gereği “*Tüccar*” olarak bahsedilmiştir¹². Kendisinin *Domenico Romano* adlı meşhur bir gezgin veya bir ajan olduğu düşünülmektedir¹³. Ancak yazarın Türkmen beyleri ile olan yakın ilişkisi ve iletişimi, askerî seferlere dair olan ayrıntılı bilgileri kendisinin bir tüccardan ziyade bir ajan ya da bir diplomat olduğunu düşündürmektedir¹⁴. Bu eser Charles Grey tarafından İngilizce’ye, Tufan Gündüz tarafından da Türkçe’ye çevrilmiştir¹⁵.

Ambrogio Contarini, soylu ve köklü bir Venedikli aileden gelen diplomat, asker ve bir tüccardır. Bir süre, İstanbul’da ticaretle uğraşmış, 1463’te çıkan Venedik-Osmanlı savaşında İstanbul’u terk ederek Türklere karşı denizde mücadele etmiştir. Venedik Senatosu tarafından diplomatik vazifeler ve ittifak kurma göreviyle Tebriz’e gönderilmiştir. Daha sonra Uzun Hasan’ın mektubunu Kazimierz Jagiellon’a teslim

¹⁰ Giovan Maria Angiolello, *Historia Turchesca*, Bucureşti 1909. Bu eser ise Pınar Gökpar tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. Giovan Maria Angiolello, *Fatih’in İçöğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmed*, terc. Pınar Gökpar, İstanbul 2011.

¹¹ *Viaggio d'un mercante nella Persia*, *Navigazioni e Viaggi*, III, a cura di Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 421-573.

¹² “*Viaggio d'un mercante nella Persia*”, başlığı “*Bir Tüccar’ın İran’daki Seyahati*” olarak tercüme edilebilir.

¹³ Michele Bernardini, Anna Vanzan, “Travel Accounts”, *Encyclopedia Iranica*, XIV-3, Columbia 2007, s. 250-259. Ticaret ve dini sebeplerle Ortaçağ’da İran’a seyahat eden İtalyanlar için ayrıca bkz. Lawrence Lockhart, “European Contacts With Persia, 1350-1736”, *The Cambridge History of Iran, The Timurid and Safavid Periods*, VI, Cambridge 1986, s. 373-410.

¹⁴ Tezimizde kullanılan kısımlar haricinde Uzun Hasan’ın ölümünden sonra Akkoyunlu Devleti’nde gerçekleşen siyasî olaylar, Safevi Devleti’nin Dulkadiroğulları, Anadolu’daki Kürt beyleri, Özbekler ve Osmanlılar ile olan mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Akkoyunlu Devleti’nin çöküşüne müteakip, Anadolu’nun doğusunda ve Azerbaycan’da gezdiği şehirlerin fiziki durumuna ve burada oturan halkların kültürel yapıları ile yaşamlarına dair bilgiler de vermektedir.

¹⁵ *A Narrative of Italian Travels of Persia, In the Fifteenth and Sixteen Centuries*, trans. by: Charles Grey, London 1873, s. 139-209 ; *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovan Maria Angiolello, *Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D’Alessandri’nin Seyahatnameleri*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2007, s. 123-217.

ederek dünya tarihinde İran ve Polonya siyasî ilişkilerini başlatan kişi olmuştur¹⁶. Yazar, gözlemlerini Venedik Senatosu'na sözlü olarak aktarmıştır. Bu konuşma “*Il viaggio del magnifico del messer Ambrosio Contarini, ambasciadore della illustrissima Signoria di Venezia al gran signore Ussuncassan, re di Persia*” başlığıyla Ramuzio'nun “*Navigazioni e Viaggi*” adlı antolojisiinde bulunmaktadır¹⁷. Azerbaycan'daki bitki ve hayvan çeşitliliğine, şehirler ile mimari yapılara, buralarda neler üretildiğine, halkların kültürlerine ve yaşamlarına, yabancılara olan yaklaşımlara dair ayrıntılı bilgiler bu eserde bulunmaktadır. Uzun Hasan'ın siyasî kararlarına, yaşayışına, kişiliğine ve görünüşüne, Uğurlu Mehmed'in isyanına, Türkmenlerin konar-göçer yaşam biçimine, hayvanlarına dair de yine bilgiler bulunmaktadır. Eseri çalışmamızda kullanılan başlıca eserlerden biridir¹⁸. William Thomas tarafından İngilizce'ye, Tufan Gündüz tarafından da Türkçe'ye çevrilmiştir¹⁹.

Diplomat olan bu seyyahlar tarafından Venedik Senatosu'na, Macaristan, Polonya ve Sicilya devletlerine gönderilen mektuplar ile Uzun Hasan'ın elçilere ve Avrupa'ya gönderdiği mektupların tercümeleri de tezimizin konusuyla ilintili olarak kullanılmıştır. Mektupları kullanabilmek için Enrico Cornet tarafından “*Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*”, ile “*Lettere al Senato Veneto*” ve Guglielmo Berchet tarafından “*La Repubblica di Venezia e la Persia*” bir araya getirilmiş olan resmi evlâkların toplu olarak bulunduğu bu üç esere başvurulmuştur²⁰. Mektuplar İtalyanca ve Latince olarak mevcuttur. Türkçe veya İngilizce'ye tercüme edilmemişlerdir.

¹⁶ Anna Krasnowolska, “Iranian Studies”, *Iranian Studies in Europe and Japan*, XX-2, Abingdon 1987, s. 179-221. Bu bilgi Polonya Cumhuriyeti tarafından resmi olarak kabul edilmiş bir bilgidir. “tehran.mfa.gov.pl” 23.04.2015.

¹⁷ Ambrogio Contarini, “Il viaggio del magnifico del messer Ambrosio Contarini”, *Navigazioni e Viaggi*, III, a cura di Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979. Contarini için ayrıca bkz. Sigismund von Herberstein, *Notes Upon Russia, Volume I*, trans. by Richard Henry Major, London 1851 s. LXXIV-LXXVI; Nathalie Hester, *Literature and Identity in Italian Baroque, Travel Writing*, Burlington 1988, s. 99.

¹⁸ Ambrogio Contarini, “Il viaggio del magnifico del messer Ambrosio Contarini”, *Navigazioni e Viaggi*, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 575-631.

¹⁹ *Travels to Tana and Persia, and A Narrative of Italian Travels in Persia by Josafa Barbaro and Ambrogio Contarini*, trans. by. William Thomas, London 1873, s. 107-173; *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2006, s. 68-137.

²⁰ *Lettere al Senato Veneto*, a cura di Enrico Cornet, Vienna 1852; *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, e pubblicati per Enrico Cornet, Vienna 1856; *La Repubblica di Venezia e la Persia*, a cura di Guglielmo Berchet, Torino 1865.

B. Osmanlı Kaynakları

Bu çalışmada, Osmanlı ve Akkoyunlu Devleti'nin siyasî ve askerî tarihini daha iyi inceleyebilmek için Türk tarihçilerinin de çalışmaları kullanılmıştır.

Tursun Bey veya Tur-i Sina, Fatih Sultan Mehmed Bey döneminde yaşamış bir Osmanlı tarihçisidir. Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey'in oğludur. İyi bir eğitim görmüş ve 1464 yılı itibarıyla de Fatih Sultan Mehmed'in maiyetine dahil olarak çok sayıda sefere iştirak etmiştir. II. Bayezid'in hizmetindeyken yaşının ilerlemesi nedeniyle görevinden ayrılmış ve Bursa'ya yerleşmiştir. Burada Fatih Sultan Mehmed adına “*Târih-i Ebü'l-Feth*” adlı meşhur ve bilinen tek çalışmasını kaleme almıştır²¹. Eserde önce kitabın yazılış sebepleri anlatılmaktadır. Sonrasında yazar “*padişahlığın*” arz ettiği önemi ve gerekliliğini açıklar ve de bir padişahın sahip olması gereken vasıflardan bahseder. Esas metin ise Fatih Sultan Mehmed'in tahta ilk çıkışı ile II. Bayezid döneminde 1488'teki Memlük Seferi arasındaki süre zarfında gerçekleşen askerî ve siyasî olaylar üzerinedir. Fatih Sultan Mehmed'in, Uzun Hasan'a karşı düzenlediği seferde Sultan'ın yanında olması nedeniyle bu eser çalışmamızda kullanılan başlıca kaynaklardan biri olmuştur²². Çalışmada Mertol Tulum'un Türkiye Türçesi'ne olan uyarlamasından istifade edilmiştir²³.

Bu çalışmada kullanılan bir diğer Osmanlı kaynağı Aşıkpaşazade'nin eseridir. XV. yüzyılda yaşamış bu yazarın asıl adı Derviş Ahmed'dir ancak büyük dedesinin ismi Aşık Paşa vesilesiyle bu isimle anılır. 1400 yılı yakınlarında Amasya Sancağı'na bağlı Elvan Çelebi Köyü'nde doğmuştur. Tekke eğitimi aldı, Geyve'de Yahşi Fakih'in evinde yaşadı ve II. Murad'ın seferlerine iştirak etmiştir. “*Tevârih-i Al-i Osmân*” adlı eserini yazdığı muhtemelen seksen beş yaşında olduğu ve bir süre sonra da vefat ettiği düşünülmektedir. Çalışmasında Osmanlı hanedanının ortaya çıkışından Fatih Sultan Mehmed'in İşkodra Seferi'ne kadar olan süre zarfındaki siyasî ve askerî olayları anlatmaktadır. Padişahların sosyal devlet anlayışları, padişah

²¹ Mertol Tulum, “Dursun Bey”, *DİA*, X, s. 6-7.

²² Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.

²³ Konu için ayrıca bkz. Halil İncelik, “Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, LXIX, Viyana 1977, s. 55-71; Kenan İnan, *A Summary and Analysis of Târih-i Ebü'l-Feth (History of the Conqueror) of Tursun Bey (1488)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Manchester, Manchester 1993; Tursun Bey, *La conquista di Costantinopoli*, tradotto da Luca Berardi, Milano 2007; Uğur Gürsu, “Osmanlıdaki Hükümdarlık Anlayışının Tarih'i Ebü'l Feth'teki Yansımaları”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, LXIII, İstanbul 2010, s. 67-84.

ve paşalar tarafından yaptırılan mimari eserlerden de bahsedilir. Eserde sadece kronolojik tarih anlatımı değil, aynı zamanda soru-cevap şeklinde ilerleyen kısımlar da mevcuttur²⁴. Yazar, Osmanlı Devleti ve Akkoyunlu Devleti arasındaki mücadelelerin çağdaşı olduğu için eseri tezimizde kullanılan başlıca kaynaklardan olmuştur. Eser Uzun Hasan'ın annesi Sare Hatun'u Fatih Sultan Mehmed'e elçi olarak gönderişinden, Karamanoğulları Beyliği ile Akkoyunlu ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasî ilişkilerden, Yûsuf Mîrzâ'nın Anadolu seferi ve Şehzade Mustafa ile olan mücadelesinden, Tercan'da olan Akkoyunlu zaferinden ve Otlukbeli Savaşı'ndan bahsetmektedir. Bu eser için Nihal Atsız'ın Türkiye Türkçesi'ne olan uyarlamasına başvurulmuştur²⁵.

Döneme çağdaş olan Mehmed Neşrî konumuzla ilgili bilgi veren önemli Osmanlı kaynakları arasındadır. Neşrî olarak anılmakta olan yazarın hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Kendisi Bursa'da iyi bir eğitim almıştır, ilmiye sınıfındandır ve muhtemelen bürokratik da yapmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in vefatına müteakip yaşanan sürece tanıklık etmiştir²⁶. Meşhur eseri “*Kitâb-ı Cihannümâ*” altı ciltlik bir dünya tarihi olsa da elimizde sadece Türk tarihi ile alakalı olan kısmı mevcuttur. Eserde Oğuzlar, Anadolu Selçukluları ve Osmanlıların başlangıçtan 1485 yılına kadarki olan tarihi hakkında siyasî ve askerî bilgiler verilmektedir. Yazarın, Fatih Sultan Mehmed ile Uzun Hasan arasındaki mücadelenin bir çağdaşı olması nedeniyle eserine sıkça başvurulmuştur²⁷. Çalışmamız için Necdet Öztürk'ün Türkiye Türkçesi'ne olan uyarlaması kullanılmıştır²⁸.

²⁴ Abdülkadir Özcan, “Aşıkpaşazade”, *DİA*, IV, s. 6-7.

²⁵ Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1992. Konu için ayrıca bkz. Mehmed Fuad Köprülü, “Aşıkpaşazâde”, *İA*, I, s. 706-709; Victor Louis Menage, “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı”, terc. Salih Özbaşlangıcı, *Türkiye Eğitim ve Bilim Dergisi*, IX, Ankara 1978, s. 227-240; Halil İnalçık, “How to Read 'Ashik Pasha-zade's History'”, *Studies in Ottoman History in Honour of Professor Menage*, ed. Colin Heywood, Colin Imber, İstanbul 1994, s. 139-167.

²⁶ Abdülkadir Özcan, “Neşrî” *DİA*, XXXIII, s. 20.

²⁷ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannümâ, Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2011. Konu için ayrıca bkz. Şehabeddin Tekindağ, “Neşri”, *İA*, IX, s. 214-216; Victor Louis Menage, *Neshri's History of the Ottomans: The Sources and Development to the Text*, London 1964; Faik Reşit Unat, “Müverrih Mehmed Neşri' nin Eseri ve Hayatı Hakkında”, *Belleten*, XX-82, Ankara 1957, s. 297 -300; Erdal Taşbaş, “Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış”, *Mediterranean Journal of Humanities*, I-2, Antalya 2011, s. 213-223; Murat Cem Mengüç, “Interpreting Ottoman Identity with the Historian Neşri”, *Living in the Ottoman Realm*, ed. Christian Isom Verhaaren, Kent Schull, Bloomington 2016, s. 67-78.

²⁸ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannümâ, Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2011.

Oruç b. Âdil ya da bilinen diğer adıyla Oruç Beğ, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid döneminde yaşamış bir Osmanlı tarihçisidir. Kendisi hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen, Edirne’de divân katipliği yapmıştır. “*Tevârih-i Ali Osman*” adlı eserini tamamladığı 1503 tarihinden sonra vefat ettiği düşünülür. İncalcık’a göre eserini II. Bayezid’e atfetmiştir²⁹. Çalışmamız için Nihal Atsız tarafından Türkiye Türkçesi’ne olan uyarlaması ve Necdet Öztürk tarafından metnin Latinize edilmiş formu beraber olmak üzere kullanılmıştır³⁰. Yazar, Osmanlı Devleti ile Akkoyunlu Devleti arasındaki mücadelelerin yaşandığı döneme tanıklık ettiği için eserine tezimizde sıkça başvurulmuştur.

Karamânî Mehmed Paşa, Konya’da medrese eğitimi almış ve İstanbul’un fethinden sonra, yanında bulunmakta olduğu Mahmud Paşa tarafından inşa ettirilen medresede hocalığa getirilmiştir. Divân katipliği, nişancı ve vezirlik vazifelerinde bulundu. Dönemin veraset kanunun şekillenmesinde etkili olmuş ve de Kazaskerlik makamının Rumeli ve Anadolu olmak üzere ikiye ayrılması fikrinin kabul edilmesiyle Osmanlı Devleti tarihinde önemli bir iz bırakmıştır³¹. Kendisinin “*Tevârihi’s-Selatini’l-Osmaniye*” adlı eseri tezimizde Akkoyunlu Devleti ve Osmanlı Devleti’nin siyasî ve askerî ilişkileri adına kullanılmıştır. Bu esere ulaşmak için İbrahim Hakkı Konyalı’nın Türkiye Türkçesi’ne olan uyarlaması kullanılmıştır³².

“*Heşt Behişt*”, İdrîs-i Bidlisi olarak bilinen bir din ve siyaset adamı tarafından yazılmıştır. XV. yüzyılın ilk yarısında doğduğu tahmin edilen Bidlisî, Diyarbakır ve Tebriz’de gayet iyi bir eğitim almıştır. Diyarbakır’da iken Uzun Hasan’ın yanında münşilik yapmış, Tebriz’e de hükümdar ile beraber gelerek görevine devam etmiştir. Akkoyunlu beyinin vefatına müteakip oğlu Yakup Bey’in de sadece münşiliğini yapmamış, ayrıca çocuklarının da lâlâlık görevini üstlenmiştir. Mesleğine, Yakup Bey’in ardılları olan Rüstem ve Elvend beylerin döneminde de devam etmiştir. Akkoyunlu hanedanına yakınlığı olan bir kişi olmuştur. Şah İsmail’in, Akkoyunlu Devleti’ne son vermesiyle Osmanlı Devleti’ne sığınmış, II. Bayezid tarafından büyük takdir görmüş ve padişahın emriyle mezkûr eserini kaleme almıştır. Yavuz Sultan

²⁹ Abdülkadir Özcan, “Oruç b. Adil”, *DİA*, XXXIII, s. 425-426.

³⁰ Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Nihal Atsız, İstanbul, Tarihsiz; Oruç b. Adil, *Oruç Beğ Tarihi*, Anonim *Tevârih-i Ali Osman*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007.

³¹ Yusuf Küçükdağ, “Karamânî Mehmed Paşa”, *DİA*, XXIV, s. 449-451.

³² Karamanlı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, terc. İbrahim Hakkı Konyalı, İstanbul, Tarihsiz.

Selim'e Doğu politikaları noktasında danışmanlık hizmeti vermiş, Güneydoğu Anadolu'daki çok sayıda yerli bey ile iletişime geçerek onların Osmanlı Devleti hakimiyetini kabul etmesinde etkili olmuş ve kendisinin seferlerine iştirak etmiştir. 1520 yılında İstanbul'da vefat etmiştir³³. Eser Akkoyunlu, Karakoyunlu, Osmanlı ve Karamanoğulları'nın siyasî ve askerî faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Yazar, çalışmamızın konusunu oluşturan siyasî ve askerî olayların bir çağdaşı olması nedeniyle eserine çalışmamız esnasında birçok kere başvurulmuştur. Eseri kullanabilmek adına bu kitabın "*VII. Ketibe*" kısmının Muhammed İbrahim Yıldırım tarafından Türkiye Türkçesi'ne olan tercümesine başvurulmuştur³⁴.

Hoca Sâdeddin Efendi adlı Osmanlı tarihçisi, 1536 yılında İstanbul'da doğmuş, babasının saraya olan yakınlığı sayesinde iyi bir eğitim almış ve Sahn müderrisliği, III. Murad'ın Lalalık'ını ve Şeyhüslâmlık ve daha birçok devlet görevinde bulunmuştur. Padişaha olan yakınlığı neticesinde kendisinde askerî, siyasî ve bürokratik konularda danışmanlık yapmıştır³⁵. Kendisinin "*Tâcü't-Tevârih*" adlı eseri çalışmamız adına Akkoyunlu Devleti ve Osmanlı Devleti ilişkileri ile Türkmenlere dair verilen bilgiler için kullanılmıştır. Esere başvurabilmek için İsmail Parmaksızoglu'nun Türkiye Türkçesi'ne olan uyarlamaları kullanılmıştır³⁶.

Gelibolulu Mustafa Âlî 24 Nisan 1541'te Gelibolu'da doğmuştur. Medrese'de eğitim görmüş, II. Selim'in divân katipliği yapmış, daha sonra aynı vazife ile Halep, Şam ve Bosna'da bulunmuştur. Daha sonra Halep'te Timar Defterdarlığı, Erzurum Hazine Defterdarlığı, Bağdat Mal Defterdarlığı ve birçok farklı devlet görevlerinde bulunmuştur³⁷. Kendisinin "*Künhü'l-Ahbâr*" adlı eseri çalışmamız adına Akkoyunlu ve Osmanlı Devleti'nin siyasî ve askerî ilişkilerine dair bilgiler verdiği için kullanılmıştır. Bu esere başvurmak için Hüdayi Şentürk'ün Latin harflerine olan uyarlaması kullanılmıştır³⁸. Kendisinin bir diğer eseri olan "*Füsûl-i Hall ü Akd ve*

³³ Abdülkadir Özcan, "İdris-i Bitlisi", *DİA*, XXI, s. 485-488.

³⁴ İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt, VII. Ketibe: Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, terc. Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara 2013. Konu için ayrıca bkz. Bilal Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı – Safevi İlişkilerine Genel Bir Bakış", *The Journal of International Social Research*, II-6, Samsun 2009, s. 126-135; Orhan Kılıç, "Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisi ve Kürtler", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, Bursa 2018, s. 195-222.

³⁵ Şerafettin Turan, "Hoca Sâdeddin Efendi", XVIII, *DİA*, s. 196-198.

³⁶ Hoca Saadeddin, *Tacü't Tevarih*, I, haz. İsmail Parmaksızoglu, İstanbul 1974; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, haz. İsmet Parmaksızoglu, Ankara 1979.

³⁷ Bekir Kütükoğlu, "Ali Mustafa Efendi", *DİA*, II, s. 414-416.

³⁸ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, haz. Hüdayi Şentürk, Ankara 2003. Jan Schmidt, "*Künhü'l-Ahbâr*", *DİA*, XXVI, s. 554-556.

Usûl-i Harc ü Nakd” da Akkoyunlulara dair verilen bilgiler için kullanılmıştır. Bu eser için ise Mustafa Demir’in Latin harflerine olan uyarlamasına müracat edilmiştir³⁹.

Solakzâde Mehmed Hemdemî, Üsküp’te doğmuştur. Hükümdarın korumalarının başı yani bir Solâkçı olmasıyla “*Solakzâde*” olarak anılmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. İstanbul’da doğduğu, babasının bir hükümdar koruması olduğu, IV. Murad, Sultan İbrahim ve IV. Mehmed’e hizmet ettiği bilinenler arasındadır⁴⁰. Kendisi tarafından kaleme alınmış, “*Târîh-i Solakzâde*” adıyla bilinen eser çalışmamız adına Akkoyunlu Devleti’nin siyasî ve askerî ilişkilerine dair bilgiler verdiği için kullanılmıştır. Bu eseri kullanabilmek için Vahid Çabuk’un Türkiye Türkçesi’ne olan uyarlamasına başvurulmuştur⁴¹.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, 1702’de Selanik’te doğmuş bir Osmanlı tarihçisidir. Mevlevî tarikatından olduğu bilinmektedir. Fıkıh, tefsir, mantık, felsefe, tıp, astronomi ve matematik eğitimi almıştır. Kahire’de ve Mekke’de yaşamış olup Mekke’de vefat etmiştir⁴². Kendisinin kaleme aldığı “*Sahâif-ül-Ahbar fî Vekayi-ül-A’sar*” adlı eseri Akkoyunlu Devleti ve Osmanlı Devleti arasında siyasî ve askerî ilişkiler için kullanılmıştır⁴³.

Bayburdlu Osman adlı bir müellif tarafından yazıldığı düşünülen “*Tevârih-i Cedîd-i Mir’ ât-ı Cihân*” adında Türk tarihine dair kaleme alınmış bir diğer çalışma da yine Akkoyunlulara dair verdiği bilgiler için kullanılmıştır. Bu yazarın Akkoyunlu Ferruhsad Bey’in torunu “*Osman*” olduğu düşünülmektedir⁴⁴. Bu esere ulaşmak için Nihal Atsız’ın Türkiye Türkçesi’ne olan uyarlaması kullanılmıştır⁴⁵.

Mevlânâ Fâzıl veya mahlası olduğu düşünülen ismiyle Rûhi müderrislik ve divân katipliği yapmıştır. II. Bayezid’a yakın olan bürokratlardan olmuştur. Rûhi Çelebi adıyla yazılan bir “*Târîh-i Âl-i Osmân*” eserinin de kendisine ait olduğu

³⁹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd*, haz. Mustafa Demir, İstanbul 2006.

⁴⁰ Abdülkadir Özcan, “Solakzâde Mehmed Hemdemî”, *DİA*, XXXVII, s. 371.

⁴¹ Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Târîh-i Solakzâde*, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989.

⁴² Ahmet Ağırakça, “Müneccimbaşı, Ahmed Dede”, *DİA*, XXXII, s. 4.

⁴³ Münecimbaşı Ahmed Dede, *Sahâif-ül Ahbar fî Vekayi-ül-a’sâr*, I-II, haz. İsmail Erünsal, İstanbul 1970.

⁴⁴ İsmet Miroğlu, “Tevârih-i Cedîd-i Mir’ ât-ı Cihân Adlı Eserin Müellifine Dair”, *Tarih Dergisi*, XXX, s. 51.

⁴⁵ Bayburdlu Osman, *Tevârih-i Cedîd-i Mir’ât-ı Cihân*, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1961.

düşünülmektedir⁴⁶. Bu eser çalışmamızda Akkoyunlu Devleti ve Osmanlı Devleti'ne dair verdiği bilgiler nedeniyle kullanılmıştır. Bu eseri kullanabilmek için Halil Cengiz ve Yaşar Yücel tarafından Latin harflerine olan uyarlaması kullanılmıştır⁴⁷.

Şemseddin Ahmed veya II. Bayezid'e Lalalık yapmış büyükbabasından dolayı Kemalpaşazade veya İbn Kemal olarak anılan bir Osmanlı tarihçisinin de “*Târîh-i Âl-i Osmân*” adlı eseri de Akkoyunlu Devleti ve Osmanlı Devleti arasındaki askerî ve siyasî ilişkilere dair verdiği bilgiler adına kullanılmıştır. Bu eser aynı zamanda iki devlet arasındaki ilişkilere dair diğer eserlere kıyasla daha fazla ayrıntı sunmaktadır. Kendisi Arapça ve Farsça bilmekteydi ve mantık ile felsefe eğitimi mevcuttu. Askerî sınıfta görev almışsa da daha sonra ulemaya müdahil olmuştur. Müderrislik, Kazaskerlik yapmış ve Mısır'ın tahririnde vazifelendirilmiştir⁴⁸. Kendisinin eserini kullanabilmek için Şerafettin Turan tarafından, eserin “*VII. Defter*” kısmının Latin harflerine olan uyarlaması kullanılmıştır⁴⁹.

Hükümdarlar tarafından kaleme alınan mektuplar da çalışmamızda gerekli noktalarda kullanılmıştır. Uzun Hasan ve Fatih Sultan Mehmed tarafından gönderilen bu mektuplara ulaşmak için Feridûn Ahmed Bey'in “*Münşeâtı's-Selâtin*” adlı eserine başvurulmuştur⁵⁰. Sultan tarafından Uygurca bir yarlık da tezimizde, savaşlar için başvurulmuştur. Bu yarlık için Reşit Rahmeti Arat'ın Türkiye Türkçesi'ne olan uyarlaması kullanılmıştır⁵¹.

Akkoyunlu Devleti'nde, Uzun Hasan döneminde sosyal ve ticarî hayatın düzenlenmesi için hükümdar tarafından düzenlenen kanunnameler vardır. Bu kanunnameler sadece Akkoyunlu Devleti tarafından değil, topraklarının bir kısmını devralan Osmanlı Devleti tarafından bazı değişiklikler yapılmak suretiyle 19. yüzyıla kadar kullanılmıştır⁵². Kanunnamelere başvurabilmek için Ömer Lütfi Barkan'ın “*XV ve XV inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali*

⁴⁶ Yusuf Küçükdağ, “Ruhî Çelebi”, *DİA*, XXXV, s. 206-207.

⁴⁷ Mevlânâ Rûhi, “Rûhi Târîhi”, haz. Halil Erdoğan Cengiz, Yaşar Yücel, *Belgeler*, XIV-18, Ankara 1992, s. 464

⁴⁸ Şerafettin Turan, “Kemalpaşazade”, *DİA*, XV, s. 238-240.

⁴⁹ İbn Kemal, *Târîh-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991.

⁵⁰ Feridûn Ahmed Bey, *Münşeâtı's-Selâtin*, I, İstanbul 1274-1275.

⁵¹ Reşit Rahmeti Arat, “Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Dergisi*, VI, s. 285-322.

⁵² Ahmet Özcan, “Uzun Hasan Kanunları ve Osmanlı Dönemine Yansımaları”, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi*, XXIX, s. 173-192.

Esasları” ve Leyla Karahan’ın “*Bayburt Kanunnamesi*” adlı çalışmalarına başvurulmuştur⁵³.

C. İran Kaynakları

Bu çalışmada, konunun daha ayrıntılı işlenebilmesi için İran sahasının kaynaklarına başvurulmuştur.

Ebu Bekr-i Tihranî, Akkoyunlulara dair en önemli kaynak olan “*Kitab-ı Diyarbekriyye*” adlı eseri kaleme almış, İranlı bir yazardır. Kendisi İsfahan yakınlarındaki Tihran adlı köyde dünyaya gelmiştir. Yaşamına dair fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Uzun Hasan’ın hizmetine münşi olarak girmiştir. Kendisinin ifade ettiği üzere eserini Uzun Hasan’ın teşvikiyle kaleme almıştır. Sadece Akkoyunlu değil, verdiği detaylı bilgiler nedeniyle Karakoyunlu tarihine dair de gayet önemli bir çalışmadır⁵⁴. Eser Akkoyunlu siyasî tarihi hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler için kullanılmıştır. “*Kitâb-ı Diyârbekriyye*” için Mürsel Öztürk’ün Türkçe’ye olan tercümesine başvurulmuştur⁵⁵.

Devletşâh b. Bahtîşâh-ı Semerkandî, doğum tarihi bilinmese de 1494 tarihinde vefat ettiği bilinen Türk asıllı bir yazardır. Kendisi Timur sarayında görevli olan bir kişinin oğlu olup, hükümdara yakınlık neticesinde iyi eğitim almış, muhtelif vazifelerde bulunmuş, lakin zamanla buradan uzaklaşıp babasından kalan arazide çiftçilik ile meşgul olmaya başlamıştır⁵⁶. Yazarın Ali Şîr Nevâî’ye ithafen yazdığı “*Tezkiretü’ş-şu‘arâ*” adlı eser Akkoyunlu siyasî tarihine dair verdiği önemli bilgiler nedeniyle tezimizde kullanılmıştır. Esere ulaşmak için Necati Lugal’in Türkçe’ye olan tercümesinden istifade edilmiştir⁵⁷.

Muhy-î Gülşenî, Edirneli’dir. Muhy-î olarak kullandığı adı Muhyiddin’in kısaltılmış hali olmakla beraber, esas adı Muhammed’dir. Ailesi Kızılbaşlar’dan kaçarak Edirne’ye gelmiştir. Bir şeyhin yanına evlatlık olarak verilmiş ve burada eğitim almıştır. İçerik olarak teoloji ve sosyal bilimlerde kırk kadar eser yazmıştır. İstanbul

⁵³ Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XV inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, I, İstanbul 1943, s. 132-210; Leyla Karahan, *Bayburt Kanunnamesi*, Ankara 1990.

⁵⁴ Faruk Sümer, “*Kitab-ı Diyarbekriyye*”, *DİA*, XVI, s. 75.

⁵⁵ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2011.

⁵⁶ Ayla Demiroğlu, “Devletşâh”, *DİA*, IX, s. 244-245.

⁵⁷ Devletşâh, *Şair Tezkereleri*, terc. Necati Lugal, İstanbul 2011.

ve Kahire’de de uzun bir vakit geçirmiştir⁵⁸. Kendisinin “*Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*” adındaki eseri Akkoyunluların sosyal ve dini kültürü ile Uzun Hasan’a dair verdiği bilgiler adına kullanılmıştır. Esere başvurmak adına Mustafa Koç ile Eyyüp Tanrıverdi’nin, eserin Latin harflerine olan uyarlamasına başvurulmuştur⁵⁹.

Celâlüddîn Devvânî’nin 1424-1427 yılları arasında Kâzerûn’un Devvân mahalinde doğduğu bilinmektedir. Bu şehirde eğitimine başlamış, mantık ve dil bilgileri konularda kendini eğitmiş, Şîrâz’a taşınıp Cürcânî’nin talebelerinden dersler almıştır. Zekası ve donanımları sayesinde Karakoyunlu Ebu Yûsuf tarafından sadaret ile vazifelendirilmişse de Tebriz, Akkoyunlular tarafından ele geçirilince Şîrâz’a dönmüştür. Lakin Akkoyunlu beyi Sultan Yakup tarafından Fars vilayetinin kadılıkudatlığına tayin edilmişse de daha sonra yaşanan siyasî sorunlar nedeniyle vali Purnaklı Kasım Bey tarafından hapse atılmıştır. Hapisten sonra ülkenin düzene girmesi neticesinde Devvân’a geri dönmüştür. Kendisinin “*Arzname*” adlı meşhur eseri Akkoyunlu ordusu hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği için çalışmamızda kullanılmıştır. Bu esere başvurabilmek için Minorsky’nin “*A Civil and Military Review in Fars in 881/1476*” başlıklı makalesindeki “*Davâni’s Ard-nâma*” adlı İngilizce tercümesi kullanılmıştır⁶⁰.

Mîr Gıyâseddin Mansûr, 1462 tarihinde Şîrâz’da doğmuştur. Babası, Mîr Sadreddin dönemin önemli âlimlerinden biri olduğu için kendisinden erken yaşlarda dersler almış ve ölümünden sonra medresesinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Şah İsmail kendisini Meraga’ya çağırması ve Tusi tarafından inşa edilmişse de o dönemlerde yıkık halde olan rasathaneyi düzenlemesini istemiştir. Osmanlı ülkesinde de önemli bir âlim sayılmıştır. Bunun nedeni Devvânî’ye yazdığı ve gayet başarılı olarak kabul edilen reddiyelerdir⁶¹. Kendisinin eserini kullanabilmek için Marianne Schmidt-Dumont’un “*Turkmenische Herrscher des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Tārîḥ al-Ġiyāṭi*” adlı Almanca tercümesine başvurulmuştur⁶².

⁵⁸ Tahsin Yazıcı, “Muhy-î Gülşenî”, *DİA*, XXXI, s. 79-81.

⁵⁹ Muhy-î Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul 2014.

⁶⁰ Vladimir Minorsky, “A Civil and Military Review in Fars in 881/1476, Davâni’s Ard-nâma”, *Bulletin of the School of Oriental Studies*, X-1, (1939), s. 141-178.

⁶¹ Harun Anay, “Mîr Gıyâseddin Mansûr”, *DİA*, XXX, s. 125-128.

⁶² ‘Abdâllâh b. Fethallâlluḥ b. Bağdâdî, *Turkmenische Herrscher des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Tārîḥ al-Ġiyāṭi*, Übers. Marianne Schmidt-Dumont, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg 1970.

Fazlullah bin Abdullah-i Ruzbihan Huncî, 1473 yılında Şîrâz'da doğmuştur. Genç bir yaşta iken Hicaz'a ve Mısır'a gitmiş, kendi tabiriyle “*ilim yolunda çok eziyetler*” çekmiştir. Riyaziyat ve Hendese başta olmak üzere birçok ilmi konuda kendini eğitmiştir. Devvânî'nin tedrisatından geçme imkanı bulmuştur. Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub'u ziyaret etmiş ve bu bey kendisinden “*Tarih-i Alam Ara-ı Amînî*” adlı eseri yazmasını istemiştir. Kendisi de hem şahit olduğu hem de güvendiği kişilerden dinledikleriyle bu eseri kaleme almıştır⁶³. Metni, Uzun Hasan'dan itibaren başlamak üzere Akkoyunlu siyasî tarihi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Çalışmasını kullanabilmek için Minorsky tarafından yapılmış olan İngilizce tercümeyle başvurulmuştur⁶⁴.

Mîr Yahyâ Kazvînî 1481-1555 yılları arasında yaşamış, Kazvîn doğumlu, seyyid bir aileden bir tarihçidir. Safevi Şahı I. Tahmasp'ın hizmetinde bulunmuş olsa da yazar hakkında çıkan başta “Sünnî” olduğu gibi muhtelif söylentiler neticesinde Kazvînî Isfahan'da hapsedilmiş ve burada vefat etmiştir. Eserlerinden “*Lubb et-Tevârih*”, çalışmamız için Akkoyunlu tarihine dair verdiği bilgilerden dolayı kullanılmıştır. Bu eseri kullanmak için Akkoyunlulara dair bilgilerin verildiği kısımların, Altan Çetin tarafından yapılan tercümesine ve de Hamidreza Mohemmednejad'ın Safevilere dair bilgilerin verildiği kısımların tercümesine başvurulmuştur⁶⁵.

Hasan-ı Rûmlû 1530 tarihinde İran'ın Kum adlı şehrinde doğmuştur. Kendisi Rumlu Türkmen aşireti büyüklerinin soyundan gelmekte olup yaşamının çoğunu saray ve çevresinde geçirmiştir. Şah Tahmasp ile beraber birçok askerî harekate katılmış olup Korucu sınıfındadır. “*Ahsenü't-Tevârih*” adlı, on iki ya da on cilt olduğu düşünülen eserin son iki cildi elimize ulaşmıştır⁶⁶. Esere, Akkoyunlu siyasî ve Akkoyunlu kültür tarihine dair verdiği ayrıntılı bilgiler nedeniyle çalışmamızda birçok defa başvurulmuştur. Eser için Mürsel Öztürk'ün Türkçe'ye olan tercümesi kullanılmıştır⁶⁷.

⁶³ Nader Nadernejad, “Akkoyunlu Tarihi Hakkında Bir Eser: Sultan Yakup Tarihi”, *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Zeki Velidi Togan Özel Sayısı*, (1985), s. 297-300.

⁶⁴ Fadlullah b. Rûzbihân Khunjî-Isfahânî, *Târih-i 'âlam-ârâ -yi Amînî*, trans by: Vladimir Minorsky, ed. John Woods, London 1992.

⁶⁵ Altan Çetin, “Yahya Kazvinî'nin Lubb-et-Tevârih'inde Akkoyunlular Alakalı Bilgiler”, *Belleten*, LXXI-260, Ankara 2007.

⁶⁶ Aliyev Salih Muhammedoğlu, “Hasan-ı Rûmlû”, *DİA*, XVI, s. 346-347.

⁶⁷ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2006.

Anonim bir çalışma olan “*Târîh-i Kızılbaşân*” adlı eser ise Safevi Devleti’ni oluşturan Kızılbaş Türkmen taifelerine dair bilgiler vermektedir. Bu eser Akkoyunluların siyasî tarihine ve Türkmenlere dair verdiği bilgiler adına kullanılmıştır. Çalışma için Tufan Gündüz tarafından Türkçe’ye yapılan tercümeyle başvurulmuştur⁶⁸.

Uzun Hasan’a ait fermanlar da yine tezimizde Akkoyunlu Devleti’ne dair verdiği bilgiler açısından faydalı olmuştur. Bu fermanlara ulaşmak için Hüseyin Müderrisî Tabatabaî’nin Akkoyunlu hakimlerinin fermanlarının bulunduğu ve Akkoyunlu tarihine dair de bilgilerin verildiği, “*Fermanha-yı Türkmanan-ı Karakoyunlu ve Akkoyunlu*” adlı esere başvurulmuştur⁶⁹. Ayrıca, Uzun Hasan ve Uğurlu Mehmed tarafından da gönderilen mektuplar da yine çalışmamızda kullanılmıştır. Bu mektuplar için Osmanlı Devleti Kaynakları başlığı altında *Münşeatu’s-Selâtîn* olarak zikredilen çalışma haricinde Lajos Fekete’nin “*Einführung in die persische Palaographie: 101 Persische Dokumente*” adlı çalışmasına başvurulmuştur⁷⁰.

Uzun Hasan tarafından İran’da hangi şehirlerde adına sikke basıldığını çalışmamızda verebilmek adına da Akkoyunlu hakimlerinin sikkelerinin görselleriyle beraber tanıtılığı çalışma olan Cemal Turabî Tabâtabâî’nin “*Sikkehâ-yı Akkoyunlu*” adlı eserinden istifade edilmiştir⁷¹.

D. Memluk Kaynakları

Bedreddin Aynî, 1361 tarihinde Gaziantep’te doğmuş bir yazardır. Şehrin kadısı olan babasından fıkıh eğitilim almış, eğitimine Malatya, Halep ve Kudüs’te devam etmiş. Kahire’ye yerleşen yazar burada Memluk Devleti’nin müesseselerinde resmi vazifelerde bulunmaya başlamıştır. Medreselerde hocalık, evkaf nazırlığı yapmış, Türkçe de bilmesi neticesinde devlet tarafından elçilikle dahi vazifelendirilen Aynî, Hanefî başkadısı olmuştur⁷². Kendisinin “*İkdü ’l- Curnan fî Târîhi Ehlizzeman*” adlı eseri Akkoyunlulara dair verdiği bilgiler adına çalışmamızda kullanılmıştır. Bu eseri

⁶⁸ *Kızılbaşlar Tarihi, Tarih-i Kızılbaşan*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2015.

⁶⁹ Hüseyin Müderrisi Tabatabaî, *Fermanha-yı Türkmanan-ı Karakoyunlu ve Akkoyunlu*, Kum 1981.

⁷⁰ Lajos Fekete, *Einführung In Die Persische Palaographie: 101 Persische Dokumente*, Budapest 1977.

⁷¹ Cemal Turabî Tabâtabâî, *Sikkehâ-yı Akkoyunlu*, Tebriz 1355.

⁷² Ali Osman Koçkuzu, “Aynî, Bedreddin”, *DİA*, IV, s. 271-272.

kullanabilmek için Kazım Yaşar Koprman tarafından yapılan Türkçe tercümeyle başvurulmuştur⁷³.

Şehâbeddin İbn Arabşah, 1389'da Dımaşk'ta doğmuştur. Timur'un bu bölgedeki askerî hareketi yüzünden Semerkant'a göç etmiştir. Edirne'de Mehmed Çelebi'ye katiplik etmiş ve hükümdar çocuklarına hocalık yapmıştır. Kahire'ye gelip Sultan Çakmak'ın hizmetine girmişse de eleştirel duruşu neticesinde hapse atılıp 1450'de vefat etmiştir⁷⁴. Kendisinin “*Acâibu'l-Makdûr*” adlı eseri Akkoyunlu Devleti tarihine dair verdiği bilgiler adına önemli olup çalışmamızda kullanılmıştır. Bu esere başvurabilmek adına Ahsen Batur'un Türkçe'ye olan tercümesinden istifade edilmiştir⁷⁵.

İbni Tagrıberdi, 1409-1410 tarihlerinde doğmuş Anadolu kökenli bir Memluk'tur. Dönemin âlimlerinden fıkıh ve edebiyat başta olmak üzere dersler aldı, tasavvuf, astronomi, matematik ve müzikle ilgilenmiştir. Makrîzî'nin öğrencisi olup usul açısından onu örnek almıştır. Tarih açısından da İbni Arabşah ve Aynî gibi isimlerden etkilenmiştir⁷⁶. Kendisinin “*En-nücûmu'z-Zâhire*” adlı eseri Akkoyunlulara dair verdiği bilgiler için kullanılmıştır. Bu esere ulaşmak için Ahsen Batur'un Türkçe'ye olan tercümesinden istifade edilmiştir⁷⁷. Yine Akkoyunlu tarihine dair bilgiler veren bir diğer çalışması olan “*Havâdisü'd-dühur fî medâ'l-eyyam ve's-şuhur*” adlı eserini kullanmak için ise William Popper'ın İngilizce'ye olan başvurulmuştur⁷⁸.

Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et-Türkî 1417'de doğmuş ve 1478'te vefat etmiş, Memluk Devleti'nde Kadıleşkerlik ve elçilik yapmış bir Türk yazardır. Kendisi Dulkadiroğulları ve Akkoyunlulara elçi olarak gönderilmiş olup, bu seyahat esnasında gördüklerini kaleme almıştır. Yazarın seyahat notları çalışmamız adına Akkoyunlu kültürü ve Uzun Hasan'ın kişiliğine dair verdiği bilgiler açısından önem

⁷³ Kazım Yaşar Koprman, “el-Aynî'nin İkdu'l-Cuman'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1971.

⁷⁴ Abdülakdir Yuvalı, “Şehâbeddin İbn Arabşah”, *DİA*, XIX, s. 314-315.

⁷⁵ İbni Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2012.

⁷⁶ Mustafa Çuhadar, İsmail Yiğit, “İbn Tağrıberdî”, *DİA*, XX, s. 385-388.

⁷⁷ İbni Tabğrıberdi, *En-nücûmu'z-Zâhire*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2013.

⁷⁸ *History of Egypt: Abu l-Mahasin Ibn Taghri Birdi's Chronicle, Hawâdith ad-Duhûr fî Madâ l-'Ayyâm wash-Shuhûr, (1441-1450)*, trans. by: William Popper, Connecticut 1967.

arz ettiği için kullanılmıştır. Seyahatname için Mehmet Şeker'in Türkçe'ye "*İbni Eca Seyahatnamesi*" başlığıyla tercüme ettiği çalışmadan istifade edilmiştir⁷⁹.

İbn İyâs, 1448'de Kahire'de doğmuş bir yazardır. Kendisi hakkında ayrıntılı bir bilgi mevcut olmasa da hem anne hem de baba tarafı olmak üzere ailesinin devlet ricalinden, hükümdarlara yakın kişiler oldukları, önemli resmi vazifelerde bulundukları bilinmektedir. Ailesi sayesinde tarih ve coğrafya da dahil olmak üzere iyi bir eğitim almıştır⁸⁰. Kendisinin "*Bedâ'i'u'l-umûr fî vekâ'i'i'd-dühûr*" adlı eseri Akkoyunlu siyasî tarihine dair verdiği bilgiler nedeniyle çalışmamızda kullanılmıştır. Bu eser için Tülay Koyuncuoğlu'nun Türkçe'ye olan tercümesine başvurulmuştur⁸¹.

E. Diğer Kaynaklar

On iki öyküden müteşekkil, Oğuzların hayatını anlatan destan formundaki eser "*Dede Korkut Kitabı*" da çalışmada kullanılmıştır. Kitap, Türkmenlerin kültürel, antropolojik ve sosyolojik yapılarına ve tarihlerine dair bilgiler veren en önemli eserlerden biridir. Bu eserin XV. yüzyılın ikinci yarısında, Akkoyunluların hüküm sürdüğü coğrafyada, sözlü edebiyattan yazıya aktarıldığı düşünülmektedir⁸². Çalışmamız için Seyit Karaalioğlu'nun, eserin Latin harflerine olan uyarlaması kullanılmıştır⁸³.

Azîz b. Erdeşîr Esterâbâdî, XIV. yüzyılın ikinci yarısında doğmuştur. Kendisi Bağdat'ta iken Emir Timur'un şehre girişi nedeniyle Meşhed'e kaçmışsa buranın da Timurlular tarafından alınışına müteakip esir edilmiş ve ordu ile hareket halindeyken Anadolu sınırlarında kaçmıştır. Sivas'a, Kadı Burhaneddin'in yanına gelen yazar, edebi yetenekleri sayesinde çağında büyük takdir görmüştür⁸⁴. Yazarın "*Bezm ü Rezm*" adlı eseri Akkoyunlu siyasî tarihine dair verdiği bilgiler neticesinde

⁷⁹ Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et-Türkî, *İbn Eca Seyahatnamesi*, terc. Mehmet Şeker, İstanbul 2018.

⁸⁰ Muhammed Razûk, "İbn İyâs", *DİA*, XX, s. 97-98.

⁸¹ Tülay Koyuncuoğlu, "İbn İyâs'ın 'Bedâ'ez-Zuhur fî Vekai'ed-Duhur' Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.

⁸² Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut", *DİA*, IX, s. 77-80.

⁸³ Seyit Kemal Karaalioğlu, *Dede Korkut Hikayeleri*, İstanbul 1985.

⁸⁴ Tahsin Yazıcı, "Esterâbâdî, Azîz b. Erdeşîr", *DİA*, XI, s. 438.

çalışmamızda kullanılmıştır. Bu esere ulaşmak için Mürsel Öztürk'ün Türkçe'ye olan tercümesinden istifade edilmiştir⁸⁵.

Johannes Dlugozs'un "*Historiae Polonicae*" adlı eserinde, Akkoyunlu Devleti'ne, Otlukbeli Savaşı'ndan sonra gönderilmiş bir Leh elçinin seyahat notları hakkında bir metin bulunmaktadır. Bu kişi Akkoyunlu Devleti'nin siyasî durumuna ve Uzun Hasan'ın kişiliğine dair önemli bilgiler verdiği için ve de İtalyanca kaynaklarda bahsedilen Türkmenler ile Lehler arasındaki politik yaklaşmayı doğruladığı için çalışmamızda kullanılmıştır. Bu metine ulaşmak için Altan Çetin tarafından yapılan "*Leh Kroniği Historiae Polonicae'de Uzun Hasan Beğ'e Dair Bilgiler*" adlı tercümeyle başvurulmuştur⁸⁶.

Bertrandon de la Brocquière, Burgonyalı bir ajan olup İstanbul ve Kudüs gibi dönemin büyük şehirlerinde tüccar olarak bulunmuştur. Kendisi Orta Doğu ve Anadolu'da muhtelif Türkmen toplulukları arasında çokça vakit geçirmiş, onların karakterlerine, giyimlerine, savaş teçhizatlarına, yemek kültürlerine, toplumsal yapılarına ve daha bir çok konuya dair notlar almıştır. Kendisinin "*Le Voyage d' Outre-Mer*" adlı Fransızca eserini kullanabilmek için eserin "*The Travels of Bertrandon de la Brocquiere*" adlı İngilizce tercümesine başvurulmuştur⁸⁷. Eserin İlhan Arda tarafından Türkçe'ye olan tercümesi de mevcuttur⁸⁸.

F. Araştırma Eserler

Akkoyunlu Devleti üzerine şimdiye kadar çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu eserler çalışmamız açısından öneme sahiptirler. Akkoyunlu tarihi haricinde çalışmamız için İran, Azerbaycan ve Anadolu coğrafyasına, Osmanlı Devleti'nin askerî tarihine, Türkmenlerin konar göçer yaşamlarına, Kalenderi Dervişlerine ve Türk kültürüne dair Türkçe, İngilizce ve İtalyanca olmak üzere çok sayıda araştırma eserine başvurulmuştur.

⁸⁵ Azîz b. Erdeşîr Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2014.

⁸⁶ Altan Çetin, "*Leh Kroniği Historiae Polonicae'de Uzun Hasan Beğ'e Dair Bilgiler*", Tarih İncelemeleri Dergisi, XXV-1, Ankara 2010, s. 371-378.

⁸⁷ Bertrandon de la Brocquiere, *The Travels of Bertrandon de la Brocquiere, To Palestine and his Return from Jarusalem Overland to France, During the Years 1432 & 1433*, trans by. Thomas Jones, Oxford 1852.

⁸⁸ Bertrandon De La Broquiere, *Bertrandon De La Broquiere'in Deniz Aşırı Seyahati*, terc. İlhan Arda, İstanbul 2000.

Woods'un "*Akkoyunlular*", Hinz'in "*Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*", Roemer'in "*Türkmen Dynasties*" ve Sümer'in "*Akkoyunlular*", Erşahin'in "*Akkoyunlular*", adlı çalışmalarına, tezimizde bir çok kere Türkmenlerin siyasî tarihini anlamak adına başvurulmuştur⁸⁹. Erdem ve Paydaş'ın "*Akkoyunlu Devleti Tarihi*" adlı çalışmasına da hem siyasî tarih adına hem de kültürel ve devlet teşkilatına dair olan konular için başvurulmuştur⁹⁰. Sümer'in, "*Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları*" ve "*Bozulus Hakkında*" adlı büyük öneme sahip çalışmalarına Türkmen federasyonlarının Anadolu coğrafyasındaki teşkilatlanmaları, buranın Türkleşmesinde nasıl bir etkileri olduklarına ve siyasî iradelerin kaybetmelerinin neticesindeki sonuçlar için başvurulmuştur⁹¹.

Babinger'in, "*Fatih Sultan Mehmed ve Zamani*" adlı eseri Venedik Senatosu, Trabzon Rum İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Akkoyunlu Devleti arasındaki siyasî ve askerî ilişkiler ile Uzun Hasan'ın Avrupa tarihi açısından önemini anlamak adına kullanılmıştır⁹². Emecen'in "*Fatih Sultan Mehmet ve Etrafındaki Dünya*" adlı eseri de yine Osmanlıların, Akkoyunlular ve doğudaki diğer Türk devletleri ile olan münasebetleri için kullanılmıştır⁹³.

Uyar ve Erickson tarafından beraber yazılmış "*Osmanlı Askeri Tarihi*", Emecen'in "*Osmanlı Klasik Çağında Savaş*", Agoston'un "*Ottoman Military Organization (up to 1800)*", adlı eserlerine Osmanlı askerî teşkilatı ve ateşli silahlar konuları için başvurulmuştur⁹⁴.

Zeki Velidi Togan'ın *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı eseri ise Türkmenler, Türk kültürü, Azerbaycan coğrafyasına dair konularda kullanılmıştır⁹⁵. Mustafayev'in "*Selçukilerden Osmanlılara*" adlı eseri ise Türk ve Türkmen kimliğinin farklılıklarını anlamak adına, diğer araştırma eserlerine göre farklı bir bakış açısı

⁸⁹ John Woods, *Akkoyunlular: Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk*, terc. Sibel Özbudun, İstanbul 1993; Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, terc. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, II, s. 270-274; Seyfettin Erşahin, *Akkoyunlular, Siyasal, Kültürel, Ekonomik ve Sosyal Tarih*, Ankara 2002.

⁹⁰ İlhan Erdem, Kazım Paydaş, *Akkoyunlu Devleti Tarihi*, Ankara 2007, s. 182.

⁹¹ Faruk Demirtaş, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, II, Ankara 1949, s. 321-365; Faruk Demirtaş, "Bozulus Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VII, Ankara 1949, s. 29-46.

⁹² Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamani*, İstanbul 2003.

⁹³ Feridun Emecen, "Fatih Sultan Mehmet ve Etrafındaki Dünya: Osmanlı Devleti'nin Doğu Komşuları", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XIII, ed. Halil İnalcık, İstanbul 2009, s. 65-85.

⁹⁴ Mesut Uyar, Edward Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul 2017; Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2010.

⁹⁵ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981.

sunduğundan çalışmamızda kullanılmıştır⁹⁶. *Turcomania* coğrafyası için Köprülü'nün “*Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*”, Turan'ın “*Selçuklular Zamanında Türkiye*”, Alexander Macbean'ın “*Armenia Majore*”, adlı çalışmalara başvurulmuştur⁹⁷. Dönemin şehirleri ve ticari nizamı için ise Mustafayev'in “*The Silk from İlkhaniids to Aqqoyunlular*” adlı makalesi kullanılmıştır⁹⁸.

Giampiero Bellingeri'nin “*Turchi e Persiani fra visioni abnormi e normalizzazioni a Venezia*” adlı çalışması ise İtalyan literatüründe Türkmen halkının karakteristik özelliklerini, ateşli silahların kendi kültürleri ile uyumsuzlukları, merkezi yönetimle olan sorunları ve bunun sözlü kültürlerine olan etkileri ve *Turcomania* coğrafyasını anlayabilmek adına kullanılmıştır⁹⁹. Türkmenlerin yaşamı için ayrıca Vryonis'in “*The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*” ile Lindner'in “*What Was a Nomadic Tribe?*” adlı eserlerine başvurulmuştur¹⁰⁰. Türk kadın tarihi için ise Emel Esin'in “*Katun*” adlı çalışmasına başvurulmuştur¹⁰¹. Maria Eva Subtelny'nin “*The Symbiosis of Turk and Tajik*” makalesi ise göçebeler ve yerleşikler arasındaki bağı daha iyi görebilmek adına çalışmada kullanılmıştır¹⁰². Taht, hükümdar çadırı ve maddi öğeler için Ögel'in “*Türk Kültür Tarihine Giriş*” adlı eserine başvurulmuştur¹⁰³.

Dervişler ve Kalenderîlere dair konularda ise esas olarak Franz Babinger ve Fuad Köprülü'nün farklı görüşlerinin tek bir eserde toplandığı “*Anadolu'da İslamiyet*” adlı çalışmadan istifade edilmiştir¹⁰⁴. Ahmet Yaşar Ocak'ın “*Babailer İsyanı*” ve

⁹⁶ Şahin Mustafayev, *Selçuklulardan Osmanlılara: XI-XV yüzyıllarda Anadolu'nun Türk Mühitinde Etnosiyasi Prosesler*, Bakı 2010.

⁹⁷ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, İstanbul 1981; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 2004; Alexander Macbean, “*Armenia Majore*”, *A Dictionary of the Ancient Geography*, London 1973.

⁹⁸ Şahin Mustafayev, “*The Silk from İlkhaniids to Aqqoyunlular*” *Acta Via Serica, Inaugural Series*, Winter, Daegu 2016, s. 119-134.

⁹⁹ Giampiero Bellingeri, “*Turchi e Persiani fra visioni abnormi e normalizzazioni, a Venezia (secoli XV-XVIII)*”, *Revue des Litteratures Europeennes*, IX, Bologna 2014, s. 257-285

¹⁰⁰ Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley 1971; Rudi Paul Lindner, “*What Was a Nomadic Tribe?*”, *Comparative Studies in Society and History*, XXIV-4, Cambridge 2009, s. 689-711.

¹⁰¹ Emel Esin “*Katun, (Türk Kadını'na Dair)*”, *Erdem*, VII-20, Ankara 1991, s. 471-503.

¹⁰² Maria Eva Subtelny, “*The Symbiosis of Turk and Tajik*”, *Central Asia in Historical Perspective*, ed. Beatrice Forbes Manz, s. 45-61.

¹⁰³ Bahaeddin Ögel, *Türk kültür tarihine giriş: Türklerde Ordu, Ordugah ve Otağ : Hunlardan Osmanlılara*, VII, Ankara 1985.

¹⁰⁴ Franz Babinger, Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, terc. Ragıp Hulusi, İstanbul 1996.

“*Zındıklar ve Mülhidler*” adlı eserleri ise hem Türkmenlerin dini, sosyal ve sosyal yaşamlarını anlayabilmek, merkezi otoriteyle olan sorunlarını görebilmek hem de Kalenderi Dervişlerini tanıyabilmek adına birçok kere kullanılmıştır¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1980; *Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul 1999.

GİRİŞ

Akkoyunlu Devleti, 1340 ile 1514 tarihleri arasında hüküm sürmüş olan bir Türk devletidir. Devletin esas nüvesi Türkmen boyları olup bu boylar zamanla kendi isimlerini kaybederek Akkoyunlu oymağını yaratmışlardır¹⁰⁶. Hanedanın soyu Bayındır Han'a kadar uzandığından *Bayındırıyye* adını da almıştır¹⁰⁷. Akkoyunluların Doğu Anadolu'ya gelişleri Moğol istilasından sonra oldu. Uyrat, Celayir ve Süldüz gibi Moğol aşiretleri Doğu Anadolu'yu terk edip Azerbaycan ve Irak'a göç ederken yerlerini Türkmenlere bırakmışlardır. Böylece Akkoyunlular bu coğrafyaya göçmüşlerdir¹⁰⁸.

Akkoyunluların, ilk vakitlerde Amid Türkleri olarak reisleriyle Tur Ali Bey önderliğinde Karadeniz'e akınlar yapmaya başladıkları görülmektedir¹⁰⁹. Trabzon

¹⁰⁶ Charles Melville, "History: From the Saljuqs to the Aq Qoyunlu (1000-1500)", *Iranian Studies*, XXXI, 3-4, Summer-Fall 1998, s. 473, 478; Faruk Sümer, "Akkoyunlular Devleti", *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, 2003, s. 1. Türkmenlerin Anadolu'ya göçü için ayrıca bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2004, s. 33-75.

¹⁰⁷ Fadlullah b. Rûzbihân Khunji-İsfahânî, *Târîkh-ı 'âlam-ârâ -yi Amînî*, trans by: Vladimir Minorsky, ed. John Woods, London 1992, s.16; Aşıkpaşaoğlu, *Aşıkpaşa Oğlu Tarihi*, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1992, s. 154; Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitabı Diyarbekiriyye*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2014, s. 30; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahaif-ül Ahbar fî Vekayi-ül-a'sâr*, II, haz. İsmail Erünsal, İstanbul 1970, s. 348; *Tarih-i Kızılbaşan*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2015; s. 31; Bayburdlı Osman, *Tevârih-i Cedid-i Mir'ât-ı Cihân*, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1961, s. 15; Hüseyin Müderrisi Tabatabai, *Fermanha-yı Türkmanan-ı Karakoyunlu ve Akkoyunlu*, Kum 1981, s. 61; Mükrimin Halil Yınanç, "Akkoyunlular", *İA*, I, İstanbul 1970, s. 252; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, II, s. 270; Seyfettin Erşahin, *Akkoyunlular*, Ankara 2002, s. 21-22. Türkmen boyları için ayrıca bkz. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul 1972; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Ankara 1972; Sergey Grigoreviç Agacanov, *Oğuzlar*, terc. Ekber Necef, Ahmet Annaberdiyev, İstanbul 2015.

¹⁰⁸ Khunji, s. 17; Devletşah, *Tezkiretü's Şuarâ*, terc. Necati Lugal, s. 487; Hasan-ı Rumlu, s. 55, 62; Gelibolulu Mustafa Âli ise Akkoyunlu ve Karakoyunluların, Argun Han zamanında Türkistan'dan geçerek geldiği bilgisini verir. *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd*, haz. Mustafa Demir, İstanbul 2006, s. 103; Vladimir Minorsky, "Ak Koyunlu", *Encyclopedie De Islam, Nouvelle Edition*, Tome I, Paris 1975, s. 320-321; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1982, s. 363-368; John Woods, *Akkoyunlular*, terc. Sibel Özbudun, İstanbul 1993, s. 71; Moğol İstilası hakkında daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Owen Lattimore, "The Geography of Chingis Khan", *The Geographical Journal*, CXXIX, s. 1-7; Desmond Martin, "The Mongol Army", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, I, s. 46-85; Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu*, terc. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, İstanbul 2001, s. 300-302.

¹⁰⁹ "The Cronicle of Michael Panaretos", terc. Anika Asp Talwar, *Byzantium's Other Empire: Trebizond*, ed. Anthony Eastmond, İstanbul 2016, s. 193-195, 197, 202-203; Tur Ali için ayrıca bkz. Tihranî, s. 20-21. İbni Tagrıberdi'ye göre *Tur Ali*, Artukluların bir emiridir. İbni Tagrıberdi, *En-Nücûmu'z-Zahire*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2013, s. 501; Henry Roemer, "The Turkmen

Rum İmparatorluğu hakimi III. Alexios kız kardeşini, Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey'e vererek topraklarını güven altına almak istedi ve Tur Ali Bey'in siyasî iradesini kabul etti¹¹⁰.

Tur Ali Bey'den sonra Akkoyunluların başına 1362 tarihinde Kutlu Bey geçti¹¹¹. Bu dönemde Anadolu'da büyük bir güç mücadelesi başlamış, Karakoyunlular adlı bir diğer Türkmen oymağı Musul'dan Erzurum'a kadar olan sahayı kendi idaresi altına almıştı¹¹². Eretna Beyliği'nin başında olan Alâeddîn Ali, 1379'da Erzincan'a saldırarak burayı hakimiyetinde tutan Mutahharten'den almak istedi ise de Akkoyunlular onun yardımına koşarak Alâeddîn Ali'yi mağlup ettiler¹¹³. Ancak Mutahharten, Akkoyunlular ile ittifakını bozunca Akkoyunlular da Kadı Burhaneddin ile birlik kurma yoluna gittiler. Bunun sonucunda Kadı Burhaneddin, Ahmed Bey'e, Erzincan ve Bayburt arasındaki toprakları dirlik olarak verdi¹¹⁴. Kutlu Bey'in bir diğer oğlu Karayülük Osman Bey de Kadı Burhaneddin'in hizmetine girdi¹¹⁵. Lakin bir müddet sonra araları bozuldu ve 1398'de kendisine saldıran Kadı Burhaneddin'i esir alıp Sivas surları önünde katletti. Kara Yülük Osman Bey, Sivas'ı ele geçirmek istediye de başarılı olamadı ve buraya yakın bir mevkide mücadeleye girdiği Osmanlı Devleti birliklerine yenildi¹¹⁶.

Dynasties", *Cambridge History of Iran*, VI, ed. Peter Jackson, Laurence Lockhart, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s. 155. Türk devletlerinin hanedan kurucularının sıralandığı 1844 tarihli bir listede Tur Ali hanedan kurucu olarak zikredilmektedir. Francesco Zanotto, "Dinastia", *Enciclopedia Italiana e Dizionario della Conversazione*, VII, Venezia 1844, s. 343.

¹¹⁰ Antony Eastmond, "The Empire of Trebizond", *Byzantium's Other Empire*, ed. Anthony Eastmond, İstanbul 2016, s. 50; Woods, s. 71.

¹¹¹ Tihranî, s. 19-20; Gelibolulu Mustafa Âli, *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd*, s. 104; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, II, s. 271.

¹¹² Tihranî, s. 34; İbn Battuta Anadolu'nun doğusunda birbiriyle mücadele eden iki Türkmen taifesinden bahsetmektedir. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, terc. Sait Aykut, İstanbul 2005, s. 287; İbn İyas da Türkmen beylerinin çatışmalarından Doğu vilayetlerinin mahvolduğu bilgisini verir. Koyuncuoğlu, s. 24. Konu için ayrıca bkz. Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *DİA*, XXIV, s. 434, 435.

¹¹³ Tihranî, s. 34; İsmet Miroğlu, "Erzincan", *DİA*, XI, s. 319; Alâeddîn Ali, hakkında daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Kemal Göde, *Sultan Alâeddîn Ali*, Ankara 1990.

¹¹⁴ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdi, *Bezm u Rezm*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2014, s. 357-358, 453-456; Tihranî, s. 39-40; Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhaneddin", *DİA*, XXIV, s. 77.

¹¹⁵ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdi, s. 483.

¹¹⁶ İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr Fî Nevâib-i Timûr*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2012, s. 181-193; İbni Tagrıberdi, s. 312, 353; Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tataralar Arasında*, terc. Turgut Akpınar, İstanbul 1997, s. 54-59; Tihranî, s. 40-43; Gelibolulu Mustafa Âli, *Fusul-i Hall ü Akd ve Usul-i Harc ü Nakd*, s. 104; Koyuncuoğlu, s. 21; Yaşar Yücel, *Kadı Burhanettin*, Ankara 1987, s. 40; Seyfettin Erşahin, *Akkoyunlular, Siyasal, Ekonomik, ve Sosyal Tarih*, Ankara 2002, s. 39; Kadı Burhaneddin ve Kara Yülük Osman Bey için ayrıca bkz. Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdi, s. 361, 457-458. Dönemin Osmanlı padişahı I. Bayezid'in Doğu faaliyetleri için ayrıca bkz. Halil İnalcık, "Bayezid I", *DİA*, V, s. 231-234.

Kutlu Bey'in ölümünden sonra Kara Yülük Osman Bey 1401 tarihinde Akkoyunluların başına geçti¹¹⁷. Kendisi Anadolu'yu ele geçirmek isteyen Emir Timur'un hizmetine girdi¹¹⁸. Onun Sivas kuşatması ile Suriye seferlerine katıldı ve bu sayede Emir Timur kendisine Diyarbakır'ı verdi¹¹⁹. Kara Yülük Osman Bey, Timur'un 1402 yılında yaptığı Ankara Seferi'ne de katıldı ve başarıları sayesinde Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu'daki hakimiyetini genişletti¹²⁰. Akkoyunluların hakim olduğu coğrafyadaki en büyük rakibi olan ve Timur'dan kaçıp Memluklara sığınan Karakoyunluların beyi Kara Yûsuf, 1407'de Anadolu'ya geri dönünce Kara Yülük Osman Bey ile aralarında Mardin yakınlarında çatışmalar vuku buldu. Ancak bu çatışmalar sonuçsuz kaldı¹²¹. Kara Yülük Osman Bey bu olaydan sonra Mardin'i kuşattı. Mardin'in başındaki Artuklu emiri İsa Bey bu durum karşısında Memluklara tâbi Suriye valisi Emir Çekim'den yardım istedi. Çekim, Halep, Hama ve Dimaşk'tan asker toplayarak Mardin emirinin yardımına yetişti ve Kara Yülük Osman Bey'i takip ederek onu Diyarbakır önlerinde mağlup etti. Ancak Emir Çekim, Türkmenler tarafından hile usulüyle hazırlanmış olan şehir önündeki balçık havuzuna çekildi ve burada katledildi. Ardından Türkmenler, Memluk askerlerini takibe alarak onlara ağır kayıplar verdirdiler¹²². Bu savaştan sonra Kara

¹¹⁷ Tihranî, s. 48-50; İlhan Erdem, "Akkoyunlu Devletinin Kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXXIV, Ankara 2012, s. 100.

¹¹⁸ İbni Arabşah, s. 192; Abdallâh Ibn-Fathallâh al-Ğiyâṭ al-Bağdâdî, s. 206; Hüseyin Müderrisi Tabâtabâî, s. 61; "Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler", haz. Altan Çetin, *Belleten*, LXXI-260, Ankara 2007, s. 56; Gelibolulu Mustafa Âli, *Fusul-i Hall ü Akd ve Usul-i Harc ü Nakd* s. 104. Emir Timur'un Kara Yûsuf ile siyasî münasebetleri ve seferleri için ayrıca bkz. Nizamüddin Şami, *Zafername*, terc. Necati Lugal, Ankara 1949, s. 297-301. Emir Timur için ayrıca bkz. Beatrice Forbes Manz, *The Rise and the Rule of Tamerlane*, Cambridge 1999.

¹¹⁹ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, s. 434-435; İbni Arabşah, s. 279; Handemir, *Habibü's-Siyer*, III, terc. Wheeler Thackston, Harvard 1994, s. 274-287; Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur*, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2013, s. 239; Tihranî, s. 18-19; Hoca Saadeddin, *Tacü't-Tevarih*, I, haz. İsmail Parmaksızoglu, İstanbul 1974, s. 236, 263; Hüseyin Müderrisi Tabâtabâî, s. 61; Gelibolulu Mustafa Âli, *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd*, s. 104; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1937, s. 63-64; Roemer, s. 157; Erşahin, s. 42-43. Emir Timur'un Türkmen beylerine dair politikası için ayrıca bkz. Dukas, *Dukas Kroniği*, terc. Bilge Umar, İstanbul 2018, s. 49.

¹²⁰ İbni Arabşah, s. 335; Tihranî, s. 43-47; Hoca Sadeddin, s. 263.

¹²¹ Devletşah, s. 488; Sümer, "Akkoyunlular", s. 270-271.

¹²² İbni Tagrıberdi, s. 380-381; Tihranî, s. 50-53; Hasan-ı Rûmlû'da ise böyle bir taktik uygulamasına dair bilgi yoktur. Bu anlatım yerine Kara Yülük Osman'ın, Çekem'i alnından ok ile vurup öldürdüğü yazılıdır. Hasan-ı Rumlu, s. 52; Ibn İyas'a göre çamura saplanıp bir geçitte kalan Çekem, Türkmenler tarafından taşlanmak suretiyle öldürülmüştür. Koyuncuoğlu, s. 22; Erşahin, 40. Çekem'in ölümü neticesinde Memluk sultanı Ferec de ciddi bir rahatlığa kavuşmuş olduğundan bir süre Memluk ve Akkoyunlu ilişkileri sükûnet içinde olmuştur. Ayrıca Kara Yülük Osman, Kahire'de tanınan bir kişi haline gelmiştir. Kopruman, s. 59-60. Memluk ve Akkoyunlu siyasî münasebetleri için ayrıca bkz. İbni Tagrıberdi, s. 403-501; Fatma Akkuş, *Ak Koyunlu - Memluk Münsebetleri*, Türkiye Cumhuriyeti

Yülük Osman Bey, Döğerlerle beraber Urfa'yı zapt etti ve Mardin'i kuşattı. Ancak Mardin'e hakim olan Artuklular, Karakoyunlular'dan yardım istediler. Kara Yûsuf, Kara Yülük Osman Bey'i 1409'da Mardin yakınlarında yenilgiye uğrattı ve Mardin'i de kendisi için aldı¹²³.

Bu sırada Karakoyunlular, Azerbaycan'ı Çağataylılar'dan almış ve sınırlarını genişletmek suretiyle nüfuslarını da arttırmışlardı¹²⁴. Kara Yülük Osman Bey ve Kara Yûsuf, 1417 yılında Kahta'da karşılaştılar ancak Akkoyunlular bu mücadeleyi kaybetti. 1418'te Kara Yülük Osman Bey, Mardin ve etrafını yağmalayarak çevredeki yirmi kadar kaleyi ele geçirdi. Kara Yûsuf bu durum karşısında derhal harekete geçip Diyarbakır önlerinde Kara Yülük Osman Bey'e saldırdı ve onu yenilgiye uğrattı. Kara Yülük Osman Bey aldığı bu yenilgiden sonra Halep'e kaçtı. Ancak Karakoyunluların, Memluk sınırlarına girmesi Memlukler tarafından hoş karşılanmayınca Kara Yûsuf geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olaylar neticesinde Karakoyunlular, Anadolu'nun doğusunda baskın güç haline geldiler¹²⁵.

Şahruh'u karşılamak için Tebriz'den yola çıkan Kara Yûsuf yolda hastalanıp 1420 tarihinde hayatını kaybetti¹²⁶. Babasının ölümü üzerine saltanat davasına düşen Karakoyunlu İskender, 1421'de Cizre yakınındayken Kara Yülük Osman Bey tarafından saldırıya uğradı. Ancak savaş sırasında Karakoyunlular'ın asker takviyesi almaları ve Döğerler'in de saf değiştirmeleri neticesinde Akkoyunlular savaşı kaybettiler. Kara Yülük Osman Bey de bu savaşta giriştiği yakın mücadeleler yüzünden ağır biçimde yaralandı ve Diyarbakır'a çekildi¹²⁷. Bu olayların ardından Şahruh, Karakoyunluların güçlenmesinin önüne geçmek için yürüyüşe geçti¹²⁸. Kara Yülük Osman Bey de bu fırsatı kaçırmayarak Şahruh'a katıldı. 1421 yılında Eleşkirt

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ Anabilim Dalı), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

¹²³ Ibn İyas bu hadise neticesinde Artukluların da sona erdiği bilgisini vermektedir. Koyuncuoğlu, s. 23; Mehmet Taşdemir, "Mardin", *DİA*, XXVIII, s. 45.

¹²⁴ Devletşah, s. 563-567; Hasan-ı Rumlu, s. 52-69; İsmail Bey Zardabli, *The History of Azerbaijan, From Ancient Times to Present Day*, London 2014, s. 219-222. Çağataylılar için ayrıca bkz. Jesse Russel, Ronald Cohn, *Chagatai Khanate*, London 2012.

¹²⁵ İbni Tagrıberdi, s. 418-425, 458; Erdem, s. 8, 12, 13-18; Ahmet Toksoy, "Kitabı Diyarbekiriyye'ye Göre Kara Yülük Osman Bey", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, X, Bahar, 4-3, Ankara 2009, s. 2134-2157.

¹²⁶ İbni Tagrıberdi, s. 433, 436; Tihranî, s. 58-59; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, terc. Reşat Uzmen, İstanbul 1980, s. 428; Sümer, "Karakoyunlular", s. 435; Timuriler için ayrıca bkz. Hayrunisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, İstanbul 2015.

¹²⁷ Tihranî, s. 60-63; Hasan-ı Rumlu, s. 135-136; Erdem, s. 99-108; Roemer, s. 168; İsmail Aka, *İran'da Türkmen Hakimiyeti, Kara Koyunlular Devri*, s. 93-112.

¹²⁸ Abdallâh Ibn-Fatḥallâh al-Ğiyâṭ al-Bağdādî, s. 207; Tihranî, s. 63-67; Hasan-ı Rumlu, s. 136-145.

yakınındaki Ala Dağ'da gerçekleşen savaşta Karakoyunlular ağır bir yenilgi aldılar¹²⁹. Bu savaştan sonra Akkoyunlu Ali Bey'e Şahruh tarafından her ne kadar Azerbaycan valiliği verildi ise de Karakoyunlular kısa bir sürede güçlerini topladılar ve İskender Bey tüm Azerbaycan'ı yeniden ele geçirdi¹³⁰. 1435'de ise Karakoyunlular Şirvanşahların topraklarını yağma ettiler¹³¹. Şirvanşahlar da bu olaydan dolayı Kara Yülük Osman Bey ve Şahruh'tan yardım istediler¹³². Kara Yülük Osman Bey harekete geçerek Karakoyunlu hakimiyetindeki Erzurum'u ele geçirdi. Diğer taraftan İskender Bey de 60.000 kişilik bir Timurlu ordusunun üzerine geldiğini öğrenmiş ve Erzurum'a doğru kaçmıştı. Timurlular, Kara Yülük Osman Bey'e haber göndererek İskender Bey'in önünü kesmesini istedi¹³³. Erzurum önlerinde 1435'te yapılan savaşta Akkoyunlular yenildiler. Kara Yülük Osman Bey bu savaşta ağır yaralar aldı ve Erzurum'da hayatını kaybetti. Onun ölümünden sonra Akkoyunlular'da ciddi bir düzensizlik ortaya çıktı¹³⁴.

Kara Yülük Osman Bey'in yerine 1435 tarihinde oğlu Ali Bey geçti¹³⁵. Ancak kardeşi Hamza Bey Diyarbakır'ı ele geçirerek etrafında Akkoyunlu mîrzâ ve emirlerini toplamıştı¹³⁶. Ali Bey'in oğulları Uzun Hasan ve Cihangir bu durum üzerine Memlukların hizmetine girmek için Kahire'ye gittiler. Sultan Eşref'in

¹²⁹ İbni Tagrıberdi, s. 471, 489, 502; Hasan-ı Rumlu, s. 143-145; Toma Metsopski; "Timurlenk ve Onun Haleflerinin Tarihi", terc. K. Şahnazaryan, C. Bakıhanov, G. Solmaz, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XI, Ankara 1999, s.198; Tihranî, s. 64-67. 1428'deki diğer sefer için ayrıca bkz. 196.

¹³⁰ Devletşah, s. 488; Tihranî, s. 71; Grousset, s. 428; İsmail Aka, "Şahruh", *DİA*, XXXVIII, s. 294.

¹³¹ Şirvanşahlar için ayrıca bkz. Sara Aşurbeyli, "Şirvanşahlar", *DİA*, XXXIX, s. 211-213.

¹³² Kazım Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV-XL, Ankara 2006, s. 124-125.

¹³³ Abdallâh İbn-Fatḥallâh al-Ğiyâṭ al-Bağdādî, s. 208.

¹³⁴ İbn Tagrıberdi, s. 490-491, 500-501; Tihranî, s. 78-83; *Tarihi-i Kızılbaşan*, s. 56-57; Gelibolulu Mustafa Âli, *Fusul-i Hall ü Akd ve Usul-i Harc ü Nakd*, s. 104; Erdem, s. 99-108; Sümer, "Akkoyunlular", s. 271; Aka, *İran'da Türkmen Hakimiyeti, Kara Koyunlular Devri*, s. 20-24. İbn İyas, Kara Yülük Osman'ın ölümünü çok daha farklı bir biçimde anlatmaktadır. Kendisi Karakoyunlular ile mücadele ederken esir düşebileceği düşüncesiyle kendini nehre atmış ancak boğulmuştur. Koyuncuoğlu, s. 30.

¹³⁵ Sümer, "Akkoyunlular", s. 272.

¹³⁶ İbn Tagrıberdi, s. 496; Tihranî, s. 85-86, 97-98; Hasan-ı Rumlu, s. 230. Tevhîd'e göre ilk Akkoyunlu sikkesini kesen Hamza Bey'dir. Bu sikkenin üzerinde Bayındır boyu tamgası vardır. Ahmed Tevhîd, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiye Kataloğu*, IV, İstanbul 1321, s. 475-477. Tabâtabâî'de ise ilk sikkeyi basan Noyan Ali Bey olarak geçen, Uzun Hasan'ın babası Ali Bey'dir. Cemal Turabî Tabâtabâî, *Sikkehâ-yı Akkoyunlu*, Tebriz, 1355, s. 3; Yapılan diğer araştırmalara göre ilk sikkeyi basanın "Osman Bey" olduğu belirtilmiştir. Rabbi Levi Babatha, "Coins of the Jalair, Kara Koyunlu, Musha'sha and Ak Koyunlu Dynasties", *Numismatic Chronicle*, VI-10, London 1950; Osman Gazi Özgüdenli, Esko Naskali, "Karakoyunlu ve Akkoyunlu Sikkeleri", *Anadolu'da Paranın Tarihi*, ed. Bülent Arı, Ankara 2011, s. 159.

huzuruna çıkan bu iki kardeş kendisinden hilat ve 3.000 altın aldılar¹³⁷. Sultan Eşref, Cihangir'e Urfa'yı iktâ olarak verip kendisinden Hamza Bey ile mücadele etmesini istedi. Ancak 1447'de Hamza Bey hayatını kaybedince Cihangir, Akkoyunluların başına geçti¹³⁸. Kardeşi Uzun Hasan'a da Ergani'yi verdi ve onun da yardımıyla hakimiyetini daha da güçlendirmiş oldu. Bu süreçte Karakoyunlu mîrzâlarından Elvend, Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a isyan edip Cihangir'e sığınmıştı. Cihanşah, Elvend'i teslim etmediği için Akkoyunlulara savaş açtı ve 1450'de Erzincan'ı aldı. İki yıl süren mücadele neticesinde Akkoyunlular, Karakoyunluların üstünlüğünü kabul ettiler. Ancak çarpışmalar esnasında büyük çaba sarf eden Uzun Hasan bu sonucu kabul etmeyerek Cihangir'in hizmetinden ayrıldı¹³⁹.

Uzun Hasan, Erzincan'ı alıp buranın hakimi Kılıçarslan Bey ile emirlerini esir etti ve Van Gölü çevresindeki Karakoyunlu topraklarına akınlar yaptı¹⁴⁰. Çemizkezek'i almak için bölgeye geldiğinde ise Cihangir'in Diyarbakır'dan ayrıldığı haberini aldı. Yanında sadece kırk kadar askerle üzerine eski bir elbise giyerek şehrin kapıcılarını kandırıp bir gece şehre girdi ve burayı ele geçirdi¹⁴¹. Böylece hanedan şehrini ele geçirerek "bey" konumuna geçti¹⁴².

Uzun Hasan tüm hanedan üzerinde gerçek bir hakimiyet kazandıktan sonra Erzincan'a Hurşit Bey'i bırakarak 1458'de Gürcistan'a sefere çıktı. Tiflis'i yağmalayıp altı tane kaleyi ele geçirdi. 1461 ve 1462 yıllarında da ikinci bir sefer düzenledi¹⁴³. Uzun Hasan, Kahire'de yaşanan siyasî çatışmalardan faydalanarak 1462'de Hasankeyf'i aldı¹⁴⁴. 1464'te de Pazuki Kürtleri, Halep-Erzincan yolundaki Gerger Kalesi'ni Uzun Hasan'a verdiler. Memluk birlikleri kaleyi kuşatmaya çalışsa

¹³⁷ Tihranî, s. 99-101, 108; Hasan-ı Rumlu, s. 230, 236; Roemer, s. 168. Ibn Iyas'ta Uzun Hasan Kahire'ye babası Ali Bey ile gelmiştir. Koyuncuoğlu, s. 31.

¹³⁸ Tihranî, s. 115-116; Koprman, s. 82. İbn Tagrıberdi, Cihangir'i Kara Yülük'ün en değerli torunu olarak anar. *History of Egypt*, s. 15.

¹³⁹ Tihranî, s. 123-130; Abdallâh İbn-Fathallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 209-210; Roemer, s. 169; Erşahin, s. 66.

¹⁴⁰ Dickran Kouymjian, "Van under the Mongol, Turkmen, Persian, and Ottoman Domination," *Van, Historic Armenian Cities and Provinces*, I, Richard Hovannisian, ed. Costa Mesa: Mazda, 2000, s. 79.

¹⁴¹ Khunji, s. 18; Tihranî, s. 117, 129-130; Hasan-ı Rumlu, s. 344-348; Gelibolulu Mustafa Âli'ye göre kendisi şehre kırk tane iyi asker ile, yanlarında kömür ve ot yüklü atlar olmak üzere girmişlerdir. Bu otların içlerine askerler tarafından kullanılmak üzere silahlar gizlenmiştir. Cuma günü halk namazdayken kalenin muhafızlarını öldürmüşlerdir. *Fusul-i Hall ü Akd ve Usul-i Harc ü Nakd*, s. 104; Roemer, s. 169.

¹⁴² Khunji, s. 18; Abdallâh İbn-Fathallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 207; Gelibolulu Mustafa Âli, *Fusul-i Hall ü Akd ve Usul-i Harc ü Nakd*, s. 104.

¹⁴³ Sümer, "Akkoyunlular", s. 271-272; Uzunçarşılı, s. 61, 64-65.

¹⁴⁴ Tihranî, s. 156-168, 353-355; Hasan-ı Rumlu, s. 492; Şeref Han, *Şerefname*, I, haz. Mehmet Emin Bozarıslan, İstanbul 1971, s. 179-180.

da Akkoyunlular tarafından püskürtüldüler. Memluklar bu durumdan rahatsız olsa da Osmanlı Devleti ile arasına bir tampon bölge girmiş olduğunu düşünerek durumu kabullendiler¹⁴⁵.

Karakoyunlu Devleti 1467’de Akkoyunlu Devleti’nin bu genişleme hareketine müdahale etmek için harekete geçti. Ancak Karakoyunlu beyi Cihanşah, havanın sefer için çok soğuk olması yüzünden askerini baharda yeniden toplamak üzere dağıttı ve Bingöl taraflarına yerleşti¹⁴⁶. Ama Uzun Hasan ufak bir birlikle kendisine Çapakçur’da, kuşluk vaktinde ani bir baskın yaptı¹⁴⁷. Muazzam bir zafer kazanan Uzun Hasan’ın eline Cihanşah’ın iki oğlu ve tüm emirleri geçti. Cihanşah’ın kendisi de kaçmaya çalışırken öldürüldü¹⁴⁸. Böylece Akkoyunlu Devleti, eski ve güçlü rakibi Karakoyunlu Devleti’nden kurtularak kendi güvenliğini ve geleceğini sağlamış oldu. Bu süreçte Çağatay hükümdarı Ebu Said, Karakoyunlu Hasan Ali Bey tarafından yardıma çağırıldı. Uzun Hasan, Ebu Said ile Azerbaycan ve Arran dışındaki İran topraklarının Akkoyunlular’da kalması şartıyla bir barış yapmak istediye de Ebu Said buna yanaşmadı¹⁴⁹. Karabağ yakınlarında 1469’da yapılan savaşta Çağatay

¹⁴⁵ Koyuncuoğlu, s. 33-34; Woods, s. 171-172; Tofiq Necefli, “Uzun Hasan Döneminde Akkoyunlu – Memluk İlişkileri”, XVI. *Türk Tarih Kongresi Bildiri Özetleri, 20-24 Eylül Ankara*, Ankara 2010, s. 97-98. Havâdis ed-Duhûr’da Kürtlerin, Uzun Hasan’a bu anahtarı vermesinde etkin olan bu yaptıkları hadisenin Memlukleri çok kızdırmaları ve bu yüzden Akkoyunlulara sığınma istekleri olduğu yazılıdır. Akkuş, s. 99.

¹⁴⁶ el-Giyâs’a göre kararı veren bir rehberdi ve Cihanşah kendisine büyük bir öfkeyle “*Sen bizi kötü bir yola götürdün!*” demiştir. Abdallâh Ibn-Fathallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 142. Tihranî’de ise kendisi baskına uğradığında eğlence düzenlemektedir. Tihranî, s. 265-266.

¹⁴⁷ el-Giyâs’a göre askerinin toplam sayısı sadece 1.000 kadardır. Abdallâh Ibn-Fathallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 143-147; Tihranî ise 6.000 kişiden bahsetmektedir. s. 272-275; Devletşah, s. 569; Roemer, s. 173-174; Cihanşah için ayrıca bkz. Vladimir Minorsky, “Jihan Qara-qoyunlu and his Poetry”, *Turkmenica, School of Oriental and African Studies*, IX, London 1954.

¹⁴⁸ *Münşeâtü’s-Selâtîn*, s. 274-275; İbni Tagrıberdi, s. 470, 546, 575; ‘Abdallâh b. Fethallâhu’l Bağdâdî, *Turkmenische Herrscher des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Tārîh al-Ğiyâti*, Übers, Marianne Schmidt-Dumont, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg 1970, s. 73-77; Tihranî, s. 277-280; Tursun Bey, *Tarih-i Ebû'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977, s. 151-152; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991, s. 317; İdris-i Bitlisi, *Heşt Behîşt, VII. Ketibe*, terc. Muhammet İbrahim Yıldırım, Ankara 2013, s. 197; Hasan-ı Rumlu, s. 443-444; *Tarih-i Kızılbaşan*, s. 31-32; Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü-l Ahbar*, haz. Hüdayi Şentürk, Ankara 2003, s.150; Hüseyin Müderrisi Tabâtabâî, s. 61; Şeref Han, s. 447-448; “Yahya Kazvinî’nin Lubb Et-Tevâri’inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler”, s. 56; Sümer, “Karakoyunlular”, s. 437. Uzun Hasan’ın Fatih Sultan Mehmed’e, Cihanşah’a karşı kazandığı zafere müteakip gönderdiği mektubun tercümesi için ayrıca bkz. Ayşe Atıcı Arayancan, “XV. Yüzyıla Ait Bir Mektup Örneğinin Diplomatik Dil, Üslup ve Tarihi Kaynak Olarak Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XI-1, s. 171-183. İbn İyas’a göre bu hadise Kahire’de sevinçle karşılanmıştır. Cihanşah’ın başı bizzat Memluk sultanına gönderilmiştir. Koyuncuoğlu, s. 32, 36.

¹⁴⁹ el-Giyâs’ın eserinde bu açık olarak mevcuttur. Abdallâh Ibn-Fathallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 77-78, 214; Tihranî, s. 308-310; Ebu Said’in Uzun Hasan’a yolladığı mektup için ayrıca bkz. Akdes Nimet Kurat, , “Timurilerden Sultan Ebu Said Kurkânın Uzun-Hasana Bitiği”, *Topkapı Sarayı Müzesindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940, s.119-135.

hükümdarı ağır bir yenilgi aldı ve yakalanarak öldürüldü¹⁵⁰. Muş ve Bitlis'in de Bayındır emirleri tarafından zapt edilmesiyle birlikte Karakoyunlu topraklarının tamamı Akkoyunluların eline geçmiş oluyordu¹⁵¹. Böylece sınırlar Sivas'tan Kirman'ın Narmasir şehrine kadar genişletilmişti¹⁵². Devlet oldukça geniş bir coğrafyaya sahip olunca başkent de eski bir siyasî merkez ve kültür şehri olan Tebriz'e taşındı¹⁵³. Böylelikle Akkoyunlu Devleti, uzun bir mücadeleden sonra Karakoyunlu Devleti ve Timurlu Devleti'ni ortadan kaldırmış oluyordu¹⁵⁴.

Bu süreçten sonra Akkoyunlu Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin arttığı görülmektedir¹⁵⁵. Uzun Hasan Osmanlı Devleti'nin, hamisi olduğu Trabzon üzerindeki arzusundan haberdardı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı bir taarruzda bulunmaması için Fatih Sultan Mehmed'e Hurşit Bey'i elçi olarak gönderdi. Ayrıca Karadeniz'de stratejik bir nokta olan Koyluhisar'ı ele geçirdi¹⁵⁶. Böylece Akkoyunlu Devleti, Osmanlı Devleti'ne karşı

¹⁵⁰ Tihranî, s. 318-320; İbn Kemal, s. 318; Hasan-ı Rumlu, s. 471; *Tarihi-i Kızılbaşan*, s. 32-33; Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l Ahbar*, s.150; "Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevârî'inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler", s. 56; Hüseyin Müderrisi Tabâtabâî, s. 61; Roemer, s. 174; İsmail Aka, "Timurlular", *DİA*, XLI, s. 178. İbn İyas, Cihanşah da olduğu gibi Ebu Said'in başının da Memluk sultanına getirildiği bilgisini vermektedir. Koyuncuoğlu, s. 37.

¹⁵¹ Abdallâh İbn-Fathallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 78, 214; Akkoyunluların, Güneydoğu ve Irak hattında olan ilerleyiş ve hakimiyetleri için ayrıca bkz. Thabit Abdullah, *A Short History of Iraq, Iraq Under Mongol and Turcoman Rule, 1258-1534*, London 2014, s. 39-40.

¹⁵² Khunjî, s. 36, 18; el-Giyâs, s. 78; Uzun Hasan, Şehzade Bayezid'e gönderdiği üç mektup ile İran coğrafyasındaki fetihlerini ve başarılarını ayrıntılarla anlatmaktadır. Mektuplarda Akkoyunlu beyi ile Osmanlı şehzadesi arasında karşılıklı olarak takdir ve tebrikler bulunmaktadır. *Taci-zade Sa'di Çelebi, Münşeati*, haz. Necati Lugal, Adnan Erzi, İstanbul 1956, s. 13-36. Roemer, s. 174; Faruk Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, XXXVIII, s. 261, 262.

¹⁵³ Abdallâh İbn-Fathallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 76-77, 175-176; Devletşah, s. 583-588; "Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevârî'inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler", s. 57; Gelibolulu Mustafa Âli, *Fusul-i Hall ü Akd ve Usul-i Harc ü Nakd*, s. 105; Flippo De Flippi, *Note di un Viaggio in Persia nel 1862*, Milano 1865, s.165-193, 486-498; Romer, s. 175; Vladimir Minorsky, "Tebriz", *İA*, XII-I, İstanbul 1979, s. 82-98.

¹⁵⁴ Khunjî, s. 18.

¹⁵⁵ Akkoyunlu Devleti'nin Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerinde dört önemli amil mevcuttur. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti'nin İran'dan gelen tüccarlara ipek ticaretinde ağır vergiler koymasıydı. Dolayısıyla bu tüccarlar da İran'dan aldıkları ham ipeği Avrupalı tüccarlara satarken Osmanlı Devleti'nin koyduğu gümrük vergileri yüzünden maddi anlamda kayda değer bir kar sağlayamıyorlardı. İkincisi ise Akkoyunlu himayesinde olan Trabzon'un Osmanlılarca işgal edilmesiydi. Üçüncü olarak ise Akkoyunlu Devleti'nin siyasî yükselişiyle beraber Anadolu'da, başta Karamanoğulları ve İsfendiyoğulları hanedanlarına mensup bazı beylerin Uzun Hasan'ı hami olarak görmesiydi. Nitekim Oğuzculuk politikasına sahip bir padişah olan Uzun Hasan'a, Anadolu'daki Türkmenlerin temayül etmesi gayet normal bir hadiseydi. Son olarak da İtalyanların Akkoyunlu Devleti ile ittifak kurmasıdır. Halil İnalçık, "II. Mehmed", *DİA*, XXVIII, s. 395-407; Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamani*, terc. Dost Körpe, İstanbul 2003, s. 263-268; Şahin Mustafayev, *Selcuqilerden Osmanlılara*, Bakü 2010, s. 229-252.

¹⁵⁶ Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1992, s. 131; Tursun Bey, s. 108-109; Neşrî, s. 296-297; İdris-i Bitlis-i, s. 55; İbn Kemal, s. 191-192. Koyluhisar, İstanbul'dan Tokat'a, Erzurum'a ve Trabzon'a ulaşan ana yol üzerinde olduğundan buranın alınması hem Osmanlı Devleti hem de Akkoyunlu Devleti için stratejik olarak önemliydi. Osmanlı Devleti kaleyi kaybettikten sonra

askerî bir üstünlük kazanıp diplomatik bir hamlede bulunma fırsatı elde etti. Ancak Osmanlı Devleti kuzeyde bir fetih zincirini başlattı ve 1461’de İsfendiyaroğulları’nı, sonra da Trabzon Rum İmparatorluğu’nu ele geçirerek Karadeniz’de Akkoyunlu Devleti’ne karşı üstünlük kurdu¹⁵⁷.

Uzun Hasan döneminde, Akkoyunlu Devleti’nin Avrupa’daki devletler ile güçlü siyasî münasebetleri mevcuttu¹⁵⁸. Avrupalı devletler Osmanlı Devleti’nin bölgeye yerleşmesinden önce Marmara ve Ege’de ticari üstünlüğe sahiptiler. Ancak Osmanlı Devleti’nin fetihleri neticesinde bu gücü kaybettiler¹⁵⁹. Hem ticari üstünlüğü yeniden kazanmak için hem de Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki ilerleyişinin önüne geçmek için sahada kuvvetli bir müttefik aradılar ve bu sayede Akkoyunlu Devleti’yle ittifak kurdular¹⁶⁰. Akkoyunlu Devleti de böylelikle ateşli silahlarla mücehhez bir orduya

yeniden almak için kuşatsa da Uzun Hasan bizzat gelerek kuşatmayı dağıttı ve Osmanlı ordusunu, Osmanlı Devleti’nin o dönemde Doğu’daki kalesi olan Sivas’a kadar sürdü. Roemer, s. 171; Erşahin, s. 84-85. Trabzon’un işgalinden sonra Uzun Hasan’ın işgal edilen diğer yerler ile beraber Fatih Sultan Mehmed’den toprakları geri talep ettiği bilinmektedir. Guglielmo Berchet, “Delle relazioni diplomatiche tra la Repubblica di Venezia e la Persia”, *La Repubblica di Venezia e la Persia*, Torino 1865, s. 12.

¹⁵⁷ Tihranî, s. 253-256; Aşıkpaşaoğlu, s. 134-137; Neşrî, s. 292-298; İdris-i Bitlisî, s. 151-157; İbn Kemal, 194-202; Hasan-ı Rumlu, s. 384-387; Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü’l Ahbar*, s. 118-119; Çelebi Hadidi, *Tevârih-i Âli Osman*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 253-261; İsmail Hakkı Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1971, s. 292-293; Woods, s. 166-167; Bekir Sıtkı Baykal, “Fatih Sultan Mehmet - Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, Ankara 2003, s. 145-153. Aşıkpaşazade, Koyluhisar’ın kontrolünde olmamasının Fatih Sultan Mehmed’in huzurunu kaçırdığını ifade etmektedir. Aşıkpaşaoğlu, s. 131. İbn İyas bu süreci Osmanlılar ile Uzun Hasan arasında ciddi bir anlaşmazlık yaşandı diyerek özetlemektedir. Koyuncuoğlu, s. 32.

¹⁵⁸ Erşahin, s. 82-83.

¹⁵⁹ *Le Guerre dei Veneti nell’Asia, 1470-1474, Documenti, Cavati dall’Archivio ai Frari in Venezia*, “1470. Die 2. Octobris”, “1470. Die 18 Octobris”, “1471. Die 2. Martij”, “1471. Die 10. Septembris”, e pubblicati per Enrico Cornet, Vienna 1856, s. 6, 8, 28; Osmanlılar 1472’de artık Kuzey İtalya’ya hatta Friuli’ye kadar ilerlemişlerdir. “1472. Die 25 Septembris”, s. 46.

¹⁶⁰ Osmanlı Devleti’nin Galata da dahil olmak üzere İstanbul Boğazı’nı ve Ege’deki muhtelif yerleri ele geçirmesiyle, İtalyanlar ağır gümrük vergileri yüzünden zor şartlarda ticaret yapabilir hale gelmişlerdi. Uzun Hasan’ın ölümünden sonra Venedik’in, Osmanlı Devleti ile barış imzalaması bu açıdan şaşırtıcı değildir. Lodovico Sauli, *Della Colonia dei Genovesi*, Tomo II, Torino 1851, s. 150-177; Roemer, s. 175; Anna Calia, “The Venetian Ottoman Peace of 1479 in the Light of Documents from the Venice State Archive”, *Eastern and Central European Studies*, I, ed. Christian Gastgeber, Wissenschaften 2011, s. 45; Sürecin devamı için ayrıca bkz. Alessandro Barbero, *Lepanto, La battaglia dei tre imperi*, Bari 2012, s. 3-19; John Freely, Brendan Freely, *A Biography, Galata, Pera, Beyoglu*, İstanbul 2016, s. 7-22. Bu ittifaka katılanlar arasında Karamanoğulları, Polonya, Macaristan, Habsburg İmparatorluğu, Papalık, Roma, Floransa ve Burgonya da bulunmuş olsa da Venedik gibi bir askerî harekatta aktif rol oynamamışlardır. Woods, s. 165. Sicilya ve Napoli kralları da Venedik, Akkoyunlu, Polonya ve Gürcistan arasındaki ittifaka dair bilgilendirilmiştir. *Le Guerre dei Veneti nell’Asia, 1470-1474*, “1471. Die 22. Aprilis”, s. 25; “1471. Die 25. Octobris”, s. 31; “1472. Die Junarij.”, s. 76; Berchet “Delle Relazioni diplomatiche tra la Repubblica di Venezia e la Persia”, s. 3-4, 18.

sahip Osmanlı Devleti'yle mücadele edebilmek için Avrupa'dan ateşli silahlar temin edebilecekti¹⁶¹.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin gücünü kaybetmeye başlamasıyla ortaya çıkan beyliklerden biri de Karamanoğulları'dır¹⁶². Siyasî tarihleri boyunca Osmanlı Devleti ile mücadele etmişlerdir¹⁶³. Yıldırım Bayezid döneminde topraklarının çoğunu kaybetmiş olsalar da Emir Timur'un Ankara Savaşı'nı kazanmasıyla eski topraklarının çoğuna yeniden sahip olmuşlardır¹⁶⁴. Fatih Sultan Mehmed döneminde ise Osmanlılara karşı Akkoyunlular ve Venedik ile ittifak kurmuşlardı¹⁶⁵. İtalyanlar Akdeniz üzerinden bazı kalelere hâkim olmuş ve bunları Karamanoğulları'na teslim etti¹⁶⁶. Bunun üzerine Sultan, Karamanoğulları üzerine yürümeye karar verdi. Önce Gevele Hisar'ı, sonra da Konya'yı aldı. Pir Ahmed, topraklarını terk etti ve Tebriz'e kaçtı¹⁶⁷. Fatih Sultan Mehmed de Şehzade Mustafa'yı sancak beyi olarak buraya atayarak hakimiyet kurmuş oldu¹⁶⁸. Lakin Akkoyunlular Anadolu'ya bir sefer düzenleyip büyük bir tahribat yarattılar¹⁶⁹.

¹⁶¹ Bu dönemde ateşli silahlar Osmanlı Devleti'nde profesyonel safhada üretilir, kullanılır ve Türk ordusunun yürüyüş düzenine entegre edilebilir bir hale gelmişti. Mesut Uyar, Edward Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul 2014, s. 56-96.

¹⁶² *Anonim Selçukname*, haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Ankara 2014, s. 49-70; Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, terc. Jones Williams, New York 1968, s. 303-305, 314-315; Mesalikü'l Ebsar'da ise Karamanoğulları'nın on dört şehri, yüz elli kalesi ve 25.000 atlısı olduğundan söz edilir. Yücel, s. 203; XIV. yüzyılda Anadolu'yu gezen İbn Battuta, Karamanoğulları'nın başkenti Konya'nın büyük ve güzel bir şehir olduğundan, caddelerinin geniş ve çarşılarının da muntazam olduğundan bahseder. Ayrıca şehir Mısır ve Suriye ile ticaret yapmaktaydı. Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, s. 282.

¹⁶³ Şikarî, *Karamanname, Zamanın Kahramanı Karamaniler'in Tarihi*, haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, İstanbul 2005, s. 97-245; Lord Kinross, *Osmanlı Tarihi*, terc. Meral Gaspıralı, İstanbul 1971, s. 138.

¹⁶⁴ İbni Arabşah, s. 317-318; Nizamüddin Şamî, s. 322. Karamanoğulları, Konya, Akşehir, Afyon'u ve Alâiye'yi alıp burada Osmanlı hakimiyetini sona erdirdiler. Şihabeddin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, VI, s. 323.

¹⁶⁵ Nicolae Jorga, *Fatih ve Dönemi, Büyük Türk*, terc. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011, s. 203-204.

¹⁶⁶ Iosaofat Barbaro, "Di messer Iosofat Barbaro, gentliuomo veneziano, il viaggio della Tana e Persia", *Navigazioni e Viaggi*, IV, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 518-519; *Travels to Tana and Persia by Josafa Barbaro and Ambrogio Contarini*, trans. by: William Thomas, London 1873, s. 40-42; Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2005, s. 52-53. *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "1471. Die 25. Octobris", s. 31; "1472. Die 28 Januarij.", s. 74; "1473. Die 11 Februarij.", s. 124; 16. *Yüzyılda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi (1373-1512)*, terc. Şerif Başta, Ankara 1972, s. 170.

¹⁶⁷ Abdallâh İbn-Fathallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 78, 215; Aşıkpaşaoğlu, s. 143; Tursun Bey, s. 129; 145-146, 153; Edirneli Oruç Beğ/Atsız, s. 121, 123; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 120; Neşrî, s. 304-306; Hasan-ı Rumlu, s. 433-435; İdris-i Bitlisî, s. 186-189; İbn Kemal, s. 237-243, 304-305, 319; Münecimbaşı, s. 340; Rûhi ve Çelebi Hadidi de benzer bilgileri vermektedirler. Rûhi, s. 460-461; Çelebi Hadidi, s. 271-278.

¹⁶⁸ Abdallâh İbn-Fathallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 215; Aşıkpaşaoğlu, s. 142-144; Edirneli Oruç Beğ/Atsız, s. 120; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 120; Neşrî, s. 309; İdrisi Bitlis-i, s. 188; *Anonim Tevârih-i Âli Osman (Giese Neşri)*, terc. Nihat Azamat, İstanbul 1992, s. 116; Danişmend, s. 303-306; Jorga, s.

Süreç içerisinde Venedik ve Akkoyunlu Devleti müttefik haline geleceklerdir¹⁷⁰. Venediklilerin resmi vesikalarında bu durum açık olarak mevcuttur: Osmanlılar'dan, Venediklilerin ve Akkoyunluların ortak düşmanı olarak bahsedilmektedir. Venedik'in ticari sahası Osmanlı fetihleri nihayetinde daralmakta olması esas sebep iken, Osmanlı sultanının ayrıyeten Hristiyanlık adına bir tehlike olduğu da belirtilmektedir¹⁷¹. Venediklilerin esas vazifesi ateşli silah teslimi ve filolarıyla verecekleri mücadele olacaktır. Akkoyunlular, Venedik'ten büyük ve küçük boylarda güçlü toplar, farklı türlerde tüfekler ve barut talep etmekteydiler. İtalyanların bu malzemeleri teslim etmeyi planladıkları Venedik resmi evrakında görülebilmektedir¹⁷². Ayrıca bu silahlara hakim yüz kadar subayın da ateşli silahlarla beraber gönderileceği de Zeno'nun 9 Şubat 1472 tarihli mektubunda yazılıdır¹⁷³.

203-206; Demetrius Cantemir, *The History of the Growth and Decay of the Ottoman Empire*, trans. by Nicholas Tindal, London 1734, s. 109-110; Theoharis Stavrides, *The Sultans of Vezirs, The Life and Times of Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic*, Leiden 2001, s. 164; Tuncer Baykara, "Konya", *DİA*, XXVI, s.184-185.

¹⁶⁹ Aşıkpaşaoğlu, s. 150; Tursun Bey, s. 153, 156; İbn Kemal, s. 320; Gelibolulu Mustafa Âli, *Fusul-i Hall ü Akd ve Usul-i Harc ü Nakd (İslam Devletleri Tarihi)*, haz. Mustafa Demir, İstanbul 2006, s. 146; Münecimbaşı, s. 341-343; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, s. 311, 323, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Tevârihi's-selâtinî'l-Osmaniye*, haz. İbrahim Hakkı Konyalı, İstanbul, Tarihsiz, s. 357; Danişmend, s. 322; Jorga, s. 208-209. Süreçe Candaroğulları'ndan Kızıl Ahmed de katılmıştır. Aşıkpaşaoğlu, s. 136; Neşri, s. 294; İdris-i Bitlisî, s. 151; İbn Kemal, s. 190, 199-201; Gelibolulu Mustafa Âli, *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd*, haz. Mustafa Demir, İstanbul 2006, s. 146; Yücel, s. 105-106, 108, 118-122.

¹⁷⁰ Guglielmo Berchet, "Delle Relazioni diplomatiche tra la Repubblica di Venezia e la Persia", Torino 1865, s. 2.

¹⁷¹ *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1447-1474*, "1470. Die 2. Octobris", "1470. Die 18 Octobris", "1471. Die 2. Martij", "1471. Die 10. Septembris", e publicati per Enrico Cornet, Vienna 1856, s. 6, 8, 28; ; *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento IV, 1464, 26 Septembris", s. 105; *La Repubblica di Venezia e La Persia, Tipografia G. B. Paravia e Compagnia*, Torino 1865; Enrico Cornet, "Introduzione", *Lettere al Senato Veneto*, Vienna 1852, s. 7; Iosaofat Barbaro/Ramuzio, s. 517; Josafa Barbaro/Thomas, s. 37; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 52. Bu süreçte Türklerin Mora, Midilli ve Eğriboz'u alıp Venediklilerin sahasını büyük ölçüde daraltmaları etkili olmuştur. Roemer, s. 175. Konu için ayrıca bkz. Gaetano Cozzi, Michael Knapton, *Storia d'Italia, Le Repubblica di Venezia nell'età Moderna*, XII, Torino 1986, s. 59; Roemer, s. 175-176. Bu süreçte İranlı ve Venedikli tüccar arasındaki ilişkiler daha çok artmıştır. Berchet, "Delle relazioni diplomatiche tra la Repubblica di Venezia e la Persia", s. 62.

¹⁷² *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "1472. 28 Die Januarij.", s. 68-75.

¹⁷³ *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "1472. Die 9 Februarj.", s. 79. 6 büyük boy top, 10 orta büyüklükte top, 36 ufak top, toplamda 500 kadar büyük-tüfek, tüfek, yeterli miktarda barut ve büyük boyda arbalet, 300 kadar demirden top, 3000 kazma, 4000 kürek ve silah listesinde sıralandığı üzere 10.000 altın duka değerinde bir hediyedir. Bir diğer teslimat listesinde ise toplamda 4000 duka değerinde 2 ufak 2 büyük tekneyle teslim edildiği üzere, havan topları, büyük-tüfek, schiopetti (ilkel türden bir arkebüz, elde taşınabilen top), barut ve savaş aleti, 200 dukalık schiopetti ve arbalet ve Uzun Hasan'a 3000 duka değerinde gümüş bir vazo ve diğer hediyeler mevcuttur. Bir diğer listede ise 500 schiopetti ve 100 büyük-tüfek vardır. Berchet, "Delle relazioni diplomatiche tra la Repubblica di Venezia e la Persia", s. 9-10, 17. Bir diğer sayı listesi ise toplamda 50 tane arbalet ve schiopeieri şeklindedir. *Lettere al Senato Veneto*, "IX", s. 16.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ BİLGİLER

1.1 Yûsuf Mîrzâ'nın Anadolu Seferi

İtalyan yazarlar, Uzun Hasan'ın yeğeni olan Yûsuf Mîrzâ adlı Akkoyunlu komutanının yanında Karamanoğlu Pir Ahmed Bey de olmak üzere Anadolu'ya düzenlediği askerî sefer hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedirler.

Documento I'e göre Uzun Hasan 1468 yılında Amasya ve Ankara'ya az miktardaki askeriyle sefer düzenlemiştir. Ancak Amasya'da bulunan Şehzade Bayezid o vakitlerde yaşı genç olduğu için Uzun Hasan'ın ordusuyla yüzleşmekten korkmuştur¹⁷⁴. Bu evrakta anlatılan muhtemelen Akkoyunluların Koyulhisar ve Melet'e olan askeri hareketidir¹⁷⁵. Dolayısıyla Yûsuf Mîrzâ'nın Anadolu'ya olan bu askerî hareketi ilk Akkoyunlu seferi olarak kabul etmek yanlış olacaktır.

1.1.1 Yûsuf Mîrzâ'nın Kazandığı Zaferler

İtalyan yazarlar Osmanlı Devleti'nin Karamanoğulları'nın iç işlerine olan karşılıklı müdaheler ve sürecin nasıl başladığına dair detaylı bilgiler vermektedirler. Bu yazarlardan Angiolello, Pir Ahmed'in Karamanoğulları'nın başına geçtikten sonra ancak iki yıl kadar hüküm sürebildiğini belirtir¹⁷⁶. Bunun sebebi Pir Ahmed'in Fatih Sultan Mehmed'e karşı olan görevlerini yerine getirmemesiydi. Yazara göre bu görevler Karamanoğlu beyinin, her yıl Fatih Sultan Mehmed'in yanına gelip elini öpmek ve gelir listelerini teslim etmektir. Nizama göre de Fatih Sultan Mehmed bu

¹⁷⁴ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento I", s. 97. Şehzade Bayezid bu esnada 20 yaşındadır, doğum tarihi 1448 olarak kabul edilir. Şerafettin Turan, "II. Bayezid", *DİA*, s. 234.

¹⁷⁵ Erşahin, s. 84-85.

¹⁷⁶ Giovan Maria Angiolello, "Breve narrazione della vita e fatti del signor Ussuncassano", *Navigazioni e Viaggi*, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 371. *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovan Maria Angiolello, *Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2007, s. 33-35. Tursun Bey, s. 129; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solâk-Zâde Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989, s. 310; Gelibolulu Mustafa Âli, *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd*, s. 130-134. Bu süreç İshak ve Pir Ahmed'in taht kavgası ile başlamış, İshak'ın Akkoyunlular'dan yardım almasına müteakip Pir Ahmed'de Osmanlılara sığınmış ve Sultan'ın askerleri Karaman'da hakimiyet kurarak tahta Pir Ahmed'i geçirmişlerdir. Hasan-ı Rumlu, s. 418-419, 433.

vazifeyle gelen beylere ilgi gösterir ve hediye verirdi. Ancak Pir Ahmed bunu umursamadığı gibi Fatih Sultan Mehmed'in gazilik çağrısına da olumlu yanıt vermedi. Sonunda da Sultan, itaatsizliğinden dolayı onun üzerine yürüyerek ülkesini Konya'ya kadar aldı. Hüküm sürmesi için de oğlu Şehzade Mustafa'yı burada güçlü bir ordu ile bırakarak onu bu bölgeyi yönetmekle görevlendirdi. Artık Osmanlı Devleti kuvvetleriyle baş edemeyeceğini anlayan Pir Ahmed de memleketindeki bazı kaleleri emirlerine bırakarak Uzun Hasan'a sığındı. Pir Ahmed, Tebriz'e geldiği zaman çok iyi karşılandı. Burada yetenekleri ve cesaretiyle meşhur bir komutan olan Yûsuf Mîrzâ ile beraberinde 40.000 kişilik bir ordu emrine verildi. Bu birlik hemen Tokat'a hareket etti ve burayı yakıp yıktı. Hatta şehre bağlı kasabaları da tahrip ederek buradaki insanların etraftaki kalelere kaçmasına sebep oldu¹⁷⁷. Angiolello'nun bu söylediklerini Zeno da aynı şekilde tekrarlamaktadır. Kendisi, farklı olarak Akkoyunlu Devleti birliğinin Erzincan'dan harekete geçip ve Karamanoğulları Beyliği'nin sınırlarına girdiğini de belirtir¹⁷⁸. Neşri, Akşehir ve Beyşehir arasındaki bir mahali, Hoca Sadeddin de Kır-eli'ni vererek İtalyan yazarı onaylarlar¹⁷⁹.

Angiolello, gerçekleşen bu olaydan sonra Fatih Sultan Mehmed'in, Şehzade Mustafa ve Gedik Ahmed Paşa'yı Karaman kalesini almak için görevlendirdiğini yazmaktadır. Ancak öncelikle Karaman Kalesi'ne kısa bir mesafe uzaklıkta olan Ulukışla'yı almaya karar vermişlerdi. Osmanlı ordusu harekete geçerek şehrin önünde kamp kurdu. Ulukışla'da halk, top seslerine alışık olmadığı için, yanlarında bir kuşatmaya dayanacak kadar tedarik olsa da teslim olmaya karar verdi. Buna rağmen Şehzade Mustafa tarafından zalim bir muameleye tâbi tutuldular¹⁸⁰. Ayrıca Osmanlı ordusu Karamanoğulları Beyliği sınırlarında bir garnizon kurdu. Her ne

¹⁷⁷ Angiolello/Ramuzio, s. 371; Angiolello, s. 76; Angiolello/Gündüz, s. 33-35. Tihranî'de savaşın nedenleri anlatılırken Sultan'ın bizzat kendi akrabasına kötü davranması, sıralanan ilk nedendir. İtalyanca kaynakta Akkoyunlu askerlerinin Karaman sınırına girdikleri ifade edilse de Tihranî'de sadece Rum sınırına gönderildikleri ifade edilir. Tihranî, s. 361; ayrıca bkz. s. 369.

¹⁷⁸ Caterino Zeno, "Dei commentarii del viaggio in Persia", *Navigazioni e Viaggi*, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 154; *A Narrative of Italian Travels in the Fifteenth And Sixteenth Centuries*, trans. by: Charles Grey, London 1873, s. 17-19; *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2006, s. 27-28. Pir Ahmed'in, Sultan'a ilk vakitlerdeki tabiyeti Kayseri surlarında bulunan bir kitabede görülebilmektedir. Bu kitabede Karamanoğlu beyi kendini "*Sultan Mehmed'in Bendesî*" olarak göstermektedir. Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, İstanbul 1334, s. 129; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953, s. 78-79.

¹⁷⁹ Neşri, s. 315; Hoca Sadettin, s. 111-114, 120.

¹⁸⁰ Angiolello/Ramuzio, s. 371-372; Angiolello/Grey, s. 76; Gündüz'e ait olan tercümede bu mahal Ulukışla değil Larende'dir ve "*zalim bir muameleye tâbi tutuldular*" kısmı "*katı davranıldı*" olarak tercüme edilmiştir. Angiolello/Gündüz, s. 34-35.

kadar Akkoyunluların yaklaştıkları haberini almış olsalar da Uzun Hasan'ın, bizzat birliğin başında olmadığını öğrendiler. Buna rağmen Şehzade Mustafa gerçekleşebilecek her türlü ihtimale karşı eşini ve genç yaştaki kızlarını yüksek dağlarda konuşlanmış olan Afyon Kalesi'ne gönderdi. Çünkü Konya Kalesi'nin duvarları güçlü değildi. Ardından da Akkoyunlulara karşı elindeki kuvvetlerle mukavemet edemeyeceğini düşündü ve Konya'dan ayrılıp Kütahya'ya konuşlandı. Burada Akkoyunlulara karşı asker toplamakta olan Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa'yı buldu¹⁸¹. Zeno da aynı bilgileri vermektedir. Ancak kendisine göre Afyon Kalesi'ne gönderilen kişiler eşi ve genç yaştaki kızları değil, sadece annesidir. Zeno ayrıca Fatih Sultan Mehmed'in Şehzade Mustafa'ya gönderdiği bir mektuptan da bahseder. Bu mektubun içeriğine göre Fatih Sultan Mehmed, Şehzade Mustafa'ya Akkoyunlulara direnmemesini çünkü kazanacakları bir zaferle kendilerine olan güvenin artacağını belirtmiştir. Nitekim kendisinin Kütahya çekiliş sebebi de budur¹⁸².

Angiolello'ya göre Osmanlı Devleti, Akkoyunlu faaliyetleri yüzünden sıkıntı içindeydi ve Yûsuf Mîrzâ'nın ordusu büyümekteydi. Karamanoğulları'ndan piyadeler Akkoyunlulara katılmıştı¹⁸³. Akkoyunluların Anadolu'ya giren birlikleri, süvari ve piyade olmak üzere toplamda 50.000 kişiydi. Ancak Karaman bölgesi sınırında kalıp daha fazla ilerlememişlerdi. Çünkü Şehzade Mustafa'nın yanında Gedik Ahmed Paşa olmak üzere, çoğunluğu süvari olan 60.000 kişilik bir Osmanlı ordusu ile üzerlerine gelmekte olduğunu öğrenmişlerdi. Akkoyunlu birlikleri Karaman civarında kalarak burada daha çok asker aramaya koyuldular. Osmanlılar ise daha fazla beklemeyi uygun görmeyerek Akkoyunlulara bir baskın yapmaya karar verdiler. Bunun için de Arnavut asıllı bir paşanın önderliğinde toplanıp 4.000

¹⁸¹ Angiolello/Ramuzio, s. 372; Angiolello/Grey, s. 76-77; Angiolello/Gündüz, s. 35. Münecimbaş'ın "*Sahâif-ül-Ahbar fî Vekâyi-ül-a'sâr*" adlı eserinde de Mahmud Paşa, Fatih Sultan Mehmed'e kış vaktinde Uzun Hasan'a karşı bir seferin tehlikeli olabileceğine dair bir uyarı yapmış ve Davud Paşa'ya Şehzade Mustafa ile Türkmenlerle mücadele emri verilmiştir. Münecimbaş, s. 342. Kütahya 1451'de, Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi haline getirilmişti. Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", *DİA*, XXVI, s. 580. Kütahya, Anadolu'daki en önemli şehirlerden biriydi. Nitekim *Mesalikül Ebsar*'da şehir, Germiyan iline hakim "*En büyük Türk padişahının başkenti*" olarak geçer. Şehrin büyük bir kalesi de vardır. Yücel, s. 192.

¹⁸² Zeno/Ramuzio, s. 154; Zeno/Grey, s. 19-20; Zeno/Gündüz, s. 28. Şehzade Mustafa'nın annesi Gûlşah Hatun'dur. Fatih Sultan Mehmed'in kendisiyle Manisa sancakbeyi iken evlendiği düşünülür. Kayıtlarda ismi "*Gûlşah Hatun Mader-i Sultan Mustafa...*" olarak geçmektedir. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul 1992, s. 39.

¹⁸³ Angiolello/Ramuzio, s. 372; Angiolello/Gündüz, s. 77; Angiolello/Gündüz, s. 37; Münecimbaş, Karaman eşkıyasının Yûsuf Mîrzâ'ya katıldığı bilgisi verilmektedir. s. 342.

kadar süvari ile Akkoyunlu ordugâhına saldırdılar. Ancak Osmanlılar herhangi bir başarı elde edemediler. Başka Osmanlı birlikleri de yardım için savaşa katılmışsa da içinde Arnavut asıllı olan paşa da olmak üzere 2.000 kadarı Akkoyunlular tarafından kılıçtan geçirildi¹⁸⁴. Böylece Osmanlılar mücadeleyi kaybetmiş oldular.

Karaman topraklarına Osmanlılar ile savaşmak için Uzun Hasan'ın askerlerinin gönderildiği ve bu coğrafyada yıkımda bulundukları bilgisi Venedik resmi evrakında da görülebilmektedir¹⁸⁵.

1.1.2 Yûsuf Mîrzâ'nın Yenilgisi

Angiolello'ya göre Osmanlı Devleti almış olduğu yenilgiden sonra geriye çekilmedi ve Akkoyunlularla mücadeleye devam etti. Sonradan devam eden çarpışmalarda Akkoyunlular büyük bir yiğitlik ve cesaretle Osmanlılara karşı galip geldiler. Ancak üç saatlik bir mücadeleden sonra her iki taraftan çok sayıda insan yaşamını yitirmişti. Akkoyunluların üstünlüğüne rağmen Osmanlılar mücadeleyi devam ettirdiler ve asker kaybetmelerine rağmen nihayetinde Akkoyunlular daha önce kazandıkları başarılarla rağmen savaşı kaybetmiş oldular. Yûsuf Mîrzâ da aralarında olmak üzere birçok emir esir alındı ve çok sayıda Akkoyunlu askeri de kılıçtan geçirildi. Akkoyunluların çadırları, sandıkları, atları, develeri ve elde ettikleri ganimetler de Osmanlı askerleri tarafından yağmalandı. Bunun üzerine Pir Ahmed de artık Anadolu'da daha fazla güvende olamayacağını düşünerek Uzun Hasan'ın yanına, Tebriz'e kaçtı¹⁸⁶.

Zeno ise bu süreci daha farklı bir biçimde anlatmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in Akkoyunluların, Osmanlılara bağlı kaleleri ele geçirip güçlendikten sonra daha fazla cesaretlenmelerini önlemek için tüm divânıyla beraber Anadolu'ya geçtiği bilgisini vermektedir. Ancak Sultan, ajanları sayesinde Anadolu'ya giren Akkoyunlu Devleti birliklerinin başındaki kişinin Uzun Hasan değil de onun bir emiri olduğunu öğrenince Şehzade Mustafa'yı 60.000 kadar özel askerle onların üzerine gönderdi. Kendisi ise ordusuyla geride kaldı. Mezkûr emir Yûsuf Mîrzâ Bursa'ya saldırmayı düşünmekteyken büyük bir Osmanlı ordusu olduğunu öğrenince artık geri çekilme vaktinin geldiğini anladı. Ancak yağmalama yoluyla ele geçirdikleri mallar çok

¹⁸⁴ Angiolello/Ramuzio, s. 372-373; Angiolello/Grey, s. 77; Angiolello/Gündüz, s. 37-38.

¹⁸⁵ *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "1472. Die 25 Septembris", s. 47; "1472. Die 27 Septembris", s. 49.

¹⁸⁶ Angiolello/Ramuzio, s. 373; Angiolello/Grey, s. 78; Angiolello/Gündüz, s. 38.

ağırdı ve bu sebeple Osmanlılardan kaçacak kadar hızlı olamadılar. Pir Ahmed ordusunun sadece bir kısmını kurtarabildi¹⁸⁷.

el-Giyâs, Zeno tarafından Bursa'ya kadar dahi ilerleyebilme durumunu destekleyebilecek şekilde Türkmenlerin Ankara'yı bûsbütün ayaklar altına aldıkları bilgisini vermektedir¹⁸⁸. Documento I'de ise Ankara'ya akın yapıldığı bilgisi mevcuttur¹⁸⁹.

İtalyan yazarlar ile beraber Türk yazarlar da Yûsuf Mîrzâ'nın esir alındığı bilgisini vermektedirler¹⁹⁰. Nitekim Fatih Sultan Mehmed, Hüseyin Baykara'ya yazdığı mektupta böyle bir emiri yakalamakla gurur duymaktadır¹⁹¹. Nicolae Jorga'nın Girit Dükü'nün arşivinden elde ettiği 18 Ocak 1473 tarihli İtalyanca bir mektupta Yûsuf Mîrzâ'nın idam edildiği yazılıdır. Jorga'nın eserinin Türkçe olan baskısında bu bilginin geçtiği kısım İtalyanca olarak paylaşılmaktadır¹⁹².

1.1.3 Yûsuf Mîrzâ'nın Seferleri Sonrasında Yaşananlar

Angiolello'ya göre Osmanlı Devleti bu galibiyet üzerine İstanbul'da büyük bir zafer kutlaması yaptı. Fatih Sultan Mehmed oğlu Şehzade Mustafa'ya ve oradaki emirlerine para ve hediyeler göndererek kendilerini tebrik etti¹⁹³. Bu bilgiye göre Osmanlı Devleti, Akkoyunlu Devleti'ni büyük bir tehlike olarak algılamıştır. Çünkü büyük bir meydan savaşı olmamasına rağmen İstanbul'da bir kutlama gerçekleşmiş ve emirler ödüllendirilmiştir.

¹⁸⁷ Zeno/Ramuzio, s. 155; Zeno/Grey, s. 20-21; Zeno/Gündüz, s. 28-29. Tihranî'de ise 20.000 kişinin takriben ancak 2000 kadarı kurtulabilmiştir. Farklı illerin zikredilmesine rağmen tüm bu süreç, tek bir mücadelede Akkoyunluların kaybıyla çarpışmalar gerçekleşmiş olarak anlatılır. s. 371.

¹⁸⁸ Abdallâh Ibn-Fatḥallâh al-Giyâṭ al-Bağdâdî, s. 78-79, 215. Karaman askerlerinin Yûsuf Mîrzâ'ya katıldığı bilgisi yukarıda verilmiştir. Karamanoğlu Mehmed Bey'in de 1413'te bir Bursa kuşatması mevcuttur, şehre tamamen hakim olamasa da burada büyük bir tahribat yaratmıştır. Hasan-ı Rumlu, s. 92. Bursa'yı korumak bu süreçte Osmanlılar için bir öncelikti. Bursa çok sayıda Osmanlı yapısının bulunduğu ticari ve sanayi üretimler açısından dönemin en önemli şehirlerinden biriydi. İnalcık, "II. Mehmed", s. 401.

¹⁸⁹ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento I", s. 97.

¹⁹⁰ *Münşeâtü's-Selâtîn*, s. 279-280; Tursun Bey, s. 156; Edirmeli Oruç Beğ/Atsız, s. 123; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 122; İbn Kemal, s. 329; *Anonim Tevârih-i Âli Osman (Giese Neşri)*, s. 116; Hoca Sadettin, s. 113; Müneccimbaşı, s. 343. Rûhi, s. 464.

¹⁹¹ *Münşeâtü's-Selâtîn*, s. 284.

¹⁹² Jorga, s. 210.

¹⁹³ Angiolello/Ramuzio, s. 373; Angiolello/Grey, s. 78; Angiolello/Gündüz, s. 38. Bizzat Sultan tarafından yazılan yarlıkta ise savaşın başlamasının nedeni yine Yûsuf Mîrzâ'nın Tokat'ı yağmalamasıdır. Reşit Rahmeti Arat, "Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Dergisi*, VI, s. 303.

Osmanlı Devleti'nin bu zaferinden sonra Fatih Sultan Mehmed, Karaman bölgesinin de hâkimi haline geldi. Angiolello'nun ifadesine göre Uzun Hasan, Karamanoğulları'na yardım ettiği için Fatih Sultan Mehmed tarafından artık gerçek bir düşman olarak kabul edildi. Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan'dan korkmadığını, ona göstermek için büyük bir ordu toplayarak boğazı geçti ve Kapadokya'ya ulaştı¹⁹⁴. Böylece iki ülke arasında savaş başlamış oldu¹⁹⁵.

Buradaki “*Kapadokya*”, Küçük Asya'daki belirli bir coğrafi kısım için kullanılan antik bir tabirdi. Güneyde Toros Dağları ve Kilikya ile komşuydu, Kızılırmak boyunca uzanan ve kuzeydeki sıradağlar ile Karadeniz kıyılarına kadar olan bölgeydi¹⁹⁶. Bu noktada yazarın ifadesini günümüzdeki Kapadokya mahali değil, Anadolu olarak kabul edebiliriz. Nitekim *Storia d'Italia*'da da Uzun Hasan'a dair verilen bilgilerde topraklarının Kapadokya'dan Batı İran'a kadar uzandığı bilgisini vermektedir¹⁹⁷.

1.2 Osmanlı Kaynaklarına Göre Yûsuf Mîrzâ'nın Seferleri

Osmanlı Devleti kaynakları Yûsuf Mîrzâ'nın ordusunun sayısı hakkında farklı bilgiler vermektedir¹⁹⁸. Sürece dair İtalyanca kaynaklara kıyasla daha az bilgi mevcuttur.

¹⁹⁴ Angiolello/Ramuzio, s. 373-374; Angiolello/Grey, s. 78; Angiolello/Gündüz, s. 39. Fatih Sultan Mehmed'in sefere çıkmadan önce Anadolu'daki memurlarına ve askerlerine yazdığı mektup için ayrıca bkz. *Münşeâtü's-Selâtîn*, s. 282-283.

¹⁹⁵ Angiolello/Ramuzio, s. 374; Angiolello/Grey, s. 78; Angiolello/Gündüz, s. 39; Neşri ise İtalyanlara göre çok daha farklı bir youmda bulunmaktadır. Uzun Hasan'ın Anadolu'yu tahribata uğratması haricinde Akkoyunlu beyinin Sultan'ı “*incitmesi*” de bu düşmanlıkta etkili olmuştur. Sultan'ın “*incinmesinin*” nedenleri hem Uzun Hasan'ın hem babası Ali Bey'in, hem de Akkoyunlu halkının II. Murad'a hizmet etmekteyken Akkoyunlu beyinin daha büyük bir hükümdarlık davasına düşmesidir. Neşri, s. 308. Konu için ayrıca Enver Konukçu, “Osmanlı-Akkoyunlu”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, Ankara 2003, s. 284. Lakin Dukas'a göre Osmanlılar, Akkoyunlulara 60 yıldır borçlu oldukları vergiyi ödememekteydiler. Dukas, s. 302. Hristiyanlığı kabul eden, Şah Abbas tarafından Avrupa'ya gönderilen Oruç Bey Bayat ya da diğer ismiyle *Don Juan de Persia* da eserinde Uzun Hasan'ın, Fatih Sultan Mehmed'i en büyük düşmanı olarak kabul etmekte olduğunu yazmaktadır. *Relaciones de Don Juan de Persia*, Prologo y Notas, Narciso Alonso Cortés, Madrid 1946, s. 104; *Don Juan of Persia, A Shi'ah Catholic*, 1560-1604, trans. by: Guy Le Strange, London 1926, s. 97; *İlişkiler, Bir Şii/Katolik, Oruç Bey Bayat/İranlı Don Juan*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2014, s. 77.

¹⁹⁶ *Nuova Enciclopedia Popolare ovvero Dizionario Generale*, “Cappadocia”, Tomo Terzo, Torino 1845, s. 551-552. Zeno'nun metninde de Kapadokya tarbiri mevcuttur. Zeno/Ramuzio, s. 30; Zeno/Grey, s. 21; Zeno/Gündüz, s. 30.

¹⁹⁷ Gaetano Cozzi, Michael Knapton, *Storia d'Italia, Le Repubblica di Venezia nell'età Moderna*, XII, Torino 1986, s. 59.

¹⁹⁸ Tursun Bey, Yûsuf Mîrzâ'nın askerinin sayısını 20.000 olarak verir. Ancak savaşın sonunda 1000 kadar Akkoyunlu askeri bile sağ çıkamamıştır. s. 153-154. Atsız ve Öztürk tarafından yapılan neşirde

Fatih Sultan Mehmed tarafından oğlu Şehzade Mustafa'ya ve şehzadenin de kendisine yazdığı mektuplara göre Uzun Hasan'ın taaruzunun nedeni Karamanoğlu'nun tahrikidir. Karamanoğlu Pir Ahmed ve Kasım Bey, Kayseri'den Konya'ya gelip şehzadeye saldırmışlardır. Gedik Ahmed Paşa ve Mahmud Paşa kendisine yardım etmiş ve böylece muzaffer olmuşlardır¹⁹⁹. Bir Osmanlı kaynağı olmayan el-Giyâs'a göre dahi Uzun Hasan böyle bir savaşı arzu etmemiştir, Pir Ahmed kendisine ısrar etmiştir²⁰⁰.

Aşıkpaşazade'nin eserinde savaş Uzun Hasan'ın Karamanoğlu Kasım Bey'e asker vermesiyle başlamıştır. Akkoyunlular, Anadolu'ya Tokat'taki Hamza Bey'i kandırarak geçiş yapmışlar ve Tokat'ı talan etmişlerdir. Aşıkpaşazade'nin eserinde bürokratlar, yaşanan bu olaylardan sonra Fatih Sultan Mehmed'e bizzat kendisinin sefere çıkıp bu sorunu çözmesini tavsiye ederler²⁰¹.

Neşrî, Akkoyunlu ilerleyişi karşısında Fatih Sultan Mehmed'in gönderdiği bir mektup neticesinde Afyon'a çekildiğini yazar ancak Zeno gibi bu mektubun içeriğine değinmez²⁰². Bu yazar Yûsuf Mîrzâ'nın aldığı yenilginin yerinin Beyşehir ile Akşehir arasında olduğu kanaatindedir²⁰³. Tursun Bey, bu zaferi Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'dan alması gereken intikamın sadece bir kısmı olarak görür²⁰⁴. Karamânî Mehmed Paşa ise diğer kaynaklarda rastlamadığımız üzere farklı bir bilgi vererek Uzun Hasan'ın önce Sultan'dan Karamanoğullarına karşı daha sakin davranması ricasında bulunmasına rağmen sonrasında aksi bir hareketle Tokat'a ordu gönderdiğini yazmaktadır²⁰⁵. Zeno'da bahsi geçen mektup Hoca Sadeddin ve Solak-Zâde'de de mevcuttur. Padişah oğluna bir hatt-ı hümayun ile Konya'dan derhal

sayı 40.000'dir. Edirneli Oruç Beğ/Atsız, s. 123; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 122. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, 30.000 sayısını verir. s. 357. İbn Kemal'e göre 20.000'dir. s. 330. Hasan-ı Rûmlû da 20.000 sayısını vermiştir. s. 506. Müneccimbaşı Ahmed Dede, 10.000 sayısını verir. s. 342. Ermenice bir el yazmasında bu sayı 70.000'e kadar yükselmiştir. Hrand Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronojiler ve Kolofonlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1973, s. 89.

¹⁹⁹ *Münşeatu's-Selâtin*, s. 279-280.

²⁰⁰ Abdallâh İbn-Fathallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 215.

²⁰¹ Aşıkpaşaoğlu, s. 150-151.

²⁰² Mehmed Neşri, *Aşiretten İmparatorluğa, Osmanlı Tarihi*, (1288-1485), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2011, s. 304-316.

²⁰³ Neşri, s. 315.

²⁰⁴ Tursun Bey, s. 153-154, 156.

²⁰⁵ Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, s. 357.

Afyon'a geçmesini yazmıştır²⁰⁶. Solak-Zâde ayrıyeten Mahmud Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed'i uyarak kış vaktinde büyük bir sefer olamayacağını, hazırlık yapılmasını ifade ettiğini ve bu teklifin kabul edildiğini yazmaktadır²⁰⁷. Kurtulanlar arasında Pir Ahmed olduğu gibi Kızıl Ahmed'in de olduğu düşünülebilir, çünkü Hunjî'de, İsfendiyar oğlu Kızıl Ahmed olarak Otlukbeli Savaşı'ndan sonra dahi Akkoyunlu beyi Yakup Bey'in yanında görülmektedir²⁰⁸. Lakin Sultan tarafından yazılan yarlıkta kendisinin adı Otlukbeli'nde esir alınan beyler arasında geçmektedir²⁰⁹.

Hoca Sadeddin ise Yûsuf Mîrzâ'nın tahribatının sonuçlarını diğer yazarlara kıyasla çok daha farklı bir açıdan değerlendirir: şehirde beldenin soylu aileleri zarar görmüş, aşığılanmış, kitaplar, Kurân-ı Kerimler, belgeler ile mescit ve medreseler yanmıştır²¹⁰. Rûhi, Hoca Sadeddin gibi şehirde yapılan tahribatı ön plana çıkararak, çarşı, pazar, arasta hamam gibi mimari yapıların zarar görmesi ve kadın ve oğlanların "gâfil" tutulmasından bahsetmektedir²¹¹. Böylece okuyucu, Türkmenlerin medeniyete olan tahribatını öğrenmektedir.

Türkçe ana kaynaklarda, Osmanlı Devleti ve hanedanı savunan bir bakış açısı mevcuttur²¹². Tursun Bey'in eserinde savaşın sebebi Uzun Hasan'ın savaşa dair açlığı yani hevesidir. Karamanoğulları'nın yardım çağrısına Uzun Hasan, "*Sultan Mehmed yaman rakiptir ve vahşi padişahdır, onunla buluşmaya niyetim vardır*" diyerek karşılık vermiştir. Uzun Hasan gururlu, ululuk taslayan, Müslümanın canını hiçe sayan, ahmakça kendini bilmezliklere sahip bir karakterdir. Gelişen acı olayların tek sorumlusu Akkoyunlu hükümdarıdır²¹³. Bu açıdan Tursun Bey'in ifade ettikleri, İtalyanların aynı dönemde Fatih Sultan Mehmed hakkında, İstanbul'un fethi ile ilgili

²⁰⁶ Hoca Sadettin, s. 111-114, 120; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, s. 324-325. Gelibolulu Mustafa Âli de benzer bilgileri verir. *Kühû'l-Ahbar*, s. 152.

²⁰⁷ Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, s. 324-325. Rûhi de kışın geçmesinin beklenildiğini ifade eder. s. 464. Hasan Rûmlû da Osmanlı kaynaklarıyla aynı bilgiyi verir. s. 507.

²⁰⁸ Khunjî, s. 29-30.

²⁰⁹ "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", s. 304.

²¹⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1979, s. 111; Müneccimbaşı, s. 342.

²¹¹ Mevlânâ Rûhi, "Rûhi Târîhi", haz. Halil Erdoğan Cengiz, Yaşar Yücel, *Belgeler*, XIV-18, Ankara 1992, s. 464. Kiragos'a ait bir Ermenice yazmada da Tokat'taki kumaşların yakıldığı bilgisi vardır. "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronojiler ve Kolofonlar", s. 94. Bu bilgi İnalçık'ın, Fatih Sultan Mehmed'in Tokat'a ipek ticareti için koyduğu yüksek vergilere Akkoyunluların tepki göstermesi fikrini desteklemektedir. İnalçık, "II. Mehmed", s.400. Sürece dair ayrıca bkz. Çelebi Hadidi, s. 285-288.

²¹² Cahen, s. 60.

²¹³ Tursun Bey, s. 153.

söylediklerini anımsatmaktadır²¹⁴. Bu açıdan Osmanlı kaynaklarında, devletin askeri faaliyetlerinin meşrulaştırıldığı görülmektedir.

1.3 Kayseri İline Yapılan Saldırı

İtalyanca resmi belgelerde Yûsuf Mîrzâ'nın seferine yakın bir tarihte Kayseri üzerinden Osmanlılar ile olan bir dizi çatışmadan bahsedilmektedir. Belgelerdeki anlatıma göre Kayseri'ye saldırılmış ve Osmanlı ülkesi tahribata uğratılmıştır.

5 Mart 1473 tarihli bir belgede Uzun Hasan'ın bir oğlu 100.000 askeri ile Şehzade Bayezid'i ve bir paşasını Kayseri'de yenilgiye uğratmış ve babasına Osmanlılar'dan 1000 tane kelle göndermiştir. Aynı belgenin devamında yine Uğurlu Mehmed ve Emir Bey'in 100.000 asker ile Şehzade Bayezid ve Mihailoğlu Paşa'nın 3000 askerini Kayseri'de yendiği ve daha sonra *Beğlerbeyi*'nin de üstüne gelmesine rağmen onu da yendiği yazılıdır. Uğurlu Mehmed 1000 kadar kelleyi babasına göndermiş ve bunlar Kayseri ile Sivas'ta sergilenmişlerdir. Buna müteakip Uğurlu Mehmed, Fatih Sultan Mehmed'in üzerine 300.000 kadar askerle, Ankara üzerinden yürümüş ve Aydın'ı işgal etmiştir²¹⁵.

Bu belgede verilen bilgileri asker sayısı ve kişiler açısından şüpheyile karşılamak gerekmektedir. Aydın'ın işgali, doğru olmasa da coğrafi olarak Yûsuf Mîrzâ'nın Anadolu'ya girişini çağrıştırmaktadır. Şehzade Bayezid'in ismi Şehzade Mustafa ile karıştırılmış, *Beğlerbeyi* ile de kastadilen kişi de Anadolu Beğlerbeyi Davud Paşa kastediliyor olabilir. Mihailoğlu Paşa adlı bir kimsenin de ismi geçmektedir. Mihailoğlu Gazi Ali Bey, Otlukbeli Savaşı'ndan kısa bir süre önce Sultan tarafından devletin doğu sınırlarını korumak için görevlendirilmişti²¹⁶. Bu belgede Kayseri'ye yapılmış bir saldırı olarak düşünebileceğimiz hadise sonrasında hemen Yûsuf Mîrzâ'nın seferine bağlanmıştır.

Iosofat Barbaro tarafından Temmuz 1473'te yazılan bir başka mektupta da Uzun Hasan Kayseri'yi yağmalayıp, Osmanlılara karşı Niğde ve Konya'ya saldırmaya

²¹⁴ *La Caduta di Costantinopoli, Le Tesmonianze dei Contemporanei*, a cura di Agostino Pertusi, Milano 1990, s. 15, 35, 73, 186, 201-203; Nicola Sagundino'yu bu yazarların dışında tutmak gerekir, kendisinin Fatih Sultan Mehmed'e dair olan yorumları çok daha tarafsızdır. *La Caduta di Costantinopoli, Le Testimonianze dei Contemporanei*, "Nicola Sagundino", a cura di Augusto Pertusi, Milano 1976, s. 131-312, 137, 139.

²¹⁵ *Lettere al Senato Veneto*, "XIII", s. 32-34.

²¹⁶ Fahamettin Başar, "Mihailoğulları", *DİA*, XXX, s. 25.

gitmiştir²¹⁷. 12 Aralık 1472 tarihli belgede Kayseri yağmalanan mahaller arasında verilmiştir²¹⁸. Papa ve Sicilya kralının görevinde olan elçinin mektubunda da Uğurlu Mehmed'in 150.000 kişilik bir birlikle Kayseri'ye saldırdığı belirtilmektedir²¹⁹. 25 Temmuz 1473 tarihli belgede de *Dulkadiroğlu*'nun kardeşinin Kayseri'ye gidip burayı yaktığı bilgisini verilmektedir²²⁰. Ancak bu son verilen bilgi de bir Osmanlı-Akkoyunlu çatışması değildir.

Anlatılan bu olayların Dulakdiroğlu Melik Arslan'ın Karamanoğulları elindeki Kayseri'yi ele geçirmeye çalışması ve zor durumda kalan Karamanoğulları'nın da Uzun Hasan'dan yardım istemesiyle ilintili olduğu düşünülebilir²²¹. Ancak Melik Arslan ile alakalı olduğu sefer daha eski bir tarihte geçmektedir ve Osmanlılar ile birincil bir bağı bulunmamaktadır²²². Angiolello da 1467 yılında gerçekleşmiş, bu hadiseyi çağrıştıracak şekilde "*Aessar*" adlı bir şehirde Osmanlılar ile Karamanoğulları arasında yapılan büyük bir savaştan bahsetmektedir. Lakin Grey ve Gündüz bu şehrin Niksar olduğu kanaatindedirler²²³.

Dolayısıyla belgelerde Yûsuf Mîrzâ'nın seferiyle yakın tarihte geçtiği yazılan ve Osmanlılar ile Akkoyunlular arasında geçen bu hadisenin Dulkadiroğulları ile alakalı olmasından ziyade seyahatnamelerde ifade edilen Yûsuf Mîrzâ'nın askerî faaliyetleriyle alakalı olması daha makuldur.

1.4 İtalyan Yazarlara Göre Tercan ve Otlukbeli Savaşı'nda Ordular

Otlukbeli Savaşı'nın gerçekleşmesinin birden fazla nedeni vardır²²⁴. Çok sayıda, Anadolu Türkmen beyi, Osmanlıların doğuya ilerleyişi karşısında Uzun Hasan'a iltica etmişlerdi ki bunlar arasından Osmanlı Devleti'nin uzun bir süredir mücadele etmekte olduğu Karamanoğulları ile önemli bir şehir olan Sinop'a hakim

²¹⁷ *Lettere al Senato Veneto*, "Quarto Junij hora XXII. (1473)", s. 47.

²¹⁸ *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "1472. Die 12 Decembris", s. 59.

²¹⁹ "Copia II", *Lettere al Senato Veneto*, s. 63.

²²⁰ *Lettere al Senato Veneto*, "XX, 25 Junii 1473", s. 52.

²²¹ *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "XX, die 25 Junii 1473".

²²² Konu için ayrıca bkz. Refet Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, IX, s. 555.

²²³ Angiolello/Ramuzio, s. 370; Angiolello/Grey, s. 75; Angiolello/Gündüz, s. 34.

²²⁴ Havâdis ed-Duhûr'da süreçte etkin amillerden biri de Uzun Hasan ile Hoşkadem arasındaki yakınlaşma, Kahire'deki hakimın Karamanoğulları'dan Pir Ahmed ile İshak arasındaki kavgada İshak'ı tutması ve buradaki coğrafyada nüfuzunun azalmaması için Melik Arslan'a İshak'ı destekleme emri vermesi de etkin olmuştur. Nitekim bu esnada Akkoyunlular da İshak Bey'i destekledikleri için Akkoyunlu ve Osmanlı çatışmasında Memlukler de Türkmenlerin yanında durmuş oluyorlardı. İbn Tagriberdi, Havâdis ed-Duhûr'da, Uzun Hasan ve Fatih Sultan Mehmed çatışmasına, Memluk unsurunu bu şekilde eklemektedir. Akkuş, s. 104.

Candaroğulları hanedanından bireyler vardı²²⁵. Uzun Hasan, Trabzon Rum İmparatorluğu prensesi Despina Hatun ile evlenerek bu devletin topraklarının esas koruyucusu olmuşsa da Fatih Sultan Mehmed, buradaki Bizans İmparatorluğu bakiyesine son vermişti²²⁶. Nitekim Venedik resmi evrakında Despina Hatun'un babasının Osmanlılar tarafından katli savaş nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir²²⁷. Buradaki yakınlık Kasım Bey'in İosofat Barbaro'ya yazdığı bir mektupta Despina Hatun “...Hristiyandır ve bizim annemizdir” olarak görülmektedir²²⁸. Sebeplerden bir diğeri de Akkoyunluların, Osmanlılara karşı Venedik ile ittifak kurup Anadolu'da bir tahribata girişmesidir²²⁹.

Savaşın başlamasında en az siyasî nedenler kadar ekonomik nedenler de etkili olmuştu. Osmanlıların İran'dan gelen ipeğe yeni gümrükler koyması, Akkoyunluların önemli gelir kaynaklardan birinin kaybı anlamına geliyordu. Uzun Hasan, buna tepki olarak bir gümrük noktası olan Tokat'ı yağmalatmış ve Türkmen beylerini çok sayıda asker ile Anadolu'ya göndermişti. İncalcık'a göre Akkoyunlular, ticari bir tepki olarak Tokat'taki terazileri kırmışlardır²³⁰.

Fatih Sultan Mehmed, Yûsuf Mîrzâ'nın Anadolu'daki kentleri yağmalamasından sonra 1473 kışında Rumeli Akıncılarını Sivas'a gönderdi. Ardından kendisi de aynı tarihte büyük bir ordu ile yola çıktı. Uzun Hasan da topraklarını savunmak adına yürüyüşe geçti ve Fatih Sultan Mehmed'i, Tercan yakınlarında pusuya düşürdü²³¹.

İtalyan yazarlar karşı karşıya gelen iki Türk ordusuna ve özelliklerine dair ayrıntılı bilgiler vermektedirler.

²²⁵ Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, I, İstanbul 2009, s. 114.

²²⁶ Aşıkpaşaoğlu, s. 145-136; Neşri, s. 292; Hinz, s. 27-31. Roemer, s. 169, 171.

²²⁷ *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, “1472. Die 28 Junarij.”, s. 74; *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XIV, 1474, 11 Febraio”, s. 144. İosofat Barbaro tarafından yazılan mektuplarda Despina Hatun'un Uzun Hasan'a karşı büyük bir aşk duyduğu, kendisinin saygınlığının ve otoritesinin olduğu bilgisi verilmektedir. *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, “1472. Die 11 Februarij”, s. 81; “1473. Die 11 Februarij.”, s. 122.

²²⁸ *Lettere al Senato Veneto*, “XIII, Chasumbec a misser Josaphat Barbaro”, s. 35.

²²⁹ Bu sürece dair ayrıca bkz. Hinz, s. 30-31.

²³⁰ İncalcık, “II. Mehmed”, s. 400-401. Osmanlı Devleti'nin ipek ticareti üzerine olan politikası sonraki yıllarda Osmanlı-Safevi savaşlarının da sebeplerinden biri olmuştur. Dilaver Azimli, “Safevi-Osmanlı İlişkilerinde Doğu Anadolu Meselesi (Ekonomik Yönden)”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III-2, s. 100-114. Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, terc. Halil Berktaş, İstanbul 2017, s. 298-308.

²³¹ Aşıkpaşaoğlu, s. 152-153; Neşri, s. 318-319; Tursun Bey, s. 160-161.

1.4.1 Akkoyunlu Ordusu

İtalyan yazarlar Otlukbeli Savaşı'na ve öncesine dair Akkoyunlu Devleti ordusu hakkında detaylı bilgiler vermektedirler. Zeno'ya göre hem Osmanlı Devleti hem de Akkoyunlu Devleti kışın geri kalanından bahara kadar birbirlerine karşı verecekleri büyük savaş için hazırlık yapmaya başlamışlardır²³².

İtalyan yazarların verdiği bilgilerden ordunun zincir zırhlı sipahilerden oluştuğu bilgisi, genel bir kanaat olarak çıkarılabilir. Lakin Devvânî, İtalyan yazarların aksine klasik bir Akkoyunlu birliğini büyük bir çoğunluk olarak okçulardan müteşkil askerler ve zırhlı gulamlardan oluşmuş bir ordu olarak tasvir eder²³³.

1.4.1.1 Nüfus ve Orduyu Oluşturan Milletler

Zeno, Akkoyunlu Devleti'nde 100.000 süvari olduğunu söyler²³⁴. Kendisinin 27 Temmuz 1473 tarihli olmak üzere Venedik Senatosu'na gönderdiği mektupta ise Uzun Hasan'ın gulamlarından Emir Bey'in, 200.000 kadar süvariyle, Uğurlu Mehmed'in ise 150.000 kadar süvariyle Osmanlılara karşı gönderildiği bilgisi yazılıdır. Ordugâhın toplam insan sayısı ise 300.000'dir²³⁵. Zeno tarafından kaleme alınan bir mektup olan Documento XII'de ise yine 300.000 sayısı Akkoyunlular için verilmektedir²³⁶.

Ancak bu bilgiler kaynaklar ile uyumlu olmadığından verilen sayıların yanlış olduğu düşünülebilir. Documetno XIII'de Osmanlı ordusunun 50-60 bin kişi daha fazla olduğu yazılıdır²³⁷. Nitekim Atsız tarafından hazırlanan Oruç Beğ metninde Uzun Hasan'ın ordusu 60.000 kişi iken Öztürk hazırlanan metinde bu “*kırk elli bin*” olarak ifade edilir. Bunların bir kısmı da Karakoyunlu Devleti'nden kalan askerlerdir²³⁸. Uzun Hasan'ı, Otlukbeli Savaşı'ndan hemen önce ziyaret eden Rus seyyah Afanasi Nikitin'e göre Akkoyunlu ordusu sadece 40.000 kişiliktir²³⁹. Bir Akkoyunlu Devleti elçisi ise Avrupa'da yapılan görüşmeler esnasında Alman İmparatoru III. Friedrich'e

²³² Zeno/Ramuzio, s. 153; Zeno/Grey, s. 16; Zeno/Gündüz, s. 26.

²³³ “Davânî's Ard-nâma”, s. 155; 159; 164.

²³⁴ Zeno/Ramuzio, s. 156; Zeno/Grey, s. 22; Zeno/Gündüz, s. 26.

²³⁵ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XI, 1473, addi 27 Lujo”, s. 130, 132.

²³⁶ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XII, 18 Augusti 1473”, s. 136.

²³⁷ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XIII, 1473 die XVI Octobris”, s. 138.

²³⁸ Edirneli Oruç Beğ/Atsız, s. 124; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 122.

²³⁹ Erşahin, s. 101.

Uzun Hasan'ın, Osmanlı Devleti'ne karşı hazırlayacağı ordunun 50.000 kişilik olacağını söylemiştir²⁴⁰. Tihranî ve Hasan-ı Rûmlû'ya göre bu sayı 70.000'dir²⁴¹.

Ambrogio Contarini adlı bir İtalyan seyyah da Otlukbeli Savaşı'ndan bir yıl sonra Tebriz'de iken Uzun Hasan'ın sadece o esnada yanında bulunan asker sayısını 35.000 olarak vermektedir²⁴².

Venedik resmi evrakında Akkoyunlu ordusunda Türkmenlerden oluşturulmuş maaşlı hassa askerlerinden de bahsedilmektedir. Bunlar düzenli olarak maaş alıyorlar ve bu para yeteneklerine göre altı aylık olmak üzere 40 ila 60 duka arasında değişiyordu. Bu birlik de yukarıda anlatılan askerlerle beraber orduda mevcuttu²⁴³.

Zeno, Uzun Hasan'ın ordusunun *Lesdi*'lerden kurulu olduğu bilgisini vermektedir²⁴⁴. Bunun içinde Partlar, Gürcüler, Kürtler ve Tatarlar vardır²⁴⁵. *Lesdi* ile Zeno'nun tam olarak hangi milleti ya da coğrafyayı kastettiği açık değildir. Partlar ile kastedilen muhtemelen Türkmenler veya Tatarlar'dır. Partlar ile alakalı olarak literatürde karşılaşılan *parthian shot*, Türk tarihinde de meşhur, at üstünde 180 derece dönerek ok atma hareketidir²⁴⁶. Bu, Partlar ve Türklerin ortak bir noktasıdır²⁴⁷. Nitekim Devvânî de orduda atlı-okçuların mevcudiyetinden bahseder²⁴⁸.

Angiolello'nun anlattıklarına göre Akkoyunlu ordusu oldukça büyüktü. Uzun Hasan'ın oğulları Halil, Uğurlu Mehmed ve Zeynel Mîrzâ kumandanlar arasındaydı. Aynı zamanda bünyesinde Pir Ahmed ve çok sayıda bey ve asilzade de bulunuyordu.

²⁴⁰ Şerafettin Turan, "Fatih Mehmet-Uzun Hasan mücadelesi ve Venedik", *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, 2003, s. 190.

²⁴¹ Tihranî, s. 373; Hasan-ı Rumlu, s. 512.

²⁴² Ambrogio Contarini, "Il viaggio del magnifico del messer Ambrosio Contarini", *Navigazioni e Viaggi*, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 604; *Travels to Tana and Persia by Josafa Barbaro and Ambrogio Contarini*, trans. by. William Thomas, London 1873, s. 137; *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini*, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2006, s. 101.

²⁴³ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento XI, 1473, addi 27 Lujo", s. 134.

²⁴⁴ Zeno/Ramuzio, s. 158; Zeno/Grey, s. 21; Zeno/Gündüz, s. 32.

²⁴⁵ Zeno/Ramuzio, s. 158; Zeno/Grey, s. 21; Zeno/Gündüz, s. 32. İtalyanca kaynakların verdikleri bilgileri destekleyen diğer kaynaklar da vardır. Hasan-ı Rûmlû, Akkoyunlu askerlerinin Azerbaycan, İran, Irak-ı Arap, Ümman, Kirman ve Diyarbakır'dan toplandığını yazmaktadır. s. 513. İbn Kemal ise Akkoyunlu ordusunun Fars, Irak, Azerbaycan, Kürdistan'dan toplanan askerler ve Türkmen savaşılarından müteşekkil olduğunu söyler. s. 334.

²⁴⁶ *Parthian Shot*, Ferguson tarafından atlının sahte ricât edip, belirli bir mesafeden sonra aniden sırtı döndürerek ok atması olarak tanımlanmaktadır. Böylece düşmanını takipte olduğunu zanneden taraf gafil avlanmaktadır. James Ferguson, "Rome and Parthia: power politics and diplomacy across cultural frontiers", *Centre for East-West Cultural and Economic Studies Papers*, X, s. 1.

²⁴⁷ Carole Hillenbrand, *Turkish Myth and Muslim Symbol: The Battle of Manzikert*, Edinburgh 2007, s. 216-217.

²⁴⁸ "Davânî's Ard-nâma", s. 158.

Ordusunda Partlar haricinde Horasanlılar, Arranlılar, Gürcüler ve Tatarlar da mevcuttu²⁴⁹. Devvânî de eserinde ordunun başını çeken bir “*Türk*” birliğinden bahseder. Bir “*Türk*” birliğinin mevcudiyeti, yani bir millet olarak ayrı olarak bahsedilmeleri dikkat çekmektedir. Bu bilgi bir bakıma ordunun farklı milletlerden meydana geldiğine dair Angiolello’nun bilgisini desteklemektedir²⁵⁰.

Ordunun temel dayanağı olan yetenekli Türkmen süvarilerinin sayısı bu tarihlerde azalmıştı. Bunun nedeni Suyurgallar’daki Türkmenlerin zamanla çiftçilik yapmaya başlayarak yerleşik hayata geçmeleri idi. Bunun sonucunda Uzun Hasan, Otlukbeli Savaşı’ndan önce Türkmen gücünün azaldığı ordusunu Irak, Fars, Diyarbakır, Kirman ve Umman sahili gibi yerlerden askerler toplayarak gidermeye çalışmıştı²⁵¹. Uzun Hasan tarafından Avrupa’ya gönderilen bir mektupta da Halil Mîrzâ’nın 100.000 kişilik ordusunun Fars, Kirman ve Hürmüz’den toplanan askerlerden oluştuğu yazılıdır²⁵².

1.4.1.2 Teçhizat

Zeno, Akkoyunlu askerlerinin savaşlarda kullandığı teçhizatlar hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Askerlerden bazıları zırh yerine çok kalın ipekler giymekteydi. Bunlar öyle dayanıklıydılar ki oklar bile bu giysileri delemeslerdi. Bazılarının da ağır zırhları, yuvarlak kalkanları, altından (veya süslü) zincir gömlekleri, keskin palaları vardı. Atların dahi zincir zırhları vardı²⁵³. Zeno bunlar karşısında hayranlık duymaktadır. Ona göre Akkoyunlu süvarileri o kadar ihtişamlı ve güzellerdi ki onlar gibisine rastlamak mümkün değildi. Çok cesur, çok uzun boylu ve vücutları kaslı olan insanlardı. Silahlarına çok hâkimlerdi. Nitekim Zeno, küçük bir Akkoyunlu

²⁴⁹ Angiolello/Ramuzio, s. 380; Angiolello/Grey, s. 86; Angiolello/Gündüz, s. 51.

²⁵⁰ “Davânî’s Ard-nama”, s. 154.

²⁵¹ Hasan-ı Rumlu, s. 511; İbn Kemal, s. 334; “Davânî’s Ard-nâma”, s. 167-168; İlhan Erdem, “Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi*, IV, s. 154. Türkmen askerler savaş kabiliyetleri, hayatta kalma becerileri ve kısa zamanda uzun mesafeler kat edebilmeleri açısından diğer milletlerin askerlerine göre çok daha yetenekli olsalar da azınlıkta olmaları başka bir durumu ortaya çıkarmaktaydı. Nizamülmülk’ün açıkladığı üzere ordunun tek bir millettten oluşması tehlikeliydi. Ordu, farklı milletlerden oluştuğu takdirde her biri kendi içinde rekabet halinde olacaktı. Böylece daha güçlü bir merkezi otorite kurulabilecekti. Bu duruma uygun olarak kendisi Siyasetnamesi’nde, ordusunu Türk, Horasanlı, Arap, Hint, Guri ve Deylemliler’den toplayan ve girdiği hiçbir savaşı kaybetmemiş Gazneli Mahmud’u örnek gösterir. Nizamü’l Mülk, *Siyasetname*, terc. Mehmet Taha Ayar, İstanbul 2009, s. 143-144.

²⁵² *Lettere al Senato Veneto*, “XII”, s. 31.

²⁵³ Zeno/Ramuzio, s. 153; Zeno/Grey, s. 16-18; Zeno/Gündüz, s. 26-27.

birliğin büyük bir Osmanlı birliğini darmadağın ettiğini duymuştu²⁵⁴. Zeno'nun duyduğu bu bilgi muhtemelen, Hurşit Bey'in Osmanlıları Trabzon yakınlarında pusuya çekmek suretiyle az miktarda askerle yenmeleri hadisesidir²⁵⁵.

Contarini ise Akkoyunlu ordusunu Otlukbeli Savaşı'ndan bir yıl sonra görebilmiştir. Zeno ile aynı teçhizat bilgilerini verir ancak mızrak kullanmadıklarını ve de miğfeleri olduğunu belirtir²⁵⁶. Iosofat Barbaro'ya göre süvarilerden bir kısmının üstünde altın ve gümüş zincirlerden yapılmış zırhlar mevcuttu, bir kısmında da deri ve ipek vardı²⁵⁷. Devvânî, Zeno'nun ise bizzat Halil Mîrzâ'nın sivri bir mızrak taşıdığından bahsetmektedir²⁵⁸.

Tihranî Akkoyunluların arasında zırhlı askerlerin olduğu bilgisini verse de bunların zincir zırhlar olup olmadıklarına ya da türlerine dair bir bilgi vermez²⁵⁹. Ancak Devvânî orduda hem zincirli hem de dövülmüş zırh olduğu bilgisini verir. Ayrıca tasvirlerinde teçhizatıyla fevkalade güçlü bir ordu vardır: Akkoyunlu ordusu yürüyen, “*demirden bir dağ*” gibidir. Uzun Hasan ve Halil Mîrzâ ise zırh olarak daha evla olan zincir zırhı tercih etmektedir²⁶⁰. Bu bilgi ile bu dönemde tercihin zincir zırh olduğu kabul edilebilir.

1.4.2 Osmanlı Ordusu

İtalyan yazarlar Osmanlı Devleti'nin Anadolu içlerine hareket eden ordusuna dair, bilhassa iâşe temini ve ordugâh düzenine dair detaylı bilgiler vermektedirler.

1.4.2.1 Nüfus

Angiolello ve Zeno'nun verdiği sayılar birbirine yakındır. Her ikisi de takriben 200.000 kadar bir nüfusa sahip bir ordudan bahsetmektedir²⁶¹. Documento XII'de, Osmanlılar 150.000 atlı ve piyadeden mürekkep olup gayet iyi bir düzene sahip

²⁵⁴ Zeno/Ramuzio, s. 154; Zeno/Grey, s. 18; Zeno/Gündüz, s. 27.

²⁵⁵ Hasan-ı Rumlu, s. 386.

²⁵⁶ Contarini/Ramuzio, s. 605; Contarini/Thomas, s. 137; Contarini/Gündüz, s. 101. Mızrak kullandıklarını belirten kaynaklar mevcuttur. İdris-i Bitlisi, s. 212; Hasan-ı Rumlu, s. 512.

²⁵⁷ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 543; Josafa Barbaro/Thomas, s. 67; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 84.

²⁵⁸ “Davânî's Ard-nâma”, s. 161.

²⁵⁹ Tihranî, s. 376.

²⁶⁰ “Davânî's Ard-nâma”, s. 154, 156, 160-161; “Ekler”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, Ankara 2003, s. 384.

²⁶¹ Angiollello, s. 374-375; Zeno, s. 157-158.

oldukları bilgisi verilmektedir²⁶². Diğer kaynaklar ile karşılaştırıldığında bu sayı yüksektir²⁶³.

Zeno tarafından anlatılan bir olaydan Osmanlı ordusunun çok büyük bir nüfusa sahip olduğu da ayrıca anlaşılabilmektedir. Akkoyunlu ordusu her ne kadar büyük bir ordu olsa da Uzun Hasan, Osmanlı ordusunu ilk kez gördüğünde nüfus çoğunluğu yüzünden kendi dilinde yani Türkçe’de “*Hai cabesenne dentider*” demişti. Zeno’nun metnini hazırlayan Milanese bunu “*Vay kahpenin oğlu, ne deryadır!*” olarak not açıklamıştır²⁶⁴. Benzer bir tabir olarak Evliya Çelebi de eserinde Fatih Sultan Mehmed’in Uzun Hasan üzerine “*deniz gibi askerle*” yürüdüğünü ifade eder²⁶⁵. Tursun Bey ise Osmanlı ordusunun sayı çokluğu ve toplanış hızını, “*yağmur damlalarının ummana gark oluşu*” olayına benzetmişti²⁶⁶. Burada Uzun Hasan ve Osmanlı yazarlarının benzer örnekleme kullanması dikkat çekicidir.

1.4.2.2 Ordu ve Ordugâh Düzeni

Osmanlı birlikleri, Fatih Sultan Mehmed’in planı gereği Kazovası’nda buluşmuştu²⁶⁷. Sultan gerekli hazırlıkları yaparak ordusunu beş bölüme ayırmıştı²⁶⁸. 30.000 kişiden oluşan birinci birliğini bir *Divân* görevlisi kumanda etmekteydi ve Sultan’ın hemen ardındaydı. 30.000 kişiden oluşan ikinci birliğin başında ise Sultan’ın en büyük oğlu Şehzade Bayezid vardı. Bu birlik Sultan’ın sağına konuşlanmıştı. Üçüncü birliğin başında ise Şehzade Mustafa’nın yönettiği 30.000 kişilik bir birlik vardı. Bunların 12.000 kadarı Valakyalı olup *Bataraba* adındaki Valakya Paşa’sı tarafından yönetilmekte ve Sultan’ın solunda yer almaktalardı. Birliğin dördüncü kısmı da Müslüman piyade ve süvarilerden oluşan 40.000 kişilik bir birlikti. Başında Angiolello’ya göre ağırbaşlılığı ve otoriterliği ile etkili Davud Paşa bulunmaktaydı. Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa’nın yönetimi altında, özel ve seçkin süvarilerden oluşan ve beşinci kıta olarak düşünülebilecek bir diğer askerî

²⁶² *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XII”, s. 135.

²⁶³ Edirneli Oruç Beğ/Atsız, s. 124; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 122; İdris-i Bitlisi, s. 206-207; Hasan-ı Rumlu, s. 284-285.

²⁶⁴ Zeno/Ramuzio, s. 158; Zeno/Grey, s. 24; Zeno/Gündüz, s. 32-33.

²⁶⁵ Mehmed Zilli oğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Altıncı Kitap*, haz. Zuhuri Danışman, İstanbul 1970, s. 222.

²⁶⁶ Tursun Bey, s. 159.

²⁶⁷ Angiolello/Ramuzio, s. 374; Angiolello/Grey, s. 79; Angiolello/Gündüz, s. 39; Osmanlı kaynakları ve Hasan-ı Rûmlû da aynı bilgiyi vermektedirler. İdrisi Bitlisi, s. 205; Hoca Sadettin, s. 117. Hasan-ı Rumlu, s. 511.

²⁶⁸ Angiolello/Ramuzio, s. 374; Angiolello/Grey, s. 79; Angiolello/Gündüz, s. 40.

birlik daha mevcuttu. Has Murad Paşa Paleolog Hanedanı'nın bir üyesiydi ve kendisi küçük yaşta Mahmut Paşa'nın yanına bürokrat olarak verilmişti. Bir süre sonra tüm Türk İmparatorluğu'nda en çok saygı duyulan ve en bilge kişilerden biri haline gelmişti. Has Murad Paşa'nın yönetimindeki bu ordu 60.000 kişiden oluşup bünyesinde çok sayıda Hristiyan'ı, Rum'u, Arnavut'u ve Suriyeli'yi barındırmaktaydı. Has Murad Paşa'nın çoğunlukla Hristiyanlar'dan oluşan bu birlikleri Sultan'ın tam önünde bulunmaktaydı²⁶⁹. Ayrıyeten bir Akıncı Birliği de bulunurdu. Bunlar devletten maaş almayıp sadece yağma ile geçimlerini sağlıyorlardı. Akıncılar birlikte bulunmayıp işgal edilecek ülkeyi her bir taraftan yağmaya ve çapula tabi tutuyorlardı. Angiolello'ya göre Akıncılar aralarındaki disiplini korudukları sürece oldukça başarılı olabiliyorlardı. Bunlar iyi silahlanmış 30.000 kişiydiler. Başlarında da cesur bir asker olan Mahmut Ağa bulunmaktaydı²⁷⁰.

Zeno da Angiolello ile aynı bilgileri vermektedir. Farklı olarak ordunun ilk kısımdaki 30.000 askerin Yeniçeriler olduğunu yazar. Zeno'ya göre onlar Türklerin en önemli başarısıydı²⁷¹. Yine farklı olarak, Şehzade Mustafa'nın yönettiği ordunun içindeki

²⁶⁹ Angiolello/Ramuzio, s. 374-375; Angiolello/Grey, s. 79-80; Angiolello/Gündüz, s. 40.

²⁷⁰ Angiolello/Ramuzio, s. 375; Angiolello/Grey, s. 80; Angiolello/Gündüz, s. 41. Aşıkpaşazade'ye göre Akıncıların görevi sadece ülkeyi talan edip zarar vermek değil, aynı zamanda padişahın gelişini de hazırlamaktır. Kendisi bunu “*Akıncılar ile varsın, onun memleketinde ellerinin erdiği yere kadar vurup talan etsinler. Yıkıp bozsunlar ve yaksınlar. Ta ki padişah dahi onun yapacağına göre iş göre*” olarak ifade edilir. Aşıkpaşaoğlu, s. 151; Akıncılar, Osmanlı Devleti'ne hizmet eden hafif süvari birlikleriydi. Sınır yakınlarında bulunarak düşman devlet arazisine girerek mal ve esir elde ederlerdi. Edinebildikleri her türlü bilgiyi toplayarak devlete ulaştırırlardı. Savaş zamanında ordunun üç dört günlük ileri mesafesinden giderek köy ve kasabalarda bulunan erzakların düşman tarafından yağma edilmesini veya yakılmasını engellerlerdi. Köprü ve geçitleri güvene alırlardı. Düzenli maaş almazlar ve elde ettikleri esirlerin beşte birini devlete verirlerdi. Gerçekleştirdikleri vazife sayesinde ana ordunun düşman topraklarına girmesi daha kolay ve güvenli oluyordu. Midhat Sertoğlu, “Akıncılar”, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 12. Akıncılar XVI. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı ordusunun en önemli askerî sınıflarından biri olmuş ve Osmanlı Devleti'nin Batı'ya olan genişlemesinde büyük katkılar sağlamışlardır. Anadolu Selçuklularındaki Uç Teşkilatı ile neredeyse aynı hizmeti görüyorlardı. Başlarında Akıncı Beyi veya Uç Bey denilen ve devlet tarafından seçilen bir emir olurdu. İsimlerinin, eşkallerinin ve geldikleri mahalle ya da köylerin kaydedildiği defterler mevcuttu. Tımar ve dirlikleri olanları dahi vardı. 1595'te Eflak'ta yapılan bir savaşta Koca Sinan Paşa'nın yaptığı bir taktik hatası neticesinde binlercesi ölmüş ve bu olaydan sonra Akıncı Ocağı bir daha toparlanamamıştır. Mustafa Alkan, “Osmanlı Devleti'nde Akıncı Ocağı'nın Sonu”, *Gazi Akademik Bakış*, VII-XIII, s. 109-110, 114; Ayşegül Kılıç, “Erken Osmanlı Döneminde Sol Kolda Uygulanan Fetih Stratejisi”, 14. *Askeri Tarih Kongresi Bildirgeleri*, I, s. 90-91, 94; Gabor Agoston, “Ottoman Military Organization (up to 1800)”, *The Blackwell Encyclopedia of War*, ed. Gordon Martel, s. 1-2.

²⁷¹ Zeno/Ramuzio, s. 158-157; Zeno/Grey, s. 22; Zeno/Gündüz, s. 30. Yeniçeriler, Osmanlı Devleti'nin merkezi kuvvetini oluşturan daimî piyade gücüdür. Devlete bağlı, düzenli maaş alan ve kul statüsünde olduklarından hanedan için bir tehdit unsuru olamayacak askerlerdi. Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, LXIII, s. 450-453; Yeniçeriler XVII. yüzyıla kadar askerî teşekkülün vazgeçilmez unsuru olmuşlardır. Yeniçerilere ve ocaklarına esas kimliği kazandıran da Fatih Sultan Mehmed olmuştur. Kullandıkları ateşli silahların sağladığı üstünlük neticesinde dönemin en güçlü askerleri arasında yer

Valakyalı birliğin sayısı 20.000 verirken, Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa'nın birliğini ise 40.000 olarak vermektedir²⁷².

İtalyan yazarlar, Osmanlı ordugâhına dair de detaylı bilgiler vermektedirler. Angiolello'ya göre Osmanlı askerleri ordugâh kurduklarında rütbelere göre çadırlar dikerlerdi²⁷³. Bu çadırların dağılımı yürüyüşü bozmayacak şekilde sıralanırdı. Ordugâh içinde geçiş yolları ile kampın ortasında bir boşluk bırakmaları gerekirdi. Bu boşluğun sebebi ise askerler için pişmiş yemek, yem ve diğer ihtiyaçların bulunabildiği bir pazarın kurulmasıydı. Buradan yüksek rütbeli askerler kendi birliklerini rahatça kontrol etmek için sorumlu erler atarlardı. Ayrıca her birlikten dışarıya, güvenliğin sağlanması için gözcüler gönderilirdi²⁷⁴.

Ordugâha dair verilen bu bilgiler genel tarihi bilgilerle uyum içindedir: Osmanlı Devleti'nde ordugâhlarda genelde dört ana yol bulunurdu. Bunlar merkezdeki hükümdar çadırına çıkardı. Yerleşim alanının etrafında koruyucu duvarlar bulunmazdı. Padişahın otağının etrafında ise çok sayıda mutfak, ahır, hazine gibi saraya bağlı birimler vardı. Otağ ayrıca yüksek bir noktada, diğer çadırların ortasında onlara kuş bakışı bakacak bir konumda olurdu. Seçilen yer, içme suyuna yakın olmalıydı. Bir taraftan bataklık veya engebeli bir doğal araziyle kuşatılmalıydı. Askerî birliklerin iç taraflarda toplanabilmesi için de alanın içinde boş meydanlar bırakılırdı. Dolayısıyla bazı açılardan Romalıların kaleleri andıran tahkim edilmiş askerî kamplarını çağrıştırmaktaydı. Asker çadırlarının yanında hamamlar ve tuvaletler de olurdu. Savuma amacıyla ordugâhı dolambaçlı bir düzende inşa

almışlardır. Şahsi ve mali tüm bilgilerin kayıtları tutulur, yoklamaları yapıldı. Avrupa'dan en az iki yüz yıl kadar önce düzenli ve rütbelere uygun olarak üniformalar giymekteydiler. *La Caduta di Costantinopoli, Le Testimonianze dei Contemporanei*, "Lampo Birago", 123; *La Caduta di Costantinopoli, Le Testimonianze dei Contemporanei*, Nicola Sagundino, s. 139; Uyar, Erickson, s. 66-72; Nicolo Barbaro, Yeniçerileri bir sosyal sınıf tasnifi yaparak "*Değerli Türkler*" olarak adlandırır. Nicolo Barbaro, *a di ventinove pur de questo mese de maggio*; Yeniçerilerin Klasik Çağ'daki disiplinine dair ayrıca bkz. Ogier Ghislain de Busbecq, *Türk Mektupları*, terc. Derin Türkömer, İstanbul 2005, s. 120-124, 162. Yeniçeriliğin bir devlet müessesesi olarak ortaya çıkışına dair ayrıca bkz. John Palmer, "The Origin of the Janissaries", *Bulletin of the John Rylands Library*, s. 448-481. Zamanla askerliği bırakan çok sayıda Yeniçeri de Balkanlara köylü olarak yerleşerek coğrafyanın Türkleşmesinde etkili olmuşlardır. Evgeni Radushev, "Peasant Janissaries", *Journal of Social History*, XLII-2, s. 447-467.

²⁷² Zeno/Ramuzio, s. 157-158; Zeno/Grey, s. 22; Zeno/Gündüz, s. 31.

²⁷³ Angiolello/Ramuzio, s. 375; Angiolello/Grey, s. 80; Angiolello/Gündüz, s. 41.

²⁷⁴ Angiolello/Ramuzio, s. 375; Angiolello/Grey, s. 80; Gündüz tarafından yapılan tercümede bu kısım "...karışıklığa mahal vermemeleri için geniş yetkilerle yasavullar ve muhafızlar görevlendirilmişlerdi". Angiolello/Gündüz, s. 41.

ederlerdi. Böylece dışarıdan beklenmedik bir saldırı geldiğinde düşman askerinin düzeni bozulurdu²⁷⁵.

Angiolello'nun *Divân* üyesi olarak bahsettiği kişi muhtemelen Mahmud Paşa'dır. Kendisinin hangi millettten olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Edirne Sarayı'nda eğitim almıştır. Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkışıyla da Ocak Ağası olmuş ve muhtemelen Zağanos Paşa'nın azliyle de Veziriâzam rütbesine kavuşmuştur. Karaca Bey'in yerine Rumeli Beylerbeyi rütbesine geçmiş ve her iki görevi de aynı anda yürütür hale gelmiştir. Zaman içinde önemli askerî başarılarla imza atsa da padişahla arasının açılması ve şahsına dair muhtelif dedikodular yüzünden her iki görev de elinden alınmıştır. Lakin Uzun Hasan'ın Anadolu'ya olan yürüyüşü Osmanlıları endişelendirdiği için tekrardan Veziriâzam rütbesine getirildi²⁷⁶.

Angiolello ve Zeno'nun bahsettiği ancak ismini vermedikleri Valakya paşası, 1462-1474 yıllarında hükümdarlık yapmış Basarab hanedanına mensup Radu Cel Mare'dir. Valakya günümüzde Romanya, Bulgaristan ve Moldovya sınırları dahilinde olup burası Türkçe'de Eflak Prenslığı olarak geçmektedir. Bu coğrafya 1417 ile 1859 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır²⁷⁷.

Angiolello'nun verdiği, Has Murad Paşa'nın birliklerinin Hristiyanlar'dan oluştuğu bilgisi Atsız tarafından hazırlanan Oruç Beğ metninde de ifade edilir²⁷⁸. Bununla beraber Öztürk tarafından hazırlanan metinde paşanın ordusu "*Rum-ili*" leşkerinden oluşmaktadır²⁷⁹. Bu kişi Paleolog hanedanının bir üyesidir. Paleologlar asker kökenli bir Bizans hanedanı olup 1204 tarihli IV. Haçlı Seferi'nden sonra İznik'teki Bizans garnizonuna kaçarak yeni bir devlet inşa etmişlerdir. 1261'de İstanbul'u ele geçirerek Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmuşlar ve İstanbul'un fethine kadar burada hüküm sürmüşlerdir²⁸⁰. Bu hanedanın son üyelerinden biri olan Has Murad Paşa, diğer iki kardeşiyle beraber İstanbul'un düşüşüne müteakip, son Bizans imparatorunun

²⁷⁵ Burcu Özgüven, "Osmanlı Ordugahının Fiziksel Özelliklerine Dair Bir Değerlendirme", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, I, s. 107-109.

²⁷⁶ Şehabeddin Tekirdağ, "Mahmud Paşa", *DİA*, XXVII, s. 376-378.

²⁷⁷ Giovanni Heliade Radulescu, *Dacia e la Romania*, Napoli 1876, s. 125-139; Peter Sugar, *Southeastern Europe Under Ottoman Rule, 1354-1804*, Washington 2012, s. 329.

²⁷⁸ Edirmeli Oruç Beğ/Atsız, s. 124.

²⁷⁹ Oruç b. Adil/Öztürk, s. 122-123.

²⁸⁰ Alexander Kazhdan, "Palaiologos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, III, s. 1557-1560. Hanedanın siyasî faaliyetleri için ayrıca bkz. Charles Oman, *The Byzantine Empire*, London 1892, s. 303-350.

abisi Thomas Paliaologos Gidos'un oğlu olarak saraya alınmıştır²⁸¹. Burada bir Hristiyan prensin kendine ait bir Hristiyan bir askeri birliği olarak savaşa katıldığı imajı mevcuttur. Böylece Has Murad Paşa'ya farklı sayılabilecek bir anlam yüklenmiş olur.

1.4.2.3 İaşenin Temini

Angiolello'ya göre orduya gerekli tedarikin sağlanması gayet zordu. Bunun için önceden iki tane *Arpa Emiri* atanırdı²⁸². Angiolello Arpa Emirleri'nin görevini, Osmanlı ordusunun ordugâh kuracağı bölgeye önceden gelerek çevredeki insanlara hazırlıklar için haber vermek olarak açıklamaktadır. Böylece bölge halkı önceden hazırlıklarını yapar ve satmak istediği ürünler için pazarlarını kurarlardı. Ayrıca bu şekilde orduya kardeşlik ve misafirperverlik de gösterirlerdi. Askerler için pazarcılara ve halka kötülük yapabilmek mümkün değildi. Çünkü bu suçun cezası çok ağırdı. Ordugâhta çok sayıda çerçi, kasap, fırıncı ve aşçı vardı. Burada zengin tüccarlarla da karşılaşılabilirdi. Devlet görevlileri de bu düzenin işleyebilmesi için gerekli işleri yapmaktaydılar. Düşman yolları kapattığında bu tipteki ordugâhlarda büyük bir kalabalık oluyordu. Ancak Osmanlı ordusu Akkoyunlu Devleti'ne karşı gerçekleştirdiği seferde olduğu gibi ülke sınırlarını aştığında, ihtiyaçlarını yolda karşılıyordu²⁸³. Angiolello'ya göre Arpa Emirleri bölgede nerelerde arpa bulunabileceğini bilen görevli hakimlerle konuşurlardı. Sonra da arpa bulunan noktalardan ordugâha develerle mısır ve arpa taşınırdı. Bunun dışında her yerleşim alanının kendi coğrafi imkânları dâhilinde orduya göndermesi gereken bir pay da vardı. Ancak görevli hakimler zorla aldıkları bu pay yüzünden halkın da zor durumda kalmaması için gerekli ayarlamalara da dikkat ederlerdi. Bu işle sorumlu çavuşlar ordugâha geldiklerinde Arpa Emirleri'ne kendilerini tanıtır, onlar da isimlerini ve neler getirmiş olduklarını not ederlerdi. Yollar kapalı olduğunda ise şehirdeki hâkimlere veya bürokratlara hizmet eden kişiler etrafa dağılarak mısır ve arpa

²⁸¹ Giuseppe Compagnoni, *Storia dell'Impero Ottomano*, Volume I, Livorno 1829, s. 116-123; Heath Lowry, "Osmanlı Melezlenmesinin Son Safhası: Fatih Döneminde Bizans-Balkan Aristokrasisi Üyelerinin Osmanlı Yönetici Seçkinlerine Dahil Edilmesi", *Düşten Fethe İstanbul*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2015, s. 242-243.

²⁸² Angiolello/Ramuzio, s. 376; Angiolello/Grey, s. 81; Gündüz tarafından yapılan tercümede "*iki tane*" ifadesi bulunmamaktadır. Angiolello/Gündüz, s. 43. Arpa Emiri, Osmanlı Devleti'nde sayıları iki yüz kadar olan, saray ve ordunun arpa ihtiyacı temin eden, Birun'a bağlı özel bir sınıftı. XIX. yüzyılda Zahir Nezareti'ne bağlanmıştır. Sertoğlu, s. 18.

²⁸³ Angiolello/Ramuzio, s. 376; Angiolello/Grey, s. 81; Angiolello/Gündüz, s. 43.

bulmaya çalışırlardı²⁸⁴. Zeno'ya göre ise de Fatih Sultan Mehmed, ordusunun Akkoyunlu Devleti sınırlarında yaşayacağı zorlukların gayet farkındaydı. Çünkü yanlarına yeteri kadar erzak almayan askerlerin yolda açlıktan ölme, yorgun düşme veya düşmana yem olma durumları söz konusuydu²⁸⁵.

Görüldüğü üzere Angiolello, Osmanlı ordugâhında ihtiyaçların giderilmesi için nasıl bir düzenin olduğuna dair ayrıntılı bilgiler vermektedir. Kendisi Beylerbeyleri'ne kış mevsiminden ferman gönderilirmesi ile başlayarak silah ve araç temini ile menzilere tüketim maddelerinin hazırlanması için verilen emire dair süreçten bahsetmektedir²⁸⁶. Angiolello bir isim vermese de burada Arpa Emirleri'yle beraber vazife gören mezkur kitlenin adı *Orducu Halkı*'dır. Ordular, askerin giyecek, yiyecek, içecek, sağlık, silah ve donanım gibi ihtiyaçlarını para karşılığı sağlayan kişilerdir. Bu meslek sınıfının kökenleri Türkler'de Gazneliler'e kadar gitmektedir. Ordular, Gazneliler haricinde Büyük Selçuklular, Irak ve Anadolu Selçukluları, Eyyübiler ve İlhanlılar'da da mevcuttu. Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasının ardından bu teşkilatla beraber gelişim göstermişti. Sefere katılacaklar başta deftere kaydedilir ve savaş bitiminde de orduyla geri dönerlerdi. Ordular başının da bir çadırı olur ve bu padişahın otağının yanına konurdu. Diğer Ordular da kendi çadırlarını bunun etraflarına koyarlardı. Ancak savaş esnasında askerî malzemelerle beraber ordunun arkasına geçerlerdi²⁸⁷.

²⁸⁴ Angiolello/Ramuzio, s. 377-378; Angiolello/Grey, s. 82; Angiolello/Gündüz, s. 44-45.

²⁸⁵ Zeno/Ramuzio, s. 157; Zeno/Grey, s. 22; Zeno/Gündüz, s. 30.

²⁸⁶ Ahmet Uzun, "Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İaşe", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III-VI, s. 211-235. Osmanlı Devleti'nin Klasik Çağı'nda kazandığı birçok zaferin temelinde ateşli silahlarla beraber savaş öncesi hazırlıklar ve organizasyonlar vardır. İdari ve mali kurumları da yine buna göre şekillenmiştir. Öncelikli olarak bir Osmanlı ordusu sefere çıktığında iaşesinin de sağlanması gerekiyordu. Ordu getirebildiği kadar malzemeyi yanında getiriyordu. Böylece yerli ahaliye yük olmuyordu. İkinci olarak da askerin geçeceği yollarda, menziller üzerinde büyük pazarlar kurulmaktaydı. Bunların gerçekleştirilmesinde farklı süreçler işlemekteydi. Angiolello'nun bahsettiği gibi bunlardan biri halktan vergi yoluyla, *nüzul* ve *sürsat* teminiydi. Askerin iaşesinin hazırlanması için üzerinden geçilecek yerleşim alanının maddi durumu ve büyüklüğüne göre halktan alınan vergiler genellikle un ve arpa şeklinde tahsil edilir, menzil noktasına uzak olan kısımlarda ise nakit olarak karşılanırdı. Kararlaştırılan malzemeler daha sonra kadı tarafından menzillere gönderilir ya da zahire ambarlarına konulurdu. Bu taşımacılık esnasında hayvanlar ve arabalar kullanılırdı. Ordu menzile ulaştığında ihtiyaçları onlara dağıtılır veya ücret karşılığında verilirdi. Merkez ordusunun ihtiyaçları devlet tarafından sağlanırken, eyalet askerleri bunu kendileri temin etmek zorundaydılar. Sefer sırasında dağıtılan başlıca erzaklar et, un, pirinç ve bulgur gibi temel besin kaynaklarıydı. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, s. 111-115; Busbecq, s.120-121, 161; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 2007, s. 66-67, 116; Ömer İşbilir, "Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmalı: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği", *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 151-152, 156-157.

²⁸⁷ Şenol Çelik, "Ordular", *DİA*, XXXIII, s. 370-373.

1.5 Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Ordusu'nun Nüfusu

Aşıkpaşazade'ye göre Osmanlı ordusu tahminen 100.000 kişi kadardı²⁸⁸. Oruç Beğ Osmanlı ordusunun 120.000 kadar olduğunu yazmaktadır²⁸⁹. İdris-i Bidlisi'nin verdiği bilgilere göre Osmanlı ordusunda, 103.500 kadar asker vardı²⁹⁰. İbn Kemal ise 320.000 gibi çok yüksek bir sayı verir²⁹¹. Anlatılanlardan Osmanlı ordusunun, Akkoyunlu ordusuna kıyasla çok daha büyük olduğu görülebilmektedir.

1.6 Tercan Savaşı

Fatih Sultan Mehmed, önce Venediklilerin deniz yoluyla İstanbul'a saldırımları ihtimali gereği şehirde 10.000 kadar işçinin çalıştığı yeni bir tahkimat hattı oluşturdu²⁹². Sonra da Akkoyunlular'a karşı savaş açarak 1473'te Anadolu'da yürüyüşe geçti. Ancak Tercan'da pusuya düşürüldü ve büyük kayıplar verdi²⁹³. Venedik resmi evrakında Türkmen ve İtalyanların kararlılığı, Uzun Hasan'ın Erzincan'da saldırı için bekleyen muazzam ordusunun Anadolu'ya girip İstanbul'a kadar yürüyeceği olarak ifade edilmektedir²⁹⁴. Zeno'nun Venedik Senatosu'na gönderdiği 27 Temmuz 1473 tarihli bir mektupta ise karşılıklı olarak elçilerin öldürüldüğü yani savaş öncesinde diplomatik sürecin artık tamamen durduğu yazılıdır²⁹⁵.

1.6.1 Seferin Başlangıcı

Angiolello'ya göre Fatih Sultan Mehmed, Akkoyunlulara karşı sefere çıkacağı için en büyük oğlu Şehzade Bayezid'in hâkim olduğu Amasya'ya yakın Kazovası'na konuşlandı²⁹⁶. Çünkü burada zengin su kaynakları, otlaklar ve kasabalar vardı. Bu

²⁸⁸ Aşıkpaşaoğlu, s. 151. Hasan-ı Rûmlû da aynı sayıyı verir. s. 511.

²⁸⁹ Edirneli Oruç Beğ/Atsız, s. 124; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 122.

²⁹⁰ İdrisi Bitlisi, s. 206-207; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, s. 103.

²⁹¹ İbn Kemal, s. 338-339.

²⁹² *Archivio Storico Italiano, La Storia D'Italia, Toma VII, Parte Prima*, Firenze 1843, s. 79.

²⁹³ Aşıkpaşaoğlu, s. 152; Neşri, s. 318-319; Tursun Bey, s. 160-162; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 66.

²⁹⁴ *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "1473. Die 15 Februarij", s. 127; Berchet, "Delle relazioni diplomatiche tra la Repubblica di Venezia e la Persia", s. 3, 17. Konu için ayrıca bkz. *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento XIV, 1473 die 11 Februarij", s. 145; *Lettere al Senato Veneto*, s. VII.

²⁹⁵ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento XI, 1427, addi 27, Lujo", s. 131.

²⁹⁶ Angiolello/Ramuzio, s. 374; Angiolello/Grey, s. 84; Angiolello/Gündüz, s. 29. Osmanlı kaynakları da bu bilgiyi doğrularlar. Müneccimbaşı, s. 343; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, s. 325.

kasabalardan askerlere tedarik sağlanabilirdi²⁹⁷. Ayrıca istihbarat çalışmaları da düzenlemişti. Zeno, Sultan'ın Uzun Hasan'ın ülkesinde dolaşırken yakaladığı Osmanlı muhbirlerinin kafalarını kesip ona gönderdiğini de ifade etmektedir²⁹⁸. Bu bilgiden yola çıkarak Osmanlıların istihbarat çalışmalarında istedikleri başarıyı elde edemediğini ve Uzun Hasan'ın istihbaratının güçlü olduğu düşünülebilir. Nitekim Uzun Hasan'ın yanında ayriyeten Anadolu Türkmen beyleri ve ülkenin askerî ve ekonomik nizamına vakıf olan bir defterdar, Mehmed Çelebi bulunuyordu. Ayrıca doğruluğu meçhul olsa da Uzun Hasan'ın yanında kaçak bir Osmanlı şehzadesi bulumaktaydı²⁹⁹.

Angiolello'ya göre gerekli tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra Osmanlı ordusu Akkoyunlu Devleti topraklarına doğru izlenecek yolu tartışmaya koyuldu. Bu tartışmalara Yûsuf Mîrzâ da katıldı³⁰⁰. Çünkü kendisi Osmanlı ordusunun nerede su kaynakları ve ordugâh alanı bulabileceğini gösterir ve yol üzerindeki geçitler hakkında doğru bilgiler verirse Fatih Sultan Mehmed tarafından serbest bırakılacaktı. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed orduya gelen tüccarları ve bu coğrafyada seyahat etmiş tecrübeli kişileri de sorgulattı³⁰¹.

1.6.2 Osmanlılar'ın Niksar, Karahisar ve Erzincan'a Saldırısı

Osmanlı ordusu Niksar Kalesi'ne ulaştıktan sonra burada Akıncılarla Niksar halkı arasında bir çatışma oldu. Her iki taraftan çok sayıda insan yaşamını yitirdi. Ancak Osmanlı ordusu bu kadar kuvvetli bir kaleyi ele geçirmeye çalışmakla vakit kaybetmek istemediğinden Karahisar'a yöneldi. Buraya yarım saat uzaklıkta bir

Şehzade Bayezid, ileride II. Bayezid (1481-1512) olarak anılacak Osmanlı padişahıdır. Kendisinin siyasî faaliyetleri için ayrıca bkz. Şerafettin Turan, "Bayezid II", *DİA*, V, s. 234-238; Osmanlıların sefere çıkışının farklı basamakları vardır. Önce padişahın huzurunda meclis toplanır ve padişah savaşa dair bir karar verirdi. Sefer kararı alındıktan sonra eyalet, sancak ve kazalara neler yapmaları gerektiği yazılı olarak ifade edilirdi. Köy veya kasabalardaki asker, eyalet veya sancaklardaki toplanma merkezlerine doğru yola çıkarlardı. Sefer Batı'ya ise Davudpaşa veya Edirne sahrasında, Doğu'ya ise Üsküdar'da toplanırlardı. Merkez ve menzillere gönderilen emirlerle ordunun erzakı temin edilirdi. Serhat Kuzucu, *Osmanlı Ordusu ve Sefer Lojistiği (1453-1789)*, İstanbul 2017, s. 59-62, 71-78.

²⁹⁷ Kazova, Tokat'ın batısından Zile Ovası'na kadar uzanan bir çöküntü ovasıdır. Kaynakları sayesinde antik çağlardan beri bir yaşam ve konaklama alanı olmuştur. Ali Özçağlar, "Kazova Ve Yakın Çevresinde Eski Yerleşmeler", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, III, s. 61-78; Kazova için ayrıca bkz. Tayyib Gökbilgin, "15. ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, VI, s. 51, 53, 58. Osmanlı ordusu erzak ve gıda ihtiyacını, köy ve kasabalardan satın alarak giderebiliyordu. Ayrıca ordu için taşıma araçları da kiralanabilmekteydi. Kuzucu, s. 55-56, 72-73.

²⁹⁸ Zeno/Ramuzio, s. 156; Zeno/Grey, s. 21; Zeno/Gündüz, s. 29.

²⁹⁹ Bekir Sıtkı Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Katî Mücadeleye Hazırlıkları", *Akkoyunlu Türkmen İmparatorluğu*, Ankara 2003, s. 240-241.

³⁰⁰ Angiolello/Ramuzio, s. 378; Angiolello/Grey, s. 83; Angiolello/Gündüz, s. 47.

³⁰¹ Angiolello/Ramuzio, s. 378; Angiolello/Grey, s. 84; Angiolello/Gündüz, s. 47.

noktada ordugâh kurdular ve süvariler etrafa saldırıya geçtiler. Köylüler de hayvanlar ile mallarıyla kaleye ve diğer güvenli yerlere sığındılar. Ordugâh kaldırıldıktan sonra Osmanlı ordusu yürüyüşe devam etti. Erzincan bölgesindeki bir yerleşim yerine konuşlandı. Ancak buradaki halk, bulundukları mevkiye tahkimat olmadığından Fırat Nehri'ni geçerek Akıncıların saldırılarından kaçmaya çalıştı. Osmanlı ordusu bu noktadan sonra Fırat Nehri'ni geçip nehrin yatağı boyunca kuzey doğu hattında ilerlemiştir. Ancak Osmanlı askerleri, nehri geçebilecekleri en rahat noktanın çoktan Akkoyunlu ordusu tarafından tutulduğunu düşünmekteydiler. Nehir ayrıca bu noktada farklı kollara ayrılmış çamurlu bir sahaya sahipti³⁰².

Niksar, Osmanlı-Akkoyunlu çatışmalarından en çok etkilenen şehirlerden biri olmuştur. Tüm bu çatışmalar neticesinde şehirde on dokuz mahalle varken bu sayı zamanla on dörde düşmüş ve nüfus %45 oranında azalmıştır. Bu tahribat Osmanlı-Safevi savaşlarında da devam etmiştir³⁰³.

Neşrî ve Aşıkpaşazade' de İtalyan yazarların Akıncılara dair verilen bilgilerini doğrulamaktadırlar. Neşrî'ye göre Osmanlı ordusu Erzincan'a varıp Kemah'a saldırmış ve burada çok sayıda Ermeni'yi esir almıştır³⁰⁴. Ermenilerin esir edilmeleri Aşıkpaşazade'nin eserinde de mevcuttur. Bu olay “*Kemah çevresini vurdu ve Ermenileri esir etti. Çok doyumluklar oldu*” olarak ifade edilir³⁰⁵.

1.6.3 Tercan Suyu'nda Savaş

İtalyanca kaynaklarda, bu kısımda ön plana çıkan kişi Has Murad Paşa'dır. Tüccar'a göre savaşın başlangıcı Uzun Hasan'ın muharebe alanına yaklaşıp çadırını kurması ve Osmanlı Devleti'ne ertesi günün erken vakitlerinde, onlarla savaşacağını haber vermesidir³⁰⁶.

³⁰² Angiolello/Ramuzio, s. 379-380; Angiolello/Grey, s. 84-85; Angiolello/Gündüz, s. 51; Müneccimbaşına göre Osmanlıların burada Karahisar'ı almamasının nedeni Sultan'ın “*Biz düşmandan intikam almağa geldik, kale almağa değil*” şeklindeki söylemidir. s. 350. Hasan-ı Rûmlû'da da Sultan'ın sefere çıkışı intikam olarak nitelendirilir. s. 507.

³⁰³ Hanefî Bostan,” Niksar”, *DİA*, XXXIII, s. 120.

³⁰⁴ Neşrî, s. 351.

³⁰⁵ Aşıkpaşaoğlu, s. 151.

³⁰⁶ Viaggio d'un mercante nella Persia”, *Navigazioni e Viaggi*, III, a cura di Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 455; *A Narrative of Italian Travels of Persia, In the Fifteenth and Sixteen Centuries*, trans. by: Charles Grey, London 1873, s. 181; *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovan Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2007, s. 170.

1.6.3.1 Akkoyunlu Ordusunun Galibiyeti

Angiolello, savaşın ordugâhların kurulmasından sonra Has Murad Paşa'nın nehirdeki bir geçiş noktasından Akkoyunlulara saldırmasıyla başladığını ifade eder. Ancak Has Murad Paşa çok genç olduğundan, Fatih Sultan Mehmed yanına öğüt vermesi için Mahmud Paşa'yı vermiştir. Bu hazırlıktan sonra Osmanlı birlikleri silahlarını hazırlamıştı. Davullar, nakkareler ve diğer müzik aletleri çalınmaya başlandı³⁰⁷. Osmanlılar nehrin kumsalından tedricen ilerleyip diğer tarafa geçmeye başladılar. Bunun üzerine Uzun Hasan, oğullarını gönderdi. Ancak iki orduyu nehirdeki derin bir akıntı ayırmaktaydı. Bu yüzden karşılıklı olarak ok atışlarıyla savaşıma başladılar³⁰⁸. Osmanlılar yol bulup nehri geçmeye çalışırken Akkoyunlular'dan ağır darbeler aldılar. Her iki taraftan kayıpların olduğu bu mücadele üç saat sürdü. Osmanlılar az bir mesafe ilerlemişken, Akkoyunlular bölge halkının desteğine sahip olduğundan kum tepelerinin en yakınına kadar gelmişlerdi. Osmanlıların bir kısmı atlarıyla nehri geçmeye çalışırken boğuldu. Sonunda Akkoyunlular Osmanlıları yenilgiye uğratarak onları geri çekilmeye zorladılar. Tam bu esnada Mahmud Paşa savaştan uzakta kendi birlikleriyle olayların gelişimini izlemekteydi. Ancak mücadelenin kaybedildiğini görünce daha da geriye çekildi. Osmanlılar kaçmaya

³⁰⁷ Angiolello/Ramuzio, s. 381; Angiolello/Grey, s. 87; Angiolello/Gündüz, s. 52. Bu bilgi diğer yazarlarca da doğrulanmaktadır. Tihranî s. 376; İdris-i Bitlisi, s. 212. Bu kültür Kara Yülük Osman'a kadar gitmektedir. Hasan-ı Rumlu, s. 77.

³⁰⁸ Angiolello/Ramuzio, s. 381; Angiolello/Grey, s. 87; Angiolello/Gündüz, s. 52. Türk okçuluğunun dünya tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Türkler XVI. yüzyıla kadar atlı okçular olarak büyük zaferler elde etmişlerdir. Bunda çok iyi ve hızlı bir şekilde at kullanabilip ani manevralarda bulunabilmeleri ve kısa mesafeden atılan okların zırhları dahi delebilmelerini sağlayan yayları etkili olmuştur. Bunun gelişiminde avcılık kültürleri ve göçebe yaşamın çok zor olarak tanımlanabilecek şartları etkindir. Türkmenlerin atlı okçu birliklerini de bu bilgilerle nitelendirmek gerekmektedir. Bertrandon de la Brocquiere, *The Travels of Bertrandon de la Brocquiere, To Palestine and his Return from Jarusalem Overland to France, During the Years 1432 & 1433*, terc. Thomas Jones, Oxford 1852, s. 161; Bertrandon De La Broquiere, *Bertrandon De La Broquiere'in Deniz Aşırı Seyahati*, terc. İlhan Arda, İstanbul 2000, s. 164; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, terc. Reşat Uzman, İstanbul 1980, s. 8-9; Istvan Vasary, *Eski İç Asya Tarihi*, terc. İsmail Doğan, İstanbul 2003, s. 29-43; Ok ve yay ile savaşan Türk atlılarının tarihsel önemine ve taktiklerine dair ayrıca bkz. John Arquilla, David Ronfeldt, *Swarming and Future of Conflict*, Rand National Defense Research Institute, California 2000, s. 13-32; Osmanlı askerlerinin kullandığı yaylar da birleşik yaylar idi. Ateşli silahların kullanımı gerçek anlamda kolaylaşana kadar Osmanlılar birleşik yayı kullanmayı bırakmadılar. Asker gerekli eğitimi aldıktan sonra istikrarlı, yüksek ve uzun mesafelerde atışlar yapılabilirdi. İyi okçu dakikada dokuz-on atış yapılabiliyordu. İyi bir tüfekçi ise iki-üç dakikada bir atış yapılabiliyordu. Tüfegi doldurup yeniden hazırlaması bir vakit gerektiriyordu. Uyar, Erickson, s. 76; Osmanlı yaylarının gelişimi, etkileri ve yarattıkları maddi kültüre dair ayrıca bkz. Paul Klopsteg, *Turkish Archery*, Manchester 1987.

karar verdiler. Bunun üzerine Akkoyunlular onları takip ederek çok sayıda Osmanlı askerini öldürüp bir kısmını da esir aldılar³⁰⁹.

Osmanlı birliklerinin düzeni bozulmuştu ve kum hattından çıkamadan orada kalmışlardı. Burada birçok Osmanlı askeri nehre düşerek boğuldular. Bunlar arasında Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa da vardı. Nehre kapıldığında Osmanlı askerleri ve paşanın gulamları onu kurtarmak için Akkoyunlulara bir daha saldırdı. Ancak birçoğu ya boğuldu ya da katledildi. Geriye kalan son kısım da kaçmaya başladı ise de Akkoyunlular tepelerden çıkarak onları takibe koyuldukları için Mahmud Paşa daha büyük bir felaketi önlemek adına çok sayıda askerle yardıma koştu. Akkoyunlu askerleri, Mahmud Paşa ile beraber birbiri ardına gelen birlikleri yıldıramamışlardı. Böylece akşam olduğunda taraflar tedricen çekilmeye başladılar. Buna rağmen Angiolello'ya göre Akkoyunlu birliği üstün durumdaydı. Uzun Hasan'ın, Fatih Sultan Mehmed'e göre hem daha az adamı ölmüş hem de hiç esir vermemişti. Ancak Osmanlı Devleti 12.000 kadar kayıp vermişti. Buna müteakip her iki taraf da karşıdan gelebilecek bir saldırıya karşı nehre gözcüler yerleştirmişti³¹⁰.

Zeno da Angiolello ile birlikte aynı bilgileri vermektedir. Farklı olarak, Uzun Hasan'ın Osmanlıların cürretkar ilerleyişinden rahatsız olarak üzerlerine gönderdiği birliklerin Akkoyunlu Devleti'nin en iyi birlikleri olduğunu ifade eder. Bu savaş üç saat sürmüştür. Zeno'ya göre ayrıca üçüncü saatin sonunda karanlık çökmeseymiş büyük bir çarpışma daha olabilirdi. Çünkü Mahmud Paşa yetişmeseydi Akkoyunlular nehrin öbür yanına da hâkim olabileceklerdi. Osmanlı ordusu da toplarını kullanacak açık bir alana sahip olmadığından savaşı tamamen kaybederek sahayı terk etmek zorunda kalacaklardı ve bu noktadan sonra Osmanlılar, Akkoyunluların avı olacaktı. Akkoyunlular bu savaşta 500 kadar kişi kaybederken Osmanlılar 15.000 kadar kişi kaybetmişti. Bu ağır kayıptan dolayı Osmanlılar tüm gece boyunca silah başında bekledi³¹¹. Zeno ayrıca 27 Temmuz 1473 tarihi olan, Venedik Senatosu'na yazdığı

³⁰⁹ Angiolello/Ramuzio, s. 381-382; Angiolello/Grey, s. 87-88; Angiolello/Gündüz, s. 52-53.

³¹⁰ Angiolello/Ramuzio, s. 381-382; Angiolello/Grey, s. 88-89; Gündüz tarafından yapılan tercümede “*Demir ve çeliğe boğulmuş olan Uzun Hasan*” ifadesi mevcutken İtalyanca metinde bu cümleye rastlanılmamıştır. Angiolello/Gündüz, s. 53. Ancak Hasan-ı Rûmlû'nun Öztürk tarafından yapılan tercümesinde Fatih Sultan Mehmed için “*Kendisi de merkezde yerini seçip demirler içinde durdu*” ifadesi mevcuttur. Tihranî sadece 4.000 Osmanlı askerinin katledildiğini ifade eder. s. 374. Büyük bir nehri pusu için kullanmaya dair Akkoyunlu tarihinden bir örnek yine Ibn İyas'ın eserinde de mevcuttur. Fiziksel şartlar itibariyle bu hadisenin gayet zor lakin işlevselliğinin yüksek olduğu düşünülebilir. Koyuncuoğlu, s. 27.

³¹¹ Zeno/Ramuzio, s. 158-159; Zeno/Grey, s. 26; Zeno/Gündüz, s. 33-34.

mektupta da Fatih Sultan Mehmed'in yenilgiye müteakip barış için bir elçi gönderdiğinden bahsetmektedir. Bu mektuba göre Sultan'ın ordusundan kaçan insanlar Akkoyunlu ordusuna katılıyordu. Uzun Hasan bu insanlara hediyeler verip onları giydiriyordu. İtalyan yazar ayrıca burada “*Osmanlı*” diye nitelendirdiği Sultan'ın kaçtığını da belirtmektedir³¹². Documento XII'de de yine barış için bir Osmanlı subaşısının gönderildiği bilgisi mevcutsa bu kişi reddedilmiştir³¹³.

Documento XII'de ise savaş farklı bir şekilde özetlenmiştir. Uğurlu Mehmed ve Pir Ahmed çok sayıda süvariyle Osmanlı ordugâhına hücum ettiler ve onların hemen ardından Uzun Hasan, Zeynel Mîrzâ ile Bayındır Bey'i de yine çok sayıda süvariyle gönderdi ve böylece tüm Osmanlı ordusunun etrafı sarıldı, Akkoyunlular, Osmanlıları çember içine alıp sıkıştırdılar. Nitekim Sultan'ın bizzat kendisi de artık kaçtı, geriye çekildi. Bu kaçış esnasında çok sayıda Osmanlı katledildi. Ölen Has Murad Paşa haricinde yakalananların isimleri de verilmiştir: çatışmada ölen Mora beyi Emir Bey'in oğlu Turahan Bey, Hacı Bey, Koca Sinan, Mahmud Paşa'nın kardeşi, “*Penzin*” ve “*Enzingalar*”. Ölenler arasında İstanbul'da yüksek bir mevkide bulunan bir paşa ve daha 50 sancak beyi ve subaşı da mevcuttur³¹⁴. Uzun Hasan tarafından kaleme alınmış Farsça ve Arapça bir mektubun tercümesi olan Documento XIII'de ise Osmanlı ordusunun 50-60 bin daha fazla kişi olmasına rağmen, bu savaşta kılıçtan geçirildiklerini, 150 subaşı ve 36 üst rütbeli askerin esir alındıkları yazılıdır. Osmanlılar bu olaydan sonra Uzun Hasan'ın ülkesinden kaçmışlardır. Zaferden sonra bir kutlama yapılmıştır³¹⁵. Iosofat Barbaro'nun yazdığı bir mektupta da yine aynı bilgiler verilmektedir³¹⁶.

Hasan-ı Rûmlû ise, Akkoyunluların zaferden sonra Osmanlılara yeniden saldırmamasının nedenini Mahmud Paşa'nın güçlü direnişine değil, Uzun Hasan'ın Selçukşah Begüm adlı eşinden olan oğlu Halil Mîrzâ'nın, zaferi kazanan ve farklı bir anneden doğan Uğurlu Mehmed'in gölgesinde kalmamasını isteğine bağlamaktadır.

³¹² *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XI, 1473, addi 27 Lujo”, s. 131.

³¹³ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XII, XVIII, Augusti, 1473”, s. 135.

³¹⁴ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XII, XVIII, Augusti, 1473”, s. 135-136. Osmanlı kaynaklarına göre bu kişiler, Turhan Beyoğlu Ömer Bey, Hacı Bey ve Fenarioğlu Ahmed Paşa'dır. Aşıkpaşaoğlu, s. 152; Tursun Bey, s. 162; Neşri, s. 319-320; İdrisi Bitlisî, s. 209; Hoca Sadettin, s. 123; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, s. 328; Müneccimbaşı, s. 344. Hasan-ı Rûmlû da aynı isimleri vermektedir. s. 513. “*Enzingalar*” ile kastedilen Akıncılar olabilir.

³¹⁵ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento, XIII, 1473 die XVI Octobris”, s. 137; “*Exemplum*”, s. 82-83.

³¹⁶ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “XXIX, 27 Septembris 1473”, *Lettere al Senato Veneto*, s. 79-81.

Bu yüzden Osmanlıları yenen Uğurlu Mehmed'in birliğinin ikinci bir hücumla kalkmasını önlediğini yazmıştır³¹⁷.

Saldırı emri için kullanılan bu çalgılar Akkoyunlu tarihinde, Yakup ve Halil beylerin çarpışmalarında da görülmektedir³¹⁸. Türklerin savaşırken müzik enstrümanları kullanmalarının birden fazla sebebi vardır. Mehter, savaşa ne zaman başlanılacağını, askerlerin ne zaman hızlanacaklarını ne zaman yavaşlayacaklarını ne zaman toplanmaları ve dağılmaları gerektiğini bildirirdi. Birbirinden farklı çok sayıda üflemeli ve vurmali çalgı kullanılırdı³¹⁹. İtalyanlara göre çalgılardan çıkartılan sesler düşmanı korkutmak için de kullanılırdı³²⁰.

1.6.3.2 Osmanlı Ordusunun Geri Çekilmesi

Angiolello'ya göre nehirde alınan ağır yenilgiden sonra Fatih Sultan Mehmed, Mahmud Paşa'ya çok sinirlenmişti. Herkes tarafından bilindiği üzere Has Murad Paşa'dan hoşlanmıyordu. Sultan o esnada savaşın ortasında bulunduklarından bir şey yapmayı göze alamamışsa da altı ay sonra uygun ortam oluştuğunda onu yay kirişi ile boğdurmuştur. Angiolello'nun değerlendirmesine göre Mahmud Paşa, siyasi amaçları veya kişisel istekleri için savaşta Has Murad Paşa'nın yenilmesini istemişti³²¹.

İtalyan yazarın verdiği bu bilgiler tarihi diğer bilgilerle uyum içindedir. Mahmud Paşa 1474'te, İstanbul'a dönüşten altı ay sonra idam edilmiştir. Ancak idamının sebebi sadece Has Murad Paşa'yı ölüme terk etmiş olması değil, aynı zamanda padişahla sakınmadan, cesurca konuşabiliyor olması, Otlukbeli Zaferi'nden sonra Uzun Hasan'ın peşine düşülmesini engellemeye çalışması ve Şehzade Mustafa'nın ölümünde parmağı olması sebepleri gösterilmektedir³²².

³¹⁷ Hasan-ı Rumlu, s. 513. Konu için ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, İstanbul 1975, s.100.

³¹⁸ Khunji, s. 30.

³¹⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, IV, Ankara 1987, s. 96-109, 208-215, 333, 386.

³²⁰ Nicolo Barbaro, *A di ventinove pur de questo mese de aprile da dodici de aprile fina ventinove marzo*. Osmanlı Mehter'i için ayrıca bkz. Anna Masala, *La Banda Militare Ottomana*, Roma 1978.

³²¹ Angiolello/Ramuzio, s. 382; Angiolello/Grey, s. 88; Angiolello/Gündüz, s. 53. Hasan-ı Rûmlû'nun eserinde de Has Murad Paşa, kendisine olan uyarılarını muzaffer olmaması için söylediği yalanlar olarak kabul eder. s. 513.

³²² Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, s. 340-341; Babinger, s. 285-286; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Fatih Sultan Mehmed'in Vezir-i Azamlarından Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa'nın Arası Neden Açılmıştı", *Belleten*, XXVIII, s. 719-728.

Angiolello'ya göre Fatih Sultan Mehmed aldığı bu yenilgiden dolayı çok endişeli bir ruh haline bürünmüştü. Ordusunu en kestirme yoldan ülkesine geri götürme kararı aldı. Ayrıca askerlerine normalde ödediği paranın bir kat daha fazlasını ödedi. Ordugâhtaki tüm esirleri serbest bıraktı. Bunun sebebi serbest kalanları gönüllü olarak kendisine bağlamaktı. Emirlerinin rütbelerini yükseltti ve onlara büyük hediyeler verdi³²³.

Babinger'e göre Fatih Sultan Mehmed yaşanabilecek bir itaatsizlik veya sadakatsizlikten korkmaktaydı³²⁴. Uzunçarşılı ise Osmanlıların savaşmaya devam edip etmeme konusunda kararsız olduklarını ifade etmektedir³²⁵.

Angiolello, Akkoyunlu ordusunun da geri çekildiğini aktarmaktadır. Ancak onların amacı kaçmak değil savunmaya çekilmektir. Çünkü Osmanlı ordusu sayıca onlara kıyasla hala çok ciddi bir üstünlüğe sahipti. Bu yüzden nehri geçmeye de teşebbüs etmemişlerdi. Uzun Hasan nehrin gerisinde kalmayı tercih etmiş ancak oğulları ve emirleri kendisini nehri geçmeye teşvik etmişlerdi³²⁶.

Zeno da Angiolello ile benzer bilgileri vermektedir. Farklı olarak, koşulları Trabzon yolundan İstanbul'a gidecek gibi ayarlayıp yola çıktığını ifade eder. Uzun Hasan ise kazandığı zaferin meyvelerini kaybetmemek için oğulları ve ordusunu Fatih Sultan Mehmed'i takibe teşvik etmişti. Akkoyunlular, Osmanlıların nehir kıyısından uzakta durduğunu fark etmişlerdi. Bu esnada Akkoyunlu beyleri, Osmanlılara hücum etmeyi çok istediler ve bunu derhal Uzun Hasan'a iletiler. Kendisi bu fikri pek uygun bulmasa da nihayetinde kabul etti. Zeno bu noktada Uzun Hasan'ı eleştirmekte ve meşhur bir deyişi hatırlayarak cesur ve akıllı bir asker kaçan düşmana altından yollar ve gümüşten köprüler yapması gerektiğini yazmaktadır. Kendisinin bu kararı vermesindeki etkenlerden biri de askerlerinin savaşmak için yanıp tutuşmalarıydı. Kararını verdikten sonra askerleri arasından en iyi 40.000 kişiyi seçerek Osmanlılara takibe başladı. Nehrin kendi yakasını oğlu Halil Mîrzâ'ya bıraktı. Halil Mîrzâ burada tüm Gürcü ve Tatar askerleriyle birlikte beklemeye başladı. Bunların arasında

³²³ Angiolello/Ramuzio, s. 382; Angiolello/Grey, s. 89; Angiolello/Gündüz, s. 55. Tihranî, Sultan'ın herhangi bir endişeye kapılmadığını ifade eder. s. 374.

³²⁴ Babinger, s. 270.

³²⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 103.

³²⁶ Angiolello/Ramuzio, s. 382; Angiolello/Grey, s. 89; Angiolello/Gündüz, s. 55.

ordunun eşyalarından sorumlu askerler de bulunmaktaydı³²⁷. Zeno bu noktada, Otlukbeli Savaşı'nın ilk adımını da aktarmaktadır.

Zeno'nun 27 Temmuz 1473 tarihli mektubunda ise Uzun Hasan kendisine, Venedik Senatosu'na ve Macar kralına artık tüm güçleriyle Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarına saldırımları gerektiğini, çünkü Anadolu'da Osmanlı'nın artık mahvolduğunu söylemiştir³²⁸. Bu sözler bir bakıma Uzun Hasan'ın savaşta yakalanan Osmanlı paşası Ömer Bey'e dediklerini anımsatmaktadır: “*Osmanoğlu'nun ayağını aldık sayılmaz mı? Osmanoğlu dedikleri Rumeli'den ibarettir, daha ne kaldı?*”³²⁹.

1.7 Osmanlı Kaynaklarında Tercan Savaşı

Türkçe kaynaklar da bu sürece dair bilgiler vermektedir. Bizzat Sultan tarafından yazılan yarlıkta Tercan Savaşı neredeyse hiç yaşanmamış gibidir, basit bir çatışma olmuş ve Osmanlılar'dan birkaç kişi esir alınmıştır³³⁰. Aşıkpaşazade, Has Murad Paşa'nın akılsız davranarak hırslandığını ve Mahmud Paşa'nın tavsiyelerine uymadığı için savaşı kaybettiğini yazmaktadır³³¹. Oruç Beğ'in eserinde ise yaşananlar Türkmenlerin, Has Murad Paşa'yı ve askerlerini pusuya çekip katlemeleri olarak kısaca anlatılır. Burada bir savaş değil kısa bir çatışma yaşanmıştır³³². Akkoyunlu Devleti askerlerinin kullandığı taktik Tursun Bey'in eserinde hem bir çarpışma hem de tedrici bir geri çekiliş olarak ifade edilir. Eserde Has Murad Paşa'nın birliği çarpışma esnasında bir bütünlük içinde olamamıştır³³³. Neşri'ye göre Mahmud Paşa, Has Murad'ı nehri geçmemesi için uyarmışsa da Rumeli Beylerbeyi suyun ötesine bakmak istemiş ve düşmanın orada olduğunu öğrenince de çatışmaya başlamıştı. Çatışmanın başlamasıyla da Mahmud Paşa yardım çağrısına kulak vermeyip kaçmıştı³³⁴. İbn Kemal'in eserinde Has Murad Paşa ile Mahmud Paşa ittifak edememişler ve Türkmenlerin pususu neticesinde Rumeli Beylerbeyi girdaba

³²⁷ Zeno/Ramuzio, s. 159; Zeno/Grey, s. 27; Zeno/Gündüz, s. 34. Halil Mîrzâ'nın emrinde Kürt beylerinin de olduğu bilinmektedir. “Davâni's Ard-nâma”, s. 160.

³²⁸ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XI, 1473, addi 27 Lujo”, s. 131.

³²⁹ Neşri, s. 319.

³³⁰ “Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı”, s. 303.

³³¹ Aşıkpaşaoğlu, s. 152.

³³² Edirneli Oruç Beğ/Atsız, s. 124; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 122-123.

³³³ Tursun Bey, s.160-162.

³³⁴ Neşri, s. 353.

kapılıp şehit olmuştur³³⁵. İdrisi Bidlisî'nin eserinde ise Mahmud Paşa, Has Murad Paşa'yı uyarsa da bir kısım gençler onu saldırı için tahrik etmişlerdir³³⁶. Münecimbaşı'nın eserinde ise benzer bilgiler verilse de Mahmud Paşa eleştirilmez, hata Has Murad Paşa'nındır³³⁷. Solak-Zâde de diğer Türk yazarlar gibi benzer bilgileri verir ancak onun eserinde farklı olan Has Murad Paşa'nın büyük bir kahramanlıkla dövüşüp yiğitlik etmesi ve insanların ona “âferin” demesidir³³⁸. Hoca Sadeddin ve Rûhi ise farklı bir bilgi vererek çarpışmaya Uzun Hasan'ın dahi müdahil olduğunu söylemektedir³³⁹. Ancak Osmanlı Devleti yazarları olmayan Tihranî ve Hasan-ı Rûmlû buradaki kumandanın Uğurlu Mehmed olduğu bilgisini vermektedirler³⁴⁰.

Tursun Bey Akkoyunluların, savaşın ilk kısmında kazandığı zaferi onlara layık görmemekte ve Türkmenleri aşağılamaktadır. Yazar düşüncelerini “*Ne acaib iştir. Türkmen kendi kusurlu aklı ile gayet tertiplice hazır bulunsun da siz tecrübeli, tedbirli ve kâmil bir başbuğ olduğunuz halde gafil bulunasınız*” olarak ifade etmektedir³⁴¹. Lakin bu Osmanlıların, Akkoyunlular tarafından pusuya çekilmek suretiyle kaybettikleri ilk savaş değildir. Trabzon'un fethi öncesinde de Osmanlılar aynı deneyimi yaşamışlardır³⁴². Bu noktada Tursun Bey'in söylemi eleştiriye açıktır.

Akkoyunluların Tercan'da kullandığı taktik, eski bir Türk savaş taktiği olan “*sahte ricat*” hareketidir³⁴³.

³³⁵ İbn Kemal, s. 341-344.

³³⁶ İdrisi Bitlisî, s. 208. Tihranî ve Hasan-ı Rûmlû da Has Murad Paşa'nın deneyimsiz ve sabırsız gençlere uyduğundan bahsetmektedir. Tihranî, s. 373; Hasan-ı Rumlu, s. 512.

³³⁷ Münecimbaşı, s. 343-344.

³³⁸ Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, s. 326-328. Hasan Rumlu'da Has Murad Paşa'nın katlinin Osmanlı ordusu ve Sultan'ın üzerinde büyük bir manevi tahribat gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. s. 513.

³³⁹ Hoca Sadettin, s. 122; Rûhi, s. 465.

³⁴⁰ Tihranî, s. 374; Hasan-ı Rumlu, s. 513.

³⁴¹ Tursun Bey, s. 161.

³⁴² Hasan-ı Rumlu, s. 386.

³⁴³ İdris-i Bitlisi, s. 208-209; Hasan-ı Rumlu, s. 512; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 99-100. Türk savaş tarihinin en önemli taktik ve uygulamalarından biridir. Muhtemelen kurtlardan öğrenilmiştir. Kurtlardan, önce küçük bir grup saldıracakları büyük hayvan sürüsüne saldırıp yenilmiş gibi davranıp geri çekilerek bu hayvanları daha büyük ve pusuda bekleyen bir diğer kurt sürünün içine çekmektedirler. Çember halinde beklemekte olan bu büyük sürü de derhal saldırarak hayvan sürüsünün etrafını sarmaktadır. Daha önce okçu süvarilerden müteşekkil Türk askerleri de aynı şekilde ufak birliklerle önce düşmana ani baskın yaparlar, küçük bir birlikle saldırıp geri çekilerek düşmanı, kurtlar gibi aynı şekilde pusuda beklemekte olan daha büyük bir Türk birliğinin içine çekerlerdi. Ekseri olarak ağır süvari olan düşman birlikleri de Türklere kıyasla hız ve kabiliyetten yoksun oldukları için perişan olmaktaydılar. Bu taktik bilhassa Malazgirt, kazıklı savunma hattının kullanıldığı Niğbolu ve ateşli silahların kullanıldığı Mohaç muharebelerinde önemi hasebiyle dikkat

1.8 Otlukbeli Savaşı

İtalyan yazarlar Otlukbeli Savaşı hakkında detaylı bilgiler vermektedirler. 11 Ağustos 1473'te gerçekleşen bu meydan savaşını Osmanlı Devleti kazanmıştır. Meydan savaşının gerçekleştiği saha Erzincan'a bağlı Tercan ilçesinin yakınlarındaki Otlukbeli mahallidir³⁴⁴.

1.8.1 Orduların Karşılaşması

Kaynaklarda hangi ordunun takip edilen ya da eden taraf olduğuna dair bir ittifak yoktur. Zeno'ya göre Akkoyunlular, takip ettikleri Osmanlı ordusunun yüksek rakımlı bir yerde ilerlediğini gördüler. Bu bilgiye göre yeri tespit edilen Akkoyunlu ordusu değil, Osmanlı ordusuydu. Tihranî, Hasan-ı Rûmlû, İbn Kemal ve Münecimbaşı da verdikleri bilgilerle bu fikiri desteklerler³⁴⁵.

Takip edenlerin Akkoyunlu ordusu olduğu düşünüldüğünde Zeno'nun kaydettiklerinin yerinde olduğu söylenebilir. Nitekim Akkoyunlular nehirde kazandıkları zaferden dolayı Osmanlıları yenebileceklerini düşünerek kendilerine güveniyorlardı³⁴⁶.

Zeno'ya göre Osmanlılar, Akkoyunluların yakınlarında olduğunu ve kendilerine saldırmak istediklerini anladıklarında ellerinde iki seçenek vardı: Kaçmak ya da savaşmak. Osmanlılar mantıklı olanı yaparak savaşmaya karar verdiler³⁴⁷.

Angiolello'ya göre ise Osmanlılar, içinde bulundukları vadide ilerledikten sonra Akkoyunluların geniş bir hatta dizilmiş olduklarını öğrendiler ve bir anda geriye dönerek yüzlerini onlara doğru çevirdiler³⁴⁸. Angiolello'nun ifadelerinden çıkarılabilecek bir anlam ise Fatih Sultan Mehmed'in Türkmenleri hareket

çekmektedir. Ayrıca Osmanlı-Türkmen savaşlarında Nadir Şah bu taktikle birçok kez zafer kazanmıştır. Ali Sevim, "Malazgirt Muharebesi", *DİA*, XXVII, s. 482; Feridun Emecen, "Niğbolu Savaşı", *DİA*, XXXIII, s. 91; Uyar, Erickson, s. 135; Michael Axworthy, *The Sword of Persia*, London 2006, s. 339; İbrahim Onay, "İslam Öncesi Türk Kültüründe Avcılığın Temelleri ve İktisadî, Askerî, Dini Değeri", *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, VIII-41, s. 520-521.

³⁴⁴ Yinanç, s. 260; Sümer, "Otlukbeli Savaşı", s. 4. Berchet'e göre tarih 1473 Temmuz'un son günleridir. Berchet, "Delle relazioni diplomatiche tra la Repubblica di Venezia e la Persia", s. 14. Sultan tarafından yazılan yarıktaki Akkoyunlu ve Osmanlı ordusunun dizilişi emirlerin isimlerine göre yazılıdır. "Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı", s. 304; Tihranî ve Hasan-ı Rûmlû, tüm Osmanlı bölüklerinin diziliş ve sayılarını vermektedir. Tihranî, s. 375; Hasan-ı Rumlu, s. 515.

³⁴⁵ Tihranî, s. 374; Hasan-ı Rumlu, s. 514; İbn Kemal, s. 347; Münecimbaşı, s. 346.

³⁴⁶ Tihranî, s. 373-375.

³⁴⁷ Zeno/Ramuzio, s. 160-161; Zeno/Grey, s. 27; Zeno/Gündüz, s. 35. Babinger de aynı kanaattedir. s. 273.

³⁴⁸ Angiolello/Ramuzio, s. 383; Angiolello/Grey, s. 89; Angiolello/Gündüz, s. 56.

etmelerinin zor olacağı bir alana çekerek üzerlerine ateşli silahlarla saldırmak isteği olmalıdır. Aşıkpaşazade ve Oruç Beğ de Angiolello'yu verdikleri bilgilerle desteklerler³⁴⁹.

Uzun Hasan tarafından yazılmış bir mektubun tercümesi olan Documento XIII'de ise, diğer herhangi bir kaynakta mevcut olmayan bir bilgi mevcuttur. Akkoyunlu beyi, ordusundan bir grup askerin onun emri olmadan Osmanlılara saldırdığını ve buna müteakip savaşın başladığını yazmıştır³⁵⁰.

1.8.2 Meydan Savaşı

Angiolello, Osmanlı ordusunun sayısız nakkare, davul ve müzik aletlerini çalmaya başlayarak saldırıya geçtiğini yazmaktadır. Osmanlı ordusu tarafında, taarruzun yapıldığı esnada daha önce hiç duyulmamış halde, ateşli silahların, savaş makinalarının büyük gürültüleri ve patlamaları duyulmuştu. Her iki taraf da çok çetin bir mücadele verdi. Osmanlılar savaşırken birbirine destek olarak savaşıyorlardı³⁵¹. Bunun nedeni muhtemelen Osmanlı ordusunun nüfusunun daha fazla olmasıdır.

Zeno'ya göre Uzun Hasan, üç askerî birliğini Pir Ahmed'e vermişti. Merkeze ise tüm piyadelerin başı olarak oğlu Zeynel Mîrzâ'yı koydu³⁵². Sekiz saat süren bu savaş saat 14.00 civarında başlayarak saat 22.00'a kadar devam etti. Zeno'ya göre her askerin bireysel çabası görülmeye değermişti. Akkoyunlular kendilerinden çok daha üstün olan Osmanlı ordusuna karşı büyük bir mücadele vermişti. Nitekim Şehzade Mustafa taze kuvvetlerle Pir Ahmed'in kanadına yüklenmeseydi zaferin kimde olacağı o ana kadar

³⁴⁹ Aşıkpaşaoğlu, s.153; Edirneli Oruç Beğ/Atsız, s. 124; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 122; Sadettin Tansel, "Fatih'in Doğu Siyaseti", *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, Ankara 2003, s. 179, 183. Nitekim savaş tarihine bakıldığında kazanan orduların genelde, düşmanlarını istedikleri noktaya çekenler olduğu görülür. Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, terc. Sibel Özbudun, Zeynep Ataman, İstanbul 2005, s. 67-73.

³⁵⁰ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento XIII, 1473 die XVI Octobris", s. 138.

³⁵¹ Angiolello/Ramuzio, s. 383; Angiolello/Grey, s. 90; Gündüz tarafından yapılan tercümede ateşli silahların kullanıldığı ifade edilmemektedir. Angiolello/Gündüz, s. 56. Hasan-ı Rûmlî'da da hücum esnasında müzik enstrümanlarının kullanıldığı yazılıdır. Akkoyunlu ordusundaki müzisyenler savaş sonunda Osmanlılar tarafından esir edilmişlerdir. "Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı", s. 305.

³⁵² Zeno/Ramuzio, s. 160-161; Zeno/Grey, s. 27-28; Zeno/Gündüz, s. 35. Tihranî de ise daha farklı ve gayet ayrıntılı bir diziliş mevcuttur: "Türkmenlerden ve heybetli Türklerden bir toplulukla merkezde yerini aldı. Uğur getiren sağ tarafla kendi oğlu Zeynel Beğ, Şah Ali Beğ-i Purnak, Bayındır Beğ, Süfi Halil-i Musullu ve Süleyman-ı Biçen gibi ünlü emirler ve saf yaran yiğitlerle yerleşti. Sol cemahta Murad Beğ-i Cihangir, Alihan Beğ-i Cihangir, Kasım Beğ-i, Karamanoğlu, Mansur Beğ-i Meşar, İl Aldı Beğ-i Çebni, Aslan Beğ-i Dulkadir, zırhlı bahadırlardan bir kalabalık toplulukla savaş bayraklarını açtılar Büyük oğlu Uğurlu Muhammed, sol cemahta çevik orduyla birleşerek bekleme tedbiri aldı. Ondan sonra öbek öbek, akın akın savaş meydanına yürüdüler". s. 376.

hala belli değildi. Dolayısıyla Şehzade Mustafa'nın yorgun olmayan ve savaşa hazır birliklerle ağırlığını koyuşu savaşın kaderini belirledi. Pir Ahmed'in kuvvetlerinin bozulması ile Uzun Hasan etrafının çevrileceği korkusuna kapılıp acil durumlar için yanında tuttuğu atına atlayıp savaş meydanını terk etti³⁵³. Zeno'ya göre durumu gören Zeynel Mîrzâ, Akkoyunlu piyadelerinin Osmanlı birlikleri arasında kalarak kılıçtan geçirilmesini önlemek için kendi birliğiyle beraber savaşın ortasına atladı. Ancak onun gösterdiği bu cesaret sebebiyle Türkler korkunç bir öfkeye kapıldılar ve mîrzâyı savaş alanında katlettiler³⁵⁴. Zeynel Mîrzâ'nın ölümü üzerine Akkoyunlu ordusu savaş alanını terk etti. Uğurlu Mehmed ise Osmanlı ordugâhına saldırdığında güçlü bir direnişle karşılaşarak geri çekildi. Uzun Hasan'ın kaçışından sonra ise tüm Osmanlı ordusu alan hâkimiyetini sağladığından Uğurlu Mehmed'in esir alınmasına da ramak kalmıştı. Ancak kendisi babasına katılarak kurtuldu. Bulunduğu coğrafi nokta itibarıyla kendini güvende hissetmediğinden ülke içlerine kaçmaya karar verdi³⁵⁵. Angiolello, Akkoyunluların bozguna uğrayarak çadırlarına kadar kovalandıklarını yazmaktadır. Uzun süren bu kovalamacadan sonra, Fırat Nehri'nde gerçekleşen savaşta esir düşen askerler de kurtulmuşlardı. Çadırlar ve Akkoyunlu Devletine ait mallar yağmalanmıştı³⁵⁶.

Angiolello da Zeno ile aynı bilgileri vermektedir. Metninde ayrıyeten, Şehzade Mustafa zırhlı bir Arap kırsığı sürdüğü, Pir Ahmed'in kaçışı ile Osmanlı askerlerinin onun etrafını sarması ve de Zeynel'in savaş meydanında çembere alınarak öldürüldükten sonra kafasının da bir piyade tarafından mızrağa geçirilip Fatih Sultan Mehmed'e sunulduğu ifade edilmektedir. Bundan sonra savaş meydanının da büyük bir katliam olmuştur. 10.000'e yakın Akkoyunlu katledilirken kalanları da esir alındı. Bu esirler parça parça her gün idam edileceklerdi³⁵⁷.

Documento XII'de ise Tercan ve Otlukbeli Savaşı tek bir savaşmış olarak gösterilmektedir. Subaşılının esir edilmesinden sonra Osmanlılar, Akkoyunluların

³⁵³ Zeno/Ramuzio, s. 160-161; Zeno/Grey, s. 27-28; Zeno/Gündüz, s. 35.

³⁵⁴ Zeno/Ramuzio, s. 160-161; Zeno/Grey, s. 28; Zeno/Gündüz, s. 36; İdris-i Bitlisi'ye göre Zeynel Mîrzâ'nın atı azaplar tarafından takip edilmiş ve fırsat bulunduğu bir anda da atın ayakları kesilmiştir. Mîrzâ attan düşünce de Azaplar bir anda saldırıp onu öldürmüşlerdir. s. 214; Zeynel Mîrzâ'nın kuvvetleri ekseri olarak Gürcüler'den müteşekkildi. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 101.

³⁵⁵ Zeno/Ramuzio, s. 160-161; Zeno/Grey, s. 28; Zeno/Gündüz, s. 36. Bu noktada Hoca Sadeddin, Zeno'ya kıyasla tamamen farklı bir bilgi vererek Gedik Ahmed Paşa'nın Uğurlu Mehmed'in yolunu kesmek için öne atıldığını yazmaktadır. Hoca Sadettin, s. 130-131.

³⁵⁶ Angiolello/Ramuzio, s. 384; Angiolello/Grey, s. 91; Angiolello/Gündüz, s. 57. Esir düşen askerlerin kurtarılışını İbn Kemal de doğrular. s. 359.

³⁵⁷ Angiolello/Ramuzio, s. 383-384; Angiolello/Grey, s. 90; Angiolello/Gündüz, s. 57.

üzerlerine gelmesiyle top, schiopetti ve piyadelerle kendilerini savunmuşlardır. Akkoyunlu askerleri de kaçmıştır³⁵⁸. Uzun Hasan tarafından yazılan bir mektubun tercümesi olan Documento XIII'te ise Türkmen askerinin bir kısmının Uzun Hasan'dan izin almayarak saldırıya girişmesi neticesinde başlayan mücadelede bu taife muvaffak olamadığı için Uzun Hasan zafer şansını kaçırmıştır. Böylece ülkesine geri dönmüştür³⁵⁹.

Zeno'nun, Şehzade Mustafa'nın savaşa daha yeni giren askerlerle gelişinin savaşın kaderini belirlediğini yazdığı kısım ise Osmanlı hakimiyetinin bir noktadan sonra başlayabildiğini akla getirmektedir. Nitekim bizzat Sultan tarafından yazılan yarlıkta da “...iki üç defa Hasan Beyin ileri karakol beyleri bunları beri sürdü” cümlesi mevcuttur³⁶⁰.

Uzun Hasan'ın acil durumlar için yanında bulundurduğu bu attan İtalyan yazarlar gibi Osmanlı tarihçileri de “Boz at” olarak bahsetmektedir: “...yeniçeri alayını görünce Uzun Hasan'ın aklı şaştı ‘Bire! Bana Boz At’ı getirin ki o Boz At cankurtarandır’ dedi. Hemen ki Boz At’ı getirdiler, sıçradı, Boz At’a bindi”³⁶¹.

Tihranî ve Hasan-ı Rûmlû, Zeynel Mîrzâ'nın kafasını kesenin Mahmud Ağa olduğunu yazarken İbn Kemal de bir piyade olduğunu, Rumelili bir Azab olduğunu yazmaktadır³⁶².

Osmanlı tarihçileri de Angiolello'yu onaylayarak savaştan sonra 3.000 Akkoyunlu askeri idam edildiğinin, dönüş yolunda her konakta geriye kalan esirlerden 400'er kişi de öldürüldüğünün bilgisini vermektedir³⁶³. Sultan tarafından yazılan yarlıkta esir alınan beylerin isimleri mevcuttur, savaşta ölenler haricinde, Akkoyunlu ve Karamanoğulları'ndan 4.000 kişi sonrasında öldürülmüş ve 3.700 kişi de esir alınmıştır³⁶⁴. Sultan ayrıca Hüseyin Baykara'ya yazdığı bir mektupta da Uzun

³⁵⁸ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XII, 1473, XVIII, Augusti”, s. 136. “*schiopetti*”, ilkel türden bir arkebüz, elde taşınabilen toptur.

³⁵⁹ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XIII, 1473 die XVI Octobris”, s. 138.

³⁶⁰ “Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı”, s. 304.

³⁶¹ Aşıkpaşaoğlu, s. 153; Hoca Sadettin, s. 131; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, s. 333.

³⁶² Tihranî, 376; İbn Kemal, s. 356.

³⁶³ Angiolello/Ramuzio, s. 383-384; Angiolello/Grey, s. 91; Angiolello/Gündüz, s. 57; İdris-i Bitlisi, s. 219; Hoca Sadettin, s. 134; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, s. 333; Münecimbaşı, s. 347; Rûhi, s. 465. Tihranî ve Hasan-ı Rûmlû da aynı bilgileri vermektedir. Tihranî, s. 380; Hasan-ı Rumlu, s. 521.

³⁶⁴ “Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı”, s. 304.

Hasan'ın 2.000 kadar askerini serbest bıraktığını yazar³⁶⁵. Serbest bıraktığını söylediği kitle ise eski Karakoyunlu ve Timurlu taifeleri olmalıdır.

1.8.3 Meydan Savaşı Sonrasında Gerçekleşen Hadiseler

Angiolello, Akkoyunluların mücadeleyi kaybettikten sonra imkân buldukları vakit, bazen bir araya gelerek bazen de dağılarak çarpışmayı devam ettirdiklerini ifade etmektedir³⁶⁶. Burada da görüldüğü üzere Akkoyunlular kendilerinden sayıca üstün olan Osmanlılara yenildikten sonra onlara karşı Türkmenlerin savaş gelenekleri ile mücadele etmeyi seçmişlerdir. Türkmen birlikleri, kendilerinden sayı ve donanım bakımından üstün olan ordularla savaşmak zorunda kaldıklarında bir meydan savaşına girmeyip alanın coğrafi yapısına uygun bir şekilde sürekli yer değiştirip vur-kaç yaparlardı³⁶⁷.

Zeno'ya göre Osmanlı Devleti savaşın başlangıcından itibaren toplamda 14.000, Akkoyunlu Devleti ise 10.000 kadar kayıp vermişti. Yazarın Akkoyunlular için verdiği sayı az olduğu düşünülebilirse de kendisinin takdirine göre Akkoyunlu askerleri Osmanlılara kıyasla daha iyi savaştı³⁶⁸. Lakin Doğu ve Batı kaynaklarının genel olarak incelendiği çıkan kesin sonuç Akkoyunluların, Osmanlılara karşı çok daha fazla insan kaybettiğidir³⁶⁹.

Angiolello'ya göre Akkoyunlu Devleti ordusundan yağmalanan çok sayıda mal arasında Uzun Hasan'ın çadırından çıkan altın ve gümüş vazolar, bakır işlemeli kınlar, hakiki Şîrâz yapımı ayna gibi parlayan usta işi zırhlar mevcuttu. Ayrıca yağmalanan mallar arasında 1000 at ve çok sayıda deve de vardı. Savaşı izleyen gece büyük bir eğlence düzenlendiğinden ancak Şehzade Mustafa'nın bu şölene katılmayıp Uzun Hasan'ı takip ettiğini anlatmaktadır. Gece saat 02.00'a yaklaştığında Fatih Sultan Mehmed endişeye kapılmış ve Şehzade Mustafa'nın ardından haberciler göndermişti. Ulaklar da yollarında Şehzade Mustafa ile geri

³⁶⁵ *Münşeatu's-Selâtin*, s. 285.

³⁶⁶ Angiolello/Ramuzio, s. 383; Angiolello/Grey, s. 91; Angiolello/Gündüz, s. 57.

³⁶⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2004, s. 131.

³⁶⁸ Zeno/Ramuzio, s. 160-161; Zeno/Grey, s. 27-29; Zeno/Gündüz, s. 35-36.

³⁶⁹ Woods, s. 199.

dönmüşlerdi. Fatih Sultan Mehmed çadırından elinde şerbet dolu altın bir kapla çıkarak oğlunu cesareti ve başarısından dolayı kutlamıştı³⁷⁰.

Documento XII'ye göre Türkmen çadırları, develeri Osmanlıların eline geçmiş, ordupazar yıkılmış ve ordugâh dağılmıştır. Tanrı'nın şefkati neticesinde Uzun Hasan ve adamları yüksek dağlara kaçabilmiştir. Pir Ahmed, Bayındır Bey ve mîrzâlar da hayatlarını kurtarmıştır. Ancak beyler çadırlarını ve kadınlarını bırakmak zorunda kalmışlardır³⁷¹. Uzun Hasan tarafından kaleme alınan bir mektubun tercümesi olan Documento XIII'e göre ise Akkoyunlu beyi ülkesine rahatlıkla geri dönmüştür – savaştan sonra ülkesinde barış içinde yaşamaktadır³⁷².

1.9 Osmanlı Ordusunun Geri Dönüşü

Osmanlılar, Otlukbeli'nde kazandıkları zaferden sonra Azerbaycan'a yönelmemiş ve Anadolu'da bir süre bulunduktan sonra İstanbul'a geri dönmüşlerdir. Anadolu'da olan yürüyüşleri esnasında Türkmenler tarafından ani bir saldırıyla karşılaşmamışlardır.

1.9.1 Osmanlı Ordusunun Akkoyunlu Şehirlerine Saldırısı

Osmanlı ordusu Otlukbeli Zaferi'nden sonra Akkoyunlulara ait bazı şehirlere saldırılarda bulunmuştur. Kaynaklarda bu konuya dair bilgiler bulunmaktadır.

1.9.1.1 Bayburt'a Saldırı

Üç günlük bir dinlenmeden sonra Osmanlı ordusu geldikleri yoldan geri dönerek Bayburt'a yöneldi. Uzun Hasan yenildiği için Bayburt halkı da şehri terk edip dağlardaki kalelerine kaçmışlardı. Ancak Akıncı veya Azaplar kalenin etrafını çevirerek şehri yağmalamaya ve insanları esir almaya başladılar. Sonrasında Türkmenler tarafından saldırıya uğrayıp ellerindeki esirlerle malları kaybettiler. Burada bir kovalamaca başlayınca Akıncı veya Azaplar kalenin dışındaki yerleşim

³⁷⁰ Angiolello/Ramuzio, s. 384; Angiolello/Grey, s. 91; Angiolello/Gündüz, s. 57. Münecimbaşı'na göre de Uzun Hasan, Osmanlı takibinden korkarak sarp yerlere sığınmıştır. s. 347. Hoca Sadeddin'e göre ele geçirilen mal çok fazladır, yazar düşüncelerini “...para, kumaş ve kıymetli eşyanın hod hesabı deftere sığmayacak kadar çoktu. Gümüş kaltaklı atlar, seçkin araç ve yarağlar, eşekler, katırlar, halı ve döşekler, çadır ve karargah ile gökler gibi otağlar sayılmak ölçüsünden geçmişti”. s. 136.

³⁷¹ La Repubblica di Venezia e la Persia, “Documento XII, 1473, XVIII, Augusti”, s. 136.

³⁷² La Repubblica di Venezia e la Persia, “Documento XIII, 1473, XVI Octobris”, s. 138.

alanına kaçtılar ve gece boyunca ve gün ortasına kadar savunmada kaldılar. Ancak destek kuvvetleri gelince Türkmenler de geri çekilmek zorunda kaldılar³⁷³.

Ermeni yazmalarında ise Osmanlıların, burayı yakıp yıktıkları bilgisi verilmektedir³⁷⁴.

1.9.1.2 Erzincan’a Saldırı

Osmanlılar daha sonra Fırat Nehri’nin yataklarının olduğu bölgeye geldiklerinde buradaki yerleri hep terk edilmiş ve malları yakılmış olarak buldular. Burada Osmanlılar, Türkmenlerle ciddi bir çatışma yaşamadılar ve sadece ufak tefek ganimetler elde ettiler. Nitekim Erzincan halkı Osmanlıların buraya geleceğini duyduklarında dağlara kaçmışlardı³⁷⁵. Sonrasında yüksek ve sarp bir dağın zirvesine kurulmuş Karahisar’a ulaştılar³⁷⁶.

1.9.1.3 Karahisar’ın Alınması

İtalyan yazarlara göre Osmanlı ordusu Karahisar’ı kuşatmaya geldiğinde halkı ellerinde sivri uçlu mızraklar ve oklarla sessizce onları bekler halde buldular. Türkmenler ilk başta kimseyi dinlemeden yaklaşan herkese ok atıyorlardı. Osmanlı topçuları da bunun üzerine beş tane top attılar. Bunlardan ikisi, kalenin çok uzağında olmayan bir tepeye nişan alındı ve buraya büyük bir zarar verdi. Ancak daha sonra kaleye nişan almaya karar verdiler ve on beş gün boyunca kaleyi bombaladılar. Kale teslim olana kadar çok sayıda insan yaşamını yitirdi. Kalenin “*Arap*” ismindeki beyi aynı zamanda Zeynel Mîrzâ’nın da bir emiriydi. Kendisi beyinin maktûl düştüğünü öğrenince acıyla ağladı. Ona ve şehir halkına can ve mal güvenliği verildi. Osmanlı askerleri burada ordugâh kurdu. “*Arap*’ı” da kaleden çıkarıp serbest bıraktılar. Sonrasında Fatih Sultan Mehmed, onu Macaristan sınırındaki bir kaleye sancakbeyi olarak atamaya karar verdi³⁷⁷. Arap eğer sekiz gün daha dayanabilseydi Osmanlı askerleri artık ellerinde yeterli erzak kalmadığından geri çekilmek zorunda

³⁷³ Angiolello/Ramuzio, s. 385; Angiolello/Grey, s. 92; Angiolello/Gündüz, s. 58; Zeno/Ramuzio, s. 160-161; Zeno/Grey, s. 29; Zeno/Gündüz, s. 36.

³⁷⁴ “XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronojiler ve Kolofonlar”, s. 147.

³⁷⁵ Angiolello/Ramuzio, s. 385; Angiolello/Grey, s. 92; Angiolello/Gündüz, s. 58; Zeno/Ramuzio, s. 160; Zeno/Grey, s. 29; Zeno/Gündüz, s. 37.

³⁷⁶ Angiolello/Ramuzio, s. 385; Angiolello/Grey, s. 93; Angiolello/Gündüz, s. 59.

³⁷⁷ Angiolello/Ramuzio, s. 385; Angiolello/Grey, s. 93; Angiolello/Gündüz, s. 59. Burası Çirmen Kalesi’dir. Hoca Sadettin, s. 136; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 102.

kalacaklardı. Nitekim atların yemi de tükendiğinden bir süredir yaprak ve ince dal parçaları yemektedirler³⁷⁸.

Anlaşıldığı üzere Karahisar'ın Osmanlılarca alınması diğer kalelere kıyasla daha zor olmuştur³⁷⁹. Nitekim Şebîn Karahisar ele geçirilmesi zor bir mevkidir. Kale takriben 1300-1360 metre yükseklikte eğimli bir yüzeyde, bazalt kayaların üzerine kurulmuştur³⁸⁰. Nitekim kalenin alınmasından sonra güvenlik önlemi olarak Osmanlılar buraya bol miktardaki tedarikle 1000 asker yerleştirmişlerdir³⁸¹. Tursun Bey' e göre burası Azerbaycan'ın en meşhru kalesidir³⁸². Akkoyunlular döneminin güçlü etkisi olarak ilin bulunduğu bölge XVII. yüzyılda hala *Karahisar-ı Hasan-ı Dirazi* adıyla anılmaktaydı³⁸³. Kalenin ele geçirilmesiyle Osmanlı askerlerinin eline çok sayıda değerli eşya geçmişti³⁸⁴.

İtalyanlar ismini “*Arap*” olarak verdikleri kişinin esas ismi Darab Beğ-i Purnak adlı bir Türkmen emiridir³⁸⁵. Sultan tarafından yazılan bizzat Karahisar'da yazılan yarlıkta da “*Lala şeyhi Dara*” olarak anılmaktadır³⁸⁶.

³⁷⁸ Angiolello/Ramuzio, s. 386; Angiolello/Grey, s. 93; Angiolello/Gündüz, s. 59; Zeno/Ramuzio, s. 161; Zeno/Gündüz, s. 38. Şebîn Karahisar, Bizans döneminin sınır karakollarından biri olmuştur. Selçuklular döneminin sona erişile sırasıyla Eretnaogullarına, Karakoyunlulara ve Akkoyunlulara geçmiştir. Fatma Acun, “Şebinkarahisar”, *DİA*, XVIII, s. 393-394. Konu için ayrıca bkz. Haşim Karpuz, *Şebinkarahisar*, Ankara 1989.

³⁷⁹ İbn Kemal'in ifadeleri İtalyanca kaynaklardan anlaşılan fikir ile örtüşmektedir. s. 366.

³⁸⁰ Nişancı Karamanlı Mehmed Paşa da buna vurgu yaparak “...yükseklikte ve sağlamlıkta felekke boy ölçüşen Karahisar adlı kaleyi, müstahkem kaleyi Türkmenlerin elinden aldı.” sözlerini yazmıştır.

³⁸¹ “Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı”, s. 305.

³⁸² Tursun Bey, s. 167.

³⁸³ Fatma Acun, “Şebinkarahisar”, *DİA*, XVIII, s. 393-394. Konu için ayrıca bkz. Haşim Karpuz, *Şebinkarahisar*, Ankara 1989.

³⁸⁴ *Anonim Tevârih-i Âli Osman (Giese Neşri)*, s. 116; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, s. 334.

³⁸⁵ Tihranî, s. 380; Hasan-ı Rumlu, s. 521; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, s. 333; Müneccimbaşı (s.348) ve Rûhi'ye göre (s. 465) bu kişinin ismi “*Dara*” idi. Purnaklar siyaseten önemli bir taife olup Akkoyunlu sultanlarına hizmet etmişlerdir. Lakin taifenin hanedan içi mücadelelerde ikiye bölündüğü görülmektedir: Sultan Halil'in hizmetinde görevler almış olan Muzafferiddin Mansur Purnak ve Şah Ali Purnak'tır. Hasan Bey Purnak ve Sidi Ahmet Bey Purnak da Sultan Yakup'a hizmet etmiştir. Khunji, s. 25, 27, 29; “Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler”, s. 57; “Davâni's Ard-nâma”, s. 145, 155, 172.

³⁸⁶ “Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı”, 305-306. Lala'lar hükümdar çocuklarına bakmak ve yetiştirmekle yükümlü olmakla beraber Osmanlı Devleti'nde siyasî görevleri bulunmazdı. Bu daha eski bir kurum olarak Atabeglik'te vardı. Sultanın kendisine Lala olarak hitap etmesinin nedeni mîrzâlara danışmendlik vazifesinde olmasıdır. Ancak burada “*Lala*” olarak adlandırılan kişiyi bir kale muhafızı olarak askerî ve siyasî bir vazifede görmekteyiz. Bu açıdan eski Türk gelenekçiliğe daha yakın olan Akkoyunlular ile Osmanlılar arasındaki farklılık göze çarpmaktadır. Lala'lık için ayrıca bkz. Tuncer Baykara, “Lala”, *DİA*, XXVII, s. 70-71.

1.9.1.4 Niksar ve Koyluhisar'ın Alınışı

Angiolello, Osmanlı ordusunun Koyluhisar'a yöneldiğini ancak halkın Karahisar'ın düşüşü ve Zeynel Mîrzâ'nın katlini duyduklarından Niksar'ın da yaptığı gibi birer elçi gönderip teslim olduklarını yazar. Sonrasında ise Osmanlı ordusu buradan erzak olarak Sivas'a yönelmişti³⁸⁷. Zeno'ya göre ise Koyluhisar'ın alınmasından sonra Uzun Hasan yanına taze kuvvetler alarak yürüyüşe geçmiştir. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed de Uzun Hasan'ın onu ülkesinden dışarı atmak istediğini öğrenmiş ve derhal Tokat'a yönelmiştir³⁸⁸.

1.10 Osmanlı Kaynaklarına Göre Otlukbeli Savaşı

Otlukbeli Savaşı hakkında Türkçe kaynakların verdiği bilgiler İtalyanların verdikleri bilgilerle uyumaktadır. Ancak yorum farklılıklar mevcuttur.

Osmanlı kaynakları askerî dizilişi hakkında muhtelif bilgiler vermektedirler³⁸⁹. Savaşın gelişiminde ise kısa anlatımlar mevcuttur. Tursun Bey'e göre Mahmud Paşa, Rumeli askeriyle, Davud Paşa da Anadolu askeriyle Uzun Hasan'ın merkezine saldırmıştır. Savaşta çok kan aktı ve çatışmanın en şiddetli anında yanındaki askerlerle çok iyi şekilde savaşan Zeynel Mîrzâ, kendisini Azapların arasında buldu ve öldürüldü. Bundan sonra başı kesildi ve Şehzade Mustafa'nın ayağına getirilip başı mızrağa geçirildi. Böylece Akkoyunlular cesaretlerini kaybederek yılgınlık göstermeye başladılar³⁹⁰. Neşrî ise savaşta esas başarıyı gösterip Akkoyunlu

³⁸⁷ Angiolello/Ramuzio, s. 386; Angiolello/Grey, s. 93; Angiolello/Gündüz, s. 59.

³⁸⁸ Zeno/Ramuzio, s. 160-161; Zeno/Grey, s. 30; Zeno/Gündüz, s. 37.

³⁸⁹ Tursun Bey'e göre Fatih Sultan Mehmed'in ordusunun sağ kolunda Şehzade Bayezid vardı. Şehzade Bayezid'in karşısında da sol kanadı tutan Uğurlu Mehmed vardı. Sol tarafta ise Şehzade Mustafa olup onun karşısında da Zeynel Mîrzâ vardı. s. 163, 165. Neşri'ye göre Davud Paşa önde durmaktaydı ve Sultan da bir tepe üzerinde Yeniçerilerle duruyordu. s. 316-317. İdris-i Bidlisi'ye göre sağ kolda Zeynel Mîrzâ, sol kolda Uğurlu Mehmed, merkezde de Uzun Hasan vardır. s. 212. Hoca Sadeddin'e göre merkezde Uzun Hasan olup, sağ tarafta Zeynel Mîrzâ, sol tarafta Uğurlu Mehmed vardı. s. 128. Rûhi ise sağ kolda Şeyzade Bayezid var iken sağ kolda da Şehzade Mustafa olduğunu yazar. s. 464. Birliklerin dizilişine dair ayrıca bkz. Hasan-ı Rumlu, s. 511; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otluk Beli (Başkent) Savaşı", s. 156-157.

³⁹⁰ Tursun Bey, s. 163-165. Eyaletler tarafından masraflarının karşılandığı, ekseri olarak Batı Anadolu'daki Türkmen köylerinden gelen yarı-paralı askerlerdi. Kanunnamelere göre devlet ihtiyacı kadar olan Azap miktarını belirleyip eyaletlere gönderirdi. Valiler Azapları topladıktan sonra bunlar sevk olunmaktaydı. Azaplar ekseri olarak kısmi bir askerî deneyime sahip, sabit bir işi olmayan gençlerdi. Uyar, Erickson, s. 36; Nicolo Barbaro Azapların, kırmızı şapka giyen, "gerçek Türkler" olduğunu söyler. Nicolo Barbaro, *da dodici de aprile fina ventinove marzo*; Azaplar, İstanbul kuşatmasında ezici çoğunluğu oluşturmaktaydı. *La Caduta di Costantinopoli, Le Testimonianze dei Contemporanei*, "Jacopo Tedaldi", a cura di Augusto Pertusi, Fondazione Lorenzo Valla, Milano 1976, s. 175; *La Caduta di Costantinopoli, L'Eco Nel Mondo*, "Enrico di Soemmern", a cura di Augusto

ordusunu alt edenlerin Davud Paşa ve Şehzade Bayezid olduğu kanaatindedir³⁹¹. İbn Kemal de ise savaşta yoğun bir ok atışı olmuş sonrasında da kılıçlar kullanılmıştır³⁹². Yine Hoca Sadeddin ve Solak-Zâde'ye göre Davud Paşa herkesten önce savaşa girişmiş, Şehzade Bayezid de Uğurlu Mehmed'i direnişini kırmıştır³⁹³. Gelibolulu Mustafa Âli de Has Murad Paşa'nın katlinden, Zeynel Mîrzâ'nın ölümü ve Akkoyunlu Devleti'nin yenilgisi diğer kaynakların ortak noktalarıyla anlatmaktadır³⁹⁴.

Aktarıldığı üzere İtalyanca kaynaklarda, Osmanlıların neden Tebriz'e kadar yürüyüp Akkoyunlu Devleti'ni yıkmadıklarına dair bir bilgi yoktur. Sadece Angiolello'da erzak ve tedariklerin bittiğini ve Zeno'da da Uzun Hasan'ın asker toplayıp Fatih Sultan Mehmed'i bulmak için hareket geçtiği için geri döndüğü yazılıdır. Ancak Türk yazarlar bu konu hakkında detaylı bilgiler vermektedirler. Münecimbaşı'na göre Mahmud Paşa, Sultan'a Türkmenlerin dağlara çekileceğinden, kaleleri alınsa dahi bunların müstahkem olmayıp bölge halkının da Akkoyunlulara tabi olmasından böyle bir seferin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bölge halkının mallarının yağmalanmasının ve öldürülmelerinin de İslami kurallara uygun olmadığını belirtmiştir. Sultan da bu fikri uygun bulmuştur³⁹⁵. İdris-i Bidlisi'ye göre Mahmud Paşa, halkı Müslüman olan ülkenin üzerine yürümenin uygun olmayacağı fikrini Sultan'a kabul ettirmiştir³⁹⁶. İbn Kemal'e göre Sultan, şefkat göstererek Uzun Hasan'ın oğlunun katliyle zaten cezasının verildiğini ve bir İslam hanedanının yıkılmasının, bir İslam ülkesinin tahrip edilmesinin gazilik olmayacağını ifade etmiştir³⁹⁷. Hoca Sadeddin'e göre Mahmud Paşa, Akkoyunlu coğrafyasında müstahkem kaleler olmadığından ülke elde tutulamayacağını ve burasının da bir

Pertusi, Fondazione Lorenzo Valla, Milano 1976, s. 87; *La Caduta di Costantinopoli, L'Eco Nel Mondo*, Enea Silvio Piccolomini, s. 87; Nicolo Barbaro, *Giornale dell'Asedio di Costantinopoli 1453*, corredato di note e documenti di Enrico Cornet, Vienna 1856, *A di ventinove pur de questo mese de maggio*; Hasan-ı Rûmlû da Osmanlı ordusundaki kırmızı şapkalı askerlerden bahseder. Aynı zamanda İstanbul'un fethinde büyük katkıları olmuştur, Bizanslıları ve İtalyanları yorup şehre girilebilmesini sağlayanlar Azaplardır. Nicolo Barbaro, *A di ventinove pur de questo mese de maggio*.

³⁹¹ Neşri, s. 320-321. Hasan-ı Rûmlû'da da Şehzade Bayezid, Şehzade Mustafa ve Davud Paşa'nın isimleri ön plana çıkmaktadır. s. 517-518.

³⁹² İbn Kemal, s. 349-351.

³⁹³ Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, s. 332; Hoca Sadettin, s. 129.

³⁹⁴ Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühû-l Ahbar*, s.154-162. Sürece dair ayrıca bkz. Çelebi Hadidi, s. 289-295.

³⁹⁵ Münecimbaşı, s. 349.

³⁹⁶ İdris-i Bitlisî, s. 216-217.

³⁹⁷ İbn Kemal, s. 365. Hasan-ı Rûmlû da Sultan'ın hiçbir zaman Akkoyunlu ülkesini yıkmak istemediğini yazarak kendisinin şefkatini belirtmiştir. s. 504.

İslam ülkesi olduğu için seferi uygunsuz bulmuştur, Sultan da bu fikri kabul etmiştir³⁹⁸. Solak-Zâde'ye göre Mahmud Paşa, Uzun Hasan'ı takip etmektense Akkoyunlu kalelerini almayı teklif etmiştir. Kendisine göre Türkmenlerin ormanlarda ve dağlarda pusuda bekliyor olma ihtimalleri mevcutken bir de bizzat Osmanlı askerleri de bir diğer savaşa muhalif olabileceklerdir. Ayrıca yine, Sultan'ın bir İslam memleketine yürümesi yine uygunsuz olduğundan padişah bu fikri kabul etmiştir³⁹⁹. Bu açıklamalara rağmen Akkoyunlu topraklarını yağmalandığı bilgisi İtalyanlarca paylaşılmaktadır. Osmanlı kaynakları Sultan'ın Uzun Hasan'ın ülkesine yürümemesini *şefkat* ve İslam'a dair olan yorumlarla ordunun durumu ve coğrafi nedenlerle beraber ayrıyeten de bir *karakter* kazandırmaktadırlar.

İbn Kemal Akkoyunlu Devleti'nde Ahmed Bergürci adında bir elçinin gelip barış teklifinde bulunduğunu yazmaktadır⁴⁰⁰. Ancak İtalyanca kaynaklarda bu adla bir elçinin ziyaretinden bahsedilmemektedir.

Neşrî savaşta esas başarıyı gösterip Akkoyunlu ordusunu alt edenlerin Davud Paşa ve Şehzade Bayezid olduğunu yazsa da eserini aldığı vakitte hükümdar II. Bayezid yani Şehzade Bayezid'dir ve Sadrâzam da Davud Paşa'dır⁴⁰¹. Bu durumun tarih yazımını etkilemesi ihtimal dahilindedir⁴⁰².

1.11 Akkoyunluların Savaşı Kaybetmesinin Nedenleri

İtalyan kaynakları incelendiğinde, Akkoyunlu Devleti'nin Otlukbeli Savaşı'nı kaybetmesinde iki temel sebep etkili olmuştur. Birincisi Osmanlıların sayıca olan üstünlüğüdür. İkincisi de ateşli silahlar kullanmalarındır.

1.11.1 Osmanlı Ordusunun Sayısal Üstünlüğü

Osmanlı ordusu Akkoyunlu ordusuna göre takriben 40.000 kişi kadar daha fazladır⁴⁰³. Zaferden sonra Sultan tarafından kaleme alınan Uygurca yarlığa göre

³⁹⁸ Hoca Sadettin, s. 137-138.

³⁹⁹ Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, s. 354-355.

⁴⁰⁰ İbn Kemal, s. 367-368; Tansel, s. 186.

⁴⁰¹ Turan, "Bayezid II", s. 234-235.

⁴⁰² Tarih yazımının etkilendiği öğeler için ayrıca bkz. Marek Tamm, "Truth, Objectivity and Evidence in History Writing", Journal of the Philosophy of History, *Brill*, VIII, s. 265-290.

⁴⁰³ Aşıkpaşaoğlu, s. 151; Edirneli Oruç Beğ/Atsız, s. 124; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 122; Angiollello, s. 374-375; Zeno, s. 157-158; İdrisi Bitlisi, s. 206-207; Hasan-ı Rumlu, s. 516; İbn Kemal'e göre bu sayı çok daha yüksektir. s. 338-339; Turan, "Fatih Mehmet-Uzun Hasan mücadelesi ve Venedik", s. 190; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Beşkent) Savaşı", s. 154; Erhan Afyoncu,

Uzun Hasan, Fatih Sultan Mehmed'in "ulu kol alayını" görünce kaçmıştır⁴⁰⁴. Ordudaki bu büyüklük Osmanlı Devleti'nin uzun yıllardır düzenli ve iyi işleyen, başarılı bir toprak sistemi olan Tımar sayesinde başarabilmiştir⁴⁰⁵. Osmanlı ordusu Rumeli ve Anadolu'dan toplanan askerlerden oluşmaktaydı. Akkoyunlu Devleti'nin sahip olduğu topraklar Osmanlı Devleti'ne kıyasla azımsanmayacak bir boyuttaydı. Anadolu'nun doğusunu ve Azerbaycan'ı bütün olarak içine almakla beraber, İran'ın büyük bir kısmı da Akkoyunlulara tabii idi⁴⁰⁶. Ancak buna rağmen Akkoyunlu Devleti, Osmanlı Devleti'ndeki Tımar gibi uzun yıllardır düzenli işleyen bir toprak nizamına sahip değildi. Akkoyunlular'da *Suyurgal* adı verilen bir uygulama kullanılmaktaydı. Moğolların İran'a gelişiyle yaygınlaşan bu uygulama devletin arazilerden düzenli bir gelir sağlamasının önüne geçiyordu⁴⁰⁷. Uzun Hasan döneminde de eşrafa, kadırlara, ulemalara ile başarılı kişilere Suyurgallar veriliyor ve böylece insanların bağlılıklarını güçlendirilmeye çalışılıyordu⁴⁰⁸. Ancak Suyurgallar zamanla devletteki merkeziyetçiliğe zarar verdiği için Uzun Hasan bu uygulamadan vaz geçmeye başladı. Nitekim bu durum Akkoyunluların yeteri kadar asker toplayamamasında da etkili olmuştu. Bir Osmanlı ve Akkoyunlu beyi olan Göde Ahmed Bey bir toprak reformu denemesine girişse de bu girişim Suyurgal sahiplerinin gösterdiği tepkiyle onun katline sebebiyet verdi⁴⁰⁹.

"Otlukbeli Savaşı", *DİA*, XXXIV, s. 5; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, s. 103.

⁴⁰⁴ "Fatih Sultan Mehmet'in Yarlğı", s. 301. Akkoyunlular Otlukbeli Savaşı'ndan kısa bir süre önce bir sel baskını neticesinde çok sayıda Türkmen atlısı bu hadise neticesinde kaybetmiştir. Hasan-ı Rumlu, s. 508.

⁴⁰⁵ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, s. 108-127. Asker toplanan coğrafya için ayrıca bkz. Hasan-ı Rumlu, s. 511.

⁴⁰⁶ Hasan-ı Rumlu, s. 284; İbn Kemal, s. 334.

⁴⁰⁷ Muhyî-i Gülşenî, s. 116; Kazım Paydaş, "Moğol ve Türk-İslam Devletlerinde Suyurgal Uygulaması", *Bilgi*, XXVI, s. 195-218; Suyurgallı arazi, kişisel mülk olurdu. Suyurgal sahipleri kendi topraklarında bir bakıma bağımsızdılar. Devlet memurları buradan vergi almaz ve buraya izin almadan giremezlerdi. Mali bir dokunulmazlık söz konusuydu. Mehmet Ölmez, "Suyurgal", *DİA*, XXXVII, s. 388-389. Konu için ayrıca bkz. Igor Dianikoff, *The Paths of History*, Cambridge 1994, s. 109.

⁴⁰⁸ "Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler", s. 55.

⁴⁰⁹ "Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler", s. 62; Paydaş, s. 195-218; Uzun Hasan ve Fatih Sultan Mehmed'in torunu olan Göde Ahmed'in Akkoyunlu Devleti'nin başına geçmesi ve gerçekleştirmeye çalıştığı değişimlere dair ayrıca bkz. Kazım Paydaş, "Akkoyunlu Ahmed Bey ve Onun Osmanlı İdari Sistemini Ak-Koyunlu Devleti'nde Uygulama Çabası", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXVI, s. 205-213.

1.11.2 Osmanlı Ordusunun Ateşli Silahları

İkinci sebep ise Osmanlı Devleti'nin ateşli silahlar kullanan bir orduya sahip olmasıydı⁴¹⁰. Yukarıda Zeno ve Angiolello'nun verdiği bilgiler haricinde 18 Ağustos 1473 tarihli Documento XII'de Osmanlı ordusunda gayet iyi bir düzen içinde topların ve arkebüzlerin olduğu bilgisini verilmektedir⁴¹¹. Iosofat Barbaro'nun 27 Nisan 1473 tarihli mektubunda ise Uzun Hasan'ın elinde tek bir ateşli silah olmadığı yazılıdır⁴¹². Nitekim süreç boyunca Akkoyunlu beyi ateşli silahların gelişini beklemişti ve onlar olmadan savaşa çıkmak konusunda şüpheleri vardı⁴¹³.

Osmanlılar ateşli silahları ile Uzun Hasan tarafından kumanda edilen merkez kuvvetlerine yoğun bir ateş açarak birliğe ağır ve ani bir kayıp vermişlerdi⁴¹⁴. Ateşli silahlar, sebep oldukları tahribat ve gürültüler ile hem Türkmenler hem de atlar üzerinde yıkıcı bir etki yarattı⁴¹⁵. Olayın yankılarını duymuş tarihçi Theodore Spandounes, Fatih Sultan Mehmed'in arkebüz kullanarak bu silahlara alışkın olmayan Uzun Hasan'ı yendiğini ifade etmektedir. Kayıpları verirken farklı bir denklem kurarak Fatih Sultan Mehmed'in ateşli silahlara sahip olmasına rağmen çok sayıda asker kaybettiğinden, ancak Uzun Hasan'ın ise oğlunu kaybettiğinden

⁴¹⁰ Danişmend, s. 326; Gaetano Cozzi, Michael Knapton, *Storia d'Italia, La Repubblica di Venezia nell'età Moderna*, Torino 1986, s. 59; Imber, s. 34, 276; Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı'nda Savaş*, İstanbul 2010, s. 37; XV. yüzyılın başlarında Osmanlıların ellerinde, Avrupalı rakiplerinden çok daha önce ateşli silah kullanan düzenli birlikler yani Yeniçeriler vardı. II. Murad ile beraber arkebüz taşımaya başlar hale geldiler. Ateşli silahların sağladığı büyük katkılar neticesinde Safevilere, Memlûklere ve Macarlara karşı zaferler elde ederek Doğu ve Orta Avrupa ile Akdeniz'de hakimiyet kurdular. Osmanlılar yine, ateşli silahlar sayesinde XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca kuşatmalarda da başarılar elde ettiler. Agoston, "Ottoman Military Organization (up to 1800)", s. 3, 5; Ateşli silahlar Osmanlılar'da, Safeviler'de ve Babürlüler'de merkezi bir kuvvetin doğuşunda etkili olmuştur. Bu durum ardından siyasî, sosyolojik ve kültürel değişiklikler de getirmiştir. Kaushik Roy, "Horses, guns and governments: A comparative study of the Military transition in the Manchu, Mughal, Ottoman and Safavid empires, circa 1400 to circa 1750", *International Area Studies Review*, s. 100-104. Uzun Hasan, savaşa çıkmadan önce Venedik toplarının eline ulaşması adına ciddi bir bekleyiş içerisindeydi. Bu açıdan kendisi karşılaştığı tehlikenin bilincindeydi.

⁴¹¹ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento XII, XVIII, Augusti, 1473", s. 135.

⁴¹² *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "XII, 27 Aprilis. 1473", *Lettere al Senato Veneto*, s. 14.

⁴¹³ Roemer, s. 179; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", s. 154.

⁴¹⁴ Tihranî bu hadiseyi "Merkezi, top ve darbesiyle ters çevirdiler" cümlesiyle ifade eder. s. 376; Hasan-ı Rûmlû da bu cümleyi birebir olarak kullanmıştır. s. 518; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 102.

⁴¹⁵ Roemer, s. 179-180; Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı'nda Savaş*, 54; Djurdjica Petrovic, "Firearms in the Balkans on the Eve and After the Ottoman Conquests of the Fourteenth and Fifteenth Centuries", *War, Technology and Society in the Middle East*, Editor: Vernon Parry, s. 172, 176, 179, 189; Alfred Crosby, *Ateş Etmek*, terc. Aybek Görey, İstanbul 2003, s. 106-107. Osmanlı topçuları ile tüfekçilerinin üni zamanla Hindistan ve Sumatra'ya kadar yayılmıştır. Buralarda paralı asker olarak görev almaya başlamışlardır. Babür'ün, sayıca üstün ve fillerin bulunduğu ordulara karşı zaferlerinde, ateşli silahların büyük bir katkısı olmuştur. *Baburname, Babür'ün Hatıratı*, III, haz. Reşit Rahmeti Arat, 1970, s. 503-534.

bahseder⁴¹⁶. Leh elçisi Dlugozs’a göre Osmanlı Devleti savaşırken top kullanmıştır⁴¹⁷.

Doğu kaynakları da batı kaynaklarıyla ittifak halindedirler. Angiolello’nun, Osmanlıların savaşa ateşli silahlarla başladığı bilgisini İdris-i Bidlisi, Hoca Sadeddin, Tihranî ve Hasan-ı Rûmlû da verir⁴¹⁸. Neşrî ve Oruç Beğ daha önce Uzun Hasan’ın böyle bir savaş nizamını bilmediğini ifade ederler⁴¹⁹. Ateş gücünden Türkmenleri koruyacak bir şey olmadığı da metinlerde yerini bulmuştur: Tihranî’de bu durum, “tüfek şimşek ve yıldırım gibi zırh gömleğinin derisinden içeri giriyordu”, Anonim bir Osmanlı tarihçesinde ise “Tatar çerisi topa tüfeğe turamayup...” olarak ifade edilir⁴²⁰. Huncî de Uzun Hasan’ın Rum seferinden sonra yanındaki müfrezenin “zavallı bir halde” olduğunu ifade ederek yukarıdaki bilgileri özetlemektedir⁴²¹.

Aşıkpaşazade ise Osmanlı Devleti’nin ateşli silahları kullanarak savaşı kazandıklarından bahsetmemektedir. Eserinde, Osmanlı Devleti’nin sadece kılıçla cenk ederek savaşı kazandıklarına dair bir algı mevcuttur. Metinde Yeniçeriler ve Rumeli beyleri, Türkmenlere “ok atılmadan, kılıç çalınmadan bu kaçmak size neden oldu?” demektedir⁴²². Burası, savaşın kronolojik gidişatında Osmanlıların topları kullanıp sayı üstünlüğü ile Karamanoğlu Pir Ahmed ve Zeynel Mirzâ’yı püskürttüğü zamana denk gelmekteydi. Bu yoruma göre Akkoyunlu askerleri korkak olup savaşmadan kaçmışlardır. Dolayısıyla Aşıkpaşazade’nin yorumları İtalyan yazarların verdikleri bilgilerle uyumlu değildir: Zeno’ya göre Akkoyunlu askerleri daha iyi

⁴¹⁶ Bu silah ilkel bir arkebüzdür, el ile kullanılan toptur. Theodore Spandounes, s. 46; Günümüzde Türkiye’nin en önemli kültür miraslarından biri de Hasankeyf’teki Zeynel Bey türbesidir. Zeynel Mirzâ’nın burada medfun olduğu bilinmektedir. Ancak savaştan sonra cesedinin meydandan alındığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Defin işleminin neden Diyarbakır ya da Tebriz’de yapılmadığı da açık değildir. Dolayısıyla türbenin, Uzun Hasan’ın diğer oğlu Hasankeyf hakimi Halil Mirzâ tarafından, Zeynel Mirzâ’nın anısına inşa edildiği düşünülmektedir. Anadolu’da Azerbaycan mimarisi formuyla inşa edilmiş nadir örneklerden biridir. Hüseyin Yurttaş, “Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, III, s. 121-123, 129-132.

⁴¹⁷ “Leh Kroniği Historiae Polonicae’de Uzun Hasan Beğ’e Dair Bilgiler”, s. 371-378.

⁴¹⁸ İdris-i Bitlisi, s. 214; Hoca Sadettin, s. 119; Tihranî, s. 376-377; Hasan-ı Rumlu, s. 518.

⁴¹⁹ Neşrî, s. 322; Edirneli Oruç Beğ/Atsız, 124-125; Oruç b. Adil/Öztürk, s. 123.

⁴²⁰ *Anonim Tevârih-i Âli Osman (Giese Neşri)*, s. 116.

⁴²¹ Khunji, s. 21.

⁴²² Aşıkpaşaoğlu, 153. Müneccimbaşı’nın *Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayi-ül-a’sâr* adlı eserinde de Osmanlı Kapıkulu askeri savaşa müdahil bile olmamıştır. s. 347. Ateşli silah kullanmayan taraf ise, kullanan tarafı Aşıkpaşazade’ye benzer bir şekilde eleştirmiştir. 1516 tarihli Mercidabık Savaşı’nda esir alınan bir Memlük askeri Yavuz Sultan Selim’e tüfek kullanmadığını takdirde tek bir Memlük askerinin tüm Osmanlı ordusunu yenebileceğini söylemiştir. David Avalon, *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom*, London 1956, s. 94.

savaşmışlardır⁴²³. Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiş Angiolello da Akkoyunlu askerlerinin cesaretini takdir etmiştir⁴²⁴. Bu noktada Osmanlı kaynaklarındaki Türkmen kimlik inşası ön plana çıkmaktadır.

Ateşli silahların Osmanlı ordusu için önemi büyüktü. Fatih Sultan Mehmed döneminde, İstanbul'un fethinden sonra Topçu Ocağı büyük bir gelişim göstermişti⁴²⁵. Bu gelişim sayesinde savaşlarda büyük başarılar ve toprak kazançları elde ettiler. Sonuç olarak da Otlukbeli Savaşı'nda belirleyici bir etken oldu⁴²⁶.

Fatih Sultan Mehmed'e atfedilen bir mektupta sultan, savaşın sonucunu belirleyenin ateşli silahları olduğunu ifade etmektedir. Bu mektupta düşüncelerini "...en değerli paşalarımı ve çok sayıda askerimi kaybettim ve Türkmen atlarını ürküten, onları birbirlerinin üstüne deviren topçum olmasaydı savaşın kaderi uzun süre belirsiz kalmış olacaktı" olarak ifade etmektedir⁴²⁷.

Otlukbeli Savaşı aynı zamanda Osmanlı tarihinde hareketli tüfekçilerin savaş alanına ilk kez sürüldüğü muharebedir. İsimleri bilinebilen en erken (1451-1476 kayıtlarında) tüfekli Yeniçeri grubu Türkleşmiş Makedonyalılar'dır. Bu bilgi aynı zamanda Osmanlı ordusunun tüfek kullanımını nereden aldıkları noktasında bir fikir sunmaktadır⁴²⁸.

Angiolello, Osmanlı askerlerinin ordugâhlarını kurup wagenburgları yerleştirdikten sonra bu sahanın korunmasını bir emire bırakıldığını yazmaktadır⁴²⁹. Zeno da aynı bilgiyi vermektedir. Ona göre ordugâhın Akkoyunlu askerleri tarafından işgal edilmesi pek de mümkün değildi. Çünkü ordugâh bir dağın ardında bulunmaktaydı.

⁴²³ Zeno/Ramuzio, s.157-162; Zeno/Grey, s. 27-29; Zeno/Gündüz, s. 33-36.

⁴²⁴ Angiolello/Ramuzio, s. 384; Angiolello/Grey, s. 90-91; Angiolello/Gündüz, s. 56-57.

⁴²⁵ Gabor Agoston, "Firearms", *Encyclopedia of Ottoman Empire*, ed. Gabor Agoston, Bruce Masters, s. 218-220. Konu için ayrıca bkz. Salim Aydın, *Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006.

⁴²⁶ Uyar, Erickson, s. 83.

⁴²⁷ Johann Wilhem Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II, terc. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011, s. 254-255; Zinkeisen bu sözü "*Lettres Turques Historiques et Politiques Ecrites tant par Mehmet II, que par Usum-Cassan*" adlı hükümdar mektuplarından oluşan bir eserden aktarmaktadır. Tarafımızdan bu esere ulaşılamamışsa da Feridun Bey'in eserinde Sultan'ın Şehzade Cem'e gönderdiği mektupta böyle bir bilgiye rastlanılamıştır. Bu cümle Feridun Bey'in eserinde mevcut mektubun anlatım tarzına uygun değildir: yukarıda cümlede bir kaygı ifadesi varken Feridun Bey'in eserindeki mektup, bir başarı, bir övünme metnidir. *Münşeatu's-Selâtin*, s. 283.

⁴²⁸ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı'nda Savaş*, s. 36, 74.

⁴²⁹ Angiolello/Ramuzio, s. 383; Angiolello/Grey, s. 90; Wagenburgların kullanıldığı bilgisi Gündüz tarafından yapılan tercümede mevcut değildir. Angiolello/Gündüz, s. 56. Metinde bu emirin Arnavutluk beyinin kardeşi olduğu yazılıdır ve isminin de "*Eustraf*" olduğu ifade edilir. Angiolello/Ramuzio, s. 383-384; Angiolello/Grey, s. 89; Angiolello/Gündüz, s. 56.

Zeno gönderdiği mektuplarda da wagenburgların kullanıldığını altını çizer. Documento XII’de ise Fatih Sultan Mehmed’in evhamlanması yüzünden tüm ordugâhı wagenburg ve topraklarla koruduğu bilgisi mevcuttur⁴³⁰. Buna rağmen Uzun Hasan’ın oğlu Uğurlu Mehmed, yanında 10.000 kişilik seçkin bir birlikle bir emirini ordugâha imkânı olduğunda saldırması için göndermişti⁴³¹.

Tihranî ve Hasan-ı Rûmlû’da Osmanlıların kampı wagenburglar tarafından korunduğunu da ifade etmektedir⁴³².

Angiolello’nun metninde wagenburglar Osmanlı ordusunun önemli bir parçasıdır⁴³³. Burada wagenburg içinde top veya tüfek taşıyan insanların olduğu, birbirlerine zincir ile bağlanan arabalardır. Zincirle bağlandıktan sonra hep beraber çevrilerek daire veya dörtgen şekline sokulurlardı. Dolayısıyla ufak bir kale gibi görünmekteydiler ve savunmalarda büyük faydaları olmaktadır⁴³⁴. Kısa bir süre sonra wagenburglar, Osmanlılar vesilesiyle Babürlülere de intikal etmiştir. Babür Şah eserinde bunları *Rumi* tarzda arabalar olarak ifade eder ki bu da bizzat Osmanlı ile wagenburgların bağına gösterir⁴³⁵.

Arabaları savaşlarda bir silah olarak kullanmak Türklerde çok eski zamanlardan beri mevcuttu. Osmanlıların kullandığı şekilde wagenburglar, Peçeneklerin kullandığı oklu arabalarda da görülebilmektedir. Peçenekler arabalı vagonlarla inşa ettikleri savunma hatlarının arkasında, düşmanlarını oklarla karşılıyorlardı. Çoğunlukla karşıdan gelen zırhlı süvarilerin atlarına nişan alıyorlar ve böylece üstünlüklerini kaybediyorlardı. Bu usul Peçeneklere özellikle Bizansla olan savaşlarda çok yararlı olmuştu⁴³⁶.

İdris-i Bidlisi’ye göre Uğurlu Mehmed’in askerleri savaşa müdahil olmasalar da korkunç sesler çıkarıp, kılıç ve mızrak sallayarak Osmanlıları korkutmaya

⁴³⁰ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XII, XVIII, Augusti, 1473”, s. 135.

⁴³¹ Zeno/Ramuzio, s. 160-161; Zeno/Grey, s. 27; Zeno/Gündüz, s. 35.

⁴³² Tihranî, s. 375; Hasan-ı Rumlu, s. 515.

⁴³³ Angiolello/Ramuzio, s. 383; Angiolello/Grey, s. 90; Wagenburgların kullanıldığı bilgisi Gündüz tarafından yapılan tercümede mevcut değildir. Angiolello/Gündüz, s. 56.

⁴³⁴ *Anonimo Romano, Cronica, Vita di Cola di Rienzo*, Cap XIII, Milano 1981, *Della sconfitta de Francia, là dove morze lo re de Boemia*; Cathal Nolan, “Tabor”, *The Age of Wars of Religion, 1000-1650, Encyclopedia of Global Warfare and Civilization*, II, L-Z, s. 831.

⁴³⁵ *Baburname*, III, 1970, s. 505.

⁴³⁶ Walter Emil Kaegi, “The Contribution of the Archery to the Turkish Conquest of Anatolia”, *Byzantine Warfare*, editor John Haldon, Hampshire, s. 244; Theodoris Alexopoulos, “Using Ancient Military Handbooks to fight Medieval Battles”, *Eoa Kai Esperia*, VIII, s. 47-48.

çalışıyorlardı⁴³⁷. Uğurlu Mehmed'in harekete geçememesinin nedeni wagenburgların ordugâh alanını korumasıyla ilişki olabilir.

Woods'a göre, Uzun Hasan bir meydan savaşını tercih etmeyerek Ebu Said veya Cihanşah'a karşı uyguladığı çembere alma usulünü uygulamak istemişti. Ancak Osmanlıların erzaklarının tükenmeye başladığı bir yürüyüşten sonra artık endişelenmeye başlayıp saldırıya geçmeye karar verdiler ve savunma yapmaya elverişli mevkillerini de kullanarak top ve tüfekte ateş etmeye başlayarak kısa sürede muzaffer oldular⁴³⁸.

Akkoyunlular, ateşli silahlarla donatılmış olduklarını bildikleri Osmanlı ordusuna karşı Venedik'ten ateşli silahlar talep etmiş olsalar da bunlar gereken zamanda teslim edilememiştir. Osmanlılar, Akdeniz kıyılarını ele geçirmiş ve Tebriz'e giden karayollarını da kapatmışlardı. Dolayısıyla İosofat Barbaro Kıbrıs'ta kalıp, bir yıl kadar elinde kayda değer miktarda silah olmasına rağmen hareket edemedi⁴³⁹. Huncî'nin verdiği bilgilere göre Uzun Hasan döneminden sonra Akkoyunluların artık ateşli silahları kullanmaya başlamışlar⁴⁴⁰. Bu değişim alınan bu yenilgiyle ilintili olmalıdır.

1.12 Otlukbeli Savaşı Sonrasında Akkoyunlu Devleti'nin Siyasî Durumu

Zeno'ya göre Uzun Hasan, yıllarca “yenilmez” unvanı ile meşhurken bir tek yenilgi ile şöhretini kaybetmişti ve kendini zor bir duruma sokmuştu. Bu yüzden de onu ziyarete gelen Leh ve Macar elçilerini geri göndermişti. Onlarla görüşerek acısına şahit olmalarını istememiştir⁴⁴¹.

Zeno, Uzun Hasan'a Osmanlılar Macaristan'a saldırdığı için Macarlarla ittifak kurmasını tavsiye etmişse de Uzun Hasan bunu reddetmişti⁴⁴². Ancak Leh elçinin notları incelendiğinde Zeno'nun verdiği bilgilerin yanlış olduğu görülebilmektedir. Leh kroniğine göre, huzura varan Leh ve Macar heyetleriyle görüşme gerçekleşmiş ve Akkoyunlu Devleti adına başarılı bir diplomatik faaliyet olmuştur. Uzun Hasan 1475 tarihinde Isaac adlı bir diğer Leh elçisi ile olan görüşmesinde ise Osmanlıları

⁴³⁷ İdris-i Bitlisi, s. 212.

⁴³⁸ Woods, s. 198; Konu için ayrıca bkz. Roemer, s. 180.

⁴³⁹ Babinger, s. 517-519, 277.

⁴⁴⁰ Khunji, s. 30-31, 44, 76, 98-100.

⁴⁴¹ Zeno/Ramuzio, s. 163; Zeno/Grey, s. 31; Zeno/Gündüz, s. 38.

⁴⁴² Zeno/Ramuzio, s. 165; Zeno/Grey, s. 33-34; Zeno/Gündüz, s. 41.

iki taraftan sıkıştırma teklifinde bulunmuştu⁴⁴³. Macar elçisinin gelişi Zeno tarafından gönderilen Documento XII olarak kayıtlı mektupta da aynı bilgi bulunmaktadır⁴⁴⁴.

Documento XIII ise Uzun Hasan'ın savaşı kaybetmesine rağmen mücadeleden geri çekilmediğinin en gerçekçi kaydıdır. Bu mektup bizzat Uzun Hasan tarafından yazılmış ve Kefe'deki tüccar Christophori de Calle aracılığıyla Papa'ya, Polonya kralı Kazimir'e, Macaristan kralı Matthias Corvinus'a, Sicilya Kralı Ferdinand'a, Venedik Senatosu'na gönderilmiştir. Mektupta, Türkmen beyi "... *ittifakımız ve Tanrı'nın izniyle...*", "*Osmanlı*", yani Fatih Sultan Mehmed'e saldıracağını yazmaktadır⁴⁴⁵. Zeno da ayrıca Uzun Hasan'ın yaşadığı yenilgiye rağmen Otlukbeli Savaşı'ndan sonra da Osmanlı Devleti ile savaşa devam etmek istediğini ifade etmektedir. Kendisi, Zeno aracılığıyla Venedikliler'den ve Avrupalılar'dan yardım çağrısında bulunarak ateşli silahlar istemeye devam etmektedir⁴⁴⁶. Uzun Hasan, bir diğer İtalyan elçisi olan Contarini'ye, bizzat Papa'ya gidip kendisinin Osmanlı Devleti ile savaşmak arzusunda olduğunu mutlaka söylemesini istemişti⁴⁴⁷.

Documento XII'de ise yine Uzun Hasan'ın savaşı kaybetmesine rağmen şöhretini ve gücünü kaybetmediği yazılıdır⁴⁴⁸. Nitekim dünyanın farklı ülkelerinden diplomatlar, Otlukbeli Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak için elçi heyetleriyle Uzun Hasan'a gönderilmiştir. Borgogna elçisi Ludovico ile Marco adlı III. Ivan tarafından gönderilen İtalyan bir elçi de çok değerli hediyelerle Uzun Hasan'ı ziyaret etmişti⁴⁴⁹. Uzun Hasan onları gönderirken kendilerine, Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl bir savaş hazırlığında bulunduğunu efendilerine anlatmalarını istemiştir⁴⁵⁰. Venedik

⁴⁴³ "Leh Kroniği Historiae Polonicae'de Uzun Hasan Beğ'e Dair Bilgiler", s. 371-378.

⁴⁴⁴ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento XII, 1473, XVIII, Augusti", s. 136.

⁴⁴⁵ *La Repubblica di Venezia*, "Documento XII", s. 138.

⁴⁴⁶ Zeno/Ramuzio, s. 165-166; Zeno/Grey, s. 31-34; Zeno/Gündüz, s. 38-42.

⁴⁴⁷ Contarini/Ramuzio, s. 604; Contarini/Thomas, s. 135; Contarini/Gündüz, s. 98-99.

⁴⁴⁸ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento XII, 1473, XVIII, Augusti", s. 136.

⁴⁴⁹ Contarini/Ramuzio, s. 602-604; Contarini/Thomas, s. 134-136; Contarini/Gündüz, s. 98-100. Bizans'ın düşüşü Rusya'nın politikalarında ve Ortodoks liderliğinde etkili olmuştu. Vasili Osipovich Kliuchevskii, *A History of Russia*, London 1913, s. 17, 62, 242-243; Osmanlıların büyüyen gücü ve Rusların Karadeniz'e inişindeki engel Kırım Hanı ile olan ilişkileri III. Ivan'ın elçi göndermesinde etkili olmuş olmalıdır. Halil İnalcık, "Kırım Hanlığı", *DİA*, XV, s. 450-451; Ayrıca III. Ivan'a dönemin en iyi devlet düzeninin Fatih Sultan Mehmed'in elinde olduğunu bilmekteydi; Kliuchevskii, s. 85.

⁴⁵⁰ Contarini/Ramuzio, s. 602-604; Contarini/Thomas, s. 134-136; Contarini/Gündüz, s. 98-100.

resmi evraklarında da Uzun Hasan'ın Leh ve Ruslarla beraber Osmanlılara saldırmak istediğinin bilgisi geçmektedir⁴⁵¹.

Otlukbeli Savaşı'nda sonra kazanmış olduğu zafere rağmen Fatih Sultan Mehmed, Akkoyunlulara karşı mücadelesinde gayet tedbirliydi. Hüseyin Baykara'ya elçi göndermiş ve Uzun Hasan'a iki taraflı olarak saldırı teklifinde bulunmuştu⁴⁵². Karakoyunlu emirlerinin Hüseyin Baykara'ya olan sığınmaları yüzünden Akkoyunluların asker göndermeleri dışında Uzun Hasan ile Hüseyin Baykara arasında Ebu Said'in ölümünden beri barış mevcuttu⁴⁵³. Bu barış ileri zamanlarda yine Akkoyunlular ile Horasan hükümdarı arasında yenilendiği de bilinmektedir⁴⁵⁴. Bu açıdan Osmanlıların bu teklifinin de gerçek anlamda karşılık bulmadığı düşünülebilir.

Dimitri Kantemir'in Osmanlı Tarihi'ne dair olan eserinde de Akkoyunluların mücadeleyi devam ettirmek istediklerine dair doğruluğu şüpheli de olsa bir bilgi mevcuttur. Yazara göre Gedik Ahmed Paşa'nın İtalya'yı fethine yönelik hareketinin yarıda kalışının sebebi Akkoyunlu ordusunun tekrardan Anadolu'ya girişiydi⁴⁵⁵. Kazvî de Uzun Hasan'ın kaybını pek de kayda değer olmayan bir olay olarak değerlendirerek eserinde bu hadiseyi “*Pazartesi günü Rum padişahı Mehmed ile savaştı ve yenildi*” olarak tek bir cümle ifade eder⁴⁵⁶. Ibn Iyas da tüm bu süreci benzer bir şekilde bir cümleyle ifade eder. Kahire merkezinin Uzun Hasan'a dair olan hoşnutsuzluğu ve yazarın ayrıntılı bilgi verme usulü düşünüldüğünde bu durum şaşırtıcıdır⁴⁵⁷. el-Giyâs da Otlukbeli Savaşı'ndan Pir Ahmed'in ısrarıyla gerçekleşen kısa bir savaş olarak bahseder. Yazarın ayrıntılı anlatımına göre bu aktarım genelin dışındadır⁴⁵⁸. Babinger de bu ifadeleri çağrıştıracak bir biçimde Akkoyunluların, Osmanlı ile olan mücadelesinden vaz geçmediklerini, hatta Otlukbeli'nde olan

⁴⁵¹ *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, “1473. Die 20 Novembris”, s. 106; Berchet, “Delle relazioni diplomatiche tra la Repubblica di Venezia e la Persia”, s. 54.

⁴⁵² İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, s. 114-115.

⁴⁵³ Abdallâh Ibn-Fatḥallâh al-Ğiyâṭ al-Bağdādî, s. 78; Hüseyin Müderrisi Tabatabai, s. 68. Konu için ayrıca bkz. Muhy-î Gülşenî, s. 56-58.

⁴⁵⁴ Khunji, s. 83, 85.

⁴⁵⁵ Demetrius Cantemir, *The History of the Growth and Decay of the Othman Empire, Part I*, terc. Nicolas Tindal, London 1734, s. 114; Gedik Ahmed Paşa, II. Bayezid tarafından geri çağırıldığı için sefer yarıda kalmıştır. Ayrıca Otranto Seferi, Uzun Hasan'ın vefatından sonra gerçekleşmiş bir seferdir. Hedda Reindl Kiel, “Gedik Ahmed Paşa”, *DİA*, XIII, s. 544; Buna rağmen Kantemir'in böyle bir söylemde bulunması Akkoyunluların tehlikesinin hala devam etmekte olduğu anlamına gelebilir.

⁴⁵⁶ “Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevâri'hinde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler”, s. 57.

⁴⁵⁷ Koyuncuoğlu, s. 43.

⁴⁵⁸ Abdallâh Ibn-Fatḥallâh al-Ğiyâṭ al-Bağdādî, s. 215.

yenilgilerinin Akkoyunlu Devleti'nin geniş coğrafyasında pek duyulmadığını ifade etmektedir⁴⁵⁹.

Iosofat Barbaro ise yazılan tüm bu bilgilerin haricinde Uzun Hasan'ın, Osmanlı Devleti'ne karşı sefere çıkacağına dair en ufak bir isteği olmadığından Tebriz'den ayrılmaya karar vermişti. Böylece buradaki diplomatik görevi sona ermişti⁴⁶⁰. Bu görüşü destekleyecek bir biçimde Uzun Hasan'ın Şehzade Bayezid'e yazdığı bir mektupta, Akkoyunlu beyi ile şehzadenin arasında yakınlık ve övgü olduğu anlaşılmaktadır⁴⁶¹. Lakin bir şehzadenin hanedan için Fatih Sultan Mehmed'e alternatif bir rakip olduğu gerçeği hatırlandığında bu mektup daha farklı bir görüşle de açıklanabilir.

Uzun Hasan, Avrupa ile arasındaki diplomatik bağı korumak istese de Osmanlı Devleti iletişimi engellemektedir. Zeno, Uzun Hasan'ın isteklerini ulaştırmak için Kefe'ye vardığında bir İtalyan'ın evinde saklanmıştı. Çünkü Kefe, Osmanlı hâkimiyetine geçtiğinden yakalanabilirdi⁴⁶². Contarini de aynı şekilde Kefe, Osmanlılar tarafından fethedildiği için bir yol değişikliğinde bulunmuştur⁴⁶³. Nitekim Uzun Hasan'ın Avrupa'ya göndermek istediği mektuplar, Akkoyunlu elçilerinin Osmanlılar tarafından yakalanmasıyla Fatih Sultan Mehmed'in eline geçmişti. Ibn Iyas bu mektupların Memluk sultanına teslim edildiğine şahit olmuştu. Böylece Akkoyunlular ile Avrupalı kralların beraber olmak üzere Memluklere ve Osmanlılara saldıracakları bilgisi de mektuplar vasıtasıyla ifşa olmuştu. Bu bilgi de yine İtalyan elçilerin yaşabileceği tehlikeyi göstermektedir⁴⁶⁴. Ayrıca Azerbaycan ve İran'a İtalya'dan yapılacak bir seyahat büyük tehlikeler arz etmekteydi. Iosofat Barbaro, Tebriz'e seyahati esnasında Kürt eşkıyalar tarafından neredeyse öldürülüyordu⁴⁶⁵.

⁴⁵⁹ Babinger, s. 277.

⁴⁶⁰ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 567; Josafa Barbaro/Thomas, s. 92. Bu cümle Gündüz tarafından “*Orada Şah'ı Osmanlı Türkleri ile savaşma konusunda kararlı bulunca, ondan Tatar toprakları yoluyla kendi ülkeme dönmek için izin istedim*” olarak tercüme edilmiştir. Josaphat/Gündüz, s. 113.

⁴⁶¹ Lajos Fekete, “Hasan b. ‘Alî b. Usmân (Uzun Hasan) an einen gewissen Sultân Celebî”, *Einführung In Die Persische Palaographie: 101 Persische Dokumente*, Budapest 1977, s. 205-207.

⁴⁶² Zeno/Ramuzio, s. 163; Zeno/Grey, s. 31-32; Zeno/Gündüz, s. 38-39.

⁴⁶³ Contarini/Ramuzio, s. 588; Contarini/Thomas, s. 140; Contarini/Gündüz, s. 104-105. 1473 senesinin sonlarında Avrupa'ya gönderilen Akkoyunlu elçileri de aynı durumdaydılar. Akdeniz'de yolculuk ederken hem Osmanlılar'dan hem de Memlukler'den saklanmak zorundaydılar. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 96-97.

⁴⁶⁴ Ibn Iyas, s. 42.

⁴⁶⁵ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 530-531; Josafa Barbaro/Thomas, s. 49-51; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 67.

Yapılan tüm diplomatik görüşmelere ve Uzun Hasan ile elçilerin çabasına rağmen Batı'dan beklediği gerekli yardım gelmemiştir. Avrupa hükümdarlarının, Uzun Hasan'a hiçbir yardımı olmamıştır⁴⁶⁶. Türkmen beyinin derhal harekete geçilmesi gerektiğine dair yıllarca ve ısrarla yaptığı çağrılara çok sayıda devletten hiçbiri askeri anlamda bir cevap vermemiştir⁴⁶⁷. Venedik filosu ise genel bir taarruz için emir beklemekte olsa da bu hadise gerçekleşmemiştir⁴⁶⁸. Kıbrıs'ta bekleyen Venedik ateşli silahları Osmanlı ve Memluklerin coğrafyadaki hakimiyeti nedeniyle zamanında Akkoyunlulara ulaştırılamamıştır⁴⁶⁹. Venedikliler ile olan ittifak devam etmiş olsa da Uzun Hasan'ın 1478'de vefatı politik ilişkiyi etkilemiştir. Çünkü Akkoyunlular bitmek bilmeyen ve devletin sonunu getiren taht kavgalarına düşmüşlerdir⁴⁷⁰. Fatih Sultan Mehmed'in de 1481'de vefat edişi ve Şehzade Cem'in tutsaklığı da Venedik-Osmanlı ilişkilerinde bir farklılık yaratmıştır⁴⁷¹.

İtalyanlar ve Türkmenler arasındaki diplomatik bağ Uzun Hasan'ın ölümünden sonra sona ermemiştir. Safevi Devleti döneminde diplomatik faaliyetler aynı şekilde devam etmiştir⁴⁷².

Fatih Sultan Mehmed savaştan sonra Tokat'a geldiğinde kendisini barış antlaşması için ziyaret eden Macar elçilerini reddetmiştir. Bu noktada Otlukbeli Savaşı, Osmanlı Devleti için dış politikada belirleyici bir etken olmuştur. Zeno'ya göre bu hareket Macarlar tarafından büyük bir öfke ile karşılanmışsa da ellerinde yeterli miktarda asker olmadığı için saldırıya geçememişlerdir⁴⁷³.

⁴⁶⁶ Babinger, s. 272. Corvinus, Uzun Hasan'a bir elçi göndermiştir. Ancak Babinger elçiye dair herhangi bir bilginin bulunmadığını yazar. Babinger, s. 272-273.

⁴⁶⁷ Babinger, s. 277.

⁴⁶⁸ *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "1472. Die 20 Aprilis", s. 34.

⁴⁶⁹ *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "1473. Die 3 Aprilis", s. 93; "1473. Die 11 Februarji", s. 120; *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento XIV, 1474, 11 Febraio", s. 141.

⁴⁷⁰ Faruk Sümer, "Akkoyunlular", s. 273-274.

⁴⁷¹ Şerafettin Turan, "Beyazıt II", *DİA*, V, s. 234-238; Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul 2017, s. 193.

⁴⁷² *La Repubblica di Venezia*, s. 156-293; Giorgio Rota, "Diplomatic Relations Between Safavid Persia and the Republic of Venice an Overview", *The Turks*, II, s. 580-587; Giorgio Rota, "Safavid Envoys in Persia", *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der frühen neuzeit*, Verlag der Österreich Akademie der Wissenschaften, s. 213-252.

⁴⁷³ Zeno/Ramuzio, s. 162; Zeno/Grey, s. 30; Zeno/Gündüz, s. 37; İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 402. Dönemin Osmanlı-Macar ilişkileri Hunyadi Janos üzerinden değerlendirilebilir. Konu için ayrıca bkz. Barnabas Bartok, "Janos Hunyadi: Preventing the Ottomans from Conquering Western Europe in the Fifteenth Century", Miklós Zrínyi National Defence University, Budapest 1998, Yayınlanmamış Doktora Tezi; Istvan Petrovics, "John Hunyadi, Defender of the Southern Borders of Medieval Kingdom of Hungary", *Banatica*, XX, s. 63-75; Jorga, s. 97-113; Anastasija Ropa, "Imagining the 1456 Siege of Belgrade in Capistranus", *Hungarian Historical*

1.13 Uğurlu Mehmed'in İsyanı

İtalyan yazarlar Uğurlu Mehmed'in babası Uzun Hasan'a isyan edip Fatih Sultan Mehmed ile ittifak etmesine dair ayrıntılı bilgiler vermektedirler⁴⁷⁴. Kendisi her ne kadar isyan kararından pişman olup babasından af dilemiş olsa da Uzun Hasan bunu reddetmiştir⁴⁷⁵.

1.13.1 Uğurlu Mehmed'in Fatih Sultan Mehmed'e Sığınması

İtalyanca kaynaklara göre Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed, Otlukbeli Savaşı'ndan sonra babasına isyan kararı almış ve Fatih Sultan Mehmet ile ittifak kurmuştur. Bu kararında saray ve çevresinin iktidar mücadelesi etkin olmuştur⁴⁷⁶.

İtalyan yazarlara göre Uzun Hasan, Sultaniye'de iken oğlunun isyan edip Şîrâz'ı ele geçirdiğini duymuştur ve derhal oraya doğru yürüyüşe geçmiştir⁴⁷⁷. Uğurlu Mehmed babasının kendisine doğru ilerlediğini duyunca eşi ve tüm ailesiyle birlikte Şehzade Bayezid'e korunma talebiyle ulaklar gönderdi ve Osmanlı topraklarına kaçtı. Şehzade Bayezid de bunun üzerine durumu babasına bildirdi. Fatih Sultan Mehmed, Uğurlu Mehmed'in güvenli bir şekilde Osmanlı topraklarına yerleştirilmesini ve layık olan hürmetin gösterilmesini emretti. Ancak Amasya dışına çıkartılmamasını da belirtti. İhanet edebilme ihtimaline karşı dikkatli olunmalı ve gözetim altında tutulmalıydı. Uğurlu Mehmed Sivas'tan ayrılıp eşini ve ailesini önden göndererek her türlü tehlikeye karşı 300 askerle arkadan geldi⁴⁷⁸. Şehzade Bayezid tarafından çok iyi bir şekilde karşılanıp kucaklandı ve adına gösterişli eğlenceler düzenlendi. Birkaç gün şehirde vakit geçirdikten sonra gerekli izni alarak ayrıldı ve Üsküdar'a doğru yola çıktı. Buraya ulaştığında Fatih Sultan Mehmed'in bir memuru tarafından karşılandı. İstanbul'a ulaşan Uğurlu Mehmed şehirde gayet güzel ağırlandı ve onun

Review, IV-II, s. 255–282. Alexander Simon, “John Hunyadi Between Belgrade and Cetatea Alba in the 1450”, *Banatica*, IXX, s. 41-60.

⁴⁷⁴ Türk tarihinin birçok devrinde oğulların babalarına olan isyanı mevcuttur ve Türk mitolojisine de aksetmiştir. Oğulun babasına olan isyanı burada doğru olanın kusurlu olana karşı olan mücadelesi olarak ya da yeniyle eskinin çatışması olarak görülmektedir. Nitekim galip gelen genelde oğul olmuştur. Ancak burada mücadele edilen, *baba* değil yaptığı kötülükler ile milletin başına geçmiş kişidir. Fuzuli Bayat, “Mitolojik Zıtlıklar Paradigmasında Baba-Oğul Mücadelesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, II-VI, s. 63-66.

⁴⁷⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 105.

⁴⁷⁶ Zeno/Ramuzio, s. 165; Zeno/Grey, s. 36-39; Zeno/Gündüz, s. 44-45.

⁴⁷⁷ Angiolello/Ramuzio, s. 386; Angiolello/Grey, s. 94; Angiolello/Gündüz, s. 61; Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 541-542; Josafa Barbaro/Thomas, s. 64; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 81. Sürecin ayrıntılı bir anlatımına dair ayrıca bkz. Hasan-ı Rumlu, s. 524-525.

⁴⁷⁸ Angiolello/Ramuzio, s. 386; Angiolello/Grey, s. 95-96 Angiolello/Gündüz, s. 62.

meclisine kabul edildi. Kendisinin at üstünde İkinci Avlu'ya kadar girmesine dahi izin verildi. Angiolello'ya göre buraya ancak hükümdar girebilmekteydi. Uğurlu Mehmed ayrıca Fatih Sultan Mehmed'in huzuruna da kılıcıyla kabul olunmuştu. Angiolello bunu, Fatih Sultan Mehmed'in kendi oğullarının dahi yapamadığına, onlara bile izin verilmediğini yazmaktadır⁴⁷⁹. Sultan, Uğurlu Mehmed'e “oğul” diye hitap etmiş ve huzura geldiğinde ayağa kalkarak yanına oturtmuştur⁴⁸⁰. Fatih Sultan Mehmed ve Uğurlu Mehmed bir saate yakın çeşitli konularda konuşmuşlardı. Sultan kendisine birçok teklifte bulundu. Uğurlu Mehmed de kendisine en uygun görevin, hükümdarına sadık bir şekilde Macaristan sınırında bir kumandan olmak olduğunu söylemişti. Ancak Sultan, onu Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarı olarak görmek istediğini ve ona askerî birlikler vereceğini söyledi. Teklifi kabul eden Uğurlu Mehmed, Sivas'a gönderildi ve Akkoyunlu topraklarına saldırıp yağmalarda bulunarak ciddi zararlar vermeye başladı⁴⁸¹.

Zeno da Uğurlu Mehmed'in isyanı hakkında benzer bilgileri vermektedir. Farklı olarak Uğurlu Mehmed cesareti ile Asya ve Avrupa'da ün salmış bir kişi olduğunu belirtir. Oğlunun isyanı Uzun Hasan'ı çok üzmüştü. Bu sebeple tüm işlerini ve hatta Osmanlı Devleti'ne karşı olan savaşını bile yarıda bırakmıştı. Oğlunun isyanı Fatih Sultan Mehmed ile olan mücadelesine bir darbe indirmişti. Uzun Hasan Uğurlu Mehmed'in isyan ettiğini ve Şîrâz'da olduğunu öğrendikten hemen sonra oraya gitmişti. Ancak babasının gelişi üzerine Uğurlu Mehmed emirleriyle beraber Uzun Hasan'dan özür dilemek için yola koyulsa da babasının ona karşı ne kadar kızgın olduğunu öğrendi ve kendisini katledileceği fikrine kapıldı. Osmanlı Devleti sınırlarına girerek Şehzade Bayezid'e sığındı⁴⁸². Zeno, Angiolello'ya kıyasla ayrıca farklı bilgiler daha vermektedir. Yazara göre Fatih Sultan Mehmed çok cesur bir kişilikti ve karşısındaki de onun gibi cesur olduğunda büyük hürmet gösterirdi. Sultanın sözleri de yaptığı işlerden aşağı kalmıyordu. Uğurlu Mehmed'e şöhret ve iktidar vaadinde bulunarak onu bir arkadaş olarak kabul etmişti. Nitekim Fatih Sultan Mehmed gelmiş geçmiş tüm sultanlardan daha üstteydi. Uğurlu Mehmed ile görüşmesi ve ona olan muhabbeti sonunda meyve de vermişti. Akkoyunlu

⁴⁷⁹ Angiolello/Ramuzio, s. 386-387; Angiolello/Grey, s. 95-96; Angiolello/Gündüz, s. 62-63. İkinci Avlu ifade edilirken, Birun sayılmamıştır. Uğurlu Mehmed, Babüssaade'den giriş yapmıştır. Verilen bilgi doğrudur, şehzadeler sultanların önüne kılıçla çıkamazlardı. Busbecq, s. 63.

⁴⁸⁰ Angiolello/Ramuzio, s. 387; Angiolello/Grey, s. 95; Angiolello/Gündüz, s. 63.

⁴⁸¹ Angiolello/Ramuzio, s. 387-388; Angiolello/Grey, s. 96; Angiolello/Gündüz, s. 63.

⁴⁸² Zeno/Ramuzio, s. 167; Zeno/Grey, s. 37; Zeno/Gündüz, 43-44.

silahlarının ona doğrultulmayacağına dair güvence almıştı. Ayrıca “*baba ile oğul*” arasında yaşanacak bir çatışmada Akkoyunlu Devleti zayıflayacak ve Osmanlılar da ülkeyi ele geçireceklerdi⁴⁸³.

İtalyan yazarların ifadelerine göre Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan ile olan mücadelesini askerî yönden diplomasiye kaydırmıştı. Öncelikle, Uğurlu Mehmed’i yanına çekmiş, İtalyanlar tarafından yazılmasa da diğer kaynaklardan öğrendiğimiz üzere kızıyla evlendirmiş ve sonra da Akkoyunlu topraklarına göndermişti⁴⁸⁴.

Zeno’ya göre bu hadiseyle ilişkili olan anlatımında Fatih Sultan Mehmed’in aklında bir İran hakimiyeti de mevcuttur⁴⁸⁵. İbn İyas da II. Bayezid döneminde Akkoyunlu ülkesinin Osmanlılar tarafından ele geçirilmek istenildiğinden bahseder⁴⁸⁶. Buna rağmen tarihsel süreçte kendisi İstanbul, Belgrad, Yunanistan ve İtalya seferleri ile ekseri olarak Avrupa’ya yönelmiştir. Doğu’daki siyasî faaliyetleri Anadolu ile sınırlı kalmıştır⁴⁸⁷.

Uğurlu Mehmed’in isyanı Venedik resmi vesikalarına sadece kısa bir bilgi olarak yansımıştır⁴⁸⁸.

1.13.2 Uğurlu Mehmed’in Katli

Angiolello’ya göre Uğurlu Mehmed, babasının bu olaylara çok üzülüğünü ve hastalanarak istirahat çekilip sadece çok güvendiği insanlarla görüşmeye başladığını duydu. Bu söylentiler İstanbul’a kadar yayıldı. Bazı adamlar da Uğurlu Mehmed’e gelerek, diğer şehzadelerden Halil ve Yakup tahta sahip çıkmadan onun gelmesini tavsiye ettiler. Cenaze için gerekli işlemler yapılmaya başlanınca tüm ülke artık Uzun Hasan’ın vefatına inandı. Uğurlu Mehmed de üç farklı yerden gizli ve yeminli mektuplar alınca Tebriz’e gelerek taht makamına ulaştı. Fakat buraya geldiğinde

⁴⁸³ Zeno/Ramuzio, s. 168; Zeno/Grey, s. 37-38; Zeno/Gündüz, s. 44; Konu için ayrıca bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü-l Ahbar*, s. 64. Süreçte Uğurlu Mehmed’in annesi de Kahire’ye gelerek Memluk sultanı ile oğlu adına ittifak kurmak istemiştir. Koyuncuoğlu, s. 44.

⁴⁸⁴ İnalçık, “II. Mehmed”, s. 407.

⁴⁸⁵ Zeno/Ramuzio, s. 168; Zeno/Grey, s. 38; Zeno/Gündüz, s. 44.

⁴⁸⁶ Koyuncuoğlu, s. 52.

⁴⁸⁷ İnalçık, “II. Mehmed”, s. 395-407; Emecen, “Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya: Osmanlı Devleti’nin Doğu Komşuları”, s. 65-85; Buna rağmen Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı hükümdarı kimliğine, hukuka ve müesseselere şekil verirken çoğunlukla İran geleneğine başvurmuştur. Halil İnalçık, “Comments on Sultanism: Max Weber’s Typification of the Ottoman Policy”, *Princeton Papers: In Near Eastern Studies*, I, s. 55-56.

⁴⁸⁸ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XII, 1473, XVIII, Augusti”, s. 136.

babasını gayet sağlıklı buldu. Babası, Uğurlu Mehmed'i kendi oğlu olmasına bakmaksızın derhal idam etti⁴⁸⁹.

Zeno da benzer bilgiler vermektedir. Angiolello'ya ek olarak Uğurlu Mehmed'in Sivas hattından girerek birçok yerde yağma ve yıkımlarda bulunduğunu ifade eder. Oğlunun bu halinin Akkoyunlu hükümdarını çok hasta ettiği hem Osmanlı topraklarında hem de kendi topraklarında biliniyordu. Artık devlet işlerini en çok güvendiği oğluna bırakma isteğindeydi. Uzun Hasan'ın cenaze işlemlerini hazırlayanlar da diğer mîrzâlar Halil ve Yakup'tu. Bu fırsatı gören Uğurlu Mehmed harekete geçmiş olsa da ülkesine ulaştığında kendi memleketini zarar ve ziyana uğrattığı için hapse atılıp idam edildi⁴⁹⁰.

Zeno, Uğurlu Mehmed'in nasıl biri olduğu hakkında bilgiler vermektedir. Akkoyunlular tarafından çok cesur biri olarak kabul edilirdi. Eğer hayatta kalsaydı ülkesini güçlendirip büyük hizmetlerde bulunacaktı. Yaşasaydı ülkesi Şah İsmail'in zamanından dahi daha güçlü olurdu ve Osmanlılar saldırmaya cesaret edemezdi⁴⁹¹.

Zeno'nun anlatımı Uğurlu Mehmed'in annesi tarafından Fatih Sultan Mehmed'e yazdığı bir mektubun içeriği ile örtüşmektedir. Mektupta Uğurlu Mehmed'in Sivas'a ulaşıp Akkoyunlu ülkesine girip burada tahribat yapmak üzere olduğunu açıklanmıştır, lakin yardımcı olmakla vazifeli bir Osmanlı'nın görevini yerine getirmediği için şikayetçi olunmaktadır⁴⁹².

Uğurlu Mehmed'in ölümü ile alakalı İtalyan kaynaklarında verilen bilgiler ile diğer kaynaklardaki bilgiler arasında farklılıklar mevcuttur. Uğurlu Mehmed, Tebriz'de ölmemiştir. Kendisi Sultan Halil ve Selçukşah Begüm tarafından Şîrâz'dan çağrılıp Erzincan yakınlarında Bayındır beyleri tarafından öldürülmüştü. Kafası kesilerek babasına gönderilmişti⁴⁹³. Bedeni ise Erzincan'a gömülmüştür⁴⁹⁴. Bu olaya dair nakledilen bir rivayette Erzincan'da "*Bayındır*" adlı bir beyin, bir Akkoyunlu emiri tarafından av sırasında öldürüldüğü ve kafasının da kesilip Uzun Hasan'a

⁴⁸⁹ Angiolello/Ramuzio, s. 388; Angiolello/Grey, s. 96; Gündüz tarafından yapılan tercümede bu kısım "*Kısa müddet sonra babasının sevgisi engel olmadan oğlunu öldürdüler*" olarak ifade edilmiştir. Angiolello/Gündüz, s. 64.

⁴⁹⁰ Zeno/Ramuzio, s. 168; Zeno/Grey, s. 38; Zeno/Gündüz, s. 45-46.

⁴⁹¹ Zeno/Ramuzio, s. 169; Zeno/Grey, s. 39; Zeno/Gündüz, s. 46.

⁴⁹² Lajos Fekete, "Arza-dast der Mutter des Muhammed Ugurlu an dem Osmanischen Sultan Muhammed", s. 219-222.

⁴⁹³ Woods, s. 203.

⁴⁹⁴ Bayburdlu Osman, s. 16.

gönderildiğinden bahsedilir. Kişinin mezarı “*Fethullah Mahallesi’nde*” olup makberinde taş ve yazı yoktur. Erzincan halkı bir zamanlar bu hikayeyi hatırlamakta idi ve mezarın Uğurlu Mehmed’e ait olduğunu kabul etmekteydiler⁴⁹⁵.

1.13.3 İsyanın Gerçekleşmesinde Kürtlerin Rolü

Güneydoğu Anadolu’da meskun bulunan Kürtçe konuşan halkların çoğu Uzun Hasan’ın hakimiyeti ile beraber Akkoyunlulara tabi olmuşlardı⁴⁹⁶.

Zeno’ya göre “baba ile oğul” arasındaki tek sorun Kürtler’di. Çünkü Kürtler, Uzun Hasan’ın büyüyen gücüne ve tüm İran üzerindeki hakimiyetine karşı ciddi bir kıskançlık içindeydiler⁴⁹⁷. Kürtler ülkedeki barışı bozmak için Uzun Hasan’ın öldüğü haberini etrafa yaymışlardı. Uğurlu Mehmed de bunu duyunca Akkoyunlu tahtına çıkmak istemiş ve derhal Şîrâz’ı almıştı. Ardından bulabildiği kadar Kürt askeri bulup Tebriz’e kadar tüm ülkeyi yağma etmişti⁴⁹⁸.

Burada, Zeno’nun Kürtler ile kastettiği Tebriz’de Uzun Hasan’ın sarayında yaşayan Uğurlu Mehmed’in annesi, Kürt bir kadın olan Devletşâh Buldukani ile çevresindekilerin oluşturduğu siyasî bir gruptu. Bu grup sahada Kürt kökenli oldukları düşünülen Çakurlu Türkmenleri ve Uzun Hasan’ın kardeşi Üveys tarafından desteklenmekteydi⁴⁹⁹. Nitekim Kürtler askerî olarak Akkoyunlu ordusunda bulunmaktaydılar. Huncî’de Kürt ve Türklerin birleşmesiyle oluşmuş bir birliğin ismi de ayrıyeten geçmektedir⁵⁰⁰. Devvânî de Halil Mîrzâ’nın emrinde Kürt beyleri ve askerleri olduğundan bahsetmektedir⁵⁰¹.

Uğurlu Mehmed ve Kürtler, Halil Mîrzâ’nın ve annesi Selçukşah Begüm’ün etrafında toplanan ve kendilerinden daha üstün olan bir diğer grup ile mücadele halindeydiler. Nitekim tamamlayıcı bir bilgi olarak Contarini de Uğurlu Mehmed ve onunla beraber hareket etmekte olan Çakurlular yüzünden Tebriz halkının gayet

⁴⁹⁵ Ali Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, İçtimai, Etnografî, İdari, İhsai Tetkikat Tecrübesi*, İstanbul 1932, s. 83.

⁴⁹⁶ Şeref Han, s. 110-111, 127-128, 144, 170, 173, 179, 208, 336, 346, 375, 450.

⁴⁹⁷ Zeno/Ramuzio, s. 165-166; Zeno/Grey, s. 36-37; Zeno/Gündüz, s. 43.

⁴⁹⁸ Zeno/Ramuzio, s. 165-166; Zeno/Grey, s. 37; Zeno/Gündüz, s. 43; Contarini/Ramuzio, s. 596; Contarini/Thomas, s. 126; Contarini/Gündüz, s. 89. Ibn İyas, bizzat Uzun Hasan’a ait kanlı bir gömleğin ortalıkta dolaştığından ancak sonrasında bunun yalan olduğunun anlaşılmasından bahseder. Koyuncuoğlu, s. 43.

⁴⁹⁹ Woods, s. 201; Faruk Sümer, “Kara Koyunlular”, s. 6, 30.

⁵⁰⁰ Khunji, s. 25.

⁵⁰¹ “Davânî’s Ard-nâma”, s. 161, 166.

tedirgin olduğunu ifade etmektedir. Şehir halkı ani bir saldırı beklemektedir. Şehrin savunmasını Uzun Hasan'ın Despina Hatun'dan olan oğlu Maksud Bey üstlenmişti. Maksud Bey kendisine, Uzun Hasan'a ulaşma noktasında yardımcı olmamıştı⁵⁰². Şehirde büyük bir karmaşa baş göstermiş ve çok sayıda barikat ile savunma hatları kurulmuştu. Ancak şehir esnafı savaş dolayısıyla fazladan vergi alınacağından korkarak dükkanlarını kapatmışlardı. Uzun Hasan ise bu esnada Uğurlu Mehmed'i bulmak için İran içlerine doğru yürüyüşe geçtiğinden Tebriz'de değildi⁵⁰³.

1.14 Gürcistan Seferi

Türklerin, Gürcüler ve Gürcistan ile olan münasebetleri çok eskilere dayanmaktadır. Türkler, Gürcistan üzerinde yüzyıllarca siyasî hakimiyet kurmuş ve bu coğrafyaya yerleşmişlerdir⁵⁰⁴.

Uzun Hasan'ın Gürcistan'a daha Otlukbeli Savaşı'ndan önce düzenlediği seferler mevcuttur⁵⁰⁵. Akkoyunlu Devleti, Otlukbeli Savaşı'ndan sonra 1476 yılında Gürcistan'a başarılı bir sefer düzenlemişti⁵⁰⁶. Iosofat Barbaro'ya göre bu sefer iktisadi amaçlıydı. Sefer, Uzun Hasan'ın 20.000 – 24.000 kadar süvariye yanına alıp yola çıkmasıyla başlamıştır. Iosofat Barbaro, ordunun gittiği istikamete bakarak Osmanlılara karşı sefere gidileceğini düşünmüştü. Ancak Uzun Hasan, Gürcistan'a yöneldi. Akkoyunlu ordusunun önünde 5.000 kadar atlı önlerindeki ormanları

⁵⁰² Contarini/Ramuzio, s. 596-597; Contarini/Thomas, s. 127; Contarini/Gündüz, s. 90. Maksud Bey'e dair verilen bu şüphe uyandırıcı söylem, kendisinin Bağdat'ta gerçekleştirdiği isyan düşünüldüğünde Contari'nin verdiği bilginin önemi anlaşılmaktadır. Roemer, s. 180.

⁵⁰³ Contarini/Ramuzio, s. 596; Contarini/Thomas, s. 126; Contarini/Gündüz, s. 89.

⁵⁰⁴ Sabirler V. yüzyılın sonlarından VI. yüzyılın ilk yarısına kadar Gürcistan'a akınlar gerçekleştirmişti. Hazarlar ise VII. yüzyıldan ortasında Tiflis'i ele geçirmişlerdi. Her iki topluluk da ülkeye yerleşerek yerli halk ile karıştılar. Kıpçaklar ise uzun bir müddet Gürcü ordularında hakim kuvvet oldular ve öncekiler gibi onlar da ülkeye yerleşip yerli halk ile karıştılar. Sonrasında Selçuklular ülkeye seferler düzenlemişlerdir. Harizmşahlar da Gürcistan'a sefer düzenlediler ve Tiflis'i de ele geçirdiler. Bir süre İlhanlılara tabi olan ülke, Osmanlı tabiiyetine kadar Karakoyunluların, Timur'un ve Akkoyunluların hakimiyetinde kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman ile beraber ülkenin güney kısımları Osmanlılara tabi olmuştu. Evliya Çelebi, Tiflis'i bir Müslüman şehri olarak tasvir eder. Mirza Bala, "Gürcistan", *IA*, IV, s. 337-345; İbrahim Tellioğlu, "Ortaçağ'da Türk-Gürcü Münasebetlerini Şekillendiren Faktörler", 38. *Icanas Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Doğubilim Çalışmaları, Bildiriler*, VI, 2012, s. 3077-3089; Azerbaycan'ın atabeylerinin Gürcistan politikası için ayrıca bkz. Hüseyin Kayhan, "Azerbaycan Atabeyleri İldenizlilerin Kafkasya Politikası ve Gürcü Krallığı", *Vakanüvis, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, II, 2017, s. 195-217.

⁵⁰⁵ Khunjî, s. 18; Tihranî, s. 245-246, 256, 368-369; Sümer, "Akkoyunlular", s. 271, 272; Uzunçarşılı, s. 61, 64-65. İbn Tagri Birdî'ye göre 1458 yılında yapılan seferde elde edilen bir çok kalenin anahtarları da Kahire'ye gönderilmiştir. Akkuş, s. 96.

⁵⁰⁶ "Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevârî'inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler", haz. Altan Çetin, *Belleten*, LXXI-260, Ankara 2007, s. 57; Yınanç, s. 260. Bayındırların, Uzun Hasan öncesindeki Gürcistan ile olan münasebetleri Dede Korkut'ta da yer bulmaktadır. *Dede Korkut Hikayeleri*, s. 183.

yakarak geçilecek araziye açmaktaydı⁵⁰⁷. Zirâ sefere çıkılacak arazi dağlıktı. Akkoyunlu askerleri Tiflis'e vardıklarında bu coğrafyayı terk edilmiş buldular. Daha sonra Gori'ye ilerleyerek bu ülkenin çoğunu ele geçirdiler. Bundan sonra Gürcistan kralları Uzun Hasan'ı ziyaret ettiler. Uzun Hasan onlardan, Tiflis'i Akkoyunlu mülkü yapmak şartıyla yıllık 16.000 duka altın istedi. Iosofat Barbaro'ya göre, krallar altın yerine mücevher teklif ettiklerinde Uzun Hasan buna kahkaha ile karşılık vermişti. Çünkü mücevher ancak 4.000 duka etmekteydi. Uzun Hasan mücevhere değil paraya ihtiyacı olduğunu söylemişti. Bunun üzerine krallar aralarında 16.000 duka toplayıp kendisine takdim ettiler. Uzun Hasan da parayı alıp Tebriz'e geri döndü⁵⁰⁸.

Angiolello da Iosofat Barbaro ile aynı bilgileri vermektedir. Farklı olarak, Uzun Hasan'ın Osmanlı Devleti'ne sefere çıkacakmış gibi batıya yedi günlük bir yürüyüş yapıp sonrasında Gürcistan'a yöneldiğini belirtir. Seferin sebebinin Gürcülerin Osmanlılarla olan savaşta Akkoyunlulara yardım etmemesi olduğunu yazar. Akkoyunluların Tiflis'e yürüyüşleri iki gün sürmüştür. Gürcü beylerinin ödemeyi kabul ettiği vergi ise 6.000 duka idi. Bununla beraber Uzun Hasan Tiflis'i konumu itibarıyla elinde tutmaya karar verdi. Yanına 5.000 kadar esir alıp 1478'te de Tebriz'e döndü⁵⁰⁹.

İtalyan yazarlar tarafından verilen Gürcistan'ın terk edilmiş olduğu bilgisi Papaz Mıgırdiç'in müellifi olduğu bir Ermenice yazma ile desteklenmektedir: Gürcüler "*Türkmen*" adını duyduklarında kaçmışlardır⁵¹⁰.

Her iki İtalyan yazarın eserinde de Gürcistan Seferi'nin maddi sebeplerden ötürü yapıldığı görülmektedir. Bunun sebebi Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak bir seferden önce asker, erzak ve silah sağlanması amacıyla mal ve paraya duyulan ihtiyaç olabilir.

İtalyanca kaynaklardan Akkoyunlu Devleti'nin iktisadi durumu hakkında önemli bilgiler öğrenebilmekteyiz. Iosofat Barbaro'nun eserinden anlaşıldığı üzere Akkoyunlu Devleti'nin elinde yeteri kadar mücevher olsa da esas ihtiyacı paraydı.

⁵⁰⁷ Devvânî'ye göre bu gibi işlerden sorumlu olan kişi yine tavacı'dır. "Davânî's Ard-nâma", s. 164.

⁵⁰⁸ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 565-566; Josafa Barbaro/Thomas, s. 91-93; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 110-112.

⁵⁰⁹ Angiolello/Ramuzio, s. 378; Angiolello/Grey, s. 97-98; Angiolello/Gündüz, s. 65; Berchet, "Delle relazioni diplomatiche tra la Repubblica di Venezia e la Persia", s. 12. Akkoyunluların, Uzun Hasan'ın vefatına müteakip Gürcistan ile olan ilişkileri için ayrıca bkz. Khunji, s. 75-76.

⁵¹⁰ "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronojiler ve Kolofonlar", s. 144.

Mücevherlerin paraya dönüştürülememesi sadece Akkoyunlu Devleti'nin değil, Azerbaycan'da hüküm süren Safevi Devleti'nin de iktisadi sorunlarından biriydi. Örneğin, Marc'Antonio Pigafetta İstanbul'da bulunduğu sürede Safevi elçileri hakkında ayrıntılı gözlemler yapmıştı. Kendisinin verdiği bilgilerden biri de Safevi ülkesinin mücevher ve kumaş gibi değerli mallar açısından çok zengin olmasına rağmen paradan yoksun olduğuydu⁵¹¹. Bu bilgilere göre İran ve Azerbaycan'da Geç Ortaçağ döneminde böyle bir iktisadi sorun vardı.

Görüldüğü üzere Tiflis, Uzun Hasan tarafından Akkoyunlu sınırlarının içine alınmıştır. Nitekim kendisi Tiflis'te hutbe okutan ilk Müslüman hükümdardır⁵¹².

Woods ise bu seferin esasında Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Uzun Hasan'ın zedelenen ününün yeniden Gazilik ile elde edilme arzusu üzerinden değerlendirir⁵¹³. Lakin İtalyanca kaynaklarda bunu destekleyecek herhangi bir bilgi yoktur.

⁵¹¹ Marc'Antonio Pigafetta, *Itinerario da Vienna a Costantinopoli*, a cura di Daria Perocco, Vicenza 2008, s. 238.

⁵¹² Tarih 17 Ocak 1477'dir. "Davâni's Ard-nâma", s.147.

⁵¹³ Woods, s. 202.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ COĞRAFYA İLE İLGİLİ BİLGİLER

2.1 İtalyanca Kaynaklarda Türk ve Türkmen Adları

Türk adı yazında ilk defa, “Çouşu” adlı bir Çin yıllığında 542 yılında Göktürkleri ifade etmek için kullanılmıştır⁵¹⁴. Türkçe konuşan halklar yani Türkler, *Türk* ismi dışında başka isimlerle de ifade edilmektedirler. Uygur, Basmil, Tabgaç, Çigil, Yagma ve Tatar bunlara örnek verilebilir⁵¹⁵.

2.1.1 Türk ve Türkmen Adlarının Anlamı

Divanü Lugati't-Türk'te, Türk ismi “Tanrı'nın ordusu” veya “olgun, olgunlaşan” manasındadır⁵¹⁶. Tarihi süreçte “devletin esas halkını teşkil eden” millet olarak ifade edilir⁵¹⁷. Bununla beraber Türk adına dair farklı açıklamalar da mevcuttur⁵¹⁸.

Türkmen ismine dair de farklı fikirler vardır. *Divanü Lugati't-Türk*'te Türkmen, Fars dilinde Türk'e benzer anlamındadır⁵¹⁹. Mervezî ise Oğuzlar'dan Müslüman olanlara Türkmen adının verildiğini yazmaktadır⁵²⁰. Bir diğer açıklama da Türkçe'deki “-men, -man” ekinin kelimeye toplayıcı bir mana vermesidir; böylece ortaya “*Türk*”

⁵¹⁴ Ahmet Taşağıl, *Göktürkler I-II-III*, Ankara 2018, s.11.

⁵¹⁵ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 50-76; Mahmud el-Kaşgari, *Divanü Lugati't Türk*, İstanbul 2007, Basmil, s. 174; Tawgaç, s. 542; Çigil, s. 236; Yagma, s. 649; Tatar, 540; Faruk Sümer, “Tatar”, *DİA*, XL, s. 168-170.

⁵¹⁶ Mahmud el-Kaşgari, “Türk”, s. 606-607.

⁵¹⁷ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 43.

⁵¹⁸ Türk kelimesi, “türemek” fiilinden gelmektedir. Kişioğlu yani “İnsan” kelimesinin karşılığıdır. Güçlü veya düzenli anlamlarını da taşımaktadır. Türk halkı, Türkistan'dan batıya göçen Oğuzlar halkıdır. Avrupalılar tarafından Osmanlılar, Türk olarak tanınmaktadır. Tuncer Baykara, *Türk Adının Anlamı*, Ankara 2007, s. 11, 14-15, 19, 21, 24; Uygur yazıtları'nda *Türk* (Türük) ile kastedilenler Göktürkler'dir. Erhan Aydın, “Uygur Kağanlığı Yazıtları İle Yenisey Yazıtlarında Türk Adının Kullanımı Üzerine”, *Belleten*, LXXVII, s. 81-87. Konu için ayrıca bkz. Kafesoğlu, “Tarihte ‘Türk’ Adı”.

⁵¹⁹ Mahmud el-Kaşgari, “Türkmen”, s. 608.

⁵²⁰ *Onuncu Asırda Türksitan'da Bir İslam Seyyahı İbn Fazlan*, “Mervezi'nin Eserlerinin Türklerle İlgili Babının Tercümesi”, haz. Ramazan Şeşen, İstanbul 1975, s. 96; Sümer de Oğuzlar ve Karluklar'dan Müslüman olan ilk taifelere “Müslüman Türk” ifadesi verilmesi dolayısıyla onlara Türkmen denildiğini ve ismin de buradan geldiğini yazmaktadır; Faruk Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, Ankara 2006, s. 55.

kelimesi ve “-men” eki ile ayrı bir kelime çıkmaktadır⁵²¹. Türkmen kelimesi aynı zamanda konar-göçer veya göçer-evli anlamını da taşımaktadır⁵²².

2.1.2 İtalyanca Kaynaklara Göre Mevcut Ayrım

İtalyan yazarların metinlerinde Osmanlı Devleti ve Akkoyunlu Devleti şeklinde bir ayrım yoktur. Eserlerin genelinde Osmanlı Devleti *Türk*, Akkoyunlu Devleti de *İran* olarak ifade edilmiştir. İfadelerde *Türk’ün*, *Büyük Türk’ün*, *Mehmed’in askerleri*, *ordusu*, *halkı* veya *Uzun Hasan’ın askerleri*, *ordusu*, *halkı* tabirleri mevcuttur. Buna rağmen yazarlar bazı yerlerde Türk ve Türkmen kelimelerini ayrıca kullanmışlardır ve hatta Akkoyunlulara da Türk denilmiştir. Bununla beraber Zeno’nun bir mektubunda ve Documento II’de Uzun Hasan’ın halkı Türkmen olarak anılmaktadır⁵²³. 5 Mart 1473 tarihli bir belgede yine Akkoyunlular için Türkmen ismi geçmektedir⁵²⁴. Ancak İtalyan yazarlar Türk ve Türkmen arasında nasıl bir ayrım yaptıklarını açıklamamaktadırlar.

Uzun Hasan tarafından yazılıp İtalyanca’ya tercüme edilen mektuplarda ise, Fatih Sultan Mehmed’den “*Grekler’in kralı*” olarak bahsedilmektedir⁵²⁵. Mütercim “*Türk*” ve “*Osmanlı*” kelimesini bilmesine rağmen “*Grek*” kelimesini kullanmıştır. Buradaki söylem Fatih Sultan Mehmed’in Doğu’da “*Rum padişahı*” olarak anılmasından ve tercüme eden kişinin bu ayrıma vakıf olmamasından kaynaklanıyor olabilir⁵²⁶. Ayrıyeten Akkoyunlular, Osmanlıları “*çitak*” olarak tanımlayarak yaptıkları mücadeleyi sahte Türklerle hakiki Türklerin mücadelesi olarak değerlendirmekteydiler. Bu söylem bununla da ilişkili olabilir⁵²⁷.

⁵²¹ İbrahim Kafesoğlu, “Türkmen Adı Manası ve Maiyeti”, *Jean Deny Armağanı*, Ankara 1958, s. 580-584; Nesrin Güllüdağ, “Tarihsel Gelişim Süreci İçinde -mAn / +mEn Eki”, *II. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağzı Araştırmaları Çalıştayı*, 21-23 Mayıs 2009, Ankara 2009, s.1-11.

⁵²² Aşıkpaşaoğlu, s. 13; Togan, *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş*, s. 196; Roux, *Türklerin Tarihi*, s. 241-244, 342. Hasan-ı Rûmlû’da bu durum farklı bir ifade ile mevcuttur, “...yersiz yurtsuz (olan) Türkmenler...”, s. 49.

⁵²³ *Le Guerre dei Veneti nell’Asia, 1470-1474*, “1472. Die 27 Septembris”, s. 49; *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento II, 1463, die 2 Decembris.”, s. 103.

⁵²⁴ *Lettere al Senato Veneto*, “XIII”, s. 34.

⁵²⁵ “*sultan dei grezi*”. *Lettere al Senato Veneto*, “XII”, s. 30. Benzer tabir için ayrıca bkz. s. “XXIV”, s. 63-64.

⁵²⁶ Örnek için bkz. “Yahya Kazvinî’nin Lubb Et-Tevârî’inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler”, s. 57.

⁵²⁷ Danişmend, s. 326.

2.1.3 Osmanlı Kaynaklarındaki Ayrım

Türk ve Türkmen ayrımını Osmanlı kroniklerinde belirgin bir şekilde görmek mümkündür. Osmanlılara Türkler, Akkoyunlulara Türkmenler denmektedir⁵²⁸. Literatürde Osmanlı hanedanının Oğuzların, Kayı boyundan geldiği bilgisi mevcutsa

⁵²⁸ Aşıkpaşaoğlu; Neşri; Tursun Bey; XIII. yüzyılda Türkmenler, sürdürdükleri konar-göçer yaşamdan dolayı kentlerdeki halkla geçinmiyorlardı. Bunda Türkmenlerin Farsça konuşmamaları, Heterodoks bir İslâm inancına sahip olmaları ve muharip olmaları etkiliydi. Franz Babinger, Fuat Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, İstanbul 1996, s. 21, 47-66; Ahmet Yaşar Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babailer İsyanı*, İstanbul 1980, s. 59-70. Türkmenler için Osmanlı kaynaklarında çok sayıda hakaret vardır. Bunlar arasında en çok dikkat çekenler “aslı bozuk Türkmen, bed fiil Türkmen, Etrak-i bi-idrak, hilekâr Türkmen, kötü zanlı Türkmen, na-pak Türkmen, kötü niyetli Türkmen, ayak takımı, bi-asıl Türkmen, bi-had Türkmen, kafasız Türkmen, andında durmaz, hırsız kılıklı” gibi tamlamalardır. Tufan Gündüz, “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, VII, s. 85-92. Nitekim Osmanlılar, Akkoyunlu Devleti'nin yükselişinden sonra saray ve bürokraside Türkmen ve Yörük menşeleri üzerinde durmaz olmuşlardır. Böylece kendilerini Doğu Anadolu Türkmenlerinden, Akkoyunlular'dan ve Karakoyunlular'dan ayırmış oluyorlardı. İsenbike Arıcanlı, “Osmanlı İmparatorluğu'da Yörük ve Aşiret Ayrımı”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, İstanbul 1979, s. 7, 27-34. Osmanlı Devleti ve Akkoyunlu Devleti arasındaki siyasî mücadele aynı zamanda bir kimlik mücadelesidir. Mustafayev, *Selçukilerden Osmanlılara*, s. 231. Akkoyunlular, Osmanlıları “çitak” olarak tanımlayarak yaptıkları mücadeleyi sahte Türklerle hakiki Türklerin mücadelesi olarak değerlendirmişlerdir. Danişmend, s. 326. Bu tespit Gibbons'ın Osmanlı halkının etnolojik yapısı hakkındaki görüşüyle de uyum içindedir. Gibbons, Türkler ve Rumların bir araya gelerek yeni bir millet olan *Osmanlıları* yarattıkları kanaatindedir. Herbert Adam Gibbons, “The Foundation of the Ottoman Empire”, London 1968, s. 49, 29, 76-81, 115, 117, 125. İnalçık Osmanlıların yerli Rum beyleri ile olan ittifakını Osmanlıların gelişim süreci adına önemli bulur. Rum beyleri bu tarihin bir parçası olmuştur. Halil İnalçık, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi”, *Kuruluş*, İstanbul 2015, s. 52. Osmanlı hanedanı ve halkının Türkmen olmasına dair ayrıca bkz. Feridun Emecen, “Eski Bir İmajın Yeniden Keşfi”, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2008, s. 151-160. Sadece Türkmen adı değil Türk adı da Osmanlı kaynaklarında kötü anlamlara gelmeye başlamıştır. Buna dair Naima Tarihi'nden örnekler verilebilir: “*Kapını Türk'e, sırtını kürke alıştırma! Türk danışment olur adam olmaz! Türk'ün karnı doyunca gözü (senin) pabucunda olur. Türk ne bilir bayramı, lak lak içer ayrıntı. Vah ol kürke ki bit düşe, vah ol eve ki Türk düşe! Bin Türk, bir turp, al turpu vur Türk'e, yine yazık o turpa!*”. Bu ifadeler ile yukarıda Türkmenler için kullanılan ifadeler benzerlik arz eder. Şerafettin Kurgan, *Nasrettin Hoca*, Ankara, Tarihsiz, s. 79; Gökaltp ise özbeöz Türk olan insanların Türk kimliğinin yanlış ve taraflı olarak tanımlanması neticesinde kendilerini Türk ismiyle tanımlamaktan utandıklarını ifade etmiştir. Hilmi Ziya Ülken, *Ziya Gökalp*, İstanbul 1942, s. 49. Akdağ da Osmanlı Devleti'nde gayri Türk unsurların egemen hale gelip Türklerin dışarı itildiklerini savunmaktadır. Düşüncelerini “*Türk soyuna yabancı olan Osmanlı aydınları da özellikle Anadolu ahalisini her vesile ile yermişler özellikle devlet düzeni bozulduğu zaman saray ve hükümette kendilerine rakip gördükleri Türkleri gözden düşürmek için bütün kötülüklerin sorumluluğunu onlara yüklemişlerdir*” şeklinde ifade etmiştir. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II, İstanbul 1979, s. 159-160. Batı literatüründe Türkmenler, Osmanlı'yı oluşturan parçalardan biri değil, bir vasal olarak da görülebilmekteydiler. Cesare Cantu, *Geografia Politica*, VIII, Napoli 1861, s. 449. Osmanlılar Türkmenleri muhtelif şekillerde aşağılasalar da Türkmenler kendi yaşam tarzları ile gurur duymaktaydılar. Sahip oldukları bu yaşam tarzı Woods'a göre bir zaman sonra ideolojiye dönüşmüştür. Ona göre bunun Cengiz Han'a da dayanan tarihsel bir arka planı mevcuttur. s. 97. Yazıcıoğlu'nun rivayetinde bu gayet açık olarak kendini göstermektedir. Kara Yülük Osman, her zaman oğullarına “*olmasın ki oturak olasız ki beğlik, Türkmenlik ve Yörüklik edenlere kalur*” demektedir. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 105. Kara Yülük Osman Bey'in öğütlerinin içerik olarak mevcut olduğu bu söylemin tam metni için ayrıca bkz. Sema Barutçu, “Osman Beg'in Oğullarına Öğütüdür”, *Kök Araştırmaları, Osmanlı Özel Sayısı*, Ankara 2000, s. 3.

da “*Cami’ü’l-Meknûnât*” adındaki anonim bir eserde Osmanlı hanedanının da Bayındır boyundan olduğu bilgisi vardır⁵²⁹.

2.2 Türkmenlerin Yaşam Tarzları ve Kültürleri Hakkında Verilen Bilgiler

Türkmenler, konar göçer yaşama sahip bir halktı. Dolayısıyla İtalyanlar için gözlemlenecek çok sayıda şey vardı. Yazarlar kendileri için sıra dışı olan bu yaşama dair notlar almışlardır.

2.2.1 Akkoyunlu Oymağının Nüfusuna Dair Verilen Bilgiler

İtalyan yazarların anlatımına göre Akkoyunlu Oymağı, erkekler, kadınlar, çocuklar, cariyeler, hizmetçiler, köylüler, avcılar ve askerlerden oluşuyordu. Oymak ile beraber hareket eden hayvan sürüleri ve av hayvanları vardı. Ayrıca oymağı takip eden tüccar ve zanaatkarlardan oluşan büyük bir topluluk mevcuttu. Oymak bir bakıma hareket halinde olan bir şehirdi⁵³⁰. Üretimin, tüketimin, askerî faaliyetlerin ve sosyal yaşamın beraber var olduğu bir teşekküldü⁵³¹. Uzun Hasan, çıkardığı yasalarla konar göçerlerin hukukunu yerleşiklerinki gibi koruyordu⁵³². Dolayısıyla yerleşikler ile konar göçerler arasında hukuken de bir ayrım bulunmamaktaydı.

2.2.2 Halk

Emir Timur’un hüküm sürdüğü dönemlerde Anadolu’da seyahat eden Clavijo, Akkoyunlu Oymağı’nı oluşturan Türkmenlerin sayısını 50.000 olarak verir⁵³³. Uzun

⁵²⁹ Adnan Sadık Erzi, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, s. 66. *Cami’ü’l-Meknûnât* adlı eserin ünlü Osmanlı tarihçisi Ahmedî’nin erkek kardeşi Hamzavî olduğuna dair ayrıca bkz. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, II, İstanbul 1333, s. 74; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, terc. Coşkun Üçok, Ankara 1982, s. 12-14.

⁵³⁰ Bruno de Nicola, “Ordo”, *The Mongol Empire, The Historical Encyclopedia*, ed. Timothy May, Volume I, Colorado 2017, s. 92-94; Rubruk, Çağataylıların çadır-arabalarından oluşan güruhunu ilk kez gördüğünde büyük bir şehrin üzerine doğru geldiğini zannetmiştir. Wilhelm von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, terc. Ergin Ayan, İstanbul 2012, s. 45.

⁵³¹ Konu için ayrıca bkz. Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press, Berkeley 1971, s. 260-272.

⁵³² Hasan Padişah Kanunları olarak da zikredilen bu kanunlar Osmanlı Devleti döneminde bazı yönleriyle değiştirilip uzun bir müddet kullanılmaya devam edilmiştir. Konu için ayrıca bkz. Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XV inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Cilt I, Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 132-210. Şahin Mustafayev, “The Silk Trade From Ilkhanids to Aqoyunlu”, *Acta Via Serica, Inaugural Issue*, December 2016, s. 133.

⁵³³ Clavijo, *Embassy To Tamerlane, 1403-1406*, London 1928, s. 134. Türkmen gruplarının Kara Yülük Osman döneminden başlayarak Akkoyunlulara tedricen katılıp oymağı büyümeye başladıkları iddia edilebilir. Hasan-ı Rumlu, s. 49.

Hasan'ın zamanında bu sayı artmıştı. Yazarların verdikleri bilgilere göre Akkoyunlu oymağı 85.000 ile 90.000 arasında olmalıdır. Documento I'de ise Trabzon Rum İmparatorluğu ile yapılan ittifaktan sonra Uzun Hasan'ın insan sayısının arttığı bilgisi mevcuttur⁵³⁴.

İtalyan yazarlar Akkoyunluların konar göçer hareketlerine tanıklık etmişler ve böylece milli kimliklerini gözlemleyebilmişler. Bu milli kimlik Huncî tarafından, Akkoyunlular'ın Cengiz torunları ve halifeler gibi yaşamak yerine il ve ulus olarak yaşamayı seçtikleri olarak aktarılır⁵³⁵.

Türkmenler, İtalyanları gayet hoş ve iyi karşılamışlardır. Contarini'nin aktardığı üzere kendisi hiçbir zaman kaba bir davranışla karşılaşmamış ve büyük bir misafirperverlikle ağırlanmıştı. Hiçbir şekilde kendilerine zarar verilmemişti⁵³⁶. Lakin bununla beraber eserinin bir sayfasında da Türkmenlerin çok kötü niyetli ve hırsız bir halk olduğunu ifade etmiştir⁵³⁷.

XV. yüzyılda Türkmenleri ziyaret eden Brocquiere de onlarla seyahat etmek isteyen birinin neşeli ve güler yüzlü olup mutsuz ya da üzgün olmaması gerektiğini yazmıştır. Ayrıca Avrupa'da olmayan ve yazarın ilgisini çeken bir diğer özellik de Türkmenlerin yemek yerken yanlarından geçen fakir veya aç kişiye mutlaka yemek ikram etmeleridir. Yazar buna birçok kez şahit olmuştu⁵³⁸. Bunlar yine İtalyan yazarları destekleyecek bilgilerdir.

Iosofat Barbaro eserinde Türkmenler arasında maddiyata ve özel mülkiyete dayalı sosyal bir farklılığın mevcut olduğunu ifade eder⁵³⁹. Bunun haricinde yazarların ayrıca zikrettiği üzere Çakurlular adı verilen ve Kürt iken Türkleşmiş olması ihtimal dahilinde olan bir boyun da imtiyazlı köleler sınıfından geldiği öne sürülebilir. Çünkü Türkler, bey ve emirlerin muhafızlığını yapan kölelere *gulam* dışında *çakır* da

⁵³⁴ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento I", s. 100.

⁵³⁵ Khunji, s. 17.

⁵³⁶ Contarini/Ramuzio, 602; Contarini/Thomas, s. 134; Contarini/Gündüz, s. 98. XIX. yüzyılda İran Türkmenlerini ziyaret eden Knanishu da aynı yorumlarda bulunmaktadır. Joseph Knanishu, *About Persia and It's People*, Rock Island 1899, s. 163.

⁵³⁷ Contarini/Ramuzio, s. 595; Contarini/Thomas, s. 125; Contarini/Gündüz, s. 88.

⁵³⁸ Brocquiere/Jones, s. 171-172; Brocquiere/Arda, s. 174.

⁵³⁹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 542, 564; Josafa Barbaro/Thomas, s. 65; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 82. Türkmenler arasındaki sosyal sınıf farkına dair ayrıca bkz. *Onuncu Asırda Türksitan'da Bir İslam Seyyahı İbn Fazlan*, s. 30-41; Sergey Grigoreviç Agacanov, *Oğuzlar*, terc. Ekber Nəcəf, Ahmet Annaberdiyev, İstanbul 2015, s. 161-180; Wolfram Eberhard, "Tobalar'ın Hayvancılığı", *Belleten*, IX, s. 486.

demektedirler⁵⁴⁰. Kölelerden oluşmuş ayrı bir boyun mevcudiyeti varsa, buradan da sınıfsal bir ayırım ortaya çıkabilir.

Iosafat Barbaro, Akkoyunlular ve Karakoyunluların ismen ayrılmasını sahip oldukları koyunların rengine bağlamaktadır⁵⁴¹. Tarihçiler ve araştırmacılar konu hakkında günümüze kadar farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Bunun gerçekten de Iosafat Barbaro'nun dediği gibi beyaz renkten kaynaklandığını söyleyenler olduğu gibi koç-koyun ongunundan geldiğini söyleyenler de mevcuttur. Ancak bayraklarda koç tasviri görülmemektedir. Topkapı Sarayı'nda saklanan Akkoyunlu bayrağının üzerinde sadece *Sultan Hasan Bahadır* yazmakta ve üzerinde Bayındır boyu damgası bulunmaktadır⁵⁴².

Konuya dair bir diğer açıklama ise Türklerde yönlerin renkler tarafından temsil edilir olması ve mezkur Türkmen devletlerinin isimlerinin de buralardan geliyor olmasıdır. Türklerdeki ordu diziliminde ak atlılar grubu Batı'da, demir kır atlılar Doğu'da, kara atlılar grubu Kuzey'de, kırmızı atlılar da Güney'de yer alırlar. Akkoyunlular ve Karakoyunluların coğrafyadaki dizilimleri gereği isimleri buralardan geliyor olsa gerektir⁵⁴³.

Türk kültüründe “ak” hakim unsur ilen, “kara” da tâbi unsurdur⁵⁴⁴. Dede Korkut kitabında “kara” sıfatını hak eden, çocuk sahibi olamayan şanssız insandır. Toplumdan dışlanarak damgalanır⁵⁴⁵. Tihranî de Uzun Hasan'ın ağzından bir Karakoyunlu elçisi ile olan konuşmasını yazarken halkı tabir eden kara kelimesini “kötü” anlamıyla kullanarak “kötü” kelimesi ile “kara” kelimesini birleştirmiştir⁵⁴⁶.

Topkapı Sarayı'ndaki bayrakta bir koyun tasviri bulunmadığı ve “kara” tabirinin de yön haricinde olumsuz bir anlama geldiği düşünüldüğünde, Akkoyunlu ve Karakoyunlu tabirlerinin Kuzey ve Güney yönler ile alakalı olması daha mantıklıdır.

⁵⁴⁰ Khunji, s. 72; Sümer, Karakoyunlular, s. 30; Agacanov, s. 164-165; Çakırlılar için ayrıca bkz. *Tarihi-i Kızılbaşan*, s. 64-65. Şerefname'de Hakkari beylerinin arasında Bayındır ve Zeynel isimli beyler de vardır. Şeref Han, s. 114-120.

⁵⁴¹ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 561; Josafa Barbaro/Thomas, s. 85; Josaphat Barbaro, s. 103.

⁵⁴² Hübetoğlu, s. 16; Yinanç, s. 253.

⁵⁴³ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1989, s. 104.

⁵⁴⁴ Fahreddin Kırzioğlu, *Yukarı Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Ankara 1992, s. 91

⁵⁴⁵ *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 19.

⁵⁴⁶ “Sabah örneğinde olduğu gibi: Güneşin altın işlemeli bayrağından bir bayrak olan sabah, göç davulunun gürültüsü yol yürüyüşünün davulunun sesiyle, karanlık gecenin kara ulusundan çıktığı zaman onun güzel ve açık alniyle seyahat ettiği sırada karanlığın halkına ve haşemlerine çadır kurup dinlenme imkanı kalır mı?” Tihranî, s. 268.

Günümüzde de yönlerini tayin etmesi sebebiyle Karadeniz ve Akdeniz adlı coğrafi tabirler kullanılmaktadır.

İtalyan yazarlar Türkmenlerin inançları noktasında da bazı bilgiler de vermektedirler. Eserlerde Şii ve Sünni ayrımı görülmektedir. Zeno'ya göre Şeyh Haydar, bir Karakoyunlu emiriydi⁵⁴⁷. Karakoyunlular arasında Şii inanç oldukça yaygındı. Tüm İran, Karakoyunluların Şiilik'i, Akkoyunlu Devleti'nin de Sünniliği seçmesi sebebiyle ikiye bölünmüştü⁵⁴⁸. Ayrıca İosofat Barbaro'ya göre bu iki halk arasında rekabet sürmekte idi ve her birey kendi cemiyetlerine kuvvetle bağlıydılar, cemiyetleri için birer fanatikler⁵⁴⁹. Ancak Uzun Hasan ve çevresinde Sünnilik ne kadar baskın olsa da Akkoyunlu halkı arasında da Şii temayül mevcuttu. Nitekim Devlevî Şiilik'e bu dönemde değer verildiğini vurgular⁵⁵⁰. Uzun Hasan, Safeviyye tarikatının öncülerinden Şeyh Haydar'ın babası Şeyh Cüneyd kendisi tarafından kabul görmüş ve gittikçe güçlenen Safevileri, Karakoyunlulara karşı Akkoyunlu bünyesine katmak için onunla akrabalık bağı kurmuştu. Karakoyunlu Cihanşah ise Şeyh Cüneyd'i, yükselen gücü yüzünden bir tehlike olarak görmüş ve kendisine karşı önlemler almıştır⁵⁵¹. Ancak Huncî herhangi kati bir suretle Uzun Hasan döneminde mezkur inançlar ile bağ olmadığını eserinde belirtmektedir. Devvâni'ye göre Uzun Hasan'ın kendisi “*Halife*” ünvanını kullanmıştır⁵⁵². Lakin Uzun Hasan ve oğlu Yakup Han'dan sonra Sünni yapı artık kısmen değişmeye başlamıştır⁵⁵³.

⁵⁴⁷ Şeyh Haydar, Şeyh Cüneyd'in oğludur. Kendisi bir Karakoyunlu emiri değildir. Tam tersine babası, Uzun Hasan ile Karakoyunlulara karşı ittifak kurmuş ve onun kız kardeşi Hatice Begüm ile evlenebilmiştir. Aile, Akkoyunlu hanedanının bir parçası olmuştur. Tahsin Yazıcı, “Cüneyd-i Safevî”, *DİA*, VIII, s. 124; Reşat Öngören, “Safeviyye”, *DİA*, XXXV, s. 461.

⁵⁴⁸ Zeno, s. 171, 172; Zeno/Grey, s. 42-43; Zeno/Gündüz, s. 48.

⁵⁴⁹ İosofat Barbaro/Ramuzio, s. 560-561; Josafa Barbaro/Thomas, s. 85; Gündüz tarafından yapılan çeviride bu kısım farklıdır. “*Halkın büyük bölümü bayrak altında göğüslerine vururlar*” olarak tercüme edilmiştir. Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 103.

⁵⁵⁰ Köprülü bu fikrini Tuhfe-i İsna Aşeriyye'ye, Uzun Hasan'ın Nimetullahilere olan yakınlığına, dervişlere ve ordusundaki heterodoksi inançtaki Türkmenlerin büyük bir miktarda bulunuşu ile açıklamaktadır. Nitekim orduda böyle bir temayül olduğu takdirde hükümdarın bunu ciddiye alması kaçınılmaz olmaktadır. Babinger, Köprülü, s. 80-83, 118.

⁵⁵¹ Kazvin'i, s. 24-25; Sürece dair ayrıca bkz. Khunjî, s. 53-70. Şeyh Cüneyd, 20.000 kadar Türkmen'i toplayabilen biri haline gelince Cihanşah, Erdebil'e gelme tehdidinde bulunmuştur. Buna müteakip Şeyh Cüneyd, sırasıyla Osmanlılara, Varsak Türkmenlerine, Memlukler'in yanında bulunmak istemiş olsa da siyaseten tehlikeli görülüp uzaklaştırılmış ve sonunda Akkoyunlulara sığınmıştır. Bunda Uzun Hasan'a, Cihanşah ile olan mücadelesinde yardım edebileceğini söylemesi etkili olmuştur. Karakoyunlu Cihanşah ile Şeyh Cüneyd'in yazışmaları için ayrıca bkz. Ayşe Atıcı Arayancan, “Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III-XI, s. 73-78; Yazıcı, “Cüneyd-i Safevî”, s. 124.

⁵⁵² “Davâni's Ard-nâma”, s. 155; Ebu'l-Hasen Maverdi, *El-Ahkamu's Sultaniye*, terc. Ali Şafak, İstanbul 1994, s. 32.

⁵⁵³ Khunjî, s. 17, 96-97.

Günümüzde ise Azerbaycan’da Alevi-Bektaşî inancın izinden giden bir Karakoyunlu halkı bulunmaktadır. Bunlar, komşuları Şii olan ahaliye Akkoyunlu adını verirler. Ancak bu halkların mezkur iki devletin isminin mirasçıları olmaları hali şüphelidir⁵⁵⁴.

İtalyanların verdiği çok sayıda örnekte görüldüğü üzere Uzun Hasan çok uluslu, içinde Ermeni, Kürt, Fars, Arap ve çeşitli Hristiyan topluluklar ile Yahudilerin olduğu bir devleti yönetmekteydi. Ancak soyunun mirası olan hakimiyet hakkını ve askerî gücünü Türkmenler’den almaktaydı⁵⁵⁵. Kürtler ise oymağa evlilik yoluyla girmiş olup, muhtelif aşiret ve askerleriyle de devlet bünyesindeydiler⁵⁵⁶.

Akkoyunluların en büyük bakiyeleri, Anadolu’da Bozulus aşiretidir ve devletlerinin yıkılış süreci ve sonrasında Anadolu’da muhtelif yerlere dağılmışlardır. Bu aşiret Osmanlı Devleti’ne ait resmi evraklarda Diyarbakır, Dulkadirli, Şam Türkmenleri olarak ayrılmışlardır⁵⁵⁷. Ayrıca Tahrir Defterleri’ne göre Afyonkarahisar Sancağı dahilinde de Akkoyunlu Yörükleri adı verilen bir nüfus bulunmaktadır. Lakin bu kitlenin Akkoyunlu Devleti’nin bir bakiyesi olduğu şüphelidir⁵⁵⁸.

2.2.2.1 Ordu

Akkoyunlu Devleti’nde süvari ve piyade olmak üzere özel bir askerî sınıf mevcuttu⁵⁵⁹. Ancak ordunun tamamının bu zümreden oluştuğu söylenemez. Askerlerin çoğunluğu halktan ayrı bir zümre değil çoğu kez rastlandığı üzere halk ile beraber yaylak-kışlak yapan Türkmenler’di⁵⁶⁰. İtalyan yazarlar halk ile beraber seyahat etmekte olan Akkoyunlu askerleri hakkında bilgiler vermektedirler.

Iosofat Barbaro, Akkoyunlu Devleti ordusuna dair detaylı bilgiler vermektedir. Bunlardan biri de ordunun nüfusedir. Yazarın ifadesine göre asker sayımını yapan

⁵⁵⁴ Vlademir Aleksandroviç Gordlevky, “Karakoyunlu”, terc. Namiq Musalı, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, IV, s. 83-125.

⁵⁵⁵ Sümer, *Akkoyunlular*, s. 270-274.

⁵⁵⁶ Woods, 503.

⁵⁵⁷ Faruk Demirtaş “Bozulus Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VII, Ankara 1949, s. 29-46.

⁵⁵⁸ Üçler Bulduk, *XVI Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar Sancağı)*, Ankara 2013, s. 71-72, 85, 97, 149-156.

⁵⁵⁹ Resmi Venedik evrakına göre Akkoyunlu ordusunda düzenli olarak maaş alan zırhlı bir süvari birliği mevcuttu. *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XI, 27 Lujo 1473”, s. 134. Ayrıca sabit piyade birlikleri de vardı. Contarini/Ramuzio, s. 604; Contarini/Thomas, s. 137; Contarini/Gündüz, s. 100-101.

⁵⁶⁰ Daniel Zakrzewski, “Terms of Politics And Pastoral Nomadism In Two Works Of Fifteenth-Century Persian Historical Writing”, *Eurasian Studies*, VI, s. 160-178.

bir görevli vardır. Sayım işini yapan kişinin ismini vermese de burada “*Tavacı*” adlı görevliden bahsedilmektedir. Tavacı, Türk ve Moğol devletlerindeki askerî bir rütbedir. Moğolca’da “*saymak*” anlamına gelen “*togaca*” kelimesinden gelmektedir. Asker olmamakla beraber askerî işleri düzenlerlerdi⁵⁶¹. Başlarındaki kişiye, “*Emir Tavacı*” veya “*Tavacıbaşı*” denmekteydi. Savaş zamanı askerleri orduya çağırarak, toplamak, yerlerini tayin etmek, ordunun iâşe ve bakımını üstlenmek, düzeni sağlamak gibi görevleri vardı. Toplanılacak yeri belirler, ganimetlerin dağıtımını sağlar, bir idam cezası olduğunda orada hazır olurlar ve akın veya yağma amacıyla etrafa dağılan askerleri bir araya getirirlerdi. Askerî kayıtlar tutarlardı: hangi bölgeden ne kadar asker geldiğini ve kim tarafından kumanda edildiklerini yazarlar ve birlikler arasında bir düzenleme yapılması gerektiğinde bunu gerçekleştirirlerdi. Her emirin kaç tane askerî olduğu, isim, künye ve mevkileri de bu defterlerde bulunurdu⁵⁶². Huncî’de “*tuvâchi*” adlı görevlinin vazifelerinden biri ordunun geçeceği yolu açmaktır, kendine ait bir divânı vardır⁵⁶³. el-Giyâs’ta “*et-Tevâcî*” diplomatik vazifelerde de bulunmaktadır⁵⁶⁴. Tihranî de Halil-i Tavacı’nın Osmanlı elçisiyle olan görüşmesine değinir⁵⁶⁵. Devvânî ise tavacı olarak tanıdığı kişiyi ayrıyeten “*leşkerdar*” olarak niteler ve askerî örgütlenmede “*uzman*” olarak tanımlar⁵⁶⁶. Bu görevlinin önemli bir işlevselliği mevcuttur ki İtalyan yazarlar kesin sayılar verebilmektedir: İosofat Barbaro’ya göre Uzun Hasan’ın yanında 15.000 kadar kılıçlı adam, çok sayıda seyis ve satıcı da bulunmaktaydı. 15.000 kılıçlı birlikten ayrı bir de 2.000 kişilik kılıçlı farklı bir birlik daha vardı. Bunların yanında yüzlerce okçu, 25.000 süvari, 3.000 kılıçlı ve oklu kaba köylü, atlı ve yaya olmak üzere yüzlerce mızraklı, ayrı olarak 10.000 kadar okçu bir birlik daha vardı. Bunlar haricinde yine 5.000 kadar da ağır işlerden sorumlu insanlar bulunuyordu. Süvarilerden 2.000 kadarının üstünde altın ve gümüş zincirlerden yapılmış zırhlar

⁵⁶¹ Hasan-ı Rumlu, s. 123. Ayrıca kale yöneticisi olarak kullanılırlardı ve savaşa müdahil de olabilmekteydiler. Hasan-ı Rumlu, s. 347, 389, 414, 428; Asker toplamak için sorumlu oldukları alan ülkenin hemen hemen tamamı dahi olabilmekteydi. s. 211. “*Cebedar*” adlı farklı bir görevli de savaş malzemelerini koruma ve paylaşırma işinde kullanılırdı. s. 123.

⁵⁶² “*Davâni’s Ard-nâma*”, s. 155, 158; Kazım Paydaş, “*Akkoyunlu Devlet Teşkilatı*”, *Türkler Ansiklopedisi*, VII, s. 315; “*Akkoyunlu Devlet Teşkilatı*”, *Türkler Ansiklopedisi*, VII, s. 315; Hayrunnisa Alan, “*Tavacı*”, *DİA*, XLIV, s. 177-178.

⁵⁶³ Khunji, 24, 86; Eserde aynı zamanda Kara Malik adında bir Tavacı’dan bahsedilmektedir. s. 32.

⁵⁶⁴ Abdallâh Ibn-Fatḥallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 213.

⁵⁶⁵ Tihranî, s. 174.

⁵⁶⁶ “*Davâni’s Ard-nâma*”, s. 152.

mevcuttu. Geri kalanında da deri ve ipek vardı⁵⁶⁷. Angiolello'nun Uzun Hasan'ın milletinde, 25.000 piyade ve 18.000 kaba köylü'den bahsetmektedir⁵⁶⁸. Iosofat Barbaro ve Contarini 500 kişiden oluşan bir muhafız birliği olduğunu ve bunların arasında bir grup atlının ellerinde kare şeklinde beyaz bayraklarla Uzun Hasan'ın önünde giderek “*Açılın! Açılın!*” diye bağırdıkları bilgisini verir. Contarini de aynı bilgileri vermektedir. Farklı olarak 2.000 kadar kişinin de hükümdara yaya olarak katıldığını yazmaktadır. Sonrasında ise Uzun Hasan'ı mezkur 500 atlı takip etmeye başlamıştır ve geriye kalanlar ise farklı yönlere gitmişlerdir⁵⁶⁹.

Bahsi geçen bu fırkadan Devvânî de eserinde “*nökerlerin*” ve “*Bayındırların*” ordudaki mevcudiyeti ayrı olarak zikrederek Uzun Hasan'a yakın olan bir atlı birliğinin mevcudiyeti bilgisini desteklemektedir. Ayrıca kendisi orduda tavacılar haricinde ordu-müfettişleri veya güvenlikten sonra ayrı bir birim olduğu bilgisini de vermektedir⁵⁷⁰.

2.2.2.2 Türkmen Kadınları

İtalyan yazarlar Türkmen kadınları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedirler. Iosofat Barbaro'nun sayımına göre 10.000 kadın, 5.000 odalık, 6.000 çocuk, 5.000 bebek mevcuttu. Kadınlar yani anneler veya dadılar çok güçlü ve disiplinliyidiler. Bebeklerini emzirmek için onları eyerin ucuna koyarlarken diğer taraftan da atı sürerlerdi. Parmaklarına asılı olarak da ata vurmak için kırbaçları olurdu. Bu bebeklerin beşikleri ailelerin maddi durumu veya makamına göre altın veya ipek işlemeli de olabilirdi. Çocuklar ise yine babanın makamına göre at tarafından taşınan bir kafeste dururlardı. Bu kafesin iki tarafı perdelerle kapatılırdı. Kadınlar atı sürerler ve hizmetkârları varsa onları önden yürütürlerdi⁵⁷¹. Yaşadıkları çadırlar kurulup

⁵⁶⁷ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 543; Josafa Barbaro/Thomas, s. 67; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 84.

⁵⁶⁸ Angiolello/Ramuzio, s. 386; Angiolello/Grey, s. 97; Angiolello/Gündüz, s. 61.

⁵⁶⁹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 544; Josafa Barbaro/Thomas, s. 69; Gündüz tarafından bu cümle “*Hazır ol! Hazır ol!*” olarak tercüme edilmiştir. Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 86; Contarini/Ramuzio, s. 602; Contarini/Thomas, s. 133-134; Contarini/Gündüz, s. 97-98; Burada üst rütbeli subay ve emirlerden bahsedildiği düşünülebilir. Safevî Devleti'nin kuruluşuyla Akkoyunlu ümerasının tamamı yok edilmemiş, bir kısmı Osmanlı Devleti'ne hizmet etmeye başlamıştır. Bayburdlu Osman, s. 17. Konu için ayrıca bkz. Tayyip Gökbilgin, “Osmanlı Devleti Hizmeti'ndeki Akkoyunlu Ümerası”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, IX, s. 35-46. Acem Irak'ı beylerbeyliğine atanmış olduğu söylenen Bayındır oğlu Murad Bey için ayrıca bkz. Faruk Sümer, “Akkoyunlular”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed. Necip Aygün Adil Şen, Ankara 2003, s. 19.

⁵⁷⁰ “Davânî's Ard-nâma”, s. 157, 159.

⁵⁷¹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 542; Josafa Barbaro, s. 64-65; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 82.

kaldırılabilirdi ve kurulacakları zaman ilk önce kadınlar harekete geçip koşuyorlardı. Türkmen kadınları gayet güzel giyinir ve de çok güzel at sürerlerdi⁵⁷².

İbn Battuta da kadının Türk toplumundaki yerine ve giyimine dikkati çekmek için, “*Öyle olur ki bazen kadınlara erkeleriyle beraber rastlarsınız da şu adam bu hatunun hizmetkârı olmalı dersiniz. Zira kocası, koyun postundan bir kürk ile başında da buna uygun ‘külah’ denilen şapkadan başka bir şey taşımamaktadır*” demektedir⁵⁷³.

İtalyan yazarların anlatıları ile Dede Korkut’taki anlatı birbiriyle uyum halindedir. Kan Turalı evlenmek istediği kadını ondan daha iyi hızlı bir savaşçı olarak tasvir eder, evleneceği kadın daha hızlı silah kuşanmalı ve savaşa hazır olmalıdır. Boğaç Han’ın ve Uruz Bey’in hikayelerinde de kadınlar muhariptir, kılıç kuşanır, ata biner ve kendine tabi olan genç kızlarla harekete geçerler yani İosofat Barbaro’nun dediği gibi kendilerine ait hizmetlileri vardır⁵⁷⁴. 1860’larda İran’daki Teke Türkmenlerini ziyaret eden Fransız bir subay da Türkmen kadınlarının diğer Müslüman kavimlere kıyasla daha fazla saygı gördüklerini, çok çalıştıklarını ve diğer Müslüman ülkelerdeki kadınlarda olan tembellik ve miskinliğin Türkmen kadınlarında katien olmadığını yazmaktadır. Ayrıca Türkmen erkeklerinin de Türkmen kadınlarına karşı Farslara kıyasla çok daha nazik olduklarını ve onları takdir edip saygı gösterdiklerini belirtir⁵⁷⁵. 1940’lı yıllarda Türkiye’deki Yörük ve Türkmenler arasında yaşamış Yalman da erkeklerin, kadınlara danışmadan bir işe başlamadığını, adetleri ile atasözlerine boyun eğdiklerini yazar. Kadınlar çalışkanlıkları ile saygı kazanmaktadırlar⁵⁷⁶.

İtalyan yazarlar Türkmen kadınların muharip yönlendiren bahsetmezler. Ancak verdikleri bilgilerden, yeri geldiğinde erkekler gibi savaşabilecekleri bilgisi çıkarılabilir. Tarihte Türk Hatunları’ndan bazılarının kadınlardan oluşan kendi okçu

⁵⁷² Contarini/Ramuzio, s. 602; Contarini/Thomas, s. 133; Contarini/Gündüz, s. 97; Eskiden Türk kadınları için at sürmek hayatın bir parçasıydı. Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 2001, s. 268; Akkoyunlu kadınları için ayrıca bkz. Mehmed Kaplan, “Dede Korkut Kitabında Kadın”, *Türkiyat Mecmuası*, IX, s. 99-112; Broquiere’ye göre göre Türkmen kadınları başlarını küçük bir bez parçasıyla sararlardı, bunun etrafında değerli taşlar ve paralar olurdu. Broquiere/Jones, s. 161; Broquiere/Arda, s. 163-164.

⁵⁷³ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, s. 318.

⁵⁷⁴ *Dede Korkut Hikâyeleri*, haz. Seyit Ahmet Karaalioğlu, İstanbul 1985, s. 29, 118, 137.

⁵⁷⁵ Henri de Coulboeuf de Blocqueville, *Türkmenler Arasında*, terc. Rıza Akdemir, Ankara 1986, s. 60, 65.

⁵⁷⁶ Ali Rıza Yazgan, *Cenup’ta Türkmen Oymakları*, II, Ankara 1993, s. 119-120.

birlikleri olduğunu bilinmektedir. Göktürkler'den kalma bir duvar resminde atlı genç kızlardan oluşan askerler mevcuttur. VII. ya da VIII. yüzyıldan kalma bir gümüş tepside ise bazı Türk boylarında görülen kadın ve erkeğin nişanlanmadan önce güreşmesi tasvir edilmektedir. Bu bir yönüyle kadının mücadelecî yönünü ön plana çıkarır⁵⁷⁷. XV. yüzyılda Ortadoğu'da seyahat eden Brocquiere de bir grup erkek Türkmen arasında yine onlar gibi silahlanmış bir Türkmen kadını görmüştür. Kendisi Türkmen kadının gayet cesur olduğunu ve yeri gelince erkekler gibi savaşabildiğini duymuştur. Daha da önemlisi Dulkadiroğulları'nda 1.000 kadar savaşçı Türkmen kadının olduğunu, 30.000 kadarının ise ok taşıdığını bildirmektedir⁵⁷⁸. Şah İsmail'in ordusunda 4.000-5.000 kadar kadın süvari vardı. Bunlar erkekler kadar iyi silahlanmış olup ve at binmektedirler. Çaldıran Savaşı'nda muharebe alanında bulunan cesetler arasında kadınlar da vardı⁵⁷⁹. Belloni ise eserinde Sabirler'den *Barez* adlı bir Türk kadın kumandanın 100.000 kişi ile Perslere karşı savaşa gittiğini yazar⁵⁸⁰. XIX. yüzyılda İran'ı ziyaret eden Knanishu da Türkmen kadınlarının yeri gelince ellerine sopalar alıp çarpıştıklarını yazmıştır⁵⁸¹. Muhammedov'un *Zenan Gazaba* adlı tablosunda Türkmen kadını devesinin üstünde yanında da çocuğu olmak üzere Ruslara karşı savaşmaktadır⁵⁸². Muharip kadınlar yani Amazonlar özgür yaşayabilmek için kendilerine konargöçer bir halk olan Sarmatları seçmişlerdir⁵⁸³. Nitekim Mervezî de Galinos'un eserini kullanarak Türk kadınları ile Amazonlar arasında yakınlık kurmaktadır⁵⁸⁴.

⁵⁷⁷ Emel Esin, "Katun", *Erdem Dergisi*, VII-XX, İstanbul 1991, s. 471-503; Macar efsanelerindeki özgür veya vahşi kadının ismi Türkçe bir kelime olan *Erdöven*'dir. Clarissa Estes, *Kurtlarla Koşan Kadınlar*, terc. Hakan Atalay, İstanbul 2012, s. 22; Moğol kadınlarının muharip yönleri olup kendilerine tabii askerî grupları mevcuttu. Bruno de Nicola, "Women's Role and Participation in Warfare in the Mongol Empire", *Soldatinnen: Gewalt und Geschlecht im Krieg vom Mittelalter bis Heute*, s. 95-112.

⁵⁷⁸ Brocquiere/Jones, s. 159-160, 193-194; Arda tarafından yapılan Türkçe tercümede kadınların kalkan taşıdıkları bilgisi verilmektedir. Sayıları ise 1.000 değil 100.000'dir. Brocquiere/Arda, s. 162-163, 190.

⁵⁷⁹ Giampiero Bellingeri, "Turchi e Persiani fra visioni abnormi e normalizzazioni, a Venezia (secoli XV-XVIII)", *Revue des litteratures europeennes*, IX, s. 62.

⁵⁸⁰ Giuseppe Belloni, *Storia del Tartari*, Tomo II, Milano 1825, s. 161.

⁵⁸¹ Kanishu, s. 163.

⁵⁸² Soner Sağlam, "Türkmen Şiirinde Kahramanlık ve Mertlik Sembolü Deve", *Deve Kitabı*, İstanbul 2014, s. 362.

⁵⁸³ Herodotos, *Herodot Tarihi*, terc. Müntekim Ökmen, İstanbul 1983, s. 233-234.

⁵⁸⁴ *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı İbn Fazlan*, "Mervezi'nin Eserlerinin Türklerle İlgili Babının Tercümesi", s. 108; Türk kadınları için ayrıca bkz. Jean Paul Roux, *Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, terc. Lale Arslan, İstanbul 2006, s. 269-271.

Kadının Türkmenler arasındaki konumunu anlamak için eski Türk hukuk düzenine bakmak yerinde olacaktır. Türkmen kadını hem kendi malının sahibi hem de aile malının ortağıdır. Türk tarihinde ise “düzenin” yarısı oldukları Orhun Kitabeleri’nde, “*Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltiş Kağan’ı, annem İlbilge Hatun’u göğün tepesinden tutup kaldırmış*” şeklinde ifade edilmiştir⁵⁸⁵. Siyasî hayatta aktif rol oynamışlardır⁵⁸⁶. Günümüzde Kaşkay Türkmenleri’nde kadın haklarının İran’da yaşayan diğer göçebelere kıyasla daha gelişmiş olduğu söylenebilir⁵⁸⁷.

Yukarıdaki açıklamalara rağmen Fatih Sultan Mehmed’in Uzun Hasan’a yazdığı bir mektupta “*kadın gibi delikten deliğe girme*” ifadesi vardır. İtalyan yazarların aktardığı ve çok sayıda diğer kaynağın da doğruladığı üzere Türkmen kadınları “*delikten deliğe giren*” insanlar değildir. Bu noktada Fatih Sultan Mehmed’in, Uzun Hasan’a olan hitabında doğru bir örnek seçmediği görülmektedir⁵⁸⁸. Burada hatırlanması gereken, Busbecq’in gözlemlerine göre XVI. yüzyılın Osmanlı-Türk kadınının, Türkmen kadınına kıyasla sosyal bir birey olmadığı ve vaktini ekseriyetle evde geçirdiğidir⁵⁸⁹. Osmanlı-Türk kadını bu noktada *göçebe Türk kadını* ile değil *Doğu Akdeniz’deki yerleşik kadın* ile daha çok benzeşmektedir⁵⁹⁰.

2.2.2.3 Tüccarlar ve Ürünleri

Iosofat Barbaro’nun verdiği bilgilere göre Uzun Hasan’ın ordusu ve halkını takip eden tüccar veya satıcı bir topluluk mevcuttu. Türkmenlerle beraberken ihtiyacı olan her türlü şeyi onlardan temin edebildiğini ve bunun “*inanılması güç bir nizam*” olduğunu söylemektedir. Ekmek, et ve şaraptan istediği kadar satın alabiliyordu⁵⁹¹.

⁵⁸⁵ *Orhun Abideleri*, haz. Muharrem Ergin, İstanbul 2005, s. 3.

⁵⁸⁶ Büyük Selçuklu Devleti’nin siyasî tarihinde kadının yeri için ayrıca bkz. Gülay Ögün Bezer, “Terken Hatun”, *DİA*, XL, s. 510; Ayşe Dudu Kuşçu, “Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, I, s. 172-188; Harizmşahlar’da kadının yeri için ayrıca bkz. Gülseren Ceceli, “Harizmşahlar Devleti (490-628/1097-1231) Siyasi Hayatı’nda Kadın’ın Yeri ve Önemi”, *Ortaçağ’da Kadın*, ed. Altan Çetin, s. 483-518.

⁵⁸⁷ Sekandar Amanolahi, “The Status of Women Among the Qashqai of South Iran”, Brill, *Iran and the Caucasus*, VIII-I, s. 131-140.

⁵⁸⁸ Tursun Bey, s. 136. Tansel bu mektubun *Cizyedar-Zâde Tarihi*’nde olduğu bilgisini vermektedir. Tansel, s. 179.

⁵⁸⁹ Busbecq, s. 127.

⁵⁹⁰ Muhibbe Darga, “Roma Uygarlığında Kadının Yeri”, *Anadolu’da Kadın*, İstanbul 1976, s. 121-129.

⁵⁹¹ Batı Akdeniz’de ekonominin temel sorunu buğdaya ulaşmanın kolay olmamasıydı. Böylece ekmek bulmak da her zaman kolay olmuyordu. Ancak İtalya’dan gelen insanlara göre Türkmenler ekmek

Bunlar haricinde muhtelif meyve, sebze ve baharatlar da vardı. Ekmek, Venedik'te olduğundan daha ucuzdu⁵⁹². Şarap ise Venedik'teki şarabın dört misliydi. Şarap çok tüketilen bir içecek olmasa da askerlerin yola dayanmasını sağlıyordu. Ancak bu topraklarda çok da kaliteli değildi. Tüccar kitle arasında nalcılar, keçeciler, deri işlemecileri, eyer ustaları vardı. Ancak halk, meyve, et ve diğer ihtiyaçlarını yanlarında taşırdı. Ekmek yokluğundan dolayı hiç zorluk çekmezlerdi. Dolayısıyla bu ürünler için Türkmenlerin pazara her daim ihtiyacı olmuyordu⁵⁹³. Contarini de pazar ya da çarşı hakkında, Türkmenlerin kamp kurdukları her mahalde her türden tahıl için pazarlar kurulduğunu ve insanların da rahatlıkla alışveriş yaptıklarını ifade etmektedir⁵⁹⁴. Bu durumun getirdiği rahatlık yeri gelince dönemin şehir halklarının yaşadığı ekmek sıkıntısı düşünüldüğünde dikkat çekmektedir⁵⁹⁵.

Huncî ve Hasan-ı Rûmlû'nun eserinde bu nizam “*Ordubazar*” olarak zikredilmektedir⁵⁹⁶. Metinde Türkçe olarak ifade edilmekte olan bu kelimenin vazifesi İtalyanlar tarafından verilen bilgilerle aynıdır.

İfadelerden Türkmenlerin ekmek, et ve meyve noktasında bu tüccar kitleye ihtiyaç duymadığı da görülmektedir. Türkmenler için ekmek yapmak gayet kolaydı. Bunun için yerleşik hayattaki insanlar gibi fırınlara ihtiyaçları yoktu. XV. yüzyılda Türkmenler arasında uzun bir vakit geçiren Brocquiere, Türkmenlerin “*ince ekmekler*” yaptıklarından bahseder. Türkmenlerin yuvarlak masaları vardır, hamuru

çok daha rahat ulaşabilmekteydiler. Fernand Braudel, “Toprak”, *Akdeniz*, terc. Necati Erkurt, İstanbul 2008, s. 31.

⁵⁹² Brocquiere Türkmenlerin çadırlarının içinde ocak ya da tandır olmadığını yazar. Brocquiere/Jones, s. 120; Brocquiere/Arda, s. 168, 170. Knanishu ise Türkmenler ekmeklerini çadırlarının ortasında, toprağı açarak meydana getirdikleri ocaklarda yaptıklarını ifade yazmaktadır. s. 162-163. Türkler, Anadolu ve Azerbaycan'a gelişlerinden önce de Tokuç, Kömeç, Büskeç veya Pekend gibi ekmekler, çörekler yapıp yemekteydiler. Ekmek yapımında buğday, arpa, çavdar, darı, ve mısırı kullanmaktaydılar. Osman Özgüdenli, Ömer Uzunağaç, “Selçuklu Anadolu'sunda Ekmek”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I, s. 45, 58, 64. Orman ve bataklıkları tarıma açıp buğday ile pirinç ekmekte hatta pazarlamaktaydılar. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, s. 36-37.

⁵⁹³ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 542; Josafa Barbaro/Thomas, s. 67; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 84. Contarini de Türkmenlerin pek şarap içmediklerini söylemektedir. Contarini/Ramuzio, s. 606; Contarini/Thomas, s. 139; Contarini/Gündüz, s. 103. Şarabın çok tüketilmemesinde İran coğrafyasının şartları etkili olmuş olabilir. İran'ın her yerinde şarap üretilememekteydi çünkü 35 dereceden fazla hava sıcaklığının olduğu yerlerde şarap üretim için uygun değildi. Ancak Şîrâz bir istisnaydı. Burada şarap üretilir ve insanlarca da çok sevilirdi. Roux, *Babur*, s.75-76. Buna rağmen Anadolu'da Türkmenlerinin şarap ürettikleri ve tükettikleri Dede Korkut'ta ifade edilmektedir. *Dede Korkut Hikayeleri*, s. 128. Timuriler'de ise kutlamalarda tüketilenin rakı ve şarap olduğu bilgisi mevcuttur. Hasan-ı Rumlu, s. 153.

⁵⁹⁴ Contarini/Ramuzio, s. 601; Contarini/Thomas, s. 132; Contarini/Gündüz, s. 96.

⁵⁹⁵ Tihranî, s. 307, 350.

⁵⁹⁶ Khunjî, s. 80; Hasan-ı Rumlu, s. 405, 412.

bunun üzerine koyup çok az miktarda su eklerlerdi. Ufak parçalara ayırıp bunları tahtadan çubuklarla düzleştirdikten sonra hamuru, altında ateş olan demirden üç ayaklı bir tepsinin üzerine yerleştirip arada bir çevirerek pişirirlerdi⁵⁹⁷. Bu usul altı yüz yıl boyunca değişmeyerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Et ihtiyaçlarını kendi hayvanlarından giderebildikleri gibi, meyve-sebze gibi ihtiyaçlarının birçoğunu da doğadan elde edebilmekteydiler. Bu açıdan yerleşik ahaliye kıyasla tamamen farklıydılar.

2.2.3 Hayvanlar

İtalyan yazarlar Türkmenlerin kullandıkları hayvanlar hakkında detaylı bilgiler vermektedirler. Yazarların verdiği sayılara göre hayvanların sayısı 80.000 ile 90.000 arasında olmalıdır.

İtalyan yazarların hayvanlardan detaylıca bahsetmesinin nedeni Türkmenlerin yaşamları gereği bu hayvanlara olan ihtiyaçlarıydı. Süt ve süt ürünleri esas besin kaynaklarıydı⁵⁹⁸. Derileri ve kürkleriyle de insanların ısınmalarını sağlamaktaydılar. Halı ve çadırlarını hayvanların yünleriyle yaparlardı⁵⁹⁹. Kurak arazilerde ya da yakacak bulmanın zor olduğu coğrafyalarda deve dışkısı kullanılırdı⁶⁰⁰. Ayrıca Aynî'deki kayıtlardan anlaşıldığı üzere Akkoyunlular'da diplomatik vazifelerde, karşı tarafa hediye edilmek üzere at, deve, koyun ve daha birçok hayvanı göndermekteydiler⁶⁰¹.

Söz konusu Anadolu Türkmenleri olduğu zaman develer ve koyunlar bir adım daha öne çıkmaktadır. *Storia Universale*'de Dulkadiroğulları'nın 200.000 kadar koyununun olduğu bahsi geçer⁶⁰². Her ne kadar bu sayıda bir abartı mevcutsa da verilen sayı Türkmenler için koyunun önemini göstermektedir. Akkoyunluların koyunları da yuvarlak yağlı kuyrukları olan Karaman türü koyunlardı⁶⁰³.

⁵⁹⁷ Brocquiere/Jones, s. 167; Brocquiere/Arda, s. 168, 170.

⁵⁹⁸ Rubruk, s. 35-37; Tihri'nde devenin pek mühim bir ganimet olduğu açıktır. s. 65, 238, 333.

⁵⁹⁹ Knanishu, s. 161; Nebi Bozkurt, "Çadır", *DİA*, VIII, İstanbul, s. 160. Rubruk, Moğolların yağ ve koyun sütünü çadırlarını yağmurdan korumak için de kullandıklarını yazmıştır. Rubruk, s. 33.

⁶⁰⁰ Sven Hedin, *İpek Yolu*, terc. Ahmet Arpad, İstanbul 1974, s. 44.

⁶⁰¹ Kopraman, s. 58.

⁶⁰² *Parte Moderna, Ossia Continuazione della Storia Universale dal Principio del Mondo sino al Presente*, Volume Quinto, Amsterdam 1781, s. 399.

⁶⁰³ Agacanov, s. 135.

Göçebeliğin ekonomik temelini hayvan besiciliğine dayanması konar göçer yaşam süren Türklerde güçlü bir hayvan ve doğa sevgisi ve hatta saygı doğurmuştu. Roux, Türklerin hayvan ve bitkilere karşı olan sevgi ve saygısına dikkat çekerek: “*Acaba hangi uygarlık Altaylılar gibi av çemberinde kalan hayvanların birkaçının kaçmasına göz yumup türlerin yok olmamasını sağlamak istemiş ya da meyve ağacında mutlaka birkaç meyve kalmasına dikkat etmiştir? Toroslu bir oduncunun birazdan keseceği ağaçtan özür dilemesini sağlayan nasıl bir duygudur? Ya da birazdan kurban edeceği horozun boynunu özenle, neredeyse şefkatle okşayan köylünün heyecanı nasıl bir heyecandır?*” ifadelerini kullanmıştır⁶⁰⁴. Hayvanlarla olan bu yakın ilişki ayrıca Türkçe’ye de çok yönlü olarak yansımıştır⁶⁰⁵.

2.2.3.1 Sürü Hayvanları

Iosofat Barbaro’nun hayvanların nüfusu hakkında da bilgiler vermektedir. Not ettiği üzere, tek tek bir sayım yerine birliklerin başındaki subaylar memura, kaç kişi veya ne kadar emtianın ellerinde olduğunu söylemişlerdir. Sonuçta ortaya 6.000 çadır, 30.000 deve, 5.000 yük katırı, 5.000 yük atı, 20.000 eşek (veya 2.000) ve 20.000 tane de atlı çıkmıştı. Bunlara ek olarak da 2.000 katır, 20.000 sürü hayvanı (yani küçükbaş hayvan), 2.000 büyükbaş hayvan vardı. Atların yanında bir de 8.000 kadar da deve ve 4.000 çift hörgüçlü deve vardı⁶⁰⁶.

2.2.3.2 Ulaşımda Kullanılan Hayvanlar

Iosafat Barbaro ve Contarini’nin verdiği bilgilerden Türkmenlerin develerine çok bağlı oldukları anlaşılmaktadır. Sahipleri develere süs ve ziller takarak onlarla gurur duyarlardı⁶⁰⁷. Contarini de benzer bilgileri verir ve bu milletin çok güzel develeri

⁶⁰⁴ Jean Paul Roux, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, terc. Ahmet Kazancıgil, Lale Arslan, İstanbul 2005, s. 10.

⁶⁰⁵ Hayvan isimleri özel isim olarak kullanılmıştır. Türkçe’deki çok sayıda atasözü ve deyimde hayvanlara benzetmeler mevcuttur. Ayrıca dilimizdeki kuş isimleri de kuşların çıkardığı seslerin ikilemesine dayanır. Laklak, vatvat, bülbül veya şakrak buna örnek verilebilir. Marina Catagno, “Le Lingue dei Turchi e Le Lingue degli Animali”, *Letterature e Straniere*, Università degli Studi di Cagliari, VIII, s. 107-111.

⁶⁰⁶ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 543-544; Josafa Barbaro/Thomas, s. 66; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 83.

⁶⁰⁷ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 543-544; Josafa Barbaro/Thomas, s. 66; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 83. Türkmenler bugün dahi develerini örtülerle süslemektedirler ve develerine karşı çok büyük bir sevgileri vardır. Konu için ayrıca bkz. Hilal Tuzaş Horzumlu “Sarıkçeli Yörük Yaşamında Deve”, *Deve Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Erkan Demir, İstanbul 2014, s. 71-105; Türkçe’de develer ile alakalı büyük bir kelime dağarcığı vardır. Konu için ayrıca bkz. Ali Osman Solmaz, “Söz Varlığımızda Deve”, *Deve Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Erkan Demir, İstanbul 2014, s. 247-262.

olduğundan bahseder. Türkmenler bunları giydirip süslemeyi çok severlerdi ve aralarında çok azının devesi yoktu ve bu hayvanlarla ulaşımını çok hızlı sağlıyorlardı. Develer haricinde Iosofat Barbaro'nun bahsettiği 5.000 yük katırı, 5.000 yük atı, 20.000 eşek (veya 2.000) kadar hayvan da yine Akkoyunluların ulaşım aracıydılar. Iosafat Barbaro, Şîrâz'a yol alan kafilenin ilerleyiş hızı karşısında şaşkınlığa kapılmıştı⁶⁰⁸. Erkekler, kadınlar ve bebekler büyük bir topluluk olarak düzen içinde ilerlerken aynı zamanda çok da hızlıydılar. Yazara göre bu inanması güç bir olaydı. Contarini de Türkmenlerin çok sayıdaki deve ve katırlarının üzerinde taşıdıkları eşyalarla seyahat edebildiklerini yazmaktadır⁶⁰⁹. İçlerinde elbiseler ve eşyaların olduğu sandık veya çantaları da yine bu hayvanlar taşırlardı. Ulaşım esnasındaysa yerleşmek için sulak ve otların bol olduğu yerler seçilirdi. Yerleştikleri alanda otlak tükenince bir diğerine ilerlerlerdi⁶¹⁰.

Türkmenler için develerin hayati önemi vardır. Ögel develeri, Türklerde halk ve devlet ile benzeşmiş bir hayvan olarak tanımlar⁶¹¹. Busbecq'e göre Osmanlı Devleti pirinç ve deve sayesinde ayakta durmaktaydı. Türkiye'de demiryollarının inşa edilmesine kadar büyük bir deve nüfusu vardı⁶¹².

2.2.3.3 Av Hayvanları

Türkler'de çok güçlü bir av kültürü mevcuttur. Bu kültür kendini Türkçe'de göstermektedir⁶¹³. Akkoyunlular da yarılarında göç esnasında çok sayıda avcı hayvan bulundurmaktaydılar. İtalyan yazarların Uzun Hasan dönemine dair verilen bilgilerden avın önemi anlaşılabilmektedir.

⁶⁰⁸ Bununla beraber bu "hız" bazen hayvanların telefata da sebep olabilmekteydi. Hasan-ı Rumlu, s. 381.

⁶⁰⁹ Contarini/Ramuzio, s. 601-602; Contarini/Thomas, s.125, 133; Contarini/Gündüz, s. 97.

⁶¹⁰ Contarini/Ramuzio, s. 595, 602; Contarini/Thomas, s. 133; Contarini/Gündüz, s. 88, 97. Bu ilerleyiş Türklerin Anadolu'yu yurt edinisinde de etkin olmuştu. Mera ve yaylaklara ihtiyaç duyan Türkmenler Doğu sınırlarından hareket edip *Rum*'a gitmekteydiler. Agacanov, s. 314-315.

⁶¹¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, II, Ankara 1995, s. 538.

⁶¹² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, s.32.

⁶¹³ Nadir İlhan, Mustafa Şener, "Divanı Lugat'it Türk'e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılık", *Av ve Avcılık Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Altun, İstanbul 2008, s. 337-365; Sadettin Özçelik "Dede Korkut'ta Av ve Avla İlgili Kelimeler", *Av ve Avcılık Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Altun, İstanbul 2008, s. 427-428.

Akkoyunlular için av, gençlerin silah kullanmayı öğrenecekleri ilk fırsattı. Av, Türkmenler için çok önemli olup ekonomiye de katkı sağlamaktaydı⁶¹⁴.

Av bir kutlama, eğlence ve şölen olsa da Dede Korkut hikayelerinde avdan sonra Türkmenlerin başına gelen trajik olaylar gelmektedir⁶¹⁵.

Akkoyunlular'daki av kültürü, Eski Türkler'in av kültüründen farklıydı. Artık av dönüşü sadece av hayvanlarının etiyle kutlama yapılmıyor, onun yerine at, deve ve koyun kesiliyordu⁶¹⁶.

Iosofat Barbaro'ya göre Türkmenlerin kendi yaşamları için gerekli olan hayvanları dışında çok sayıda av hayvanı da vardı. 100 leopar, evcilleştirilmemiş şahinlerden oluşan 200 avcı kuş, 3.000 tazi, 50 atmaca ve yüzlerce de köpek mevcuttu. Bu hayvanların hepsi avlanmak için kullanılıyordu⁶¹⁷. Devvânî de İtalyan yazarı destekleyen bilgiler vererek, Halil Mîrzâ'nın Fars vilayetinin başında olduğu vakitlerde kendi ordusunda 86 şahinci, 28 parsçı ve 46 tane de aslançı olduğu bilgisini vermektedir⁶¹⁸. Burada sadece bir hükümdarın değil aynı zamanda bir Akkoyunlu mîrzâsının da hazırda av hayvanları olduğu görülmektedir

Türkler yırtıcı kuşları, avlanmak için besler ve yetiştirirlerdi⁶¹⁹. Kartallar elle, ağla veya yavruyken yuvadan alınarak yakalanır ve avcılık için yetiştirilirler⁶²⁰. Şahinlere ise hassas davranılır, on gün boyunca etle doyurulurlardı. Böylece insanlara kolayca

⁶¹⁴ Osman Gazi Özgüdenli, "Selçuklu Kırsalında Hayat: Göçebeler ve Köylüler", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara 2018, s. 558. Moğolların av kültürü için ayrıca bkz. Marco Polo, *Il Millione, a cura di Gabriella Ronchi*, Milano 1982, s. 118-124; Marco Polo, *The Travels of Marco Polo (The Venetian)*, trans. by. Manuel Komroff, London 1926, s. 138-144; Marko Polo, *Markopolo Seyahatnamesi*, I, terc. Filiz Dokuman, s. 111-119.

⁶¹⁵ Özçelik, s. 426.

⁶¹⁶ Sadi Polat, "Göçebe Türklerde Avcılık", *Av ve Avcılık Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Altun, İstanbul 2008, s. 62. Tihranî de Pir Avcı adlı bir Türkmen beyinden bahsedilir. s. 153.

⁶¹⁷ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 543; Josafa Barbaro/Thomas, s. 66; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 84.

⁶¹⁸ "Davânî's Ard-nâma", s. 159.

⁶¹⁹ Türkler VIII. yüzyılda avcı kuş yetiştirmede ünlenmişlerdi. Arap literatüründe konuya dair örnekler mevcuttur. Polat, s. 56. Bunun ne önemli bir iş olduğunu Hasan-ı Rûmlû, Şahruh'un kendi ağzından aktarmaktadır. Şahruh doğanlara verilen değeri, karşılığını bulamayan bir hediyeleşme işinde "İyi doğanlar götürüp kötü atlar getiriyorsunuz" olarak ifade etmiştir.

⁶²⁰ Kartal yakalandıktan sonra hayvana çok hassas davranılırdı. Çünkü yanlışlıkla iç organlarına zarar verilebilirdi. İnsanlara alıştıktan sonra sahte hayvanlar hazırlanır, bir süvari tarafından çekilerek hareketliliği sağlanırdı. Kartal hareket eden sahte av hayvanını yakaladıktan sonra et verilirdi. Düzenli olarak yapılan bu idman neticesinde kartal insanlarla avlanmaya alıştırdı. Köpeklerle kıyasla uçan hayvanların avantajı avlarını yukarıdan görebilmeleridir. Kartalla avcılık üzerine Türkçe'de çok sayıda terim vardır. Abdulvahap Kara, "Kazak Türklerinde Kartalla Avcılık", *Av ve Avcılık Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Altun, Kitabevi, İstanbul 2008, s. 215-228.

alışabilirlerdi⁶²¹. Avcı kuşların kendi aralarında çok sayıda türü de vardı⁶²². Türk saraylarında av hayvanları için özel görevliler bulunurdu⁶²³. Türkler av için köpekleri de kullanmışlardır. Eğitilmek istenen köpeğin yakaladığı üç avı üst üste yemesine izin verilmezdi. Leopar gibi kedigiller ailesinin büyük üyeleri de av için eğitilmekteydiler. Bunlar avlarını parçaladıkları takdirde sahipleri tarafından dövülürlerdi. Böylece zamanla ava zarar vermemeyi öğrenirlerdi. Avcılar ise ok ve kılıç dışında taş, odun, kemik, diş, bıçak, demir parçaları, ağ ve cevgan gibi aletleri de kullanırlardı⁶²⁴.

Türk kültüründe av çok önemli bir yere sahipti. Av, savaşın bir provasıydı. Nasıl sürü hayvanları pusuya düşürülüyorsa konargöçer halklar da düşmanlarına bir benzerini uyguluyorlardı⁶²⁵. Tonyukuk ve Bilge Kaan'a göre Çinlilere direnebilmelerinin sebeplerinden biri de Türklerin avcı bir millet olmalarıydı⁶²⁶. Kağanların ve beylerin düzenli olarak büyük süreklilikle avları düzenlemeleri ise halkın yaşamsal ihtiyaçlarının ötesinde bir beylik göstergesiydi. Bey, ava katılanları kendi etrafında toplayarak kendi otoritesini gösterirdi⁶²⁷. Av hayvanları sadece etleri için değil kürkleri, kemikleri ve boynuzları için de avlanmaktaydılar. Örneğin boynuzlar kap olarak ya da kap imalinde kullanılabiliyordu. Hayvan sinirleri ayakkabı ve çorap yapımında kullanılırdı⁶²⁸.

⁶²¹ Yakalanmalarına müteakip başlarına örtülen kumaş yüzünden el göremedikleri için insanları da ısırmaya alışmazlar. Dolayısıyla ele çıkabilen hayvanlar olurlar. Kanlı ve taze etle beslenerek iştahları av etine alıştırılırlar. Mehdi Ergüzel, "Baznamelerde Kuş Adları", *Av ve Avcılık Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Altun, s. 245-246.

⁶²² Evliya Çelebi avcı kuşlar için Çakır, Kara Çaylak, Doğan, Doğan, Balaban, Üsküflü Doğan, Bıyıklı Doğan, Zağanos, Sonkur, Tuykun, Kırgıl, Karçıga, Gücügen, Kaya Kartalı, Karagöz isimlerini sıralamaktadır. Mevlüt Erdem, Gökhan Cosun, "Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi Eserlerinde Av Hayvanları ve Avcılık", *Av ve Avcılık Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Altun, İstanbul 2008, s. 375.

⁶²³ Osmanlı Devleti veya Türk-İslâm devletlerinde bu kuşların yetiştirilmesine çok önem verilmiş, bu devletlerde çakıcıbaşı, şahincibaşı, atmacıcıbaşı ve doğancıbaşı gibi görevliler var olmuş ve zamanla protokol sahibi insanlar haline dahi gelmişlerdir. Erdem, Cosun, s. 376.

⁶²⁴ Erdem, Cosun, s. 374-378.

⁶²⁵ Avda başarının sebebi sayı veya cüsse değil hızdır. Türkler küçük ve hızlı birlikler ile büyük ve dolayısıyla yavaş orduları rahatlıkla yenibilmekteydiler. Bir bey oğlunun tek başına yanında ümera ile avlanmaya başlaması da siyasî bir yükseliş anlamına gelmekteydi. Polat, s. 55-56, 60-61.

⁶²⁶ Hatice Şirin User, "Göktürk Yazıtlarında Av", *Av ve Avcılık Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Aytun, İstanbul 2008, s. 32.

⁶²⁷ Dede Korkut Hikâyeleri, s. 183-194; Tonyukuk'a göre mutlu hükümdar ve halkı av hayvanlarıyla beslenir. İrk Bitig'de ise *kartal* sevdiği şeyleri yerken güçlüdür, *kaplan* da avlanmaya giderken neşe içindedir; Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, s. 103; İbrahim Onay, "İslam Öncesinde Türk Kültüründe Avcılığın Temelleri ve İktisadi, Askeri, Dini Değeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII, 41, s. 519-523.

⁶²⁸ Rubruk, s. 40; User, s. 29-44.

2.2.4 Kutlama Kültürü

Türkmenlerde de bir kutlama, şölen, eğlence kültürü mevcuttu. İtalyan yazarlar, bu konuya dair de ayrıntılı bilgiler vermektedirler.

Iosofat Barbaro, Türkmenlerin göç halinde olmadıkları bir esnada bir eğlencelerine katılmıştı. Türkmenler bu esnada açık bir arazide bulunmaktaydılar. Bu arazide çok sayıda kubbeli yapı yani Türkmen çadırı vardı⁶²⁹. Bunların sayısı yüz kadardı ve kırk tanesi yazara göre diğerlerinden daha güzeldi. Çadırların bir kısmının içinde odalar vardı ve bunlar tırtıklı halılarla kaplıydı. Bu halılar arasında Bursa'dan ve Kahire'den gelenler dahi mevcuttu ve yünleri de yazarın fark ettiği üzere Fransız ve San Matteo yünlerinden gayet farklı türde bir yündü. Yazar bu çadırlardan girdiği iki tanesinden birinde bir yığın ipek diğerinde de bir yığın gümüş eşya görmüştü⁶³⁰. Bunlar şölen sırasında Uzun Hasan tarafından etrafındaki kişilere dağıtılacaktı.

Kutlama esnasında Iosafat Barbaro'ya öncelik gösterilerek sandal şeklindeki ahşap tabaklarda muhtelif tatlı ve şekerlemeler ikram etmişlerdi. Iosofat Barbaro, şölen esnasında 15.000'den fazla insanın orada olduğundan bahsetmektedir ve bu insanlar tentelerin altında durmaktaydılar. Dans edenler, şarkı söyleyenler de vardı⁶³¹. Tihranî, Akkoyunlu kutlamalarında bolca şarap içildiğini söylese de İtalyanlar detaylı tasvirlerinde böyle bir bilginin bahsini açmazlar⁶³².

Iosofat Barbaro ayrıca bir elçinin gelişi esnasında halka verilen bir ziyafetten de bahsetmektedir. Buna göre şehir meydanında halktan dağıtılacak yemekleri bekleyen 20.000 kişi toplanmıştı. Bu insanların ortasında da 4.000 kişilik bir atlı birlik de vardır⁶³³. Contarini'de toplu yemeklerde pilav ve üzerinde bir miktar et olduğunu bahsetmektedir. Lakin detaylı tasvirlerinde Hasan-ı Rûmlû'da olduğu gibi sebze ve meyvelerden bahsedilmez⁶³⁴.

⁶²⁹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 538; Josafa Barbaro/Thomas, s. 73; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 78.

⁶³⁰ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 538; Josafa Barbaro/Thomas, s. 73; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 78. Akkoyunlular'dan kalan az miktardaki metal işlemleri gayet değerli çalışmalardır. Metal işçiliğinin yüksek bir seviyede olduğu söylenebilir. Konu için ayrıca bkz. James Allan, "Metalwork of the Turcoman Dynasties of the Eastern Anatolia and Iran", *British Institute of Persian Studies, Iran*, XXIX, s. 153-159.

⁶³¹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 538; Josafa Barbaro/Thomas, s. 73; Josaphat Barbaro, s. 91.

⁶³² Tihranî, s. 253.

⁶³³ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 534; Josafa Barbaro/Thomas, s. 55; Josaphat Barbaro, s. 70.

⁶³⁴ Contarini/Ramuzio, s. 601; Contarini/Thomas, s. 133; Contarini/Gündüz, s. 97; Hasan-ı Rumlu, s. 153.

Türk tarihinde kayda değer bir yeri olan bu ziyafet ve şölenler halk için önemli olduğu kadar hükümdarlar için de önemlidir. Toplumlarda küçük ya da büyük ziyafetleri düzenleyen kişiler aslında kendi sosyal statülerini göstermektedirler. Buradaki gücün azlığı ya da çokluğu ise yiyeceklerinin kalitesi, ne kadar insanın katıldığı ve ne kadar sıklıkla düzenlendiği ile de doğru orantılıdır. Yemek *Türe gereğindendir*⁶³⁵. Yemeğe katılmak bir birlikteliğin, dışarıda bırakılmamanın, hak ve söz sahibi olmanın kanıtıdır. Örneğin Melikşah'ın Türkistan Seferi'nde, Çiğil ve Yağmalar, “*Biz onun sofrasında bir lokma dahi yiyemedik*” diye sitem etmişlerdi⁶³⁶.

Iosofat Barbaro'nun verdiği bilgilere göre kutlamalar esnasında spor faaliyetleri de düzenlenirdi. Kendisi Türk yağlı güreş oyunlarına tanık olmuştu. Oyun hakkında verdiği kurallar ve bilgiler günümüz Türkiye'sinde oynanan, geleneksel Türk yağlı güreşinin usulü ve kurallarıyla, hatta giysileriyle dahi tamamen aynıdır⁶³⁷.

İzlediği bir “*tanfaruzo*” esnasında diğer spor veya oyun ise hayvanlarla oynanmaktadır. Oyunu izleyen 3.000 kadar atlı ve bunun iki katı kadar da ayakta insan vardı. Meydana bağları çözülmüş birkaç kurt bırakılmıştı. Ardından da meydana kurtlarla dövüşmeye niyetli adamlar gelmişti. Kurtlar adamın boğazına saldırmak isteseler de adam çok çevik olduğundan bunu başaramamışlardı. Ancak etraftaki kurtlardan ürken atlardan bazıları yakındaki akarsuya düşmüşüleri⁶³⁸.

Iosofat Barbaro'nun sarayda bulunduğu esnada Hindistan'dan bir elçi gelmişti. Uzun Hasan'ı politik sebeplerle ziyaret edenler sadece İtalyanlar, Ruslar, Macarlar ve Lehler değillerdi. İtalyan yazar, Hint elçilerinin nasıl karşılandığını detaylarıyla anlatmaktadır. Akkoyunlu askerleri saraydan meydana doğru olacak şekilde; en önemli 40, sonrasında 100, sonrasında da 200 ve sonrasında da 50 kişilik bir grup olarak dizilmişlerdi. Hint elçileri saraya buyur edildikten sonra onlara bir sürü güzel

⁶³⁵ Hayati Beşirli, “Yemek, Kültür ve Kimlik” *Milli Folklor*, LXXXVII, s. 159-169.

⁶³⁶ Nizamü'l Mülk, s. 178.

⁶³⁷ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 540; Josafa Barbaro/Thomas, s. 62; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 79-80. Türk Güreşi ve diğer milletlerin güreşinden tamamen farklıdır. Farklılıkları için ayrıca bkz. İbrahim Yıldırım, “Geleneksel Yağlı Güreşin Kültürel, Yapısal ve Bilimsel Açısından Modern Minder Güreşiyle Farklılıkların Değerlendirilmesi”, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, V-I, s. 51-62.

⁶³⁸ Metinde “*tanfaruzo*” olarak geçmekte olan bu kelime antolojinin editörü Milanese tarafından “*divertimento*” yani “*eğlence*” olarak not alınmıştır. Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 532; Thomas da aynı şekilde “*rejoicing*” yani “*neşe-eğlence*” olarak not alınmıştır; Josafa Barbaro/Thomas, s. 53. Gündüz ise bu kelimeyi “*teferrüc*” olarak tercüme etmiştir. Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 70. Iosofat Barbaro'nun burada eğlence kültürü için kendi dilinde bir kelime değil de bu coğrafyada duyduğu bir kelimeyi kullandığı görülmektedir. Burada görülen İtalya'da şahit olduğu eğlence kültürü ile olan farklılıktır.

ikramlarda bulunulmuştu. Akkoyunlu Devleti bürokratları ve üst rütbeli askerler yemek ikramında porselen ve tahta kayık tabaklar kullanmaktaydılar. 25 çeşit yemek ikram edilmişti. Hintliler de yanlarında getirdikleri hayvanları onlara hediye etmişlerdi⁶³⁹. Yazar bir sarayda olmasına rağmen tahta tabaklar kullanıldığına şahit olmuştur. Türkmenler göçleri esnasında kırılmamaları için tabaklarını tahtadan yaparlardı⁶⁴⁰. Bu kültür sarayda yaşatılmış olmalıdır.

2.2.5 Bayrak

Iosofat Barbaro Türkmen sipahilerinin taşıdığı *beyaz* bir bayraktan bahsetmektedir⁶⁴¹.

Hem eski Türk devletlerinde hem Oğuz beylerinin ordularında hem de Akkoyunlu Devleti'nde baş bayrağın rengi beyazdır⁶⁴². Tihranî'de Akkoyunluların kendilerine has bir bayrakları olduğu gibi Akkoyunlu beylerinin de bayrakları mevcuttur ve savaş aracı olarak kabul edilir. Düşmanın bayrağı ise parçalanıp ata asılır⁶⁴³. Devvânî de Akkoyunlu bayrağının üstünde *Ay*'ı temsilen gümüşten bir top olduğu bilgisini verir. Ordu beyaz bir sancak taşır ve bu Bayındır ailesini temsil eder. Ayrıca bu dönemde seyyid, ulema ve imamların da Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye güzellemler olduğu bayraklardan da bahseder. Dervişlerin de sancak ve tuğları mevcuttur⁶⁴⁴.

Otlukbeli Savaşı'nda Uzun Hasan'ın bayrakları ele geçirilmiştir⁶⁴⁵. Üzerinde “*Sultan Hasan Bahadır*” yazmakta ve bir de Bayındır boyunun tamgası bulunmaktadır⁶⁴⁶.

2.3 Uzun Hasan'a Dair Verilen Bilgiler

Uzun Hasan'ın kişiliği, görünüşü, yaşam alanları ve adetlerine dair İtalyanca kaynaklarda ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler sayesinde kendisinin nasıl bir yaşam sürdüğüne dair önemli bilgiler edinebilmekteyiz.

⁶³⁹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 534, 535; Josafa Barbaro/Thomas, s. 63; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 80.

⁶⁴⁰ Knanishu, s. 162.

⁶⁴¹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 544; Josafa Barbaro/Thomas, s. 69; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 86.

⁶⁴² Necefli Tovfiq Hümbetoğlu, *Qaraqoyunlu ve Ağqoyunlu Devletlerinin Tarixi Müasir Türk Tarixşünaslığında*, Bakı 2000, s. 16.

⁶⁴³ Tihranî, s. 74, 84, 167, 192, 255, 260, 278, 318, 347, 388.

⁶⁴⁴ “Davânî's Ard-nâma”, s. 151, 153, 154.

⁶⁴⁵ “Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı”, s. 305; Tihranî, s. 379.

⁶⁴⁶ Hümbetoğlu, s. 16.

2.3.1 Kişiliği

Uzun Hasan, Şubat-Mart 1425'te doğmuş 1478'te de vefat etmiştir. Babası Kara Yülük Osman Bey'in oğullarından Ali Bey'di⁶⁴⁷. Annesi de Türkmen emirlerinden Pir Ali'nin kızı Sare Hatun'du⁶⁴⁸.

Iosofat Barbaro vefatı esnasında kendisinin Tebriz'de bulunmaktaydı. Uzun Hasan "Epifania" gecesi vefat etmiştir. Yazar ölmeden önce Uzun Hasan'ın çok hasta olduğunu yazmaktadır⁶⁴⁹. Bu tarihten Uzun Hasan'ın vefat tarihi 6 Ocak 1478 olduğu düşünülebilir⁶⁵⁰. el-Giyâs da beyin vefatını 2 Ocak 1478 olarak kesin bir tarih vermektedir⁶⁵¹. Gürcistan seferinin dönüşünden çok da uzun olmayan bir zamana müteakip gerçekleşen bu vefata dair Huncî, Uzun Hasan'ın seferden sonra gayet ağırlaştığını ifade eder⁶⁵². Vefat adına kesin bir bilgi mevcut değildir. Sadece Contarini, kendisinin yoğun alkol kullanımı esnasında ellerinin titrediği bilgisini vermektedir⁶⁵³. Dönem itibarıyla hükümdarların alkol kullanımları yaygındı ve bunun sağlığa olan ciddi etkileri görülebiliyordu⁶⁵⁴. Ancak Iosofat Barbaro ve Huncî tarafından verilen ani hastalanma bilgisi akla bir zehirlenme ya da suikast ihtimalini getirmektedir. Nitekim İbn Kemal, Uzun Hasan'ın bizzat eşi Selçukşah Begüm tarafından zehirlenip, hastayken de boğduğu bilgisini vermektedir⁶⁵⁵.

Uzun Hasan, Akkoyunlu Devleti'ni bir imparatorluğa dönüştürüp devlete büyük bir güç kazandıran ve uzun bir istikrar devri yaşatan hükümdardı⁶⁵⁶. Akkoyunlu Devleti

⁶⁴⁷ Abdallâh İbn-Fatḥallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 207; Hasan-ı Rumlu, s. 230; s. Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l Ahbar*, s. 150; Bayburdlı Osman, s. 14; Sümer, s. 261.

⁶⁴⁸ Hinz, s. 28. Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu'da Kadının Devlet Yönetimi ve Diplomasideki Öneme İki Örnek: Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XIX, s. 291-292.

⁶⁴⁹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 568; Josafa Barbaro/Thomas, s. 93; Gündüz tarafından yapılan çeviride cümle, "Ertesi gece -Haç yıkamı bayrama idi- vefat etti" olarak tercüme edilmiştir. Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 113.

⁶⁵⁰ Epifania, Hristiyanlıkta Tanrı'nın Hz. İsa olarak yeniden doğuşu olarak kabul edilir ve tarihi 6 Ocak'tır.

⁶⁵¹ Abdallâh İbn-Fatḥallâh al-Ğiyât al-Bağdâdî, s. 218.

⁶⁵² Khunji, s. 21.

⁶⁵³ Contarini/Ramuzio, s. 601; Contarini/Thomas, s. 133; Contarini/Gündüz, s. 97.

⁶⁵⁴ Roux, *Babür*, s. 75-76.

⁶⁵⁵ İbn Kemal, s. 436.

⁶⁵⁶ Siyasî tarihleri yukarıda verilen bilgilerle değerlendirildiğinde, Akkoyunluların gelişim süreci ile Uzun Hasan'ın yaşamındaki yani bir Akkoyunlu hanedan mensubunun değişimi paralellik görülmektedir. Hasan-ı Rûmlü'da Uzun Hasan'ın kardeşi Cihangir'in Sultan Eşref'ten yardım almak için yolculuğu "yataklarını ottan ve yastıklarını kerpiçten yapıp tam bir sefalet içinde yolculuk yaptıktan sonra..." ifadeleri mevcuttur. s. 230. Uzun Hasan'ın Fatih Sultan Mehmed'e yazdığı bir mektupta da kendisi büyüyen gücünü, Allah'ın lütfu vesilesiyle bahtının yaver gitmesiyle açıklar.

onunla en parlak dönemini yaşadı. Ülkesinde hem yerleşik hem de konargöçer halklar olduğundan kendisi iki farklı zümrenin hükümdarıydı. Onu, İtalyanca metinlerde hem sarayda şehir ahalisine hükmederken hem de konargöçer halkın başındayken görebiliyoruz.

Otlukbeli Savaşı sonrasında Uzun Hasan ile vakit geçirmiş Iosafat Barbaro ve Contarini, kendisine dair notlar almışlardır. Osmanlı kaynaklarına kıyasla çok daha ayrıntılı ve Uzun Hasan'ın kişiliğine dair olumlu bilgiler vermektedirler.

Zeno'ya göre Uzun Hasan cesur biri ve iyi bir savaşçıydı. Eserinde bizzat ifade ettiği üzere “*enderi nadirattan bir vasıf olan*” cömertliğe sahipti. Büyük beyleri savaşçılığı ile kendine tabi kılar, az askerle başarılar elde edebilirdi. İşlerini uygun zamanda ve uygun yerlerde, yapılması gerektiği gibi yapardı. Halkını büyük bir kuvvetle korumaktaydı ve bu özellikleri onda saygı uyandırmaktaydı⁶⁵⁷.

Iosofat Barbaro'ya göre halkı üzerinde çok güçlü bir otoritesi mevcuttu. Kurallara uymayanlar cezalandırıldı⁶⁵⁸.

Tüccar ise Uzun Hasan'ın yanında bulunmamış, sadece duyduklarını ve öğrendiklerini eserine aktarmıştır. Bu notlara göre Uzun Hasan gayet neşeli, gülmeyi, kahkaha atmayı seven, hediye vermeyi ve ikramlarda bulunmayı seven biridir. Kendisine göre Uzun Hasan zamanında Tebriz'de binden fazla insana hastanede bakılırdı. Bu kültür Sultan Yakup zamanında da devam etmişti. Buna bakarak Uzun Hasan'ın sosyal devlet anlayışını benimsediğini söylemek mümkündür. Yazar, hükümdar hakkında övücü ifadeler kullanmaktadır. Uzun Hasan öyle mümtaz ve öyle değerli bir şahsiyetti ki onun gibisine İran'ın mazisinde hiç rastlanmamıştır⁶⁵⁹.

Contarini, Otlukbeli Savaşı sonrasında Uzun Hasan hakkında olumlu bir tasvir çizmektedir. Kendisinin coşkulu bir karakteri olduğundan bahsetmektedir. Gayet nazik, sosyal, insanlarla iletişim kurmaktan hoşnut olan, yemek ve tatlı ikram etmeyi

Münşeâtü's-Selâtîn, s. 278. Böylece Akkoyunluların siyasî tarihlerine nazaran hızlı sayılabilecek yükselişleri dönemin yazılı kaynaklarında da görülmektedir.

⁶⁵⁷ Zeno'ya göre Cihanşah'ın kendisinden talep ettiği 300 kadar köleyi vermeyi kabul etmemiştir. Çünkü Uzun Hasan'a göre köleler de onun halkıydı ve onlar için canı pahasına savaşmaya hazırdı. Zeno/Ramuzio, s. 147; Zeno/Grey, s. 6-7; Zeno/Gündüz, s. 17-19.

⁶⁵⁸ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 534; Josafa Barbaro/Thomas, s. 55; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 72. Hinz'in eserinde ifade ettiği üzere ümerası söylediklerine itiraz edemezdi ve çadırı bir tapınak gibi sessizlik içindeydi. Hinz, s. 58.

⁶⁵⁹ *Viaggio d'un mercante nella Persia*/Ramuzio, s. 452; *The Travels of a Merchant in Persia*/Grey, s. 178; *Venedikli Bir Tüccar*/Gündüz, s. 165. Hasan-ı Rûmlû'da da maddi durumu iyi olmayan halk ile ilgilenilmesi bilgisi mevcuttur. s. 502-503.

seven, misafirperver, yeni şeyler öğrenmeye açık ve istekli bir insandı⁶⁶⁰. Nitekim Uzun Hasan ve İtalyan elçiler arasında bir mesafe olsa da kendisinin bazı durumlarda hükümdarın elçilere “*sıcak kanlı*” sayılabilecek bir tavır sergilediği görülebilmektedir. İosofat Barbaro bir diplomatın bilmesi gereken tüm nezaket kurallarına vakıftı. Uzun Hasan, ona ipekten yapılmış bir takke uzattığında kendisi bunu bir mendille tutmuş, bu hareket hükümdarın çok hoşuna gitmişti ve kakhaha atarak “*bakın şu İtalyan’a*” demiştir⁶⁶¹. Kişiliğine dair verilen örneklerden biri de Documento I’de geçmektedir. Fatih Sultan Mehmed’in kendisine “*Yaptıkların pek de büyük bir beye yakışacak halden değil*” demesine karşılık Uzun Hasan, “*Ne yaptıysam elimde kılıcımla yaptım!*” cevabını vermiştir⁶⁶². Böylece elde ettiklerine cesareti ve savaşçılığıyla meşruluk kazandırmıştır.

İosofat Barbaro’nun şahit olduğu üzere inanç açısından ise gayet akılcı ve dini anlayışa uygun hareket eden biri olmuştur. Suçsuz bir Ermeni’yi öldüren bir dervişi idam ettikten sonra tepki olarak “*Muhammed’in dini böyle mi yayılacak?*” diyerek tepkisini beyan etmiştir⁶⁶³. Akkoyunlu beyi “*Halife*” unvanını dahi kullanmaktaydı⁶⁶⁴. İbn İyas ayrıca kendisinin Mekke ve Medine’de adına hutbe okutulması için bizzat kendi ümerasını gönderdiği bilgisini dahi paylaşmaktadır⁶⁶⁵. Ancak gayet ortodoks bir dini inanç taşıyan İbn Eca’nın dini görüşleri ile Akkoyunlu beyinin bakış açılarının aynı olmadığı söylenebilir⁶⁶⁶.

Akkoyunlu beyine olan yakınlığıyla tanınan Muhyî-i Gülşenî de ifadeleri ve anlatılarıyla İtalyan yazarları desteklemekte ve Uzun Hasan’ın fevkalade adil bir hükümdar olduğunu anlatmaktadır⁶⁶⁷. Huncî de Akkoyunlu beyleri ve askerlerinin, kölelere karşı dahi ahlaklı olduğu bilgisini verir⁶⁶⁸. el-Giyâs da hükümdarlık şahsiyeti ve kusursuzluğunu Mervanilerden Abdülmelik ve Harun Reşid ile kıyaslamaktadır.

⁶⁶⁰ Contarini/Ramuzio, s. 601; Contarini/Thomas, s. 132-133; Contarini/Ramusio, s. 96-97. Brocquiere, Türkmenlerle seyahat etmek isteyen kişinin elemli ya da dertli olamayacağını ifade eder. Brocquiere/Jones, s. 171-172; Brocquiere/Arda, s. 174; Knanishu da Türkmenlerin yerleşiklere nazaran çok daha neşeli olduklarını yazmıştır. Knanishu, s. 164.

⁶⁶¹ İosofat Barbaro/Ramuzio, s. 535-538; Josafa Barbaro/Thomas, s. 56; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 74.

⁶⁶² *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento”, s. 101.

⁶⁶³ İosofat Barbaro/Ramuzio, s. 573; Josafa Barbaro/Thomas, s. 100; Josaphat Barbaro/Gündüz, 121.

⁶⁶⁴ “Davâni’s Ard-nâma”, s. 155.

⁶⁶⁵ Koyuncuoğlu, s. 42.

⁶⁶⁶ Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et-Türkî, s. 80-92.

⁶⁶⁷ Muhyî-i Gülşenî, s. 46-47; 53-54; Erşahin, s. 172.

⁶⁶⁸ Khunjî, s. 17.

Kendisinin adaletini ifade etmek için Kanunnameleri gösterir⁶⁶⁹. Nitekim Kazvînî, Uzun Hasan'ın yüksek bir duruma getirdiği Akkoyunlu Devleti'nin yıkılışının neticesinin İran'ın “*he'rcümerç*” bir hale düşmesi olarak yorumlamaktadır⁶⁷⁰. Cenabî de Uzun Hasan'a dair verilen bu bilgileri doğrulayarak Akkoyunlu beyini akıllı, kararlı, cesaretli ve ulemaya yardım sever bir hükümdar olarak tanımlamaktadır⁶⁷¹.

Uzun Hasan'ın, Orhun Abideleri'nde ve Siyasetname'de yaratılmaya çalışılan ideal hükümdarın özelliklerine sahip olduğu ileri sürülebilir. Her iki eserde de hükümdar aciz haldeki halkı diriltir, çalışkandır ve adildir⁶⁷². İtalyan yazarların aktardıklarına göre Uzun Hasan adil ve sosyal devlet anlayışını benimsemiş bir hükümdardır. Kendisinin adil bir hükümdar oluşu hukuk düzenlemeleri ve gayri Müslimlere yapılan haksızlıklara verdiği ağır cezalardan anlaşılabilir⁶⁷³. Sosyal devlet anlayışına sahip olduğu da İtalyanlar tarafından yukarıda açıklanan örneklerden görüldüğü üzere insanlara düzenli olarak yemek verilmesinde ve onların sağlık sorunlarıyla ilgilenilmesinde görülebilmektedir. Bu ahlak Türk tarihinde özel bir yere sahiptir⁶⁷⁴. Uzun Hasan da bunu devam ettirmiştir. Ayrıca kanun yapıcı bir hükümdardır. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar *Hasan Padişah Kanunları* Anadolu'nun doğusunda birçok alanda kullanılmıştır⁶⁷⁵. Uzun Hasan, Orhun Abideleri'ndeki asker hükümdar *karizmasına* en iyi şekilde sahiptir. Zeno'daki anlatılara göre kendisi gayet güçlü ve kabiliyetli bir askerdir⁶⁷⁶. Nitekim *Il Principe*'de de güçlü bir hükümdarın aynı zamanda güçlü bir asker de olması gerektiği yazılmıştır⁶⁷⁷.

⁶⁶⁹ Abdallâh Ibn-Fatḥallâh al-Ġiyât al-Baġdâdî, s. 72-72, 219.

⁶⁷⁰ Kazvînî, s. 29.

⁶⁷¹ Hinz, Walter Hinz, “*Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*”, terc. Tevfik Bıyıkoglu, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, Ankara 2003, s. 115.

⁶⁷² *Orhun Abideleri*, s. 9, 19, 15; Nizamü'l Mülk, s. 17-28, 185-186;

⁶⁷³ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 573; Josafa Barbaro/Thomas, s. 100; Josaphat Barbaro/Gündüz, 121.

⁶⁷⁴ Tarihsel olarak Türk devlet anlayışında fakirleri doyurmanın hüküm hakkının devamı olduğunu söylemek mümkündür. Türk devletinde İslâm öncesi dönemde de sosyal devlet anlayışı güçlü bir şekilde mevcuttu. Bilge Kaan kitabelerde, bu anlayışı “*Milleti besleyeyim diye, kuzeyde Oğuz kavmine doğru, doğuda Kıtay, Tatabı kavmine doğru, güneyde Çin'e doğru on iki defa büyük ordu sevk ettim*” sözleriyle ifade etmektedir. *Orhun Abideleri*, s. 19.

⁶⁷⁵ Ahmet Özcan, “Uzun Hasan Kanunları ve Osmanlı Dönemine Yansımaları”, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi*, XXIX, s. 173-192. İran'da, Yazd'de de bu kanunları uzun yıllar kullanıldığı bilinmektedir. Hüseyin Müderrisi Tabatabai, s. 74.

⁶⁷⁶ Zeno/Ramuzio, s. 143-144; Zeno/Grey, s. 5-7; Zeno/Gündüz, s. 17-19. Hasan-ı Rûmlû'da anlatılanlar ise Uzun Hasan'da savaşlarda, cesaretinden dolayı çok kez ölüm tehlikesi yaşadığı göstermektedir. s. 236, 238, 241, 267-272.

⁶⁷⁷ Niccolo Machiavelli, *Il Principe*, A cura di Alessandro Capata, Roma 2013, s. 46, 81; Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, terc. Necdet Adabağ, İstanbul 2015, s. 20, 56.

Leh elçisi Dlugozs, Uzun Hasan'da kuvvetli bir milli şuur olduğundan bahsetmektedir⁶⁷⁸. İtalyan yazarlar bu konuya dair hiçbir bilgi vermezler. Burada kastedilenin Oğuz kimliği ve *Oğuzculuk politikası* olduğu öne sürülebilir⁶⁷⁹. Uzun Hasan da dahil olmak üzere tüm Akkoyunlu beyleri, Oğuzname'nin bir nüshasını korurlardı⁶⁸⁰. Emir Timur'un Cengiz-Moğol kökenlerine sahip çıktığı gibi Akkoyunlular da Oğuz kökenlerine tutunmuşlardır⁶⁸¹. Şah Abbas'ın aslen bir Türkmen olan *Don Juan de Persia* adlı elçisi ise Uzun Hasan'ın kan olarak Türk olsa da İranlılığı ile gurur duyduğunu ifade ettiğini yazmaktadır⁶⁸². Saraya gelen Leh elçisine göre ayrıca Uzun Hasan'ın hem Türk de İran şahıdır⁶⁸³.

⁶⁷⁸ “Leh Kroniği Historiae Polonicae’de Uzun Hasan Beğ’e Dair Bilgiler”, s. 371-378; Faruk Sümer de İtalyan kaynaklarının bıraktığı *Oğuzculuk* politikası boşluğunu şöyle doldurmaktadır: “*Hasan Bey’in iyice bilinmeyen bir tarafı da, kendisinde kuvvetli milli bir şuurun varlığıdır. O kendisini Türkler’in hükümdarı sayıyor, Osmanlı ve Memlükler ülkesinde, Türkler’e gayri müslimler gibi muamele edilip, onlardan vergi alındığını söylüyor. Kendisinin Oğuz Han’ın ve onun torunu kabul edilen Bayındır Han’ın şerefli soyundan geldiğini ifade ediyordu... Hasan Bey, Kuran-ı Kerim’i Türkçe’ye çevirtmiş ve onu huzurunda okutmuştu. Ona göre mukaddes kitabı Türkçe okumak da bir ibadettir ve onunla da sevap kazanılabilir. Tarihimizde Hasan Bey gibi aynı görüşü paylaşan ikinci bir hükümdar ve aydın bence meçhuldür*”. Faruk Sümer, “Akkoyunlular”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, 2003, s. 14; İlber Ortaylı ise bu coğrafyada yaşayan Türklerin bugüne kadar uzanan durumun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak şekilde şunları ifade etmektedir: “*Maalesef halkımız Uzun Hasan’ı iyi tanımamaktadır. Çünkü tarih kitaplarında Uzun Hasan, işte Akkoyunlu hükümdarıdır. Fatih’le mücadeleye tutuşmuş, Otlukbeli’nde yenilmiştir. Hepsi bundan ibarettir. Hâlbuki bu o kadar kolay değildir. Uzun Hasan her şeyden evvel, İran’ı ve Kafkasya’nın cenubunu birleştiren bir hükümdardır. Bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti ve artık bildiğimiz Iğdır’dan geçerek gittiğimiz Nahçıvan yöresi, Azerbaycan’dan kopup ve bizim maziye edip bakmak zorunda olduğumuz bir topraktır. Ayrıca bu şiveyi kullanıp bununla edebiyat yapan kimseler Kuzey Irak’ta yaşamaktadır. Yani bizim Kerküklü dediğimiz Türkmenlerdir. Gördüğünüz gibi birbirinden bu kadar ayrılmış ve birbirine gelemeyen camiayı Tarihte aslında birleştiren Uzun Hasan’dır. Onun için çok önemli birisidir... Uzun Hasan son derece teşkilatçıdır. Düşünün ki bu ülkede yaşayan Türkler henüz göçebedir, aşirettir. Bunları bir araya getirerek konfederasyon kurmuştur... Tarihçiliğimizde hakkı yenmiş bir padişahı, Uzun Hasan’ı hakkıyla yâd etmemiz gerekmektedir*” olarak ifade eder. İlber Ortaylı, “Otlukbeli’ne Dair”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed. Adil Şen, Ankara 2003, s. 307-308; Hinz, Uzun Hasan hakkında, batılı devletlerin ona atfettiği önemin ehemmiyetini bugün artık pek güç anlayabileceğimizi düşünmektedir. Hinz, s. 48. Buradaki ifadenin, Uzun Hasan’ın Fatih Sultan Mehmed’i yenebilecek tek güç olması ile bağlantılı olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca İtalyanların İran ve Azerbaycan’ın politik ve coğrafi yapısını gerçek anlamda öğrenmeleri de yine Uzun Hasan döneminde kurulan ilişkilerle başlamıştır. Angelo Piemontese, Nikki Keddie, “Italian Scholarship on Iran (An Outline, 1557-1987)”, *Iranian Studies, Iranian Studies in Europe and Japan*, XX-II, s. 99-130.

⁶⁷⁹ Mustafayev, *Selçukilerden Osmanlılara*, s. 214-251.

⁶⁸⁰ Agacanov, s. 48. Akkoyunlu Devleti’nin önemli âlimlerinden biri olan Muhyî-i Gülşenî de kendini soyunu Oğuz Han’a bağlamaktaydı. Erşahin bu noktada mezkur âlimin kendi soyunu Oğuz Han’a bağlamasını bu coğrafya veya bu vakitteki Oğuzculuk (Türklük) ruhu ile ilişkisine dikkat çeker. Muhyî-i Gülşenî, s. 43; Erşahin, s. 171.

⁶⁸¹ Zakrzewski, s. 162.

⁶⁸² Don Juan de Persia/Cortés, s. 104, Don Juan of Persia/Strange, s. 97, İranlı Don Juan/Gündüz, s. 77.

⁶⁸³ “Leh Kroniği Historiae Polonicae’de Uzun Hasan Beğ’e Dair Bilgiler”, s. 371-378; Polonya ile İran arasındaki ilk siyasî münasebetler Contarini’nin Kazimierz Jagiellon’a Krakov’da Uzun Hasan’ın mektubunu teslim etmesi ve Uzun Hasan’ın yanına gelen Polonyalı elçiler vesilesiyle başlamıştır. Bu durum Uzun Hasan’ın İran tarihine dair olan önemini gösteren en önemli unsurlardan biridir.

Osmanlı kaynaklarında bu tasvirlerden hiçbirisi bulunmaz. Neşrî’de Uzun Hasan aslında bir Osmanlı şehzadesi kadar bile kıymetli değildi. Sadece Akkoyunlu halkından aşağılık bir kimseydi. Ancak pek fitneci olduğundan onunla savaşırken ateşli silah kullanmak ve karşısına iyi asker çıkarmak lazımdı. Dahası savaşı kaybedince yine kendisi gibi korkak olan Pir Ahmed ile beraber kaçmıştı ve kaçarlarken korkaklıklarından tumanlarına dışkılarını yapmışlardı. Onlar kaçarken Yeniçeriler de arkalarından savaşmadan kaçtıkları için alay etmişlerdi⁶⁸⁴. Aşıkpaşazade’nin anlatısına göre de Uzun Hasan savaşı kaybedince derdinden kahrolmuştur⁶⁸⁵. Tursun Bey’de ise Uzun Hasan ahmak, kendini bilmez, kibirli ve şehir yakıp yıkmayı padişahlık sana biridir⁶⁸⁶. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa’ya göre Şeytan’a uyan ve Tanrı’ya isyanları apaçık belli olan Türkmenleri kullanan biridir ve Otlukbeli Savaşı’nı kaybedince öfkesinden ölmüştür⁶⁸⁷. Bu noktada yine Türkmenler ve hükümdarları adına bir kimlik inşası dikkat çekmektedir.

Cihanşah da Fatih Sultan Mehmed’e yazdığı bir mektupta verdiği çok sayıda örneklerle Uzun Hasan’ın ikiyüzlü biri olduğunu anlatmaktadır. Sonuç olarak böyle bir kişinin din ve devlet saadeti gereği ortadan kaldırılması gerektiğini söyler⁶⁸⁸. Fatih Sultan Mehmed, Hüseyin Baykara’ya yazdığı mektubunda Uzun Hasan’ın sonunu kendisi getirmeseydi zaten bunu Kahire’deki beyin yapacağını söyleyerek kendisinin zayıf ve herkes için kötü biri olduğunu vurgular. Böyle birinin öldürülmesi şarttır. Anlatılan örneklerden yine Uzun Hasan’ın iki yüzlü bir kimse olduğu anlaşılmaktadır⁶⁸⁹.

Contarini/Ramuzio, s. 583-587; Contarini/Thomas, s. 111-112; Contarini/Gündüz, s. 73-74; Anna Krasnowolska, “Iranian Studies”, *Iranian Studies in Europe and Japan*, XX-2, Abingdon 1987, s. 179-221. İtalyanca resmi belgelerde de bu bilgi görülebilmektedir. Berchet, “Dalle relazioni diplomatiche tra la Repubblica di Venezia e la Persia”, s. 51-55. Osmanlı-Polonya ilişkilerinde bu süreçte baskın olan etken Polonya’nın Kutsal İttifak’ın bir parçası olmasıydı. Nitekim Polonya ve Osmanlı arasındaki ilişkiler de Karlofça Antlaşması’na kadar çatışma ve mücadelelerle geçmiştir. Elçi Dlugosz aynı zamanda Polonya’nın ilk vakanüvislerindendir. Hacer Topaktaş, “Lehistan’dan Polonya’ya: Polonya Tarih Yazımında Türkler ve Türkiye”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, VIII-XV, s. 537-538.

⁶⁸⁴ Neşri, s. 316-317.

⁶⁸⁵ Aşıkpaşaoğlu, s. 154.

⁶⁸⁶ Tursun Bey, s. 135- 136.

⁶⁸⁷ Karamani Nişancı Mehmed Paşa, s. 357. Hasan-ı Rûmlû’da ise kitapta Uzun Hasan hakkında verilen bilgiler, Osmanlı ile olan savaşların başlamasıyla beraber hakaret sayılabilecek noktalara gelmiştir. s. 505-506.

⁶⁸⁸ *Münşeâtü’s-Selâtîn*, s. 273.

⁶⁸⁹ *Münşeâtü’s-Selâtîn*, s. 283-285.

Görüldüğü üzere Osmanlı tarihi kaynakları ve İtalyanca kaynaklar birbirleriyle uyum içinde değillerdir.

2.3.2 Görünüşü

Contarini, Uzun Hasan'ın 70 yaşında olduğunu söylemekteyse de kendisi ziyaret esnasında tahminen 54 yaşındadır⁶⁹⁰. Yazara göre uzun boyu ve kaslı bir fiziği vardı. Yüz hatlarında bir parça Tatarlık vardı ve teni açık renkteydi.⁶⁹¹

2.3.3 Yaşam Tarzı

Contarini diğer İtalyan yazarlara kıyasla Uzun Hasan hakkında en detaylı bilgileri veren kişidir. Akkoyunlu hükümdarıyla birçok seyahate katılarak notlar almıştır.

Contarini ve yanındakiler birçok defa Uzun Hasan'ın büyük çadırına girmişler ve kendisiyle beraber yemeğe oturmuşlardır. Yazara göre kendisi yemekten, Contarini ve yanındakilere memleketleri hakkında merakla sorular sorardı. Burada, günde 400 kadar kişi çadırına girip çıkar ve yemek yedi. Hatta çadırda her yer dolu taşıdığından insanlar divânlara sığmaz, bazıları yerde oturmak zorunda kalırlardı. Yemekler bakır tepsilerde gelirdi. İçinde pilav ve az miktarda da et olurdu⁶⁹². Türkmenler yemekleri hız ve iştahla yemekten memnuniyet duyarlardı. Akkoyunlu hükümdarı ile maiyetindekilere özel bir servis yapılır ve yemekleri daha güzel hazırlanmış tabaklarda sunulurdu. Uzun Hasan yemekte çokça şarap içerdi. Contarini'ye göre sağlam bir karaciğeri vardı. Yemekten sonra da mezelerle içmeye devam ederdi. Ayrıca yanındakilere de ikram etmekten çok memnuniyet duyardı. Huzurunda müzisyenler ve şarkıcılar olurdu⁶⁹³.

⁶⁹⁰ Contarini/Ramuzio, s. 601; Contarini/Thomas, s. 133; Contarini/Gündüz, s. 97; Sümer, Akkoyunlular, s. 263.

⁶⁹¹ Contarini/Ramuzio, s. 601; Contarini/Thomas, s. 133; Contarini/Gündüz, s. 97. Hasan-ı Rûmlû'da Uzun Hasan'ın yüzünden bir ok ile ciddi bir şekilde yaralandığı bilgisi mevcutsa da Contari'nin tasvirinde böyle bir yara izinden bahsedilmez. Türkmen yazar Akkoyunlu beyini bizzat görmemiştir s. 272.

⁶⁹² Osmanlılar da ziyafet verdiklerinde pilav ile et ikram ederlerdi. Busbecq, s. 58.

⁶⁹³ Contarini/Ramuzio, s. 601; Contarini/Thomas, s. 133; Contarini/Gündüz, s. 97; İran hükümdarlarının Akamenidlere kadar giden güçlü bir şarap içme kültürü mevcuttur. Konu için ayrıca bkz. Touraj Daryae, *Herodotus on Drinking in the Ancient World: Greek and Persian Perceptions, Iranian Languages and Culture*, ed. Behrad Aghaci, California 2012, s. 38-43.

Tihranî de İtalyanların, müzik kültürüne dair verdikleri bilgileri onaylasa da yemek kültürüne dair çok daha renkli tasvirlerde bulunmaktadır⁶⁹⁴. Devvânî de Akkoyunlu müzisyenlerinin oturan ve ayakta duracak halde çalgı çalan bir düzende olmak üzere müzik yaptıklarını not eder. Eserinde Halil Mîrzâ'nın makamında 36 tane tabak ve kadeh taşımakla-tutmakla vazifeli görevli olduğundan bahsederek İtalyanlar tarafından verilen yemek kültürüne katılmaktadır⁶⁹⁵.

1471'de Uzun Hasan'ı ziyaret eden Memluk elçisi Ibn Eca'nın sofra ahlakı Akkoyunlulara ve dolayısıyla Uzun Hasan'a da kaba veya sıradışı gelmiştir. Ibn Eca, daha sofra kaldırılmadan yemekten kalkmış ve hasta olduğunu ifade ederek hükümdarın zaten onun rahatsızlığı için özel olarak hazırlattığı ham-ekşi üzümünden çok az miktarda yemiştir. Hatta Memluk elçisinin insanların sofraya sıra sıra oturmalarını daha doğru bulması, yani yemek yedikten sonra sofradan ayrılması ahlakı da yine bir Akkoyunlu tarafından "*Vallahi senin bu yaptığın ülken gibi vahşi... O zaman bu şekilde yemek nasıl rahat olur?*" olarak tepkiyle yorumlanmıştır. Lakin elçi bunu bir sünnet olduğunu söylemiştir⁶⁹⁶. Sofradan ayrılmanın ahlaken uygun olmadığı da bir diğer Türk devleti olan Timurilere dair verilen bilgilerde görülebilmektedir⁶⁹⁷.

İtalyan tarafından verilmeyen bazı bilgiler ise Devvânî'nin eserinde görülmektedir. Kendisi Halil Mîrzâ'nın yanında çok sayıda muhafız, postacı, ordu içi ve özel hizmetler için haberciler, ahırcı, temizlikçi, aşçı ve yemeklerin içeriğini kontrol eden görevliler, hükümdarı eğlendirmekle vazifeli bir grup insandan bahsetmektedir. Hizmetçi olarak bahsedilen bu kitle haricinde bir de özel bir taife olarak düşünülebilecek rikabdarlar, ve meşale taşıyıcıları da mevcuttu. Yine metinde ilginç bir bilgi olarak kütüphanecilerden ve tüccarlardan da bahsedilmektedir⁶⁹⁸.

⁶⁹⁴ "Herbir menzil için ayrı ayrı yiyecek ve içecek ayırarak, araç ve gereçlerle donanmış bir mutfak hazırladılar... Güzel sesli şarkıcılardan bir topluluk çeng ve ney ile bam ve pes sesiyle her bir ud ile davudi nağme; her bir çeng ve ney ile..." Tihranî, s. 366-367; "Türlü çeşitli yemeklerin ve gıdaların kokuları, divaneleri, cinnet bağından kurtarıyor, akılları perişan ve mecnun ediyordu" Tihranî, s. 160.

⁶⁹⁵ "Davânî's Ard-nâma", s. 153, 160.

⁶⁹⁶ Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et-Türki, s. 83.

⁶⁹⁷ "Çünkü o sırada (ziyafet esnasında) kimse dışarı çıkamaz". Bu cümle bir uyarı niteliğindedir. Hasan-ı Rumlu, s. 166.

⁶⁹⁸ "Davânî's Ard-nâma", s. 159-160.

2.3.4 Yaşam Alanları

Uzun Hasan, hükmettiği coğrafya içinde hem yerleşik hem de konargöçer halklara hâkim olan bir hükümdardı⁶⁹⁹. Kendisinin Selçuklu ve Timurlu hükümdarlarında olduğu gibi büyük bir çadırı vardı⁷⁰⁰. Contarini'ye göre Uzun Hasan'ın çadırı muazzam bir güzellikteydi ve kırmızı bir halı ile kaplıydı⁷⁰¹.

Iosafat Barbaro ise bu çadırın küp şeklinde ve kubbeli olduğunu söylemektedir. Bu yapının kubbesi dalların iç içe geçirilmesiyle oluşturulmuş ve çevresi de 14 adımlık bir bezle kaplanmıştır. Aynı şekilde zeminde tamamen halılarla kaplıdır. Uzun Hasan çadırına dair Iosafat Barbaro'ya Avrupa'da böyle bir yapının var olup olmadığını sormuştu. Yazar da ona kendisi kadar büyük bir hükümdarın Avrupa'da olmaması yüzünden böyle bir yapının da kendi topraklarında olmadığını söylemişti. Burada aynı zamanda kubbeden sarkan sırmalı, işlemeli ipek parçaları vardı. Kubbeli olan bu yapı ayrıca tamamen ahşap bir işçiliğin ürünüydü ve Uzun Hasan'ın üzerinde oturduğu yer (veya taht) altın iplik işlemlerle süslüydü⁷⁰².

Iosafat Barbaro devasa boyutlarda bir Türkmen çadırını tasvir etmektedir. Bu bir hükümdar çadırı yani otağdır. Yazar kubbeli bir yapıdan bahsetmektedir ki Türklerde, hakan çadırları kubbeli şekilde düzenlenmiştir. Yapının kubbeli olması göğün yerdeki bir sembolü olarak görülürdü. Eski Türklerde gök kubbe devletin yani hükümdar ve çevresindeki teşekkülün, çadır ise ailenin bir sembolüydü⁷⁰³. Türklerde tahtın veya hükümdarın oturduğu eşyanın altın işlemeli olduğu görülmektedir. Nitekim İstemi Kağan'ı ziyaret eden Zemarkhos da onun altın bir taht ve bir diğer mekânda da altından yapılmış bir sedir üzerinde oturduğundan bahsetmektedir⁷⁰⁴.

⁶⁹⁹ Khunji'de Akkoyunlu Baysungur'un doğumu "*Türk ve Farşlar'dan bir şah doğdu*" olarak ifade edilmektedir.

⁷⁰⁰ Nebi Bozkurt, "Çadır", *DİA*, VIII, s. 159-164.

⁷⁰¹ Contarini/Ramuzio, s. 602; Contarini/Thomas, s. 134; Contarini/Gündüz, s. 98. Türkmen çadırları keçeden, kırmızı, beyaz ve mavi kumaştan olabilmekteydi. Brocquiere/Jones, s. 120; Brocquiere/Arda, s. 168.

⁷⁰² Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 536; Josafa Barbaro/Thomas, s. 58; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 74. Iosafat Barbaro burada büyük bir çadır veya yurttan bahsetmektedir. Türkmenlerde genel olarak üç farklı çadır mevcuttur. *Alaçıklar*, çok sayıda değneğin sırm ile bağlanıp üzerine keçe örtülmesiyle yapılır. *Topak Evler* ise aile için olan çadırlardır. Çadırın büyük bir kısmı küre şeklindedir. Değneklerden yapılmış bir kubbesi de vardır. *Kara Çadır* ise en fazla 7-8 direkli olmak üzere obalardaki toplanma amaçlı kurulan veya oymak başının evi olan çadırlardır.

⁷⁰³ Bahaeddin Ögel, *Türk kültür tarihine giriş: Türklerde Ordu, Ordugah ve Otağ : Hunlardan Osmanlılara*, VII, Ankara 1985, s. 136-137.

⁷⁰⁴ Louis Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, terc. Sadrettin Karatay, İstanbul 1970, s. 79.

Dede Korkut'ta da “*Kazan Bey'in altın tahtı*” olarak bahsi geçen bir taht vardır⁷⁰⁵. İbn Battuta da Tülük Timur'un ahşap tahtının altınla süslendiğini ifade etmektedir⁷⁰⁶. İosafat Barbaro'nun kubbeden ipek parçaları sarktığını söylemesi önemli bir detaydır. Çünkü bu ipek sarkıtma âdeti İran Türkmenleri arasında yüzyıllar boyunca devam etmiştir. İran'da 1860'larda, Teke Türkmenlerine esir düşen Fransız bir subay da çadırların tepesinden sarkan pamuklu ve ipekli kumaşlardan bahsetmektedir⁷⁰⁷.

Görkemi veya Otlukbeli Savaşı'nın zaferi anısını hatırlattığı için, Uzun Hasan'ın çadırı Osmanlılarda şenliklerde Kanuni döneminde dahi sergilenirdi⁷⁰⁸.

1471 yılında Uzun Hasan'ı Tebriz'de ziyaret eden İbn Eca ise bir saray ve bir çadır haricinde bir de Akkoyunlu hükümdar için hazırlanmış bir evden bahsetmektedir⁷⁰⁹.

Uzun Hasan'ın Tebriz'de “*Sekiz Cenner*” adında bir sarayı mevcuttur. Saraya dair bilgiler “Tebriz” başlığında verilecektir.

2.4 Akkoyunlu Şehirlerine Dair Verilen Bilgiler

Akkoyunlu Devleti, Zeno'nun ifadesiyle doğuda Indus Nehri'ne ve Tatar ülkesine, batıda Gürcistan, Trabzon, Karaman, Suriye ve Küçük Ermenistan'a kadar uzanmaktaydı. Güneyde de Arabistan ve Hint Denizi'ne kadar uzanıyordu⁷¹⁰. İtalyan yazarlar eserlerinde ziyaret ettikleri şehirler hakkında bilgiler vermektedirler. İosofat Barbaro ve Contarini şehirler hakkında en ayrıntılı bilgileri veren yazarlardır.

Akkoyunlu şehirleri en büyük gelirlerini İpek Yolu ticareti ile elde ediyordu. Uzun Hasan çıkardığı kanunnameler ile ticarete eskisine nazaran daha iyi bir düzen

⁷⁰⁵ Ögel, *Türk kültür tarihine giriş: Türklerde Ordu, Ordugah ve Otağ*, s. 129, 130.

⁷⁰⁶ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, s. 315. Saltanat Çadırı olarak adlandırabileceğimiz bu yapı Türk hükümdarlarının taşıdığı bir semboldür. Çadırın dışarıda oluşu genelde düzenlenecek bir sefere işaret etmekteydi. Seferin yapılacağı yöne kurulan çadırın etrafında askerler toplanırdı. Yenilen komutanın çadırı teşhir edilirdi. Çadırın varlığı sadece askerî harekâtların göstergesi değildi. Çadır sevinçli zamanlarda, düğün, nikâh, büyük şölen ve toplantılarda da kurulurdu. Kenan Çetin, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 2011, s. 32. Uygurları ziyaret eden bir Arap seyyaha göre, onlar hükümdarlarının otağını, taştan sarayları önüne kurmaktaydılar. Ögel, *Türk kültür tarihine giriş: Türklerde Ordu, Ordugah ve Otağ*, s. 130, 142.

⁷⁰⁷ Blocqueville, s. 55.

⁷⁰⁸ Celalzade Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, haz. Ayhan Yılmaz, İstanbul 2011, s. 93.

⁷⁰⁹ Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et-Türki, s. 79.

⁷¹⁰ Zeno, s. 147; Zeno/Grey, s. 8; Zeno/Gündüz, s. 19-20. Uzun Hasan, ülkesinin sınırlarını bizzat yazdığı bir mektup ile Fatih Sultan Mehmed'e açıklamaktadır. Mektupta tabi olan memleketler arasında Herat, Horasan, Mazenderan, Taberistan, Sari, Esterabad, Bilad-ı Gums, Damgan, Bestam, Simran, Kirman, Sistan, Kürdistan ve Luristan'daki Hürrem Abad Kalesi adlı yerler sıralanmaktadır. *Münşeâtü's-Selâtin*, s. 276-277.

kazandırmıştı. Hazırladığı iktisadi kurallar, ağırlık ölçülerinin ürünlere olan karşılıkları ve vergi sistemi kendisinin ölümünden sonra dahi, XIX. yüzyıla kadar uygulanmaya devam etmiştir. Bu kanunnameler Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran'ı içine alacak şekilde sadece ticaret için değil tarım, hayvancılık ve zanaat ve bazı bireysel haklar için de hazırlanmıştı. Üretim, kervanların rahatça seyahat edebilmeleri ve bu sayede düzenli olarak vergiler alınabilmesi Akkoyunlu hazinesini zenginleştirmekteydi⁷¹¹. Akkoyunlu şehirlerinin Doğu'dan Batı'ya uzanan, başta ipek olmak üzere sayısız ürüne ulaşılabilen büyük ticaret yollarının üzerinde olması bu şehirlere canlılık getirirken üretimi ve dolayısıyla kârı arttırmıştı. Nitekim bu şehirlerde, tüccara verilen değer ve hukuki haklar yeri geldiğinde hükümdarlar birbiriyle iletişime dahi geçmesine neden olabiliyordu⁷¹².

2.4.1 Anadolu Şehirleri

Anadolu'nun doğusu, Akkoyunlu Devleti'nin doğduğu coğrafyadır. Akkoyunlular eserlerinin çoğunu Diyarbakır, Mardin, Bayburt, Urfa, Elazığ ve Erzincan'da inşa etmişlerdir. İtalyanlar takriben XII. yüzyıldan beri İpek Yolu üzerindeki şehirlerdeki merkezleri sayesinde bu şehirleri tanımaktaydılar. Tebriz'den başlayan yol Trabzon'a ulaşana dek Erzurum, Erzincan ve Bayburt'un üzerinden geçerd. Bu şehirlerin hakimiyeti için Akkoyunlular ve Karakoyunlular arasında büyük mücadeleler olmuştu⁷¹³. Çin'den gelen yol sayesinde sadece ekonomik kazançlar sağlamaz, kültürel alışveriş de gerçekleşirdi⁷¹⁴.

2.4.1.1 Ahlat

Muş'ta üç günlük mesafede, gayet güçlü ve güzel bir kalesi olan Ahlat şehri vardı. sadece yüz tane hane mevcuttu⁷¹⁵.

Iosofat Barbaro'nun o zamanlar sadece Ahlat'ta yüz hane olduğunu söylemesinin nedeni Moğol İstilas'ının şehirde büyük bir tahribat yaratmış olmasıdır. Şehir bir zamanlar Türk-İslâm medeniyetinin en önemli şehirlerinden biriydi. Ticari anlamda,

⁷¹¹ Mustafayev, *The Silk Trade from Ilkhanids to Aqqoyunlu*, s. 130-133.

⁷¹² *Münşeatu's-Selâtin*, s. 224.

⁷¹³ Gülseren Ceceli Dursun, "İran'da Türkmenler ve İpek Yolu", *İpek Yolu Atlası*, ed. Ahmet Taşağıl, s. 352-353.

⁷¹⁴ Mustafayev, *The Silk Trade from Ilkhanids to Aqqoyunlu*, s. 120-121.

⁷¹⁵ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 560; Josafa Barbaro/Thomas, s. 85; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 103-104.

sanat, edebiyat ve kültürel alanlarda bir gelişmişliği mevcuttuysa da savaşlar yüzünden bu özelliklerini kaybetmiştir⁷¹⁶. Buna rağmen 1471 yılında Ahlat'tan geçen Ibn Eca, Ahlat'ın büyük ve sağlam bir kalesi olduğunu yazmaktadır⁷¹⁷.

Ahlat'ta, Turcomania'nın bir hatırası olarak koyun şeklindeki mezar taşları mevcuttur. Uzun Hasan'dan sonra inşa edilen Emir Bayındır Kümbeti de Akkoyunluların şehre bıraktığı miraslardan biridir⁷¹⁸.

2.4.1.2 Bayburt

Iosofat Barbaro'ya göre Bayburt'ta güçlü bir kale ve surlar vardı. Kale sırtlarında Uzun Hasan'a bağlı 1.500 hane bulunuyordu⁷¹⁹.

Iosofat Barbaro tarafından verilen 1.500 kadar hanenin bulunması bilgisi diğer tarihi bilgilerle desteklenmektedir. Akkoyunlular Bayburt'u imar eden devlettir. Sinur köyünde Kutlu Bey Camii ve Tur Ali Bey Zaviyesi, Pulur'da mektep, hamamı, zaviye ve camisiyle Ferahşad İmareti bulunmaktadır⁷²⁰. Ferahşad İmareti'nin temeli ise Ferahşad'ın halası ve Uzun Hasan'ın eşi Selçukşah Begüm'ün buraya cami ve medrese inşa etmesiyle oluşmuştur⁷²¹. Osmanlı Devleti'ne geçmesine müteakip, Tahrir Defterleri'nden Akkoyunlulara dair bir nüfusun olduğu görülmektedir. Miroğlu ayrıca Akkoyunlular arasında kullanılan “*Pir*” unvanının Osmanlı döneminde, Bayburt'taki sipahiler tarafından bolca kullanılmasına eserinde dikkat çekmektedir. Yine Tahrir Defterleri'nden Bayburt'daki Henege Köyü'nde Uzun Hasan'ın kızkardeşi adına iki zaviye tespit edilmektedir⁷²².

⁷¹⁶ Faruk Sümer, Ahlat, *DİA*, II, 19-22.

⁷¹⁷ Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et-Türki, s. 93.

⁷¹⁸ Keleş, s. 11; Bilge Umar, *Doğu Anadolu*, İstanbul 2013, s. 241.

⁷¹⁹ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 558; Josafa Barbaro/Thomas, s. 83-84; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 102. Bayburt, Türklerin Anadolu'da yerleştikleri ilk yaşam alanlarından biriydi. İran'a sağladığı ulaşım kolaylığı sebebiyle İtalyan kervanlarının konakladığı bir yerdi. İsmet Miroğlu, “Bayburt”, *DİA*, V, s. 226. Türklerin Bayburt'a yerleşimi Malazgirt Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. XIII. yüzyıla kadar Saltuklular ve Danişmentlilerin hakimiyetinde olmuştur. Anadolu Selçuklu döneminde Trabzon'dan gelebilecek saldırılara karşı baştan imar edildi ve güçlü savunma hatlarıyla korunma altına alındı. Böylece daha korunaklı bir yaşam alanı haline gelerek yerleşime açıldı. Şehir bir süre İlhanlı, Eretna ve Kadı Burhaneddin'in yönetiminde kaldı. Akkoyunluların, Kadı Burhaneddin'i öldürmeleriyle şehir Akkoyunluların oldu. Miroğlu, “Bayburt”, s. 227.

⁷²⁰ Hamza Keleş, “Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XXXVIII, s. 3,6,8.

⁷²¹ Abdurrahim Şerif, *Erzurum Tarihi*, İstanbul 1936, s. 252.

⁷²² İsmet Miroğlu, XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı, İstanbul 1975, s. 146-147

Uzun Hasan tarafından Bayburt için bir kanunname de hazırlanmıştır. Hazırlanan kanunnameden şehirdeki üretim ve tüketim ürünleri görülebilmektedir⁷²³.

2.4.1.3 Erciş

Erciş'te de sur ve beş kemerli bir köprü vardı. Sivas ve Erciş şehirleri arasında dört tane daha köprü bulunmaktaydı⁷²⁴.

2.4.1.4 Erzincan

Iosofat Barbaro Bayburt'a kıyasla Erzincan'ın durumunu çok da iyi kabul etmemektedir. Erzincan büyük bir şehir olmasına rağmen kısmen yıkıktı. Ancak güzel, taş bir köprüsü vardı⁷²⁵.

Iosofat Barbaro belirtmese de Erzincan'ın kısmen yıkık olmasının sebebi bölgede uzun yıllardır devam eden savaşlar veya depremlerdir⁷²⁶. Bahsi geçen köprü de muhtemelen bugün yıkık halde olan Anadolu Selçuklu Devleti'nden kalma Kötür (Tercan) Köprüsü'dür. Bir diğer köprü de Uzun Hasan tarafından Gürcistan seferleri için kullanılan taş bir köprüdür. Uzun Hasan Erzincan'da iki Ermeni kilisesi inşa ettirmişti. Ayrıca Tercan'ın iklimini ve doğasını sevdiğinden *Hasanabad* adlı bir şehir yaptırmak istemişse de Otlukbeli Savaşı'ndan sonra buna imkân olmamıştı. Hinz'e göre Tercan Camii bunun bir hatırasıdır⁷²⁷. Osmanlı yönetimi altında olduğu zamanlarda bile Erzincan, Bayındır beyleri tarafından idare edilmişti⁷²⁸. Veled Bey ve Uğurlu Mehmed Bey adlı iki zaviye ile bir darphane de yine Akkoyunlular döneminde inşa edilmiştir⁷²⁹.

⁷²³ Uzun Hasan, şehirdeki çivit, demir, çelik, bal, yağ, meyve, balık, havyar, kuzu postu, sığır, kara sığır, öküz, at, Frenk ve Rum kumaşı gibi emtia için alınması veya verilmesi gereken vergiyi belirlemiştir. Uzun Hasan'ın Bayburt kanunnamesi için ayrıca bkz. Barkan, s. 187-188; Leyla Karahan, *Bayburt Kanunnamesi*, Ankara 1990. Akkoyunlular ve Bayburt için ayrıca bkz. Dilaver Akkoyunlu, *Akkoyunlular ve Bayburt, Sinorya Tarihi*, Ankara 1992; Selahattin Tozlu, "Tarih ve Halkbilimi Malzemeleri (Saltuklu ve Akkoyunlu Sahası)" *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, XIV, s. 317-332.

⁷²⁴ Yazar ayrıca şehrin dışına çıkınca Tessu ve Zerister adlı iki küçük yerleşim ile de karşılaşmıştır. Buralarda dokumacılık işi yapıldı. Et boldur, şarap ve meyve de istenilen ölçüde ulaşılabilir. Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 560; Josafa Barbaro/Thomas, s. 85; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 103-104. Ermeni yazmalarında ise Ercişli bir rahip verdiği bilgilere göre Uzun Hasan'ın askerleri buradaki Hristiyanları düzenli olarak yağmalamaktadır. "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronojiler ve Kolofonlar", s. 128.

⁷²⁵ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 559; Josafa Barbaro/Thomas, s. 84; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 102.

⁷²⁶ İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara 2014, s. 48

⁷²⁷ Hinz, s. 96-97.

⁷²⁸ Ali Kemali, s. 84.

⁷²⁹ Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, s. 190-191.

Bu dönemde, Uzun Hasan tarafından bu şehir için halkın hangi kesiminden ne ölçüde vergiler alınması gerektiği belirlenmiş ve ekonomik bir düzen getirilmiştir. Kanunmelerde ayrıca şehrin üretim ve tüketim maddeleri görülebilmektedir⁷³⁰.

2.4.1.5 Harput

Iosofat Barbaro'ya göre Harput'ta Rumlar ve çok miktarda *Koyuneri* adı verilen bir halk bulunmaktaydı. Surların içinde 300 kadar ev vardı⁷³¹.

Ibn Iyas, Harput'un Akkoyunlular tarafından alınışıyla beraber Eyyübi Devleti'nin sona erdiğini not etmektedir⁷³². Schiltberger de Anadolu'yu ziyaret ettikten sonra yazdığı eserinde Harput'u Karakoyunlu Devleti'nin başkenti olduğunu yazmıştır. Dolayısıyla *Koyuneri* muhtemelen Karakoyunlulardır⁷³³. Bununla beraber Akkoyunluların eline geçmesiyle birlikte Uzun Hasan döneminden önce savaşa yakın bir vakitte mîrzâların ve emirlerin biraraya geldikleri bir mahal olarak merkez tayin edilmişti⁷³⁴.

2.4.1.6 Hasankeyf

Iosofat Barbaro, Hasankeyf'e olan ziyaretinde insanların mağaralara oturduğuna tanık olmuştu. Hasankeyf nüfusu fazla olan bir şehirdi. Rakımı ise insana gökyüzünde yürüyor hissini verecek kadar yüksekti. Ticaret için de elverişli bir yer olan Hasankeyf'te camilerin yanı sıra, nehri geçmek için büyük ahşap bir köprüsü de vardı⁷³⁵.

⁷³⁰ Kanunnamelere göre evlenenlerden ve dul kadınlardan belli miktarda bir vergi alınırdı. Kanunnamelerde bal, yağ, koyun, at, sığır, deve, katır, buğday, arpa, darı, şıra, şeker, kumaş, Rum kumaşı, keten elbise, bez, inci, misk, bıçak ve hırdavat gibi ürünler üzerinden, hangi kesimden ne ölçüde vergi alınması gerektiği açık olarak mevcuttur. Uzun Hasan'ın Harput Kanunnamesi için ayrıca bkz. Barkan, s. 165-167.

⁷³¹ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 560; Josafa Barbaro/Thomas, s. 84; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 102-103. Harput'ta Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun tarafından inşa edilmiş bir cami bulunmaktadır. Alpay Bizirlik, *16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliği'nde Vakıflar*, Ankara 2002, s. 154-155; Keleş, s. 5. Ünal, Harput etrafındaki birçok köyün Akkoyunlular tarafından kurulduğu kanaatindedir. Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s. 57. Uzun Hasan'a ait kanunlardan Harput Sancağı Kanunnamesi için ayrıca bkz. Ünal, s. 118-119, 134-136, 145-147, 208-209, 229. Uzun Hasan ve torunu Rüstem Han'ın da Harput'ta para bastırdığı bilinmektedir. Ünal, s. 222.

⁷³² Koyuncuoğlu, s. 33.

⁷³³ Johannes Schiltberger, s. 107. Gelibolulu Mustafa Ali ise Karakoyunluların Anadolu'daki ilk mahalini Sivas olarak verir. *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd*, s. 103. Harput'taki Akkoyunlu hakimiyeti için ayrıca bkz. Tihrani, s. 74-77, 257-258; Koyuncuoğlu, s. 34.

⁷³⁴ Hasan-ı Rumlu, s. 226.

⁷³⁵ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 529; Josafa Barbaro/Thomas, s. 49; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 65-66.

Şehir Yukarı Mezopotamya'dan Anadolu'ya geçiş yollarından birinin üzerinde olduğundan ticaret adına elverişliydi. İosofat Babaro'nun burayı ziyaret ettiği tarihlerde şehirde Artuklular tarafından inşa edilmiş Ulucami, Rızk Camii, Sultan Süleyman Camii, Koç Camii, On İki Mihrablı Cami, Kızlar Camii, Küçük Cami adlı mabetler vardı. Meşhur Dicle Köprüsü yani Hasankeyf Köprüsü Artuklu Fahreddin Karaarslan tarafından Türkmenlerin Yukarı Mezopotamya'dan Bingöl'e ve Murad Suyu'na yaylamaya rahatça gidebilmeleri için inşa edilmişti⁷³⁶.

2.4.1.7 Mardin

İosofat Barbaro'ya göre Mardin çok yüksek bir mevkideydi. Burada su tatlıydı ve etrafta çok sayıda su kaynağı vardı. Kalesi olmasına rağmen şehir sur ile çevrili değildi. Şehre çıkan merdivenin büyük bir kapısı mevcuttu ve 300 kadar da ev vardı. Değerli kumaşlar bulunurdu⁷³⁷. Uzun Hasan'ın kardeşi Cihangir Bey'in yaptırdığı bir hastane de vardı. Bu hastaneye gelen zenginlerin ve eşrafın ayakları altına çok kaliteli halılar serilirdi⁷³⁸. Göyünç, bu hastanenin Cihangir Bey Zaviyesi olduğu kanaatindedir⁷³⁹. İosofat Barbaro'nun söyledikleri bugün Mardin'de bulunan sanat eserleriyle de örtüşmektedir⁷⁴⁰. Bunlar arasında İosofat Barbaro'nun görmüş olabileceği Mardin Kalesi İç Kale Camii (Hızır Camii), Hamza-i Kebir Zaviyesi, Cihangir Bey Camii, Kasım Padişah Medresesi gibi yapılar düşünülebilir⁷⁴¹. Bu

⁷³⁶ Yusuf Oğuzoğlu, "Hasankeyf", *DİA*, VI, s. 364-368; Semavi Eyice, "Dicle Köprüsü", *DİA*, IX, s.283-284. Hasankeyf'in Akkoyunlularca alınışı için ayrıca bkz. Tihranî, s. 173; Roemer, s. 172. Aynı'de verilen bilgiye göre şehrin alımından önce buradaki bey el-Eşref, Memlükler ile ittifak halindeydi. Bulunduğu konum itibarıyla şehrin Akkoyunlular elinde olmaması Memlukler ile olan savaşlar düşünüldüğünde Türkmenler adına tehlikeliydi. Kopruman, s. 68.

⁷³⁷ İosafat Barbaro/Ramuzio, s. 528; Josafa Barbaro/Thomas, s. 48; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 64. XVI. yüzyılda Mardin'de kumaştan sağlanan gelir cizye ile beraber takriben 138.000 akçe kadardı. Yılmaz Kurt, "XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Diyarbekir Eyaleti'nde Sanayi ve Ticaret", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, V-I, s. 195; Mardin etrafındaki su kaynakları açısından zengin bir mahaldi. Angelo Ariali, *Le Citta Mirabili, Labirinto Arabo Medievale*, Milano 2003, s. 24.

⁷³⁸ İosafat Barbaro/Ramuzio, s. 528; Josafa Barbaro/Thomas, s. 48; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 64. Ortaçağ Anadolu'sunda değerli veya yüksek mevkideki insanların ayaklarının altına değerli kıyafet ya da kumaş serilmektedir. İbn Bibi, *El Evamirü'l Ala'ıye Fi Umuri'l Ala'ıye*, haz. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 82.

⁷³⁹ Nejat Göyünç, *XVI. Mardin Sancağı*, Ankara 1991, s. 90.

⁷⁴⁰ Galip Eken, "19. Yüzyıl Mardin Vakıfları Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XX, s. 233-253.

⁷⁴¹ Kasım Padişah Medresesi'nin yapılış tarihi bilinmiyor olsa da Akkoyunluların Mardin'i aldıkları vakit daha inşaatı bitmemiş bir yapı olduğu düşünülür. Göyünç, s. 117. Şehirde Şehidiyye Medresesi, Hatuniyye Medresesi, Muzafferiyeye Medresesi, Şeyh Eminateddin Medresesi gibi başka Türk eserleri de mevcuttu. Akkoyunlular tarafından yapılan bir eser olan Hamza-i Kebir Zaviyesi için ayrıca bkz. Evindar Yeşilbaş, "Mardin'de Hamza-i Kebir Türbesi Üzerine Yeni Değerlendirmeler", *Milel ve Nilhal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, XI-II, s. 163-182; Akkoyunlular tarafından yapılan bir eser olan Cihangir Bey Camii için ayrıca bkz. Banu Bilgicioğlu, "Mardin, Mimari", *DİA*,

yerleşim alanının Akkoyunlulara dair bir diğer özelliği de Akkoyunlu sikkelerinin en çok basıldığı şehirlerden biri olmasıdır⁷⁴².

İtalyan yazarın şehirdeki zenginlerden bahsetmesi, kanunnameler üzerinden görülen üretim ve tüketim maddelerinin çeşitliği düşünüldüğünde gayet uygundur. Uzun Hasan tarafından oluşturulmuş kanunnameler üzerinden de şehirdeki üretim ve tüketim maddeleri görülebilmektedir⁷⁴³.

Mardin’de Akkoyunluların güçlü bir iz bıraktığı düşünülebilir, nitekim Osmanlı hakimiyeti sonrasında da burada Bayındır beyleri varlıklarını sürdürmüşlerdir. XVI. yüzyılda Mardin Sancağı’na bağlı timarlarda, Tahrir Defterleri’nden Akkoyunlu ümerası olan Karagöz, Üveys ve İmadettin adlı kişilerin isimlerine rastlanmaktadır⁷⁴⁴.

2.4.1.8 Muş

Iosofat Barbaro’ya göre Muş, küçük olmasına rağmen bünyesinde 100 hane barındırmaktaydı. Küçük ancak güçlü bir kalesi vardı⁷⁴⁵.

2.4.1.9 Palu

Palu, kayalık bir tepe üzerine kurulmuş etrafı surlarla çevrili bir kale ve 300 kadar evden oluşan bir yerdi⁷⁴⁶.

XXVIII, s. 49. Akkoyunlular tarafından yapılan bir eser olan Kasım Padişah Medresesi için ayrıca bkz. Murat Çağlayan, “A Cultural Heritage from Aqqoyunlu Period in Anatolia: Mardin Kasımiye Madrasah”, *International Conference on Natural Science and Engineering*, XVI, s. 1113-1146. Akkoyunlular tarafından yapılan Kale Camii için ayrıca bkz. Galip Eken, “19. Yüzyıl Mardin Vakıfları Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XX, s. 243; Bilgicioğlu, s. 48. Hastane ile kastedilen mahal muhtemelen Artuklular tarafından inşa edilen Emüniddin Zaviyesi dahilindeki Tıp Medresesi’dir. Ara Altun, “Eminüddin Külliyesi”, *DİA*, XI, s. 119.

⁷⁴² Türkiye sınırları içerisinde, Mardin haricinde Diyarbakır, Erzincan, Bayburt, Harput, Hasankeyf ve Cezire’de de Akkoyunlu sikkeleri basılmaktaydı. Esko Naskali, Osman Özgüdenli, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Sikkeleri”, s. 158-161.

⁷⁴³ Demir, kalay, bıçak, kepenek, keçe, kuzu postu, yün, sof yükü, çuha, Frenk ve Rum kumaşı, atlas, ipek, tülbent, deri, meşin, şeker, şarap, balık, havyar, pastırma, pirinç, muhtelif otlar, kurtkulağı, sakız, mum, muhtelif boyalar, kızılboya, sabun, nef, misk, inci, sığır, kara sığır, öküz, inek, at ve esirler (insanlar) üzerinden ne ölçüde vergi alınacağı kanunnamelerde açık olarak mevcuttur. Sayılanlar haricinde daha birçok ürün bulunmaktadır. Uzun Hasan’ın Mardin kanunnamesi için bkz. Barkan, s. 158-164.

⁷⁴⁴ Göyünç, s. 153.

⁷⁴⁵ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 560-561; Josafa Barbaro/Thomas, s. 84; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 102. Muş’un Türk hakimiyetine girişi Malazgirt Savaşı ile beraberdir. Selçuklular ile Ahlatşahların hakimiyetinde olan şehir bir dönem Eyyübilerin hakimiyetine geçmiştir. Moğol istilasında muazzam bir yıkıma uğramıştır. Şehir Akkoyunlular döneminde güçlenmiş, Otlukbeli Savaşı’ndan sonra da Türkmen hakimiyetinde kalmıştır. Metin Tuncel, “Muş”, *DİA*, XXXI, s. 369.

2.4.1.10 Siirt

Siirt, kalesi ve çok sayıda hisarı ile çok korunaklı bir mevki idi. Ancak savunma hattının bir kısmı harabe halindeydi. Iosofat Barbaro'ya göre evler işlemeli olup camisi çok güzeldi. Burada, Bitlis ve Isan adlı iki köprü vardı⁷⁴⁷.

Yazarın bahsettiği yapı Siirt Ulucami'dir. İnşa tarihi bilinmeyen yapı, Atabey Mücahid İshak tarafından yeniden yaptırılmış ve yanına eklenen bir medrese ile külliye dönüşmüştür⁷⁴⁸.

2.4.1.11 Urfa

Iosofat Barbaro Urfa'yı yöneten, Uzun Hasan'ın kardeşi Vali Bey'i ziyaret etmiş ve ona görevine dair mektupları okuyunca Vali Bey'den gayet iyi bir karşılık bulmuştu. Kendisinin ifade ettiği üzere bir zamanlar gayet güzel olan bu şehir Mısır Sultanı tarafından, Uzun Hasan, Birecik'i kuşattığı esnada yakılıp yıkılmıştı. Bölge harap haldeydi ancak kalesi oldukça güçlüydü⁷⁴⁹. Yazarın bir raporuna göre şehrin kendisi haricinde bir köprü de yıkılmıştı⁷⁵⁰. Memluk elçisi Ibn Eca'nın seyahatnamesinden de Urfa civarında yaşanan eşkiyalık olaylarının Akkoyunlular ve Memlukler arasında siyasî sorunlara yol açtığı öğrenilebilmektedir⁷⁵¹.

Ibn Iyas ve Aynî'nin kayıtlarına göre daha Kara Yülük Osman döneminden beri bu bölgede Akkoyunlular ile Memlukler arasında düzenli çatışmalar vuku buluyor ve Urfa yeri geldiğinde harab dahi oluyordu⁷⁵².

İtalyan yazarın verdiği bilgiler bir sınır şehrine dair verilebilecek bilgilerle uyushmaktadır. Ancak kanunnamelerden, bu dönemde şehrin üretim ve tüketim noktasında Mardin kadar olmasa da belirli bir seviyede olduğu görülebilmektedir⁷⁵³.

⁷⁴⁶ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 560; Josafa Barbaro/Thomas, s. 84; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 103. Palu'nun Akkoyunlularca alınışı için ayrıca bkz. Hasan-ı Rumlu, s. 249.

⁷⁴⁷ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 529.; Josafa Barbaro/Thomas, s. 49; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 66.

⁷⁴⁸ Abdüsselam Uluçam, "Siirt Ulucamii", *DİA*, IVII, s.113.

⁷⁴⁹ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 527; Josafa Barbaro/Thomas, s. 47; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 64. Konu için ayrıca bkz. *Le Guerre dei Veneti nell'Asia, 1470-1474*, "1473. Die 6 Martij.", s. 89.

⁷⁵⁰ *Lettere al Senato Veneto*, "VII", s. 14; *Lettere al Senato Veneto*, "XII", s. 27.

⁷⁵¹ Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et-Türki, s. 84-85. Akkoyunluların siyasî ve ekonomik iradesinin Urfa'da gayet baskın olduğu söylenebilir. Akkoyunlu Devleti'nin yıkılışına müteakip, Tahrir Defterleri'ne göre Urfa'da çok sayıda Akkoyunlu cemaatin mevcuttu. Ahmet Nezih Turan, *XVII. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, Ankara 2011, s. 28, 45-49, 142-143.

⁷⁵² Koyuncuoğlu, s. 21, 22, 31, 25-26, 31; Koprıman, s. 66.

⁷⁵³ Ziraate dair çok sayıda düzenleme mevcuttur. Şehirde ayrıca emtia olarak iplik, sabun, kına, fındık, badem, hurma, erik, kuru üzüm, kuru incir, biber, zencefil, karanfil, zeytinyağı ve rugan kumaş

2.4.2 Azerbaycan Şehirleri

Azerbaycan, İlhanlılar döneminde başta Tebriz ve Sultaniye olmak üzere devletin merkezi olmuştu. Azerbaycan ekonomik olarak çok hızlı bir büyüme yaşamış, şehirlerinde zanaat ve ticaret gelişmişti. Bunda İlhanlılar dönemindeki siyasî istikrar ve düzen etkiliydi. Azerbaycan’da başta ipek olmak üzere baharatlara, boyalara, parfümlere, merhemlere, cıvaya, çivite ve çok sayıda başka ürüne rahatlıkla ulaşılabilmekteydi. Avrupa pazarları için Azerbaycan’ın büyük bir önemi vardı. Bursa’ya ipek taşıyan tüccarlar başta Tebriz olmak üzere Azerbaycan’dandı⁷⁵⁴.

2.4.2.1 Bakü

Iosofat Barbaro’ya göre Bakü, buradan çıkan yağ sebebiyle çok kötü kokan bir şehirdi⁷⁵⁵. Yazarın yağ ile kastettiği petroldür.

2.4.2.2 Beşkent

Iosofat Barbaro’ya göre Beşkent adlı bir şehirde Türkmen süvarilerinin zırhları üretilmekteydi ve burada ancak demircilikle uğraşan insanların yaşamasına izin vardı. Dışarıdan, buraya yaşamak için gelen bir kişiye buradan bir daha ayrılmamak şartıyla şehirde kalıp bu mesleği öğrenebilirdi⁷⁵⁶.

Beşkent’in tam olarak neresi olduğu Iosofat Bararo’nun metninde açık değildir. Beşkent denildiğinde akla gelenler genelde Beşbalık ya da Pencikent’tir. Ancak coğrafi olarak buranın, bu şehirler olması imkansızdır⁷⁵⁷. Eseri yayına hazırlayan kişi Milanesi buranın Dağıstan’da *Kübeçi* ya da *Zirihgeren* adlı bir yer olduğunu yazsa da bunlar bir şehir ismi değildir⁷⁵⁸. *Kübe* Türkçe’de zırh, *Kübeçi* de zırhçı anlamındadır⁷⁵⁹. *Zirihgeren* de yani *Zirihgar* da Farsça zırh yapan kişi

bulunmaktadır. At, öküz, merkeb de alım ve satım noktasında ismi geçen hayvanlardandır. Uzun Hasan’ın Urfa Kanunnamesi için bkz. Barkan, s. 155-157; Ahmet Nezih Turan, s. 102-103, 113.

⁷⁵⁴ Mustafayev, *The Silk Road from Ilkhanids to Aqqoyunlu*, s. 121-122, 128.

⁷⁵⁵ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 563; Josafa Barbaro/Thomas, s. 88; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 107.

⁷⁵⁶ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 543-544; Josafa Barbaro/Thomas, s. 66; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 83-84.

⁷⁵⁷ Pencikent, Tacikistan’dadır. Beşbalık ise Doğu Türkistan’dadır.

⁷⁵⁸ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 544. Thomas buranın “*Beş Köy*” adlı bir yer kanaatindedir. Josafa Barbaro/Thomas, s. 66. Gündüz ise “*Beşköy*” ve “*Beş Şehir*” olarak tercüme etmiştir. Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 83-83.

⁷⁵⁹ Laszlo Rasonyi, *Onomasticon Turcicum: Turcic Personal Names*, II, Bloomington 2007, s. 385.

anlamındadır⁷⁶⁰. Böylece Milanesi'nin kastettiği şehirlerin aslında “Zırhçı” anlamına geldiği öne sürülebilir. Milanesi, yukarıda da belirtildiği üzere buranın Dağıstan'da olabileceğini söylemektedir. Bunun sebebi ise Kafkas Dağları'nda ve Derbent'te meşhur silah yapımcılarının Akkoyunlu Devleti'ne hizmet etmesidir. Nitekim bu bölgeler silah yapımı ile ünlüydüler. Buradaki Kübeçiler'in Sabir Türkleri veya onların sanatlarını aktardıkları Türkler olma ihtimali oldukça yüksektir⁷⁶¹. Rubruk ise Moğollar ile seyahati esnasında gördüğü zırhlardan iyi işlenmiş olanların Alanlar'da olduğunu yazmıştır. Bunlar yazarın Moğolların üzerinde gördüğü diğer zırhlardan çok daha kaliteliydiler⁷⁶². Nitekim Alanlar ile Kübeçiler aynı coğrafyada yaşamaktaydılar. Marenesi, “*I Popoli Antici e Moderni*” adlı sözlüğünde ise “*Kubetsci, Kubetchi*” adlı maddede Iosofat Barbaro'nun yaptığı tanımın aynısını yapmaktadır⁷⁶³. Bununla beraber Huncî, Şeyh Haydar'ın kendini Zirihgarân adlı bir kaleye savunma amaçlı kapattığı bilgisini vermektedir⁷⁶⁴. Sonuç olarak İtalyanca kaynaklarından bu coğrafyadaki zırh üretimi bilgisini destekleyecek diğer bilgilere ulaşılabile de *Münşeâtü's-Selâtîn*'de geçen bir mektuptan, coğrafyanın esas hakimlerinden biri olan Şirvanşah hükümdarının altın zırh kakmalar için Osmanlı ustalarını tercih ettikleri öğrenilebilmektedir, kendisi Osmanlı ustalarını övgüyle anmaktadır⁷⁶⁵. Yetenekli demircilerin hakim olduğu bir coğrafyanın beyinin böyle bir tercihte bulunmasının nedeni mektupta açık değildir. Bunun diplomatik bir nezaket olduğu düşünülebilir.

2.4.2.3 Derbent

Derbent hakkında hem Iosofat Barbaro hem de Contarini bilgi vermektedir. Contarini'nin diplomatik görevi esnasında en çok vakit geçirdiği şehir muhtemelen Derbent'tir. Contarini'ye göre burası Azerbaycan ile Tataristan arasında sınırdadır⁷⁶⁶.

Derbent antik çağlarda göçebeler ile yerleşik halkı birbirinden ayırarak, bilinen dünyanın sınırları oluşturmaktaydı⁷⁶⁷. Nitekim Contarini'nin metninde bu noktadan

⁷⁶⁰ Francis Steingass, “zirihgar”, *A Comprehensive Persian – English Dictionary*, London 1892, s. 616.

⁷⁶¹ Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 31.

⁷⁶² Rubruk, s. 134.

⁷⁶³ Ercole Luici Marenesi, “Kubetsci, Kuvetchi”, *I Popoli Antici e Moderni*, Milano 1865, s. 215.

⁷⁶⁴ Khunji, s. 67.

⁷⁶⁵ *Münşeâtü's-Selâtîn*, s. 226-227.

⁷⁶⁶ Contarini/Ramuzio, s. 612; Contarini/Thomas, s. 145; Contarini/Gündüz, s. 109.

sonra karşımıza Tatarlar ve onların yazar için algılanması çok zor olan dünyaları çıkmaktadır. Derbent derin bir vadide yer alırken yanında da Hazar Denizi vardır⁷⁶⁸.

Contarini şehrin yapısına dair detaylı bilgiler vermektedir. Demir Kapı ismini taşıyan büyük, güçlü, taşları gayet geniş ve kaliteli olan bir kaleydi. Dağa doğru olan kısmının sadece altıda biri meskûn değildi. Deniz ile sınır olan kısmı ise yıkıntı haldeydi. Sayısız mezar taşı bulunmaktaydı⁷⁶⁹. Iosofat Barbaro'ya göre Derbent'te büyük bir kapı ve Roma işi taştan çok büyük bir savunma hattı vardı. Hem Iosofat Barbaro'ya hem de Tüccar'a göre şehri yaptıran Büyük İskender idi. Aynı zamanda değişik bölgeler arasındaki bir geçiş noktasıydı⁷⁷⁰. Yazarlar bu bilgileri verseler de şehir Büyük İskender tarafından değil Sasaniler tarafından kuzeyden gelen göçebelere karşı toprakları korumak için yapılmış olup zamanla farklı milletlerin katkılarıyla imar edilmiştir. Burada ilk kez kale inşa eden hükümdar ise I. Yazgird olmalıdır⁷⁷¹. Ancak şehirde Sasaniler ve Müslümanlar tarafından yapılan yapıları birbirinden kesin olarak ayırabilmek zordur⁷⁷².

Iosofat Barbaro ve Contarini'nin ifade ettiği üzere Derbent'te her türden ürün yetiştirilirken şarap da vardı. Ayrıca çeşitli meyveler de bol miktarda bulunurdu⁷⁷³. Nitekim XIII. yüzyılda Derbent'i ziyaret eden Rubruk da Derbent'in aşağısında bir cennet bahçesi olduğunu ifade eder⁷⁷⁴. Derbent, tarım için Hazar Denizi kıyılarındaki en uygun yerdi. Meşhur Azerbaycan şehri Bakü dahi kurak iken Derbent toprakları bağ ve bahçecilik için tarih boyunca her daim müsait olmuştur⁷⁷⁵.

⁷⁶⁷ Eric Powell, "The Shah's Great Wall", *Archaeology*, July/August, *Archaeological Institute of America*, LXI, s. 36-41.

⁷⁶⁸ Contarini/Ramuzio, s. 612; Contarini/Thomas, s. 145; Contarini/Gündüz, s. 109; İslâm yazınında da Derbent, insanları Yecüc-Mecüc, Dev, Cin ve Ehriman'ın kullarından ayıran kapıdır. August von Haxthausen, *The Tribes of the Caucasus*, London 1855, s. 53.

⁷⁶⁹ Contarini/Ramuzio, s. 612; Contarini/Thomas, s. 145; Contarini/Gündüz, s. 109; Alman coğrafyacı Adam Olerius da Dede Korkut'un mezarının burada olduğunu yazmıştır. Kantemir de Derbent'te Oğuz mezarlarının varlığından bahsetmektedir. Minorsky, s. 537.

⁷⁷⁰ Iosofat Barbaro/Ramuzio, 563; Josafa Barbaro/Thomas, s. 86. Gündüz tarafından yapılan tercümede şehrin Büyük İskender tarafından kurulduğu bilgisi mevcut değildir. Bu tercümede "Derbent" bahsinin geçtiği sayfalar için ayrıca bkz. Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 19, 105-110; *Viaggio d'un Mercante Nella Persia*/Ramuzio, s. 459; *The Travels of a Merchant in Persia*/Grey, s.185; *Venedikli Bir Tüccar*/Gündüz, s. 176.

⁷⁷¹ Wladimir Barthold, "Derbend", *IA*, III, s. 533.

⁷⁷² Şehir büyük bir kayalığın üstünde deniz kenarında olup yedi demir kapıya sahiptir. Her kapının üstünde iki kule vardır. Bir de camisi mevcuttur ve yedi mahalleye ayrılmıştır. Haxthausen, s. 53.

⁷⁷³ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 565; Josafa Barbaro/Thomas, s. 90; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 109-110; Contarini/Ramuzio, s. 612; Contarini/Thomas, s. 145; Contarini/Gündüz, s. 109.

⁷⁷⁴ Rubruk, s. 134.

⁷⁷⁵ Barthold, "Derbend", s. 532-533.

Contarini'ye göre buradaki balıkçılar sadece mersin balığı ve levrek yakalamayı bilirlerdi. Avlandıklarında da bu balıklardan çok büyük miktarlarda tutarlardı. Ağız ve yüzgeçleri köpekleri andıran balıklardan da tutmaktaydılar. Contarini burada kaya balıklarından bahsetmektedir. Buradaki bir diğer balık türü de bir buçuk kol uzunluğunda ve neredeyse yuvarlak olan, kafası gözükmeyen bir balıktı. İtalyan elçiye göre bu balıktan elde edilen bir sıvı lambalarda ve develeri yağlamada kullanılırdı⁷⁷⁶. Yazar ismini vermese de kaya ve vatoz balıklarından bahsetmektedir⁷⁷⁷.

Contarini'ye göre Derbent ile Astrahan arasında yoğun bir ticaret yapılmaktaydı. Tüccarlar Derbent'i kullanarak Astrahan'a pirinç, ipek ve giysi götürmekteydi. Tatarlar da bu şehirde kürk satarlardı⁷⁷⁸.

İtalyan yazarların verdikleri bilgiler tarihi diğer bilgilerle uyum içindedir. Derbent, kuzey ve İran coğrafyası için bir geçiş noktası olup Hazar Denizi üzerinden çok zengin bir ticaretin yaşandığı bir şehirdi⁷⁷⁹. Derbent ve Astrahan ticari ilişkilerini yüzyıllarca korumuştur⁷⁸⁰. Pagnozzi'nin 1823 tarihli eserinde dahi şehrin geçim kaynağının birbirinden farklı ürünlerden sağlanan ticaret olduğu üzerinde durulur⁷⁸¹.

Contarini, Astrahan'a gitmek için bir tekne kiralamıştı. Kış olduğundan tekneler deniz kenarındaydılar. Halk bu kayıklara şeklinden dolayı, metinde de Türkçe

⁷⁷⁶ Contarini/Ramuzio, s. 612, 613; Contarini/Thomas, 145; Contarini/Gündüz, s. 109.

⁷⁷⁷ Hazar Denizi'nde yaşayan balık türleri için ayrıca bkz. Hamid Reza Esmaeili, "An Updated Checklist of Fishes of the Caspian Sea Basin of Iran With a Note on their Zoogeography", *Iranian Society of Ichthyology*, I-III, s. 152-184. Modern ışıklandırma tekniklerinin kullanılmaya başlamasına kadar, hayvansal yağlar ışıklandırma amacıyla yüzyıllarca kullanılmıştır. Daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Emil Dieterichs, *A Pratical Treatise Friction, Lubrication, Fats and Oils*, Philedelpia 1916, s. 1-48.

⁷⁷⁸ Contarini/Ramuzio, s. 613; Contarini/Thomas, s. 147; Contarini/Gündüz, s. 110-111; Moskova, Nijni Novgorod ve İvanova şehirleriyle başta kumaş olmak üzere zengin bir ihracatı vardı. Gerolamo Boccardo, "Derbent", *Il Negoziante italiano. Manuale degli uomini d'affari e trattato teorico-pratico*, Genova 1863, s. 164.

⁷⁷⁹ Aliyev Salih Muhammedoğlu, "Derbent", *DİA*, IX, s. 164; John Pinkerton, "Coxe's Travels In Russia", *A General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels In All Parts of the Worlds*, Volume VI, London 1809, s. 881.

⁷⁸⁰ Dinçer Koç, "Aşağı İdil Boyunda Hakimiyet Mücadelesi ve Astarhan (Hacı Tarhan) Hanlığı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII-I, s. 461, 463, 468, 473, 481, 485; Fatih Ünal, "Geçmişten Günümüze As-tarhan, (Astrahan-Hacı Tarhan), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XXXVIII, s. 228, 232-234, 236, 238, 247-259.

⁷⁸¹ Şehirler arasında yoğun bir ticari ilişki vardı. Elbise dikmek ve çeşitli amaçlar için koyun yünü, deve, at ve büyükbaş hayvan derileri, vazo, kabza, mızrak, ok, hançer bıçak, taç, bileklik ve hayvan donanımları için demir, küpe ve yüzükler için gümüş, çadır ve halılar için keçe, tüfek ve zırh için de çekiç ve yeterli miktarda demir karşılıklı ticarete bulunabilen eşyalardı. Türkmenler arasında iyi bir zırh 40-50 at kadardı. Giuseppe Pagnozzi, *Geografia Moderna Universale*, Volume Quarto, Firenze 1823, s. 55.

yazıldığı üzere “*balık*” ismini veriyordu. Bu kayıklar kerestelerin kalafatlanmasıyla yapılıyorlardı. Yazar bu işlemin gayet zor olduğunu vurgulamaktadır. Parçalar için herhangi bir bağlama vasıtası kullanılmıyordu. Göz kararı ile birbirine geçiriliyorlardı. Pusula kullanmayıp kıyıyı takip ederlerdi. Gayet ilkel olsa da buradaki kayıkçılar kendilerini dünya üzerindeki kayda değer tek denizciler olarak görmekteydiler. Yazarın bu söylemden vardığı sonuç bu insanların her yönüyle Müslüman olduklarıydı⁷⁸². Iosofat Barbaro ise Derbent’e eskiden daha büyük gemilerin yanaştığı ancak artık ufak gemilerin kullandığı bir liman olduğunu söylemektedir⁷⁸³.

Derbent’te altı ay kadar kalan Contarini şehrin ahalisinin oldukça iyi bir halk olduğunu ve kendilerine herhangi bir zarar da vermediğinden bahseder. Contarini ve arkadaşları onlara Hristiyan olduklarını söylemişlerdi ve halk onlara, birbirlerine gösterdiklerinden daha farklı bir tavır sergilememişti. Contarini’nin giysileri burada iken çok yıpranmıştı; koyun derisi bir ceket, içi kürklü manto ve koyun derisinden de bir şapka giyyordu. Çarşıya et almaya da böyle gittiğinden bir gün ahaliden biri ona “*sen eve et taşıyan birine hiç benzemiyorsun*” demişti. Yazar halk tarafından böyle derinlemesine incelediği için gayet şaşırılmıştı. Buna rağmen halktan memnundu⁷⁸⁴.

2.4.2.4 Esterebad

Iosofat Barbaro’ya göre ipeği ile meşhur olan şehrin havası iyi değildir. Az miktarda pirinç yetişir ve ahali bununla ekmek yapardı. Yoğun bir ipek üretimi olan şehirde sayısız ipek böceği ve dut ağacı vardı. Şehirde aynı zamanda keklik bol bulunurdu⁷⁸⁵.

2.4.2.5 Hoy

Bir Azerbaycan şehri olan Hoy’da 400 hane varken şehir harap haldeydi. Halk, el sanatlarıyla ve toprak işleriyle meşguldü⁷⁸⁶.

⁷⁸² Contarini/Ramuzio, s. 612; Contarini/Thomas, s. 146; Contarini/Gündüz, s. 110. İtalyanların, Türk ve Müslümanlara dair olan bakış açıları için ayrıca bkz. Ümit Gürol, *İtalyan Edebiyatında Türkler*, Ankara 1987.

⁷⁸³ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 565; Josafa Barbaro/Thomas, s. 90; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 109-110.

⁷⁸⁴ Contarini/Ramuzio, s. 611, Contarini/Thomas, s. 146; Contarini/Gündüz, s. 110.

⁷⁸⁵ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 558-559; Josafa Barbaro/Thomas, s. 83; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 100-101.

⁷⁸⁶ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 530; Josafa Barbaro/Thomas, s. 82; Jofaphat Barbaro/Gündüz, s. 68.

2.4.2.6 Şamahı

Iosofat Barbaro'nun verdiği bilgilere göre Şirvanşahlar ülkesi, Akkoyunlu Devleti'ne bağlıydı. Buradan 9.000 – 10.000 kadar atlı çıkarılabiliyordu. Şirvanşahların en önemli şehri olan Şamahı'da 4.000-5.000 kadar hane vardı. Küçük bir hastanesi vardı⁷⁸⁷.

2.4.2.7 Tebriz

Moğol Argun Han, Azerbaycan'a geldikten sonra eski bir yerleşim merkezi olan Tebriz'i askerî bir üs olarak kullanmaya başlamış ve bu şehir Abaka Han zamanında da İlhanlılar'ın başkenti olmuştur. Gazan Han döneminde çok sayıda yapı ile donatılmıştır. Böylece hem siyasî hem de kültürel bir merkez olmuştur⁷⁸⁸. Karakoyunlulara, Akkoyunlulara ve Safevilere başkentlik yapan Tebriz, Türk dünyasının birçok açıdan en önemli şehirlerinden birisidir⁷⁸⁹. XIX. yüzyılda Tebriz'e gelen Mary Sheil, İran'ın baş şehrinde tek bir kelime dahi Farsça duyamadığından çok şaşırılmıştı. Hatta şehrin çarşılarında dahi Türkçe'den başka bir dil duymamıştı⁷⁹⁰.

Ebu Said'in ölümü sonrası Akkoyunlu Devleti'nin İran, Kirman, Hazar kıyıları ve Horasan önündeki ilerleyişlerinin de önünde durabilecek bir kuvvet kalmamıştı⁷⁹¹. Bunun üzerine genişleyen imparatorluğun merkezi eski İlhanlı ve Karakoyunlu başkenti Tebriz'e taşınarak daha merkezi bir düzene geçilmesine karar verildi.

⁷⁸⁷ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 562, 570; Josafa Barbaro/Thomas, s. 86, 89; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 105, 109.

⁷⁸⁸ Osman Gazi Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul 2009, s. 302-308; Osman Gazi Özgüdenli, "XIV. Yüzyılda Tebriz'de Bir Hayır ve Kültür Kurumu: Şenb-i Gazan (Gazaniyye)", *Turco-Iranica, Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2006, s. 173-206; Ali Sinan Bilgili, "Tebriz", *DİA*, XLIV, s. 219; Amin Moradi, Seyyed Haji, Behrouz Omrani, "Recognizing the Architectural Form of "Ghazan's Tomb" in "Abvab-Albar" collection of "Ghazaniyeh" and its Role in Iranian Urbanization Development", *Bagh-e Nazar*, XIII-XLII, s. 33-44.

⁷⁸⁹ Bilgili, s. 219-222; Ertuğrul Ökten, "Imperial Aqqoyunlu Constraction of Religious Establisments in the Late Fifteenth Century Tabriz", *Politics, Patronage and the Transmission of Knowledge in 13th-15th Century Tabriz*, ed. Judith Pfeiffer, Leiden 2014, s. 371-387; Mohammed Purjafar, Ghodsieh Samani, "Archi Cultural Parallel of Persian and Turkish Bazaar Along the Silk Road Case Studies: Rey, Tabriz, İstanbul Bazaar", *Archi-Cultural Translations through the Silk Road 2nd International Conference*, s. 42-47; Mehmet Nuri Çınarcı, "Tebriz Milli El Kütüphanesinde Bulunan Türkçe El Yazmalarına Ek", *The Journal of Academic Social Science Studies*, II-II, s. 61-72; Fazıl Özdamar, "Tebriz Aşık Şiirinde Tarihi Bir Direniş Sembolü", *Milli Folklor*, XCVI, s. 39-50. Tebriz'de basılan Uzun Hasan sikkeleri için ayrıca bkz. Cemal Turabî Tabâtabâî, s. 31-32, 35-37, 40, 49, 50-51, 54.

⁷⁹⁰ Lady Sheil, *Glimpses of Life and Manners in Persia*, London 1856, s. 93.

⁷⁹¹ Ebu Said'in Uzun Hasan tarafından yenilmesiyle on bir varisinden hiçbiri ülkede iktidarlık kuramamıştır. Oluşan siyasî boşluk Akkoyunlular tarafından hızla doldurulmuştur. Abdülkadir Yuvalı, "Ebu Said", *DİA*, X, s. 224-225.

Safeviler döneminde gücünü muhafaza etse de Şah Abbas'ın Banderabbas Limanı'nı açması şehre eski ticari gücünü kaybettirdi⁷⁹².

İtalyan yazarlar, Akkoyunlu Devleti'nin başkenti Tebriz'deki yapılar, Akkoyunlu Devleti'nin müesseseleri ve Akkoyunlu halkının adetlerine dair önemli bilgiler vermektedirler⁷⁹³.

Iosafat Barbaro ve Tüccar, Uzun Hasan'ın günümüze ulaşamayan Heşt Behişt yani Sekiz Cennet Sarayı hakkında detaylı bilgiler vermektedirler.

Heşt Behişt yani Sekiz Cennet Sarayı, yanındaki cami ile beraber, muhtemelen Tebriz'in dışında bulunuyordu ve Tebriz'den de bir dere ile ayrılıyordu. Bu yapı Osmanlı Devleti tarafından yıkılmıştır. IV. Murad'ın Tebriz Seferi'nde yaşanan tahribattan sonra o zaman kadar inşa edilmiş yapılardan çok azı ayakta kalabilmiştir⁷⁹⁴.

Iosofat Barbaro saray girişindeki köprünün de hemen yanında elinde kalın bir asa olan bir bekçi olduğundan bahsetmektedir⁷⁹⁵. Bahsettiği kişi elinde tuttuğu asadan ve görevinden anlaşılacağı üzere bir *Hacib*'tir. Hacib bir geçiş ya da kapı görevlisidir. Bu makam muhtemelen İran'da, Sasanilerden beri yani İslâm öncesi dönemden beri mevcuttu⁷⁹⁶. Daha önceki dönemlerde Gazneliler'de de benzer vazifeye yaptığı üzere Türkçe bir isim ile *ağaçi* adı verilen bir makam mevcuttu⁷⁹⁷. Bu görevliler hükümdar ile Divân arasında aracılık yapmaktaydılar⁷⁹⁸. Yetenekli olan saray gulamları arasında sarayda sekiz yıl otağ başı olmuş olanlar Hacib olabilmekteydiler. Bunlar daha sonra *Hacib'ül Hüccab*'ın emrine girerlerdi ve daha yüksek makama erişme şansına sahip olurlardı⁷⁹⁹. Hacib'lik Anadolu Selçuklularında da mevcuttu⁸⁰⁰.

Iosofat Barbaro saraydayken, Uzun Hasan'ın yanında elinde palası ve yuvarlak kalkarıyla bir Mağribli olduğunu görmüştü⁸⁰¹. Buradaki kişi kuvvetle muhtemel bir

⁷⁹² Ceceli, "İran'da Türkmenler ve İpek Yolu", s. 357.

⁷⁹³ Tüccar, Uzun Hasan döneminden önce inşa edilmiş Mescid-i Alişah ve Erk Kalesi hakkında da bilgiler vermektedir. *Viaggio d'un Mercante Nella Persia*/Ramuzio, s. 443-447; *Travels of a Merchant in Persia*/Gündüz, s. 166-170, 172-173; *Venedikli Bir Tüccar*/Gündüz, s. 153-156.

⁷⁹⁴ Hinz, s. 94; Vladimir Minorsky, "Tebriz", *IA*, 12-I, s. 91.

⁷⁹⁵ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 532; Josafa Barbaro/Thomas, s. 52; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 69.

⁷⁹⁶ Fuat Köprülü, *İslam Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1983, s. 289.

⁷⁹⁷ Daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Faruk Sümer, "Ağaçi", *DİA*, I, s. 447.

⁷⁹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1983, s. 33.

⁷⁹⁹ Köprülü, *İslam Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, s. 290.

⁸⁰⁰ İbn Bibi, s. 60-63, 195.

⁸⁰¹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 532; Josafa Barbaro/Thomas, s. 52; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 69.

Gulaman-ı Saray idi. Bunlar hükümdarı korumakla görevli özel bir askerî sınıftı. Selçuklu devrinde farklı milletlerden toplanmaktaydılar. İçlerinde Arap, Fars, Deylemlî, Kuhistanlı ve Taberistanlılar olurdu. Hatta silah kullanmada ve at sürmekte yetenekli olanların bir kısmı savaş ve barışta hükümdarın koruması için dışarıda da hizmette de bulunurdu. Büyük Selçuklu Devleti'nde bunların sarayda 50 kişilik gruplar halinde *müfred*, *gulam*, *mülaziman-ı yatak* adıyla güzel kıyafetler içinde hizmet ettikleri de bilinmektedir⁸⁰².

Uzun Hasan'ın vakit geçirdiği hanesinde müzisyen ve şarkıcılar vardı. Bunlar arasında ud, ribebe (telli bir çalgı), zil, gayda (tulum) çalan kişiler bulunurdu⁸⁰³. Bu kişiler, Türk İslâm saraylarında görülebilen ve hükümdarı eğlendirmek için var olan müzisyenlerdi⁸⁰⁴. Lakin bu sadece hükümdara has bir lüks değildi, aynı zamanda mîrzâların da kendilerine ait bir müzisyen ekibi olurdu. Devvânî, Halil Mîrzâ'yı olan ziyaretinde kendisinin 50 nakkarecisi olduğu bilgisini vermektedir.

Sarayda İosofat Barbaro'ya rehberlik etmek için bir de mihmandar bulunurdu. Bir keresinde bunlardan biri İosofat Barbaro'nun bir toplantıdan erken gitmesini engellemediği için Uzun Hasan tarafından dövülmek suretiyle cezalandırılmıştı⁸⁰⁵.

Sarayın mimari özelliklerine dair İosofat Barbaro, Tüccar ve Contarini muhtelif bilgiler vermektedir. İosofat Barbaro'ya göre sarayın girişinde 4.5 adımlık bir köprü bulunurdu. Sarayın girişindeki köprüyü geçince de bir yonca bahçesi ve kerpiçten de bir duvar ile karşılaşılmaktaydı. Bu duvar 30 adım yüksekliğindeydi ve yazarın yürüdüğü yol da 400-500 adımlıktı. Buradan sonra, içine girilen salonun ortasında bir de fiskiye vardı. Bu salon tamamıyla halılarla kaplıydı. Ayrıca birbirinden farklı renklerde çok güzel mozaikler ile döşenmişti⁸⁰⁶.

⁸⁰² Fuat Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 2002, s. 104.

⁸⁰³ İosofat Barbaro/Ramuzio, s. 532; Josafa Barbaro/Thomas, s. 52; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 69.

⁸⁰⁴ İslâm devletlerinde müzik sarayda Müslümanların dini vazifelerini ihmal etmemeleri ve toplumda bozukluk yaratmaması için yasaklanmıştı. Ancak Türklerde hem İslâm öncesinde hem de sonrasında hükümdar ve çevresinde güçlü bir müzik kültürü mevcuttu. Akkoyunluların komşuları oldukları ve daha sonra topraklarını devraldıkları Eretnaoğulların'da güçlü bir müzik kültürü olduğu kesindir. Seyfullah Kara, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki", *Bilig*, LVIII s. 170-171, 178.

⁸⁰⁵ İosofat Barbaro/Ramuzio, s. 534; Josafa Barbaro/Thomas, s. 55; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 72.

⁸⁰⁶ İosofat Barbaro/Ramuzio, s. 532; Josafa Barbaro/Thomas, s. 52; Josaphat Barbaro, s. 69. Doğu saraylarının en bariz özelliklerinden biri geniş bir avluya sahip olmalarıdır. Andre Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler*, terc. Nedim Demirtaş, İstanbul 2007, s. 37.

Tüccar, Akkoyunlu Devleti'nden sonra Tebriz'de hakimiyet kuran Safevi Devleti döneminde Tebriz'i ziyaret ederek saray hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Kendisi İran'da böyle bir yapının benzeri olmadığını ve büyük bir güzelliğe sahip olduğunu ifade etmektedir. Yapı, ortasında büyük bahçe olmak üzere inşa edilmişti. Şehirle, yakın sayılırlardı. Sadece şehir ile aralarında kuzeyde olmak üzere bir nehir vardı. Hemen yanında bir hastane ile bitişik olmak üzere bir cami vardı. Adını açıklayacağı üzere yapı sekiz farklı bölüme ayrılmış ve büyük bir kubbenin altına inşa edilmişti. Bu yapıda dört bekleme odası dört tane de salon vardı. Yapının dört farklı girişi vardı ve bu girişlerde yaldızlı ve sırlı yollar uzanıyordu. Yapı 1.5 adımlık bir yükseklikte ve beş adımlık bir genişlikteki meydan gibi bir yükseltinin üzerine inşa edilmişti. Sarayın esas odasının ortasında da yılankavi olarak dolanan dört parmak genişliğinde ve derinliğinde, mermer işi bir derecik bulunurdu. Ayrıca suyun döküldüğü tunçtan levhalar vardı. Sular dökülerek beş ejderha motifi oluşturlardı. Gümüş, altın ve deniz mavisi renklerle işlemeli kubbede İran'daki eski savaşların ve Osmanlı'dan Tebriz'e Uzun Hasan'ın huzuruna gelmiş elçilerin tasvirleri bulunurdu. Tasvirlerde Uzun Hasan onlara fermanlarla cevap vermekteydi. Uzun Hasan bu resimlerde yanında atlarına binmiş emirleri, köpekleri ve şahinleri olmak üzere av sırasında görüntülenmekteydi. Tasvirde av hayvanları olarak filler ve gergedanlar vardı. Tüccar'a göre tasvirlerdeki insanlar gerçek gibiydi⁸⁰⁷.

Sarayın ana odasında çok büyük bir halı bulunurdu. Halı ipekten İran işi olup tüm alanı kaplamaktaydı ve aynı şekilde diğer odalarda da benzer halılar vardı. Ana salonda diğer odalardan gelen ışık haricinde başka bir ışık yoktu. Buna rağmen girişten ana salona kadar çok sayıda pencere vardı. Her bekleme odasının da büyük bir penceresi bulunurdu. Tüm kapılar açıldığında her yer ışıkla dolar ve görülmeye değer bir manzara ortaya çıkardı. Uzun Hasan, ona arz için gelenleri burada dinlerdi. Saraydan ok atışı bir mesafede tek katlı bir harem bulunurdu. Burası 1.000 kadının kendi odalarında rahatça yaşayabileceği bir genişliğe sahipti. Haremde büyük bir salon vardı ve duvarları altın ile seramiklerle kaplıydı. Bunlar genelde zümrüt yeşili ve diğer renklerle bezeliydi. Tavanı ise altın ve deniz mavileriyle süslenmişti.

⁸⁰⁷ Aynı tasvir Babürname'de de bulunmaktadır. Ashok Kothari, Boman Chhapgar, *Treasures of Natural History*, Mumbai 2005, s. 127. Ayrıca burada bahsi geçen caminin avlusundan Uzun Hasan medfun bulunmakla beraber yanındaki medrese de Akkoyunlu hükümdarı tarafından yaptırılmış olan Nasriyye Medresesi idi. Walter Hinz, "Akkoyunların Kültür ve Teşkilat Tarihi", terc. Tevfik Bıyıkçoğlu, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, Ankara 2003, s. 319.

Buradan diğerk yönleredoğru başkaidar vardı. Bunların kapılarında altın ve mavi ile beraber büyük incilerden yapılma çok sayıda işaret ve yazılar mevcuttu. Ayrıca ana salonun ortası boyunca akan çok temiz bir su vardı. Bu su, 25 adım uzunluğundaydı. Burada melike ya da hatun oturur ve adet olduğu üzere kızlarıyla (veya nedimeleriyle) nakış işlerdi. Saray toprağı dâhilinde aynı bahçede olmak üzere kuzey, güney ve doğuda üç farklı kapı bulunurdu. Bunlardan saraya ok atışı mesafede olan güney kapısında tuğladan ufak bir kemer vardı. Kapıdan geçince 55 adım ileride büyük bir salon bulunuyordu. Mermerden usta işi bezemeleri olan oturakları ve seramikleri bulunuyordu. Kubbesi altın ve seramiklerle bezenmişti. Salon baştan sona mermer sütunlarla desteklenirken önünde 25 adımlık her zaman dolu ve içinde dört beş çift kuğunun yüzdüğü bir fiskiye vardı. Etrafında ise güller ve yaseminler yetismekteydi. Buradaki düz yol saraya çıkardı. Kuzeydeki kapı ise tuğla kaplı revaklı ve etrafında mermer oturakların olduğu bir yapıdır. Burası 300 kadar atın yan yana geçebileceğı bir genişlikteydi. Buraya müteakip saraya taşlık bir yol uzanırdı. Yazar kapının taşıdığı mermer ve kristalleri de incelemişti. Ancak buradaki mermerler sadece İran'da bulunabildiğinden kendi ülkesinde, İtalya ve çevresindeki mermerlere benzememekteydi. Bu mermerler onlardan daha kaliteliydiler ve özel bir kaynaktan gelmekteydiler. Doğudaki kapı ile taştan kemeri ve önündeki fiskiye, bir bahçeye açılacak şekilde büyük bir meydanın üzerinde bulunurdu. Buradaki bahçede, içinde birçok odası olan ve Uzun Hasan'ın şölenlerde emirleriyle beraber vakit geçirdiğı büyük bir yapı bulunurdu⁸⁰⁸.

Tüccar, Tebriz'de, sarayın yakınında bulunan bir hastaneye dair bilgiler vermektedir. Tüccara göre hastanenin süslemeleri Tebriz'deki büyük camiden daha güzeldi ve 10 adım uzunluğunda ve 4 adım genişliğinde koğuşları bulunuyordu. Her koğuşta zemine uygun birer halı mevcuttu. Hastanede binden fazla fakire bakılmaktaydı. Hastane ve yakınındaki camiye atların girmemesi için girişte büyük bir zincir bulunuyordu. Ancak sonraki zamanlarda Türkmenler bu zinciri kaldırmışlardı⁸⁰⁹. Bununla beraber saray ve teşekkülünün genişletildiğı ve bunun 1486'ya kadar sürdüğü bilgisi Huncî tarafından verilmetkedir⁸¹⁰.

⁸⁰⁸ *Viaggio d'un mercante nella Persia*/Ramuzio, s. 449-452; *The Travels of a Merchant in Persia*/Grey, s.173-178; *Venedikli Bir Tüccar*/Gündüz, s. 161-165.

⁸⁰⁹ *Viaggio d'un mercante nella Persia*/Ramuzio, s. 451-452; *The Travels of a Merchant in Persia*/Grey, s. 178; *Venedikli Bir Tüccar*/Gündüz, s. 165.

⁸¹⁰ Khunji, s. 46.

Contarini'den önce Tebriz'e gelen seyyah Marco Polo'nun ifade ettiği üzere Tebriz'de Nesturiler, Ermeniler, Süryaniler ve Gürcüler olmak üzere Hristiyan bir halk yaşamaktaydı⁸¹¹. Bir Hristiyan olan Contarini de ziyaretinin ilerleyen günlerinde kervansaraydan ayrıлып buradaki bir Ermeni Kilisesi'nde kalmaya başlamıştır⁸¹².

Tüccar'a göre Tebriz ahalisinin erkekleri gayet sağlam vücutlu ve Venedikliler'den daha uzun insanlardı. Kadınlar, kısa boylu ve beyaz tenliydi. Bursa ve Kefe'den temin ettikleri gayet güzel ve süslü elbiseleri vardı⁸¹³.

Contarini, Tebriz halkına dair verdiği bilgilerle onların yabancılardan pek hoşlanmadığı şüphesinin bizde uyandırmaktadır. Kendisi Tebriz'e ulaştığında Türklerin, onun ardından “*Bu köpekler buraya Müslümanlar arasına ayrılık sokmaya geldiler, esasında bunları bir güzel kıyma etmeliyiz*” dediğini duymuştu⁸¹⁴.

İtalyan yazar Tebriz'deyken yanında ona yardım eden ve varlığından dolayı çok mutlu olduğu bir *Acem* rehber bulunmaktaydı. Contarini şehirde bulunduğu esnada, Tebriz bir saldırının tehdidi altındaydı ve şehirde büyük bir karmaşa hüküm sürüyordu. Rehberine neden sokaklarda barikatlar olduğunu ve karmaşanın nedenini sorduğunda Acem, Uğurlu Mehmed'in babasına isyan ettiğini, yanında 3.000 askeri olan Çakurlu adlı bir Türkmen ile Tebriz'e saldırmasının muhtemel olduğunu, Uzun Hasan'ın da o esnada şehirde olmamasından dolayı böyle bir güvenlik önlemi alındığını söylemişti. Contarini bu noktada rehberine, insanların neden dışarı çıkıp kendi hakları adına savaşmadıklarını sormuştu. Rehber de kendisine, İran'ın şehirli halkının savaşçı bir kitle olmadığını sadece ülkeye hâkim olan bir efendi seçip ona biat ettiklerini söylemişti⁸¹⁵.

Contarini'nin Acem ile olan konuşmasında geçenler bizlere Türkler ve Farslar arasında nasıl bir ilişkinin olduğuna dair önemli bir bilgi vermektedir. İbni Haldun, Mukaddime'sinde buna değinmektedir. Göçebeler, şehirlilerin onları hor görmesinden çekinerek çöllerin uç noktalarına kaçmaktaydılar. Şehirlilerse onların savaşçılıklarından korkarlardı. Çünkü bu insanlar hayatın en zor şartlarına maruz kaldıklarından ve kimseye de güvenemeyeceklerinden ellerinde silahlarıyla her daim

⁸¹¹ Marco Polo/Ronchi, s. 29; Marco Polo/Komroff, s. 37; Mark Polo/Dokuman, s. 28.

⁸¹² Contarini/Ramuzio, s. 595; Contarini/Thomas, s. 127; Contarini/Gündüz, s. 90.

⁸¹³ *Viaggio d'un Mercante Nella Persia*/Ramuzio, s. 447; *The Travels of a Merchant in Persia*/Grey, s. 172; *Venedikli Bir Tüccar*/Gündüz, s. 157-158.

⁸¹⁴ Contarini/Ramuzio, s. 596; Contarini/Thomas, s. 125; Contarini/Gündüz, s. 88.

⁸¹⁵ Contarini/Ramuzio, s. 596; Contarini/Thomas, s. 125; Contarini, s. 88.

çatışmaya hazırlardı. Nitekim şehir halkı da bunlardan yardım isteyip şehirlerinin savunmalarına onlara bırakırlardı. Göçebeler ellerindeki bu fırsat sayesinde onları kendilerine köle edebilmektedirler⁸¹⁶.

Türkler ve İran'ın yerleşik ahalisi arasında yukarıda açıklanan *symbiosis* ilişkisi çok eski zamanlara dayanmaktadır⁸¹⁷. Bu konu hakkında “*Başsız börtk olmaz, Tatsız Türk olmaz*” şeklinde bir Türk atasözü mevcuttur⁸¹⁸. Bu müşterek ilişki daha çok bozkırdan gelen savaşçı göçebe halkın şehri işgal etmeleri ve daha sonra buradaki bir grup yüksek rütbeli askerin yönetici olarak şehirde kalmalarıyla başlamaktaydı⁸¹⁹. Bozkırdan gelen bu saldırının sebebi ise konargöçerlerin hayvancılığa dayanan ekonomisi ve yerleşik ahalinin ancak şehirde gerçekleştirilebilen ürünleriydi⁸²⁰. Savaş dışında sadece ticari olarak bu ilişki devam etmekteydi. Göçerler şehre gelerek hayvansal ürünlerini satar, yerli ahali de kendi ürünlerini onlara sunardı. Kısacası üretim noktasında ihtiyaç sahibi olanlar sadece göçebeler değildir. Buna rağmen yerleşik halk göçebe savaşçılara tam olarak güvenemezdi. Göçebeler de kendi yaşam tarzını veya savaşçılıklarını öğrenebilecekleri için şehirliyle karşı mesafeliydiler⁸²¹. Nitekim eski Türk devletleri bir yönüyle akın ve savaş düzeni üzerine kurulduklarından profesyonel askerlik Türk toplumları için büyük kazançlar sağlayan önemli bir meslek haline gelmişti⁸²².

Türkmenler konar göçer olmaları ve Farsların da yerleşik olmaları doğal olarak görev dağılımını etkiliyordu⁸²³. Ayrıca iki topluluk arasında dil farklılığı mevcuttu. Bu hayat tarzı ve dil farklılığı İran'ın tarihini çok yönlü olarak etkilemişti. Uzun Hasan döneminde Azerbaycan Kuzizileri, Irak-ı Acem Savacıları, Fars Sai'dileri, Geylan Deylemileri ve Horasan Beyhakileri gibi yerli İranlı soyluların vekilleri bürokrasinin çeşitli kısımlarında görevlere getirilmişlerdi. Sivil bürokrasideki Fars yapılanması Türkmenlerle yönetim arasında bazen soğuklukların ve gerginliklerin yaşanmasına da sebep oluyordu⁸²⁴.

⁸¹⁶ İbni Haldun, *Mukaddime*, I, haz. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1989, s. 306, 314-315, 369.

⁸¹⁷ Subtelny, s. 45-61; Roux, *Orta Asya*, s. 36-43, 87-102.

⁸¹⁸ Mahmud Kaşgari, “Tat”, s. 540.

⁸¹⁹ Subtelny, s. 45-61; Roux, *Orta Asya*, s. 36-51.

⁸²⁰ Subtelny, s. 45-61; Ligeti, s. 43.

⁸²¹ Subtelny, s. 45-61.

⁸²² Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, terc. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan, İstanbul 2008, s. 180-190.

⁸²³ Subtelny, s. 45-61.

⁸²⁴ Woods, s. 21-25.

Contarini şehirde karşılaştığı hiç kimsenin hatta subaşların dahi ona Uzun Hasan'a ulaşma noktasında yardım etmeye gönüllü olmadıklarını yazmaktadır. Tebrizliler, Contarini'ye yardım etmek istememişlerdi. Nitekim kendisi Uzun Hasan'ın oğlu, Maksud Bey ile de karşılaşmış ve ondan da kendisine yardım etmesini istemişti. O esnada yanında 1.000 kadar atlı bulunan bu mîrzâ, Çakurlu saldırısına karşı Tebriz'in yönetimini eline almıştı. Maksud Bey, ayrıca yaklaşmakta olan savaş için halktan para toplamak istemiş ancak Tebriz halkı para vermek istemeyerek dükkanlarını kapatmışlardı⁸²⁵. Bu noktada halkın ekonomik kaygısı ve iktidar mücadelesinde bir taraf olmama arzusu görülebilmektedir.

Contarini şehirde bol miktarda kehribar ve çeşitli ürünleri olan zengin pazarlar olduğunu bildirmektedir. Ayrıca Yezd'den getirilen ipekler de mevcuttu. Bunlar kervanlarla Halep'e götürülürdü⁸²⁶. Tüccar'a göre ise şehirde bol miktarda koyun eti ile beyaz bir undan yapılan ekmek bulunurdu. Az miktarda kırmızı ve beyaz şarap vardı. Mahmudabad'dan mersin balığı ve havyar gelirdi. Tebriz'de bol miktarda ve lezzetli kuruyemiş çeşitleri, zeytin, limon, portakal, pancar, havuç, lahana, mercanköşkü, maydanoz ve biberiye yetişmekteydi⁸²⁷.

2.4.3 İran Şehirleri

Türklerin İran'a yayılışları X. yüzyılda bey ve valilerin atlı askerleri olarak ordulara alınmalarıyla olmuştur. Zamanla yüksek mevkilere yükselen Türk emirleri elleri altındaki Türk askerleri ve bölgeye yayılmış oymaklar ile teşkilatlanmaya başlamışlardır. Samanilere bağlı Sebük Tegin, Gazne ve Kabil'de özgürlüğünü ilan edip tarihte Gazneliler olarak anılan devleti kurmuştur. XI. yüzyıl itibariyle Türkler, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla başta İran'ın kuzeyi olmak üzere tamamına yayılıp şehirleri ele geçirmişlerdir. Türklerin İran'daki şehirlere ve arazilere olan yerleşimin başlangıcı böyledir⁸²⁸.

⁸²⁵ Contarini/Ramuzio, s. 596-597; Contarini/Thomas, s. 126; Contarini/Gündüz, s. 90.

⁸²⁶ Contarini/Ramuzio, s. 597; Contarini/Thomas, s. 127; Contarini/Gündüz, s. 90.

⁸²⁷ *Viaggio d'un Mercante Nella Persia*/Ramuzio, s. 446-447; *The Travels of a Merchant in Persia*/Grey, s. 171; *Venedikli Bir Tüccar*/Gündüz, s. 156-157.

⁸²⁸ İbnü'l Verdi, *Selçuklular*, terc. Mustafa Alican, İstanbul 2017, s. 21-47; Hamdullah Müstevfî-i Kazvîni, *Tarih-i Güzide*, terc. Erhan Göksu, İstanbul 2015, s. 23-51; Reşîdü'd-din Fazlullah, *Selçuklular*, *Cami'ü't-Tevarih*, terc. Erhan Göksu, Hüseyin Güneş, İstanbul 2010, s. 51-96; *Anonim Selçukname*, s. 17-26; Ahmed bin Mahmud, *Selçukname*, terc. Erdoğan Merçil, İstanbul 2011, s. 20-181; Mirza Bala, "İran", *IA*, V-II, s. 1019-1023. Gazan Han, Tebriz'de bulunmayan muhtelif ürünleri

Uzun Hasan döneminden sonra Akkoyunlu Devleti'nde çıkan düzensizliğin neticesini Kazvînî, İran halkının zulme uğraması, yağmacılığın başlaması, düzensizliğin ortaya çıkışı olarak yorumlamaktadır⁸²⁹.

2.4.3.1 Çulperhan

Çulperhan'da 500 hane vardı. Küçük bir yerleşim alanı olmasına rağmen iyi imar edilmişti. Bununla beraber surları harap haldeydi⁸³⁰.

2.4.3.2 Hürmüz

Iosofat Barbaro'ya göre Hürmüz Adası büyük bir yerleşim yeri idi ve şehirde çok sayıda sarnıçlar ile kuyular bulunuyordu. Burada bol miktarda mısır yetiştirilirdi. Vergilerini Uzun Hasan'a öderlerdi ve siyasî olarak Akkoyunlu Devleti'ne bağlıydılar. Bu ada, Sultan Sabahaddin adlı biri tarafından yönetilirdi. Hindistan ile ticari ilişkileri vardı. İnci, baharat ve ipek bu ticaretin önemli mallarıydı⁸³¹.

2.4.3.3 İsfahan

Iosofat Barbaro'ya göre İsfahan'da 150.000 kişi yaşamaktaydı. Çok sayıda küçük odalardan oluşan ticarethaneler bulunurdu. Iosafat Barbaro, burada Çin, İran ve Türkiye üzerinden işleyen ticaret hatlarından ve İsfahan'ın da bu yol üzerindeki öneminden bahsetmektedir. Yazar buradaki mimariyi çok sevmişti. Şehirde çok güzel yapılar vardı. Iosafat Barbaro ayrıca İran'ın su kanalları olduğundan ve bunların susuz topraklar için ne kadar önemli olduklarından da bahsetmektedir⁸³².

Iosofat Barbaro'nun İsfahan hakkında verdiği bilgilere göre ise bu şehir, Karakoyunlular döneminde merkezi yönetime isyan etmişti. İsyanıdan sonra gönderilen askerî birliğe de karşı gelmişlerdi. Bunun üzerine Cihanşah, onlara bir ordu göndermişti. Ordudaki her askere geri dönerken yanlarında bir isyancının kafasını getirme görevi verilmişti. Askerler şehri yakıp yağmalamışlar, isyancıların da başlarını kesmişlerdi. Ancak erkek isyancıların başlarını almak yerine kadınların

şehre getirip ekilmesini sağlamıştır. Osman Gazi Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, s. 303.

⁸²⁹ Kazvînî, s. 29.

⁸³⁰ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 546; Josafa Barbaro/Thomas, s. 69; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 87.

⁸³¹ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 554; Josafa Barbaro/Thomas, s. 79; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 96-97.

⁸³² Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 547; Josafa Barbaro/Thomas, s. 70-71; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 88. İsfahan'da basılan Uzun Hasan sikkeleri için ayrıca bkz. Cemal Turabî Tabâtabâî, s. 36, 47, 52.

kafalarını kazıyıp keserek bunları yanlarına almışlardı. Çünkü kadın kafası erkek kafasından daha hafif olduğu için taşımaları da daha kolay olacaktı⁸³³.

Yazarın bahsettiği bu hadise Cihanşah'ın oğlu Muhammed Mîrzâ'yı İsfahan'a yönetici olarak göndermesi ile alakalıdır. Karakoyunlu Devleti döneminde halk ile yönetimin arası açılınca İsfahanlılar Timurlu Sultan Babür'ün tarafına meylettiler. İsfahanlılar Babür'e elçi göndermekle suçlandılar. Cihanşah tarafından gönderilen Seyyid Ahmedî Tokacı, İsfahan'ın surlarını yıktırdı. Bir ay sonra da Cihanşah'ın kendisi gelerek tutuklu bulunan İsfahan ileri gelenlerini kendi beylerine verdi ve çocuklarını da Azerbaycan kalelerine göndertti. İsfahanlılar ayrıca can ve mallarının selameti için 3.000 tümen para ödediler. Ancak yine de işkence gördüler. Sonrasında, vermeleri gereken para 10.000 tümene çıkarıldı. Nihayetinde iş, bir katliamla son buldu⁸³⁴. Anlatılan bu olayların bir benzeri de Emir Timur'un Bağdat'ı alışı esnasında yaşanmıştır⁸³⁵.

Contarini'nin verdiği bilgilere göre ise İsfahan etrafı surlarla çevrili, su kaynakları ve verimli toprakları olan bir yerleşim yeri idi. Bol miktarda meyve ve sebze yetiştirilmekteydi⁸³⁶. Ancak Tebriz ve İsfahan arasındaki coğrafya ise sudan yoksun bir bölgeydi. Geçmişte boyun eğmeyi reddettiği için birkaç kez yakılıp yıkılmıştı⁸³⁷. Şarap, yazarın memleketine göre pahalıyken, ekmek ve yakacak uygun fiyatlardaydı⁸³⁸. Et, İtalya'ya göre daha kaliteliydi. Kümes hayvanları ise 7 dukaydı. Daha birçok ürün bulunabiliyordu⁸³⁹. Yazar, İranlıların gayet medeni, nezaket sahibi insanlar olduklarını ifade etmektedir. Hristiyanlara büyük sevgi gösterirlerdi. Kendisine ve yanındakilere herhangi bir tacizde ya da saygısızlıkta bulunmamışlardı. İranlı kadınlar fevkalade güzel giyinirlerdi, giysileri süvari giysilerini andırırdı.

⁸³³ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 548-549; Josafa Barbaro/Thomas, s. 70-71; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 89-90.

⁸³⁴ İsmail Aka, *İran'da Türkmen Hakimiyeti (Karakoyunlular Devri)*, Ankara 2001, s. 41, 42, 43; İsfahan, İlhanlılar döneminde isyankarlığı ile meşhur bir şehirdi. Ann Lampton, Sourdell Thomine, "İsfahan", *Historic Cities of the Islamic World*, ed. Edmund Bosworth, Brill, Boston 2007, s. 174.

⁸³⁵ İbni Arabşah, s. 285-286.

⁸³⁶ Contarini/Ramuzio, s. 598; Contarini/Thomas, s. ; Contarini/Gündüz, s. 93-94; İsfahan verimli toprakları ve suyu sayesinde meyvelerinin bolluğu ve ucuzluğu ile tanınan bir İran şehriydi. Öyle ki Hindistan'a hatta Anadolu'ya buradan meyve ihraç edilirdi. Abbasiler döneminde saraya sağladığı meyve suları ile kazanç sağlamaktaydı. Osman Gazi Özgüdenli, "İsfahan", *DİA*, XXII, s. 498.

⁸³⁷ Emir Timur halktan 50.000 ya da 70.000 kişiyi öldürmüştür. Sonrasında da Mîrzâ Ömer ve Ebu Bekir ile Rüstem ve İskender arasındaki mücadelelerden etkilenmiştir. Özgüdenli, "İsfahan", s. 500.

⁸³⁸ İran'da şarap üretmek coğrafi şartlar gereği gayet zordur. Roux, *Babür*, s. 75-76.

⁸³⁹ Yazarın hesabı "duka" üzerinden yapması gayet anlaşılabilir, Araplar, Hintliler, Türkler ve Tatarlar arasında olduğu gibi Farşlar arasında da "duka" para birimi olarak kullanılabilmekteydi. Berchet, "Delle relazioni commerciali tra la Repubblica di Venezia e la Persia", s. 66.

Müslüman olan bu halk fiziksel olarak gayet güzel görünümlü insanlardan oluşuyordu. Contarini İsfahan'dayken Uzun Hasan'ın konağına gitmişti. Uzun Hasan ile olan görüşmesinde yanında sekiz kadar emir vardı. Yazara göre bunlar otorite sahibi insanlardı. Bulundukları oda gayet güzel döşeli olup, yerlerde halılar bulunuyordu. Contarini'ye (ki bu esnada yanında İosafat Barbaro da bulunmaktadır) oldukça güzel bir sofra kurmuşlardı⁸⁴⁰. Yazar ziyaret ettiği bir konağın duvarlarında resimler görmüştü. Bu tasvirlerde Şahrüh'un kafasının kesilmesi ve Uğurlu Mehmed'in boğdurulması canlandırılmaktaydı⁸⁴¹.

2.4.3.4 Kaşân

Kaşân surlarla çevrili olup güzel bir pazara sahipti⁸⁴².

2.4.3.5 Kum

Contarini'ye göre Kum küçük ve güzel bir şehir olup kerpiçten surlarla çevriliydi. Pazarında güzel ürünler ve kumaş işlemleri vardı⁸⁴³.

2.4.3.6 Sultaniye

İosafat Barbaro'ya göre Sultaniye'nin etrafında bir sur hattı yoktu. Ancak güçlü bir kalesi vardı. Surlar, Karakoyunlu Devleti hâkimi Cihan Şah tarafından yıkılmıştı. Oldukça büyük bir camisi vardı. Kubbesi Venedik'teki San Giovanni e Paolo Kilisesi'nin kubbesinden üç kat daha büyüktü. Bakır bir kapısı vardı ve üzeri altın ve gümüş olmak üzere elma ve portakal desenleriyle süslüydü. Gayet yüksek bir rakımda olan şehirde 7.000 – 10.000 arasında insan yaşıyordu. Ayrıca suyu da lezzetliydi⁸⁴⁴.

Contarini de Sultaniye'deki bu cami hakkında aynı bilgileri vermektedir. Ayrıca Şehrin pazarında bol miktarda yiyecek ve az miktarda da bokazın kumaşı bulunabildiği bilgisini de paylaşmaktadır⁸⁴⁵.

⁸⁴⁰ Contarini/Ramuzio, s. 598-599; Contarini/Thomas, s. 130-131; Contarini/Gündüz, s. 93-94.

⁸⁴¹ Yazar muhtemelen karakterleri karıştırmaktadır. Uğurlu Mehmed kısa bir süre önce isyan etmiştir.

⁸⁴² Contarini/Ramuzio, s. 599; Contarini/Thomas, s. 129-130; Contarini/Gündüz, s.93. Kesan'da Uzun Hasan tarafından bastırılan sikkeler için ayrıca bkz. Cemal Turabî Tabâtabâî, s. 24, 33, 36-38.

⁸⁴³ Contarini/Ramuzio, s. 599; Contarini/Thomas, s. 129; Contarini/Gündüz, s. 92. Kum, Uzun Hasan tarafından kullanılan kışlaklardan biriydi. Hüseyin Müderrisi Tabâtabâî, s. 62-63; Kum'da basılan Akkoyunlu sikkeleri için ayrıca bkz. Cemal Turabî Tabâtabâî, s. 37, 55.

⁸⁴⁴ İosafat Barbaro/Ramuzio, s. 545; Josafa Barbaro/Thomas, 68; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 87.

⁸⁴⁵ Contarini/Ramuzio, s. 600; Contarini/Thomas, s. 128-129; Contarini/Gündüz, s. 91-92.

Her iki yazarın bahsettiği yapı İlhanlı hükümdarı Olcaytu Hüdabende'nin türbesidir. Bu yapı zaman içinde tüm İran coğrafyasında türbe tasarımlarında bir örnek olmuştur⁸⁴⁶.

2.4.3.7 Şîrâz

Angiolello, Şîrâz'ın en önemli İran şehirlerinden biri olduğunu, etrafının dairesel olarak surlarla çevrelendiğini ve bünyesinde 200.000 kadar insanın yaşadığını bildirmektedir. Şehirde büyük bir ticaret ağı vardı; silahlar, eğerler, dizginler, atlar ve daha birçok şey buradan Suriye'ye, İstanbul'a ve Doğu'ya gönderilmekteydi⁸⁴⁷.

Şîrâz, Akkoyunlu ve Karakoyunlu döneminde güçlü ve zengin bir şehir haline gelmiş ve böylelikle önceki zamanlarda yaşadığı tahribatı atlatabilmiştir⁸⁴⁸. Nitekim Uzun Hasan tarafından kullanılan kışlaklardan biri de Şîrâz olmuştur⁸⁴⁹.

2.5 Turcomania Coğrafyası

İtalyan yazarlar bir zamanlar Büyük Ermenistan olarak adlandırılan coğrafyanın artık Turcomania olarak adlandırıldığı bilgisini vermektedirler⁸⁵⁰. Büyük Ermenistan tabirinin kullanılışının azalması Türklerin Anadolu'yu yurt edinişi neticesinde olmuştur. Bizans ve Türk siyasî iradesinin baskın çıkışı ile Ermeni monarşilerinin yok oluşu neticesinde Ermeni nüfus zamanla zayıflamıştır. Ahilerin teşkilatlanması, şehirlerin Türkmenlerce imarı, kurdukları ticari organizasyon neticesinde Ermenilerin Türk-İslâm dünyasına entegrasi sağlanmıştır. Nitekim Ermeniler,

⁸⁴⁶ Mimarı Alişah Tebrizi'dir. Büyüklüğü ile dikkat çeken bir yapı olup 52 metre yüksekliktedir. 24,5 metrelik bir kubbe çapına sahiptir. Yapı, Azerbaycan'da ortaya çıkan kulelerin üzerine koni veya kubbe ekleme estetiğinin en büyük örneklerindendir. Dönemine dair tüm mimari ayrıntılarının çoğunu bünyesinde toplayıp sergilemektedir. Cafer Giyasi, "Ortaçağ Azerbaycan Mimarisi", *Internal Revenue Service*, II, s. 54-55.

⁸⁴⁷ Angiolello/Ramuzio, s. 387; Angiolello/Grey, s. 91; Angiolello/Gündüz, s. 62.

⁸⁴⁸ Ann Lampton, "Shiraz", *Historic Cities of Islamic World*, ed. Edmund Bosworth, Boston 2007, s. 479. Şîrâz'da basılan Uzun Hasan sikkeleri için ayrıca bkz. Cemal Turabî Tabâtabâî, s. 30, 36.

⁸⁴⁹ Khunji, s. 71.

⁸⁵⁰ Aynı durum Brocquiere tarafından ifade edilir. Brocquiere/Jones, s. 161; Brocquiere/Arda, s. 164. Mabean'ın hazırladığı sözlükte de aynı bilgi mevcuttur. Alexander Macbean, "Armenia Majore", *A Dictionary of the Ancient Geography*, London 1973.

edebiyatta ve kültürel sahalarda Türk-İslâm dünyasından etkilenmişlerdir⁸⁵¹. Bununla beraber İtalyanca belgelerde Büyük Ermenistan tabirine rastlanabilmektedir⁸⁵².

2.5.1 Turcomania Adı

Iosafat Barbaro'ya göre bir zamanlar Büyük Ermenistan denilen ve Akkoyunlu ülkesinin bir parçası olan bu coğrafyaya artık “*Turcomania*” deniliyordu. Aynı zamanda bu topraklar kendi halkına çok bağlı olan Karakoyunluların da doğduğu yerd⁸⁵³.

Alexander Adam daha IX. yüzyılda ismi Hazarlar olan Türklerin, Büyük Ermenistan'a gelerek burayı yurt edindiklerini ve bu süreçten sonra bu coğrafyanın artık Turcomania olarak adlandırıldığı bilgisini verir⁸⁵⁴.

Turcomania tabiri daha önce başka yazarlar tarafında da kullanılmıştır. Marco Polo'nun eserinde de Turcomania adı verilen bir coğrafya vardı ve burası Konya, Kayseri ve Sivas illeri ve çevresini, İç Anadolu ve belirli ölçüde Doğu Anadolu'yu içine alıyordu. Marco Polo buradaki halkın da üçe ayrıldığı bilgisini vermektedir. Bunlar hayvanlarıyla konargöçer yaşam süren Türkler, yerleşik halde yaşayan Rumlar ve Ermeniler'dir⁸⁵⁵. Brocquiere'un eserinde de Turcomania adlı bir coğrafya mevcuttur. Ancak bu coğrafya Ramazanoğulları Beyliği'nin topraklarıdır⁸⁵⁶.

Uzun Hasan'ı ziyarete gelen Leh elçisi Dlugozs, Uzun Hasan'ın hâkim olduğu toprakları Turcomania olarak adlandırmaktadır⁸⁵⁷. Bununla beraber XVI. ve XIX. yüzyıllarda yazılmış Batı eserlerinde Turcomania adına ve hakkında bilgilere

⁸⁵¹ Sergio La Porta, “Conflicted Coexistence: Christian-Muslim Interactions and It's Representation In Medieval Armenia”, *Contextualizing the Muslim Other in Medieval Judeo-Christian Discourses*, ed. Jerold Frakes, New York 2011, s. 103-123.

⁸⁵² *La Repubblica di Venezia e la Persia*, “Documento XXV, 25 Luglio 1577”, s.163-164.

⁸⁵³ Iosafat Barbaro/Ramuzio, s. 560; Josafa Barbaro/Thomas, s. 84; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 102-103. Karakoyunlular Erciş'i başkentleri yaparak Erzurum ve Musul arasındaki topraklarda kurulmuştur. Sümer, “Karakoyunlular”, s. 434.

⁸⁵⁴ Adam Alexander, *A Summary of Geography and History, Both Ancient and Modern*, London 1802, s. 479.

⁸⁵⁵ Marco Polo/Ronchi, s. 22-23; Marco Polo/Komroff, s. 25-26; Türkçe'ye olan tercümede Turcomania ya da Türkmeneli tabirine rastlanılmamıştır. Marko Polo/Dokuman, s. 20. King'in kanaatine kent merkezlerinde Hristiyanlar Müslümanlaşmış, Türkmenlerin bir kısmının da yerleşik hayata geçip o kentte çoğunluğu oluşturan halkın dilini benimseyerek şehir yaşamına karışmışlardır. Charles King, *Karadeniz*, terc. Zuhâl Kılıç, İstanbul 2008, s. 103.

⁸⁵⁶ Adana, Çukurova ve Halep'e kadar inen bölge olarak düşünülebilir. Kuzey de Kayseri'ye, Karamanoğulları sınırlarına kadar uzanabilmekteydi. Faruk Sümer, “Ramazanoğulları”, *DİA*, XXXIV, s. 442-445.

⁸⁵⁷ “Leh Kroniği Historiae Polonicae'de Uzun Hasan Beğ'e Dair Bilgiler”, s. 371-378.

rastlanmaktadır⁸⁵⁸. Sanson'un 1653 tarihli haritasında bu isim yine görülebilmektedir⁸⁵⁹.

XVII. yüzyıl ile beraber Anadolu'nun doğusunda, nüfus çoğunluğunda Türkmenlerin azaldığı görülmektedir. Türkmenler, Osmanlı Devleti'nin Kürt beyleri ile ittifak yapması ve siyasî imtiyazlar vermesi neticesinde İran, Azerbaycan ve kısmen de batıya göçmüşlerdir. Sümer'in ifadesiyle "*Akkoyunluların pek kanlı mücadeleler pahasına büyük bir kısmını Türkleştirdikleri şark bölgeleri*" Türkmenlerin elinden çıkmaya başlamıştır⁸⁶⁰.

2.5.2 Turcomania'nın Sınırları

Iosofat Barbaro, Büyük Ermenistan'ın artık Turcomania olarak adlandırıldığını yazmıştır⁸⁶¹. Contarini ise Büyük Ermenistan'ı, Akkoyunlu Devleti'nin bir parçası olarak kabul etmektedir. Ona göre buraya girildiğinde artık Akkoyunlu Devleti sınırlarına girilmiş olunmaktaydı⁸⁶². Bu bilgiyi destekleyecek üzere el-Giyâs da Diyarbakır'ın kuzeyinin Küçük Ermenistan olarak adlandırmaktadır⁸⁶³. Nitekim *16. Yüzyılda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*'nde Uzun Hasan'ın ülkesi Ermenistan olarak zikredilmektedir⁸⁶⁴. Bu bilgiler ile bakıldığında Büyük Ermenistan'ın sınırları ile Turcomania'nın sınırları aynıdır. Büyük Ermenistan, bugünkü Toroslara, doğuda Medya, kuzeyinde Dağıstan'a ve Gürcistan'ın güneyine kadar uzanmaktaydı. Dolayısıyla bugünkü Doğu Anadolu, Ermenistan ile Güneydoğu Anadolu'nun, Azerbaycan'ın ve İran'ın da bir kısmını içine almaktaydı⁸⁶⁵.

⁸⁵⁸ *A Short Compendium of Ancient and Modern Historical Geography*, terc. De Lanseque, London 1791, s. 293-294; Giovanni Botero, *Relations of the Most Famous Kingdoms and Commonweales*, London 1616, s. 361-362.

⁸⁵⁹ *Catalogue of Maps, Prints, Drawings*, The British Museum, London 1829, s. 413.

⁸⁶⁰ Faruk Demirtaş, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları", *Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VII, s. 358; Burhan Kocadağ, *Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi*, İstanbul 1987, s. 49-61.

⁸⁶¹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 571; Josafa Barbaro/Thomas, s. 96; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 118.

⁸⁶² Contarini/Ramuzio, s. 593-594; Contarini/Thomas, s. 123-124; Contarini/Gündüz, s. 86.

⁸⁶³ Abdallâh Ibn-Fatḥallâh al-Giyâṭ al-Bağdādî, s. 206.

⁸⁶⁴ *16. Yüzyılda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi (1373-1512)*, s. 170.

⁸⁶⁵ Macbean, "Armenia Majore", Sayfasız; Tursun Bey göre ise Azerbaycan'ın sınırları Anadolu içlerine kadar uzanmaktadır. Şebn Karahisar, Azerbaycan'ın en ünlü kalesidir. Tursun Bey, bilinenin aksine Şebn Karahisar'ın Anadolu'da değil Azerbaycan'da olduğunu yazmaktadır. Bu yazara göre Anadolu ve Azerbaycan arasında kesin bir sınır yoktur. Tursun Bey, s. 167.

Saltukname’de ise Amasya, “*Rûm’un kapısı*” yani Doğu’dan girişi sayılmaktadır⁸⁶⁶. Bu açıdan Turcomania’nın sınırları Amasya’ya kadar uzanmaktadır. Sanson’un haritasında sınırları batıda Harput’a, doğuda Nahçıvan’a, kuzeyde Erzurum’a, güneyde ise Bitlis’in ötesine kadar uzanmaktadır⁸⁶⁷.

Turcomania’nın sınırlarını sadece Büyük Ermenistan’ın sınırları ile tanımlamak bu coğrafyadaki Türkmen yerleşimi adına yanlış olacaktır. Nitekim Türkmenlerin yaşadığı yerler Güneydoğu Anadolu’nun da aşağısına, Suriye’ye kadar uzanırdı⁸⁶⁸. Brocquiere’ye göre Turcomania, Hama ile Antakya arasından başlar ve Ramazanoğulları’nın hüküm sürdüğü toprakların tamamını içine alırdı. Eserde Türkmen beylikleri Dulkadiroğulları ve Karamanoğulları da mevcutken onlar Turcomania’nın bir parçası sayılmamışlardır. Turcomania sadece Ramazanoğulları’ndan mürekkeptir⁸⁶⁹. Yazara göre Turcomania’nın tamamında, Antakya itibariyle duyulabileceği üzere gayet güzel, akıcı ve öğrenilmesi kolay olan dil, Türkçe konuşulur⁸⁷⁰. Gökalp de Diyarbakır’da konuşulan Türkçe’nin Bağdat’tan Bakü’ye kadar uzanan, Akkoyunlular ve Karakoyunlular tarafından konuşulan Azeri ağız olduğunu ifade etmiştir⁸⁷¹. Bu açıdan Turcomania coğrafyasında konuşulan dilde de bir birlik mevcuttu.

2.5.3 Büyük Ermenistan’ın Türkleşmesi

Büyük Ermenistan’ın bu dönemlerde Turcomania olarak zikredilmesinin önemli sebepleri vardır. Bunu anlamak için Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun, Azerbaycan’ın ve İran’ın Türkleşme sürecini incelemek gerekmektedir.

⁸⁶⁶ Adnan Sadık Erzi, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, Ankara 2003, s. 70.

⁸⁶⁷ mapsnmap.com, “11.04.2018”.

⁸⁶⁸ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, s. 84, 85; XI. Yüzyıldan itibaren ise Türkmenler başta Yıva Türkmenleri olmak üzere Halep ve çevresinin neredeyse tamamında Türkmenler meskundu. Halep’in imarında büyük bir rol oynamışlardı ve hatta Halep’in ilk medresesi dahi onlar tarafından inşa edilmişti. Halep’teki 15 mescit birer Türkmen adına sahipti. Bu tarihler itibariyle Suriye’nin de yoğun bir Türk yerleşimine sahipti. Buradaki Türkmenler, Eyyübilerin ve Memlüklerin asker kaynağı olmuşlardı. Sevinç, s. 22-25, 30. Şam da yine Türkmenlerin, Selçuklular’dan önce dahi yerleşmeye başladıkları şehirler arasındadır. Konu için ayrıca bkz. Salim Cönce, “Selçuklular Öncesi Şam’da Türk Varlığı”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına*, ed. Hayrunnisa Alan, Abdolvahap Kara, Osman Yorulmaz, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, s. 253-264. Eserini 1940’larda kaleme alan Yalman da Suriye’deki Bayındır Türkmenleri’nin varlığını not etmiştir. Ali Rıza Yalman, *Cenup’ta Türkmen Oymakları*, I, Ankara 1993, s. 6.

⁸⁶⁹ Brocquiere/Jones, s. 159-194; Brocquiere/Arda, s. 164, 190; Konu için ayrıca bkz. Cahen, s. 361.

⁸⁷⁰ Brocquiere/Jones, s. 174; Brocquiere/Arda, s. 177.

⁸⁷¹ Ülken, s. 175.

2.5.3.1 Doğu Anadolu'nun ve Güneydoğu Anadolu'nun Türkleşmesi

Sırderya Nehri'nden aşağı inerek kendilerine yurt aramakta olan Türkmenler, Melik Şah tarafından yerleşik düzene zarar vermemeleri ve Selçuklu siyasî iktidarı adına bir sorun oluşturmamaları adına Anadolu'ya yönlendirilmişlerdi⁸⁷². Anadolu'nun doğusuna ve ortasına yerleşmeye başlayan Türkmenler, Malazgirt'te savaşın kazanılmasıyla artık yeni ülkelerini emin bir yurt olarak kabul edebilir hale de gelmişlerdi⁸⁷³. Bu göç öyle büyük ve yoğundu ki *Katran* adlı bir şair her tarafın karınca yuvaları gibi Türklerle dolu olduğunu söylüyordu. Bir Gürcü kaynağı da yine yakın coğrafyada, Türklerin çadırlarını kurup, sayısız at, deve ve koyunlarıyla yaşadıklarını, ticaret yaptıklarını ve Gürcistan'a akınlar yaptıklarını yazmaktadır. Bu yazara göre Türklerin buradaki çokluğu öyledir ki sanki dünyanın her yerinden buralarda toplanmak adına randevulaşmışlardır. Nitekim sultanları da dahil kimse onları buradan çıkaramaz ve onlara bir zarar veremezdi⁸⁷⁴. Anadolu'da yaşanan bu göç hareketi sonunda Rumlar doğudaki kalelerini terk etmekteydiler⁸⁷⁵.

Ermeni yazar Mathieu da Türklerin Doğu Anadolu'ya göçünden dolayı Maraş, Tarsus ve Delük'e kadar uzanan bölgede bir kaos olduğundan, yurtlarını terk eden insanların dalgalar halinde buralara yığıldıklarından bahsetmektedir. Görüldüğü üzere Doğu Anadolu'daki yerli halkın Çukurova taraflarına gelmeleri söz konusuydu, Ermeniler Kilikya'ya göç ederek yeni bir krallık kurmuşlardı⁸⁷⁶. Coğrafyadaki isim değişikliğinin yani Büyük Ermenistan'ın Turcomania olarak adlandırılmaya başlamasının bir mirası olarak da Ahmed Gazi'nin torunu Muhammed, Niketas'ın eserinde *Ermenistan Türkü Danişmend* olarak zikredilmişti⁸⁷⁷. Yine Ahlatşahlar Beyliği'nin bir diğer adı da coğrafi tabir nedeniyle *Ermen-Şahlar Beyliği* idi⁸⁷⁸. Böylece bir zamanlar Büyük Ermenistan'ın önemli bir

⁸⁷² İbnü'l Verdi, s. 21-47; Kazvîni, s. 23-52, Reşîdü'd-din Fazlullah, s. 51-96; *Anonim Selçukname*, s. 17-26; Ahmed bin Mahmud, s. 20-181; Grousset, s. 158-159; Cahen, s. 61-143; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, İstanbul 2017, s. 32.

⁸⁷³ Ali Sevim, "Malazgirt Muharebesi", *DİA*, XXVII, s. 481-483; Beşir Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskan İzleri, (XI-XIII. Yüzyıllar)*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1992, s. 55-170.

⁸⁷⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2005, s. 68-69.

⁸⁷⁵ Vryonis, s. 253-286.

⁸⁷⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 68-69.

⁸⁷⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 147. Danişmendliler hakkında ayrıntılı bilgi için Muharrem Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, İstanbul 2017.

⁸⁷⁸ *DİA*'da Ermenşahlar maddesi için Ahlatşahlar maddesi referans olarak gösterilmektedir. "Ermenşahlar", *DİA*, XI, s. 305; Umar, s. 239.

parçası olan Doğu Anadolu, artık tamamen Türkleşmişti, yani bir “*Türkmen ili*” haline gelmişti.

Türkmenlerin siyasî iradeyi ellerine almalarında nüfus yoğunluğu dışında başka etkenler de vardır. Türkmenler yaylak kışlak hayatlarının bir sonucu olarak Kemah, Erzincan, Bayburt, Erzurum gibi kalelerle beraber Urfa, Diyarbakır ve Mardin gibi merkezleri de kontrol etmek zorunda kalıyorlardı. Turcomania’da siyasî irade Doğu Anadolu’da Türkmenlerin ellerine geçerken güneye de kayarak sınırlarını genişletmiş oluyordu. Türkmen emirleri kent merkezlerini ele geçirmekle beraber bölgedeki ticari düzene hâkim olup vergiler almaya başlamışlardı. Böylece Doğu Anadolu, ülke içindeki siyasî iradenin Azerbaycan’a kaymasına kadar Akkoyunlu Devleti için bir gelişim, büyüme sahası halini aldı. Bu coğrafyadaki kırsal bölgelerde ve kent merkezlerinde Ermeniler de bulunmaktaydı. Ziraî ve ticari kimliğinde önem arz ediyorlardı. Akkoyunlu halkı ne kadar konargöçer askerî birliklere dayansa da kurdukları devlet, sadece bu gövdeden teşekkül değildi. Devletin gelişimi ve devamlılığında yerleşik cemaatler, Ermeniler ve Süryaniler Akkoyunlu Devleti’nin tarım ve ticaret döngüsüne dâhil olmuşlardı. Böylece devletin oluşumunda kentli sınıf ve konargöçer kitle ile bir noktada birleşmişlerdi⁸⁷⁹. Bu açıdan iki farklı sosyolojik yapı birbirini tamamlamış oluyordu⁸⁸⁰.

2.5.3.2 Azerbaycan’ın Türkleşmesi

Turcomania’nın Azerbaycan ile bağıını görmek için Azerbaycan’ın Türkleşme sürecini de açıklamak gerekmektedir. Türklerin Azerbaycan’a yerleşmesi çok eski zamanlara dayanır. Çeşitli araştırmacılar arasında bunu Hazarlara hatta daha önceki zamanlara kadar dayandıranlar da vardır. Bu konuda akla ilk gelen, Muavîye’nin Azerbaycan’a ordu göndermeden önce saray ulemasından birini çağırıp ona Azerbaycan hakkında ne bildiğini sorduğunda âlimin “*Azerbaycan eskiden beri Türk ülkesidir ve onlarla meskundur*” diye cevap vermesidir⁸⁸¹. Ancak esas Türkleşme

⁸⁷⁹ Woods, s. 71-72, 98.

⁸⁸⁰ Subtelny, s. 45-61; XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Anadolu’nun doğusundaki göçerleri Bozulus ve Kürtlerin oluşturduğu Kara Ulus olarak iki grup halinde yeniden örgütlemiştir. Barkan, 140; İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, s. 34; Bozuluslar, Akkoyunluların bakiyelerinden biridir. Konu için ayrıca bkz. Faruk Demirtaş, “Bozulus”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi*, VII, s. 29-46.

⁸⁸¹ Mahmut İsmail, *Azerbaycan Tarihi*, Bakü 1993, s. 98; Erol Kürkçüoğlu, “Azerbaycan’ın Türkleşmesi Tarihine Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, I, s. 49-156.

süreci XI. yüzyılda başlamaktadır. Melikşah'ın Sav Tegin'in önderliğinde gönderdiği Türkmenler, Arran'ın bütün ovalarına, dağlarına, kasabalarına ve kalelerine yerleşmişlerdi⁸⁸². Türkmenler, Azerbaycan'a yerleşirken Türkistan'dan geldikleri köy ve kasabaların isimlerini yeni memleketlerine vermişlerdi. Örneğin Yazahlu, Aksikent, Daşkent, Koturkent isimleri bunlardan bazılarıdır⁸⁸³.

Bu vakitlerde Azerbaycan'a sadece Oğuzlar değil, kuzeyden Kıpçaklar da geliyordu. Örneğin Harzemşahlar döneminde 50.000 çadır kadar Kanglı-Kıpçak Derbent'ten geçerek Azerbaycan'a göçmüştü. Derbent'den giren Kanglı-Kıpçaklar daha sonra Moğol İstilasası ile Doğu Anadolu'ya kaçmıştı. Ayrıca Azerbaycan'da, İran üzerinden gelen Uygurlar da bulunmaktaydı⁸⁸⁴.

Buna müteakip İlhanlılar döneminde bu süreç devam etmiş olmalıdır⁸⁸⁵. XIV. yüzyılda ise artık bu Türkleşme süreci büyük bir hıza ulaştı. Timur, Ankara Savaşı'ndan zaferle çıktıktan sonra yanına Suriye ve Anadolu'dan çok sayıda aşiret getirmişti. Bunlar arasında Şamlı, Musullu, Rumlu, Kaçar, Afşar, Dulkadır, Kovanlu, Kozanlı, Tekelu, Baharlu, Varsaklu, Beğdili gibi boylar vardı⁸⁸⁶.

Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devleti döneminde dahi Turcomania'dan Azerbaycan'a büyük dalgalar halinde, her iki coğrafyanın demografik yapısını değiştirecek ölçüde büyük Türkmen göçleri yaşanmıştı. Bu süreç Kaçar Hanedanı'na kadar devam etti⁸⁸⁷.

2.5.3.3 Büyük Ermenistan'ın Türkleşmesinin Ekonomik ve Beşeri Boyutu

Bizans İmparatorluğu ve Sasani İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve Araplar arasındaki savaşlardan dolayı Anadolu'nun çok ciddi bir tahribata uğradığını, bir yaşam alanı olma niteliğinin ne kadar geri plana itildiğini hatırladığımızda Türklerin

⁸⁸² Zeki Velidi Togan, "Azerbaycan", *IA*, II, s. 100.

⁸⁸³ Kürkçüoğlu, s. 149-156.

⁸⁸⁴ Faruk Sümer, "Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış", *Belleten*, XXI, 429-447; Özgüdenli, "Selçuklu Kırsalında Hayat: Göçebeler ve Köylüler", s. 556-557. Azerbaycan'ın Türkleşmesinde Kıpçakların rolüne dair ayrıca bkz. Fahreddin Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara 1992.

⁸⁸⁵ İlhan Erdem, "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal Kültürel Gelişmeler ve Yakın Doğu'ya Etkileri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXII-XXXI, s. 1-36. Moğol ordularının çoğunluğu Türkler'den oluşmaktadır. Mehmet Maksudoğlu, "Tatarlar: Moğol mu Türk mü?", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI, s. 205-210.

⁸⁸⁶ Cevat Heyet, "Azerbaycan'ın Türkleşmesi ve Azerbaycan Türkçesinin Teşekkülü", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, I, s.1, 7-19; Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1999, s. 72.

⁸⁸⁷ Sümer, "Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış", s. 446, 447; Bellingeri, s. 18-19.

gerçekleştirdiği bu hareketin değeri anlaşılır⁸⁸⁸. Turcomania'nın ayrıca Türkiye'nin medeni gelişiminde önemli bir rolü olmuştur. Şehir hayatının Anadolu Selçuklu Devleti döneminde gelişimi öncelikle Doğu ve Orta Anadolu'da gerçekleşmişti. XVI. yüzyıla kadar da Batı Anadolu'da buradakilerle kıyaslanabilecek kadar gelişmiş merkezler ortaya çıkmamıştı⁸⁸⁹. Bunda Türklerin Batı Anadolu'da Akdeniz kıyılarındaki şehirleri düşman filolarından koruyacak kadar güçlü bir donanmaya sahip olmaması ve şehirlerin de birer sahil-ticaret şehirlerine dönüşmemesi etkili olmuştu⁸⁹⁰.

Türkler, Anadolu'ya geldikleri vakit artık bu coğrafyadaki zirai mahsuller, küçük ve büyükbaş hayvanlar cins olarak tahribat neticesinde niceliğinde azalma göstermişti. Ancak Türkler Türkistan'dan yanlarında getirdikleri tohumları ekmiş ve hayvanları da burada yaşamaya alıştırdı. Böylece Türklerin Anadolu'ya gelişinden önce Türkistan'da görülen meyve-sebzeler, Anadolu'nun yurt edilişinden sonra burada da görülmeye başlandı. Kavun, karpuz, ay-çiçeği, pamuk, pirinç, darı, yulku, koyun, koç, büyükbaş hayvanlar ve ipek böceği bunlara örnek olarak verilebilir⁸⁹¹.

2.5.4 Turcomania'da İtalyan Yazarlar Tarafından Görülenler

İtalyan yazarlar bu bölgede gördükleri hakkında bilgiler de vermektedirler. Contarini Akkoyunlu ülkesinin bir parçası olan Büyük Ermenistan'a girişinden sonra *Loreo* adlı, Uzun Hasan'a ait bir kaleye varır. Burası Kür Nehri yakınındaki bir düzlüktedir. Kalede bir Türk birliği bulunurken etrafında da Ermeni evleri mevcuttu. Contarini, *Loreo*'dan ayrıldıktan sonra yoluna devam ederken dağlık alanda bir Türk köyüne varmıştı ve burada onu çok güzel ağırlamışlardı. Bununla beraber bir Türkmen yerleşiminden geçerken buradaki insanların çok tehlikeli ve yağmacı olduklarını

⁸⁸⁸ Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul 1981, s. 111-112; Anadolu, XIII. Yüzyıl ile beraber Türklerin gelişile artık siyasi bir düzene kavuşabilmiş ve şehir hayatı canlanmıştı. Kırsal kesimde ise Türkmenler ve diğer cemaatler burada tarım ve hayvancılık yapıyorlardı. İran ile Anadolu arasında transit ticari hattının işlev kazanması ve Karadeniz üzerinden de bu yolun kuzeye açılabilmesiyle Doğu Anadolu'da ticaret ve zanaat gelişirken medeni seviyede de bir yükseliş görülmüyordu. Mustafa Kafalı, "Anadolu Fethi ve Türkleşmesi", Ankara 1997, s. 21, 30-31; Hayrunisa Alan, "XV – XVI Asırlarda Orta Asya'da İhraç Ürünü Olarak Meyveler", *Meyve Kitabı*, haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul 2006, s. 473-482.

⁸⁸⁹ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 111-112. Umur Bey'in denizcilik faaliyetleri bunun dışında tutulmalıdır. Konu için ayrıca bkz. Tuncer Baykara, *Aydınoglu Gazi Umur Bey*, Ankara 1990; Serdar Çavuşdere, *Ortaçağ'da Venedik, Papalık ve Türkler*, İstanbul 2017.

⁸⁹⁰ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 111-112.

⁸⁹¹ Kafalı, s. 21, 30-31; Alan, "XV – XVI Asırlarda Orta Asya'da İhraç Ürünü Olarak Meyveler", s. 473-482; Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?", *Belleten*, XXIV, s. 567-594.

duyduğundan kendilerini belli etmeden bu alandan geçmeye çalışmışlardı. Contarini ayrıca Turcomania'yı geçerken çok sayıda Ermeni köyü görmüştü. Yazar bunlardan bir tanesinde çok güzel ağırlandığını da ayrıca not eder⁸⁹². Benzer şekilde Ibn Eca da yine Erciş'te bir Hristiyan köyünde kaldığı bilgisini vermektedir⁸⁹³. Zeno da Senato'ya gönderdiği mektuplarda Ermenilerin büyük bir nüfus teşkil ettiklerini ve kiliselerinde mutluca ibadet edebildiklerini yazmıştır⁸⁹⁴. Diyarbakır'daki Hristiyan ahalinin tercih yapmaları gerektiğinde ise Uzun Hasan öncesindeki dönemde dahi Akkoyunlu oymağının siyasî iradesine tabi oldukları bilinmektedir⁸⁹⁵.

Bununla beraber 1476 tarihli bir Ermenice yazmaya göre Ermeniler ağır vergilerden dolayı artık geçen zamanda güç bir duruma düşmüşlerdir⁸⁹⁶. Ermenilerin, Akkoyunlu siyasî iradesine karşı olan duruşları din adamları tarafından kaleme alınan yazmalara göre gayet hoşnutsuzdur. Bu metinlerde bölgedeki Ermenilerin, Cihanşah'ın muzaffer olmasını arzuladıkları, Cihanşah'ın Uzun Hasan tarafından öldürülmesine müteakip korku içinde kaçtıkları ve Uzun Hasan'ın askerlerinin Ermeni köylerini düzenli olarak yağmaladıkları bilgileri mevcuttur⁸⁹⁷.

Contarini, Akkoyunlu Devleti sınırlarında olan ve kuvvetle muhtemel Azerbaycan olarak kabul edebileceğimiz bir coğrafyada da çok yoğun olarak Türk yerleşimi olduğunu ayrıca belirtmektedir⁸⁹⁸. Iosafat Barbaro da yine kuvvetle muhtemel Azerbaycan sınırlarında kalan *Hazar Dağları* adını verdiği bölgede kıızı bir Tatar imparatorunun oğlu ile evli olan *Tümenbey* adlı bir Türk beyi ile karşılaşır. Burada da konargöçer bir Türk halkından bahsetmektedir. Bu insanlar yurtlarda yaşamaktadırlar⁸⁹⁹.

İtalyan yazarlar Türklerin Turcomania'daki nüfus dağılımı hakkında da bilgiler vermektedirler. Turcomania'da oturanlar Iosofat Barbaro'ya göre

⁸⁹² Contarini/Ramuzio, s. 594-595; Contarini/Thomas, s. 123-125; Contarini, s. 86-88. Lanseque'nin metninde de Turcomania'da Ermeni ve Rum yerleşimi yoğunudur. *A Short Compendium of Ancient and Modern Historical Geography*, s. 293-294.

⁸⁹³ Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et-Türki, s. 92.

⁸⁹⁴ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, "Documento XI, 1473, addi 27 Lujo", s. 134; "1473, addi 27 Lujo", s. 134.

⁸⁹⁵ Hasan-ı Rumlu, s. 230. Konu için ayrıca bkz. Köprülü-Babinger, s. 20.

⁸⁹⁶ "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronojiler ve Kolofonlar", s. 144.

⁸⁹⁷ "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronojiler ve Kolofonlar", s. 127, 130, 137.

⁸⁹⁸ Contarini/Ramuzio, s. 610-611; Contarini/Thomas, s. 123; Contarini/Gündüz, s. 107-109.

⁸⁹⁹ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 563-564; Josafa Barbaro/Thomas, s. 88; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 106. Yazara göre Tümenbey'in anlamı 10.000 kişilik askeri olan beydir. Tümenbey rütbe haricinde özel isim olarak da kullanılmaktadır. Tarihte "*Tomanbay*" adlı bir Memluk sultanı mevcuttur. Cüneyt Kanat, "*Tomanbay*", *DİA*, XLI, s. 236-237.

Karakoyunlular'dır. Akkoyunlular ise Azerbaycan başta olmak üzere İran'da oturan kişilerdir⁹⁰⁰.

Mezkur İtalyan yazarlar haricinde bir İtalyan müellifi olan Botero'nun eserinde de Turcomania'nın Türkmenlerin ekonomik yaşamına uygunluğu görülmektedir. Burası dağlık bir coğrafya olmasına rağmen bereketli meralara sahiptir⁹⁰¹. Yine, Lansegue'nin metninde ise bu coğrafyada çok sayıda at ve deve vardır⁹⁰².

2.6 Dervişler

Farsça kökenli olan *Derviş* kelimesi genel itibariyle “*fakir, ihtiyaç sahibi kişi*” anlamına gelmektedir⁹⁰³. Anadolu ve Azerbaycan'da Türk sufiliği haricinde bir de heterodoks Türk dervişliği de mevcuttu⁹⁰⁴. İosofat Barbaro seyahati esnasında ikinci sınıfa mensup dervişlerle karşılaşmış ve bunlar hakkında bilgiler vermiştir.

Dervişler, Türk tarihi adına önem arz etmektedirler. Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk zamanlarından beri, Darülharp sahası olan Anadolu'ya Orta Asya, Harezm ve Horasan'dan Yeseviye dervişleri ve Horasan sufileri diye adlandırılan melamati şeyhleri gelirken, Irak, İran ve Suriye'den de muhtelif kesimlerden dervişler de yeni kurulan bu Müslüman coğrafyaya onlarla beraber ulaşırlardı. Ancak hem Moğol İstilası öncesinde hem de sonrasında Anadolu'ya farklı bölgelerden gelen bu dervişler arasında en büyük çoğunluk Kalenderilik ile yakından alakaları olan Yeseviyye, Vefaiyye ve özellikle Haydariyye gibi gayri Sünni zümrelerin dervişlerinden oluşturmaktaydı⁹⁰⁵.

İosafat Barbaro, Mardin'de ismini *Kalenderi* olarak yazdığı üzere bir derviş ile karşılaşmıştır. Bu kişi çıplak ve keldi. Üzerinde de giysi olarak sadece bir karaca kürkü vardı ve otuz yaşlarındaydı. Yazarın karşısına oturduktan sonra elindeki kitabı açıp okumuş ve sonra da karşılıklı sohbet etmeye başlamışlardı. Derviş ona, bu dünyadaki herkes gibi kendisinin de bir yabancı olduğunu söylemişti. Artık hayatın

⁹⁰⁰ İosofat Barbaro/Ramuzio, s. 560-561; Sivas, Tunceli, Erzincan yörelerinde Otlukbeli Savaşı'ndan uzun yıllar sonra dahi buralarda kalan Türkmenler, toplumsal ve siyasî farklılıkları yüzünden merkezi yönetimle sorun yaşamışlardır. Kocadağ, s. 38.

⁹⁰¹ Botero, s. 361.

⁹⁰² *A Short Compendium of Ancient and Modern Historical Geography*, s. 293-294.

⁹⁰³ Hayati Develi, “Derviş”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 2007, s. 177.

⁹⁰⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996, s. 148.

⁹⁰⁵ Babinger, Köprülü, s. 48, 49; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*, Ankara 1992, s. 61

peşinde koşmayı bırakmış ve yaşamının sonuna kadar da böyle olmaya karar vermişti. Dünyanın birçok yerini görmüş, dolaşmış ancak kendini hiçbir yere ait hissedememişti. Dolayısıyla artık bu dünyadan elini eteğini çekmeye karar vermişti⁹⁰⁶.

Iosofat Barbaro'nun Kalenderi dervişi hakkında verdiği kılık kıyafet ve dış görünüş bilgileri bu dervişlerle ilgili diğer kaynaklarda verilen bilgilerle de örtüşmektedir⁹⁰⁷. Hayata dair olan bakış açısı Köprülü'nün Kalenderi dervişlerinden bahsederken kurduğu “*korkunç bir nihilizme ve immoralizme tabi olmak*” cümlesiyle açıklanabilir⁹⁰⁸.

Dervişin birçok yer gezmesine rağmen mutlu olamaması, hayat felsefesi dışında, kent ve kasaba ahalisinin ekseriyetle bu insanlardan pek de hoşlanmamalarına bağlanabilir. Bu itilmişlik onların hayat tarzları, kılık kıyafetleri, zaman zaman bazılarının din ve ahlak kurallarına karşı muhalefetleri, insanların anlayamadıkları işleri ve toplum kurallarına karşı olan tavırlarıyla açıklanmaktadır⁹⁰⁹. Kılıksızlık meselesi ise Kalenderiler hakkındaki tüm tasvirlerde neredeyse vardır: Abdalan-ı Rum kendilerinin cennetten atıldıkları için çıplak ve hiçbir şeyi olmayan Hz. Âdem'in izinden gittiklerini söylerlerdi⁹¹⁰. Ayrıca Barbaro'nun verdiği kitap okuma bilgisi de Kalenderîlerin (en azından bir kısmının) entelektüel birikimleri olan insanlar oldukları düşüncesini kuvvetlendirmektedir⁹¹¹. Dünya tarihi açısından, okuma-yazma oranının çok yüksek olmadığı bir dönemde verilen bu bilgi gayet değerlidir. Buna rağmen Kalenderiler yerleşik halk tarafından cahil olarak görülmüşlerdir⁹¹².

Uzun Hasan'ın yakınında da çok sayıda derviş bulunurdu. Iosafat Barbaro, Tebriz'deki bir Türk'ten, Uzun Hasan'ın yakınında onun yanından hiç ayrılmayan bir dervişin olduğunu öğrenmişti. Bu kişi, Uzun Hasan, Cihanşah ile savaşmadan önce

⁹⁰⁶ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 528; Josafa Barbaro/Thomas, s. 48-49; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 65. Kalenderi dervişlerindeki bu yalnız yolculuğa çıkma ritüeli ruhlarını arındırmak veya fikirleri yaymak içindir. Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 119.

⁹⁰⁷ Azamat, s. 253-256.

⁹⁰⁸ Fuat Köprülü “Bektaşiliğin Menşeleri”, *Türk Yurdu Dergisi*, VIII, s. 132.

⁹⁰⁹ Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babailer İsyanı*, s. 46-47.

⁹¹⁰ Ahmet Karamustafa, *Tanrının Kural tanımaz Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, terc. Ruşen Sezer, İstanbul 2007, s. 24.

⁹¹¹ Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 370; Uzun Hasan'ın Anadolu'da gayet zengin bir kütüphane kurduğu bilinmektedir. Hinz, s. 99.

⁹¹² Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babailer İsyanı*, s. 46-47.

bir yemek esnasında sofrada otururken aniden elindeki sopayı yemek kaplarından birine indirerek, sopanın kapları kırdığı gibi Uzun Hasan'ın da Cihanşah'ı kıracağını söylemişti. Böylece Uzun Hasan ile bu derviş arasında bir yakınlaşma başlamıştı. Nitekim Uzun Hasan zaferi kazanmış ve bu derviş el üstünde tutulan birisi haline gelmişti. Uzun Hasan sefere çıktığında bu kişiyi yanına almaktaydı. Derviş bazen tehlikeli hareketler yaptığından ellerini bağlamak zorunda dahi kalıyorlardı. Bu dervişin bir tekkesi vardı ve orada her gün 200 – 500 arasında kişi yemek yiyordu. Bunun için bu tekkeye ayrı bir maddiyat da ayrılmaktaydı. Bu kişi çok uzun süre aç kalabilmekteydi. Bununla beraber güzel fakat anlamsız şeyler konuşuyordu. Ayrıca sarayda başka dervişler de bulunmaktaydı⁹¹³.

Iosofat Barbaro'nun verdiği bu bilgiler Tihranî'nin metnindekilerle de uyumaktadır. Tihranî'nin anlatısına göre Uzun Hasan, Tebriz'e girdikten sonra âlimlere, sâihlere, hâfızlara, fakirlere ve miskinlere bol miktarda mal ve para dağıtmış ardından da onların her gün yemek yiyebileceği bir yer de kurdurmuştur⁹¹⁴. Burada bahsedilen derviş bir Sufi, halk İslâmı'nın bir temsilcisi ya da bir Abdalan-ı Rum olarak kabul edebileceğimiz Tac'ül Meczubin Baba Abdürrahman Şami'dir⁹¹⁵. Tihranî'ye göre derviş, Uzun Hasan'ın bir ziyafetine katılarak bazı insanları yere fırlatmış bazılarının önüne yemek koymuştu. Ardından da bir Karakoyunlu emirinden bahsederek “*İbni Tarhan'ın kellesi*” diye bağırmış ve bir kılıç alıp tabakları kâseleri paramparça etmiştir⁹¹⁶.

Iosofat Barbaro'ya göre Tebriz'de bir diğer derviş de ormandaki kerpiçten bir kulübenin içinde kırk gün aç kaldığını söyleyerek insanları kandırmaya çalışmıştı. Ancak buraya gelen biri etrafı karıştırınca yemek artıkları bulmuştu. Bir kadının (devlet görevlisinin) da dervişe yardım ettiği ortaya çıkmıştı. Uzun Hasan bu olayı duyunca onları derhal idam ettirmişti. Iosofat Barbaro'nun öğrendiği bir diğer hikâyede de Tebriz'de yaşayan bir derviş, bir Ermeni'yi dinini değiştirmeye zorlamıştı. İsteddiği olmayınca da onu öldürmüştü. Bu Ermeni'nin ailesi de yardım istemek için Uzun Hasan'ın yanına gitmişti. Uzun Hasan da bu işi yapan derviş

⁹¹³ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 571-572; Josafa Barbaro/Thomas, s. 96; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 118.

⁹¹⁴ Tihranî, s. 338.

⁹¹⁵ Halil İnalcık, “Otman Baba ve Fatih Sultan Mehmed”, *Osmanlılar*, İstanbul 2010, s. 152.

⁹¹⁶ Tihranî, s. 165, 338, 339; Woods, s. 148; Hasan-ı Rûmlû'nun eserinde ikisi arasında yapılan son mücadelede Rüstem Tarhan'ın ölümüne dair bir bilgi mevcut değildir. s. 345.

kendi elleriyle hançerleyerek öldürmüş, cesedini de köpeklerle attırmıştı. Uzun Hasan maktûlün ailesine yardımlarda bulunmuştu⁹¹⁷.

Iosafat Barbaro yolculuğu esnasında bir grup Kürt eşkıyasının saldırısına uğramıştı. Yanındaki insanlardan ölen olmuş, kendisi de canını zor kurtarınca güvenli bir yolculuk yapabilmek için bir derviş topluluğuna katılmıştı. Anlaşıldığı kadarıyla aralarında bir “*baba*” yani önder, şeyh vardı. Çünkü yazar, bunların arasında metinde aynen geçtiği üzere “*halife*” adlı bir liderden bahsetmektedir⁹¹⁸. Metin bu kişinin kim olduğu hakkında yeterli bilgi vermez. Ancak *Trattato de costumi et vita de Turchi* adlı eseriyle ünlü Giovan Antonio Menavino Torlaklar hakkında bilgi verirken onların aralarında yaşlı bir adam olduğundan ve dervişlerin de ona bir Tanrı gibi taptıklarından bahsetmektedir⁹¹⁹. Iosofat Barbaro’nun yazdıklarını Menavino ile beraber okuduğumuzda derviş grupları arasında yüceleştirilen bir başkarakter görürüz. Nitekim bu, Kalenderiler hakkında verilen genel bilgilerle de büyük ölçüde uyumludur.

Kalenderiler aynı zamanda muharip ve savaşmayı bilen insanlardı. Şeyh Bedreddin isyanı dervişlerin muharip yönüne verilebilecek en iyi örnektir⁹²⁰. Dervişler Osmanlı fetihlerinde ön plana çıkmaktaydılar. Örneğin Geyikli Baba, Bursa’nın fethine katılmıştı. Kızıl Kilise denilen yeri bizzat kendi müritleriyle fethetmişti⁹²¹. Dönemin ünlü Osmanlı savaşçıları Azaplar arasında da hatırı sayılır miktarda Kalenderi vardı⁹²². Iosafat Barbaro’nun Kürt eşkıyalarından kaçışından sonra dervişlere katılmasında bu da etkili olmuş olmalıdır⁹²³.

Iosofat Barbaro, bunlara dair bir gözlemini de Adana’daki Taşköprü’yü geçerken yapmıştır. Bir grup derviş bir anda Hz. Muhammed’i öven şarkılar söyleyerek dans

⁹¹⁷ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 572-573; Josafa Barbaro/Thomas, s. 99-100; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 121-122. Dervişlerin yeri gelince gayri meşru işler yaptıkları Muhy-î Gülşenî’nin eserinde de görülebilmektedir. s. 71-72.

⁹¹⁸ Iosofat Barbaro/Ramuzio, s. 530. Otorite noktasında Muhy-î Gülşenî daha farklı bir örnekle Uzun Hasan’ın vefatından sonra Diyarbakır’a hakim olan kızı Hanım Hatun’un döneminde şehir ahalisinin hemen hepsinin bir şeyhe tabi olduğu bilgisini vermektedir. Burada küçük bir topluluktan ziyade dönemin büyük şehirlerinden birinin ahalisinden bahsedilmektedir. s. 241. Hükümdarların bir dervişin müridler dahi olabildikleri de yine eserde açıktır. s. 332.

⁹¹⁹ Giovan Antonio Menavino, *Trattato de costumi et vita de Turchi*, Firenze 1548, s. 80.

⁹²⁰ St. Simon, s.43-46; Dukas, s. 99-100, 158-180; Hasan-ı Rumlu, s. 148; Franz Babinger, *Simavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin*, terc. İlhami Yazgan, Ankara 2014, s. 21-84; Ernst Werner, *Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa*, terc. Hasan Sevin, İstanbul 2004, s. 51-53, 58-71. Hasan-ı Rûmlî’da da Derviş Kuşçu adlı bir yüksek rütbeli askerin bahsi geçmektedir. s. 61.

⁹²¹ Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*, s. 89.

⁹²² Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 370.

⁹²³ Yazar Kürtleri, “*zalim ve hırsız*” bir halk olarak tanımlamaktadır. Iosofat Babaro, s. 530.

etmeye başlamışlardı. Sonrasında da bunlardan bazıları transa geçip yere düştüler. Dervişler dans ederek zıplıyorlardı ve şarkıların ritmine göre ayaklarını yerlere vurmaktaydılar⁹²⁴.

Dervişlerin dans ederek müzik yaptıklarına dair açıklamalar başka kaynaklarda da mevcuttur. Örneğin Vahidi, Kalenderilerin def, dümbelek ve muhtelif müzik aletleriyle ilahiler söyleyip “*usul-i kadimelerince raks ve sema itdiklerini*” ifade etmektedir. Bununla beraber Velayetname-i Otman Baba’da da dervişlerin dolaştıkları kırsal alanlarda büyük ateşler yakarak sema ve raks ettikleri de kaydedilmektedir⁹²⁵. İosofat Barbaro’da bahsi geçen *vecd* hali de muhtemelen müzik ve dansın birey üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Bu kişiler *vecd*’e ulaşmak için dans ve müziği bir araç olarak kullanmaktaydılar⁹²⁶.

Dervişler, Türk devletlerinde önemli bir konumdaydılar. Din adamları Türk devletlerinin oluşum sürecinde desteklerinin alınması gereken bir topluluk olagelmıştır. Bunlara Osmanlı Devleti’nde Şeyh Edebali, Timurlular’da Tirmiz şeyhleri ve Uygur bahşıları örnek verilebilir. Ancak Fatih Sultan Mehmed ile beraber başlayan merkezileşme ile birlikte Osmanlı Devleti’nde bu durum değişmeye başlamıştı. İstanbul’un fethinden sonra Akşemseddin, fethin evliyanın eseri olduğunu söylediği zaman Fatih Sultan Mehmed bu cevaptan hoşlanmamıştı. Ona bizzat şehri kendi kılıcıyla aldığını söylemişti. Ancak diğer tarafta Uzun Hasan, Abdurrahman Şami’ye verdiği temliknamede tüm zaferlerini ona borçlu olduğunu söylemişti⁹²⁷. Dervişler, Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar devlet bünyesinde kısmı bir kabul görürlerken, bu dönemden itibaren devlet otoritesi adına tehlike teşkil edebilecekleri için ve de artık devlet, merkezden ulema atama nizamı oluşturduğu için dervişler devlet bünyesinden uzaklaştırılmaya başlamışlardı. Aynı durum Akkoyunlu Devleti için geçerli değildi. Dervişlerin yönetimdeki merkezi konumları Uzun Hasan’ın yönetim felsefesiyle ilişkilidir. Kendisi, Nakşibendi Cami tarafından “*Gaziler*

⁹²⁴ İosafat Barbaro/Ramuzio, s. 526-527; Josafa Barbaro/Thomas, s. 47; Josaphat Barbaro/Gündüz, s. 64.

⁹²⁵ Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*, s. 174-179.

⁹²⁶ Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*, s. 174-179.

⁹²⁷ İnalçık, “Otman Baba ve Fatih Sultan Mehmed”, s. 152. Bu din adamının büyük bir derviş kitlesi vardı ve bu insanlara düzenli olarak sofralar kurulurdu. Hasan-ı Rumlu, s. 503. Şeyhlerin aynı zamanda halk veya farklı asker grupları arasında da otoritesi mevcuttur. Muhyi-i Gülşenî, iki farklı asker grubu arasında meydana gelen tartışmalarda yeri geldiğinde hükümdarın yetersizliğinin dervişler tarafından kapatıldığı bilgisini vermektedir. s. 147.

Sultani” ve Devvânî tarafından da “*Allah’ın yolunda Gazi*” olarak övülmüştü⁹²⁸. Böylece Derviş ve Sufilerin koruyuculuğu yanında bir de Gazilik ile Uzun Hasan, yönettiği Türk devletinin siyasal karakterindeki İslâm anlayışını güçlendirmiştir⁹²⁹. Bir diğer önemli amil de Akkoyunlu Devleti’nin Türkmenlere dayanan bir devlet olması ve Türkmenler için, dervişlerin toplumsal önemiydi. Bir bakıma Türkmenler üzerindeki kontrol, dervişlerin siyasî iradeye kabulü olmadan kolay değildi. Osmanlı Devleti’nde kuruluş döneminde de dervişler önemli görevler alıp Türkmenlerin merkez otoriteyle bağına güçlendirmişlerdi. Gazi hareketleriyle arkalarında toplanan kitlelerle devlete yeni topraklar katmış ve hatta hanedana dini meşruiyet dahi kazandırmışlardı⁹³⁰. Hatta Osmanlı Devleti, zamanında Abdalanı Rum için açtıkları zaviye ve vakıflarla dervişlerin etkin oldukları Türkmen kitleleri üzerinde meşru bir hüküm kurmuş olsa da Fatih Sultan Mehmed döneminde artık merkezi yönetim için kabul görmüyorlardı. Bunun ilk belirtileri daha II. Murad zamanında, dervişlerin Şeyh Bedreddin isyanından sonra tehlikeli olarak algılanmasında görülebilir. Fatih Sultan Mehmed döneminde de Otman Baba ve dervişleri ile ulema ve merkezi yönetim arasında ciddi bir çatışma doğduğundan sorun çok daha büyük bir noktaya ulaştı⁹³¹. Ancak Uzun Hasan, dervişleri uzaklaştırmak yerine onları kabul ediyor, koruyor ve onlara saygı gösteriyordu. Yukarıda değinildiği üzere bu insanlar bir sosyal zümre olarak kabul ediliyor ve yaşam alanları açık tutuluyordu. Tekkeleri de maddi olarak destekleniyordu. Bu daha Uzun Hasan’ın Akkoyunlu beyi olmadığı dönemlerde kendini göstermiştir. Rafieddin Abdulgaffar Şeyhülislam Azerbaycani, daha Diyarbakır’daki hakimiyeti esnasından kendisinin ileride büyük bir “*Şah*” olacağı kehanetinde bulunmuştur. Uzun Hasan, bu din adamının dediğinin gerçekleşmesiyle beraber kendisini Tebriz’e getirip, övgü ve ihsanlarda bulunmuştur⁹³². Uzun Hasan’ın hüküranlık döneminde, Uğurlu Mehmed tarafından yazılmış bir mekupta da içerikte bahsi geçen iki kişi arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi için mîrzâ, Derviş Hamza adlı bir kişiden aracılık etmesini rica etmektedir⁹³³. Uzun Hasan’ın kendisi de bu sosyal zümrenin kontrol ve desteğini her

⁹²⁸ Erşahin, s. 186.

⁹²⁹ Woods, s. 166; Erşahin, s. 186; Konu için ayrıca bkz. Khunji, s. 55, 57, 59.

⁹³⁰ Neşri, s. 49-51. Osmanlı Devleti’nde için askerî-bürokratik bir merkeziyetçilik söz konusuydu. İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, s. 19-43.

⁹³¹ Ocak, Zındıklar ve Mülhidler, s. 81; Halil İnalçık, “Otman Baba ve Fatih Sultan Mehmed”, s.138.

⁹³² Hüseyin Müderrisi Tabatabai, s. 74.

⁹³³ Lajos Fekete, “Bûyrûk des Abû’l Fath Ūgûrlû Muhammed an Galâl(u’l) Din Ahi Foruh Big”, s. 215-218.

yönüyle elinde bulundurmak amacıyla sabah namazını müteakip toplanan temyiz mahkemelerinde bir derviş gibi giyiniyordu. Kendisinin devetüyü bir kuşak ve kuzu yününden bir hırkadan oluşan bir derviş giysisi giydiği söylenmektedir⁹³⁴. Ayrıca Uzun Hasan kazandığı zaferleri de onlarla paylaşmaktaydı. Bu açıdan Osmanlı Devleti'ndeki merkezi kontrol yerine Akkoyunlu Devleti'nde bir birleşme söz konusuydu. Bu anlayış muhtemelen Kara Yülük zamanındaki gevşek merkezi düzene kadar uzanmaktaydı⁹³⁵.

⁹³⁴ Woods, s. 187.

⁹³⁵ İsenbike Togan, “Kadim Türklerde Devlet Oluşum Süreci Hakkında”, *Bengü Belak Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, ed. Bülent Gül, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2013, s. 39-45.

SONUÇ

Akkoyunlu Devleti, Türk tarihinde çok yönlü bir öneme sahiptir. Bu dönemde Azerbaycan ve İran'ın Türkleşme süreci hızlanmıştır. Büyük bir Türkmen devleti olan Karakoyunlulara son vermiş, dönemin önemli hükümdarlarından biri olan Ebu Said'i ortadan kaldırmış ve bir Türkmen devleti olarak çok sayıda Batı devleti ile siyasî ve askerî olarak ittifak ederek Osmanlı Devleti ile mücadele etmiştir.

Akkoyunlu ve Osmanlı mücadelesi, uluslararası politik akış nedeniyle Akkoyunlu Devleti'nin en önemli süreci sayılabilir. Bu mücadelenin askerî yönü incelenmek istenildiğinde Doğu kaynakları haricinde İtalyanca kaynakların da ele alınması gerektiği anlaşılmıştır. İtalyan yazarlar eserlerinde Doğu kaynaklarına kıyasla konular hakkında daha fazla bilgi vermekte ve bu kaynaklarda bulunmayan önemli ayrıntıları paylaşmaktadırlar. Ayrıca birbirinden bağımsız olmalarına rağmen muhtelif olaylar hakkında aynı ayrıntıları vererek de Doğu kaynaklarını da doğrulamaktadırlar.

Akkoyunlu Devleti'nin büyüyen gücünün Osmanlı Devleti'nde yarattığı kaygı neticesinde Osmanlı kaynaklarında, doğru kabul edilemeyecek bir Türkmen kimlik inşası mevcuttur. Bu öncelikle Akkoyunluların Anadolu'ya olan seferlerinin anlatımında görülmektedir. Burada Türkmenler hırs ve açlık gereği medeni halkı ve imarı tahribata uğratan bir kitle olarak kabul edilip hakaretlerle anılır hale getirilmişlerdir. Ancak İtalyanca kaynaklarda savaşın başlaması Akkoyunlu korumasında olan Trabzon'un işgali ve Uzun Hasan'a bağlı Pir Ahmed'in topraklarının ellerinden alınmasıdır. Bu iki olay Akkoyunlularca Anadolu'ya düzenlenen askeri seferin nedeni olarak görülmektedir. Bu açıdan Türkmenlerin askeri faaliyetleri bir tahribat değil, bir cevap niteliğindedir. Böylece Osmanlı kaynaklarında hanedanın faaliyetleri meşrulaşırken, İtalyan kaynaklarında Osmanlı'nın genişlemesine karşı cevap vermek zorunda kalan bir Türkmen devleti ortaya çıkmaktadır. Ayrıca İtalyanca kaynaklarda Osmanlıların, Akkoyunlu topraklarında gerçekleştirdikleri tahribat görülebilmektedir, lakin Osmanlılar eserlerinde böyle bir hadisenin üzerinde durmazlar.

Osmanlı kaynaklarında Türkmenlerin aşağılanması seçilen kelimeler ekseri olarak onların medeniyet ve akıl dışı olan insanlar olduğu fikrini uyandırmaktadırlar. Muhtemelen bu kalıpların seçiminde Türkmenlerin kırsal bir yaşama sahip olmaları etkin olmuştur. Nitekim onların, ateşli silahların ne olduklarını bilmediklerini yazıp kendi gelişmişliklerinin de altını çizmektedirler. Ancak İtalyanca kaynaklarda bu kırsal yaşam için aynı tepki mevcut değildir, bu tam tersine hayran olunacak bir nizamdır. Dahası Türkmenlerin gelişmiş şehirleri ve güçlü bir saray kültürleri mevcuttur. Sanat değeri yüksek, çok sayıda maddi kültür ögesi de yine İtalyanca metinlerde görülebilmektedir. Türkmenler'e dair yine Türkçe kaynaklarda mevcut nahoş tabirler İtalyanca metinlerde bahsedilen sosyal devlet anlayışı, kadınların sosyal hayata katılışları, eğlence ve spor kültürü ile de çelişmektedir. Dolayısıyla Osmanlı kaynaklarındaki kimlik inşasının İtalyanca kaynaklarda bir gerçekliği bu açılardan da görülmemektedir. Türkmeneli olarak düşünülebilecek “*Turcomania*” coğrafyasının varlığı ise “*Turchia*” ismi haricinde farklı bir halka ait ülkenin varlığına işaret etmektedir. Buradan yola çıkarak bir toplumun bir coğrafyaya kendi ismini vermesiyle kendine ait bir kimliği olduğunu söylemek mümkündür. Bu kimlik İtalyanca metinlerde kendini pastoral bir yaşam hareketliliği olarak göstermektedir.

Askeri olarak ise Tercan'da Türkmenlerin zafer kazanmaları sıradışı bir hadisedir. Sebep, Has Murad Paşa'nın tecrübesizliğidir ve zaten Otlukbeli Savaşı'nda fazla bir mücadele vermeden ağır kayıplar verip kaçmışlardır. Burada Türkmenlerin korkaklıkları ve zayıflıklarının altı çizilir, ancak İtalyanca kaynaklarda karşılığı olmayan bu söylemin bir kimlik inşasının parçası olduğu açıktır: Batılı yazarlar Tercan'da zaferin nasıl bir taktikle kazanıldığını anlatmakta, meydan savaşında Türkmenlerin zor şartlarda verdikleri mücadeleyi takdir etmektedirler.

Otlukbeli Savaşı'nın Osmanlı Devleti tarafından kazanılmasında ön plana çıkan iki neden, dönem itibarıyla Türk ve Türkmenler arasındaki farkları bizlere göstermektedir. Ateşli silahların üretilmesi ve kullanılmasıyla Osmanlılar, klasik Türk savaş tarzı olan oklu süvarilerin boy gösterdiği ordudan modern bir ordu düzenine geçmişler ve halen eski usulde savaşan bir diğer Türk devletini ağır bir yenilgiye uğratmışlardır. Bu açıdan Otlukbeli Savaşı, aynı milletin eski ve yeni düzeninin ilk defa karşılaştığı bir savaş olup muhtemelen bir emsal niteliğindedir. Ancak Osmanlıların ateşli silahları kullanamadıkları noktada, Tercan'da mağlup olmaları bu hadisenin önemini arttırmaktadır. İkinci neden olan, nüfussal üstünlük

ise Osmanlı Devleti'nin uzun yıllardır koruduğu Timar düzenindedir. Akkoyunlular'da böyle bir sistemin var olmayışı, merkezi bir toprak düzeninin yoksunluğuyla açıklanabilir. Bu durum askeri düzeni de etkilemektedir. Nitekim İtalyanlar, Hürmüz dahi dahil olmak üzere İran'ın muhtelif yerlerinden toplanmış bir Akkoyunlu ordusundan bahsetmektedirler. Türkmen sipahilerinin çoğunluğundan bahsetmeyişleri dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Akkoyunlular'da konar-göçer yaşam ile paralel bir *Ordupazar* düzeni mevcutken, Osmanlılar'da yine merkeziyetçi olan bir iâşe nizamı mevcuttur. Dolayısıyla iki devlet arasında ciddi bir merkezi ayırım dikkat çekmektedir.

Uzun Hasan'ın askerî ve siyasî teşekkülünü ayakta tutmak için tek bir kitleyi elinde bulundurmak gibi bir rahatlığı mevcut değildir. İtalyanca kaynaklarda bu noktada evlilikler ön plana çıkmaktadır. Uzun Hasan'ın oğlunun isyanı Zeno tarafından Kürtler'e bağlanmıştır: Kürt bir anneden doğan Uğurlu Mehmed'in isyanı neticesinde Kürt kökenli Çakurlu taifeleri de onunla beraber isyana müdahil olup merkezden kopmuşlardır. Ayrıca Avrupa'daki siyasî örgütlenmenin başlaması da yine İtalyanca kaynaklarda ifade edildiği üzere Despina Hatun ile gerçekleşen evlilikle Trabzon Rumları vesilesiyle olmuştur. Böylece eş'ler bir bakıma hanedana farklı siyasî iradeleri müdahil etmişlerdir ve merkezi kuvvet Osmanlılar'da olduğu gibi bir bütün değil, parçaların oluşturduğu bir teşekkül haline gelmiştir. Nitekim Uzun Hasan'ın vefatına müteakip taht kavgaları ülkeyi çöküşünü getirmiştir. Bu hadise de yine eski Türk devletlerindeki veraset sorunu neticesinde gerçekleşen dağılımı hatırlatmaktadır.

Akkoyunlular'da Kalenderi dervişleri siyasî iradeye müdahil olurken, Osmanlı Devleti'nde yönetiminde böyle bir dahiliyet yoktur. Akkoyunlular'da dervişler saray ve çevresinde siyaseti etkilecek kadar güçlüdürler ve tehlikeli sayılabilecek ölçüde halkı da etkilemektedirler.

İtalyanca kaynaklarda Akkoyunlu Devleti'nin geniş coğrafyası Azerbaycan, İran ve Anadolu'nun doğusu olmak üzere üç farklı parçaya ayrılmıştır. Her ne kadar Tebriz üzerinde bir yönetim söz konusu olsa da birbirinden uzaktırlar ve kültürleri farklıdır. Bu metinlerde yine toplum da sosyolojik olarak konar-göçer ve yerleşik ahali olarak birbirinden tamamen farklı iki yapıdan oluşmaktadır. Bu düzeni birarada tutan güç ise Uzun Hasan ve Türkmenler olduğu için böyle bir gücün yoksunluğu kaçınılmaz olarak büyük bir dağınıklığı getirecektir. Osmanlılar'da olduğu gibi sabit bir ateşli

silahlı birliğin ve merkezi toprak düzeninin yoksunluğu, bey ve ona bağlı Türkmenlerin geri çekilişiyile kurdukları düzenin kaybolmasına sebep olabilecektir.

Sonuç olarak İtalyanca kaynaklar, yapısı gereği merkezi düzene sahip olmayan bir devlette, bunu yaratan amilleri görebilmek ve bunun üzerinden uygun bir anlayışıyla ve de diğer kaynakları da daha makul değerlendirerek tarihsel süreci kavrayabilmek adına önem arz etmektedir. Böylece sadece askerî olaylar değil kültürel kimlik de daha doğru değerlendirilmiş olur.

BİBLİYOGRAFYA

A.Kaynak Eserler

A Narrative of Italian Travels of Persia, in the Fifteenth and Sixteen Centuries, trans. by Charles Grey, London 1873.

ABDÂLLÂH B. FETHALLÂLLAHU'L BAĞDÂDÎ, **Turkmenische Herrscher des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Tārīh al-Ġiyāti**, Übers, Marianne Schmidt-Dumont, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg 1970.

AMBROGIO CONTARINI, “Il viaggio del magnifico del messer Ambrosio Contarini”, **Navigazioni e Viaggi**, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 575-631.

ANACLERIO, Giuseppe, **La Persia descritta: relazione di un viaggio**, Naples 1868.

Anonim Tevârîh-i Âli Osman (Giese Neşri), terc. Nihat Azamat, İstanbul 1992.

AŞIKPAŞAZADE, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1992.

AZÎZ B. ERDEŞÎR ESTERÂBÂDÎ, **Bezm ü Rezm**, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2014.

BAYBURDLU OSMAN, **Tevârih-i Cedid-i Mir'ât-ı Cihân**, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1961.

Bayburt Kanunnamesi, haz. Leyla Karahan, Ankara 1990.

BERTRANDON DE LA BROCQUIERE, **The Travels of Bertrandon de la Brocquiere, To Palestine and his Return from Jarusalem Overland to France, During the Years 1432 & 1433**, trans by. Thomas Jones, Oxford 1852.

CATERINO ZENO, “Dei commentarii del viaggio in Persia”, **Navigazioni e Viaggi**, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979.

CELALZADE MUSTAFA ÇELEBÎ, **Tabakâtü'l Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik**, haz. Ayhan Yılmaz, İstanbul 2011.

ÇELEBÎ HADÎDÎ, **Tevârîh-i Âli Osman**, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991.

Colophons of Armenian Manuscripts, trans. by: Avedis Sanjian, London 1969.

- Dede Korkut Hikayeleri**, haz. Seyit Karaalioğlu, İstanbul 1985.
- DEVLETŞAH, **Şair Tezkereleri**, terc. Necati Lugal, İstanbul 2011.
- EBU BEKR-İ TİHRANÎ, **Kitab-ı Diyarbekiriyye**, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2001.
- EDİRNELİ ORUÇ BEĞ, **Oruç Beğ Tarihi**, haz. Nihal Atsız, İstanbul.
- FADLULLAH B. RÜZBÎHÂN KHUNJÎ-ISFAHÂNÎ, **Târîkh-ı ‘âlam-ârâ -yi Amînî**, trans by: Vladimir Minorsky, ed. John Woods, London 1992.
- FERİDÛN AHMED BEY, **Münşeâtı’s-Selâtîn**, I-II, İstanbul 1274-1275.
- FLIPPO DE FLIPPI, **Note di un Viaggio in Persia nel 1862**, Milano 1865.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ, **Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd**, haz. Mustafa Demir, İstanbul 2006.
- _____, **Künhü’l-Ahbâr**, haz. Hüdayî Şentürk, Ankara 2003.
- GIOVAN MARIA ANGIOLELLO, “Breve narrazione della vita e fatti del signor Ussuncassano”, **Navigazioni e Viaggi**, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979.
- _____, **Historia Turchesca**, Bucureşti 1909.
- _____, **Fatih’in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmed**, terc. Pınar Gökpar, İstanbul 2011.
- GIOVAN ANTONIO MENAVINO, **Trattato de costumi et vita de Turchi**, Firenze 1548.
- GUY LE STRANGE, **The Lands of the Eastern Caliphate, Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur**, New York 1873.
- HAXTHAUSEN, August Von, **The Tribes of the Caucasus**, London 1855.
- HASAN-I RUMLU, **Ahsenü’t Tevarih**, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2006.
- HOCA SAADEDDİN, **Tacü’t Tevarih**, I, haz. İsmail Parmaksızoğlu, İstanbul 1974.
- HOCA SADETTİN EFENDİ, **Tacü’t-Tevarih**, III, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1979.
- İBNİ ARABŞAH, **Acâibu’l-Makdûr**, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2012.

İBN KEMAL, **Târîh-i Âl-i Osmân, VII. Defter**, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991.

İBNİ TABGRIBERDİ, **En-nücûmu'z-Zâhire**, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2013.

IBN TAGHRÎ BİRDÎ, **History of Egypt: Abu l-Mahasin Ibn Taghri Birdi's Chronicle, Hawâdith ad-Duhûr fi Madâ l' Ayyâm wash-Shuhûr, (1441-1450)**, trans. by: William Popper, Connecticut 1967.

İDRİS-İ BİTLİSİ, **Heşt Behişt, VII. Ketibe: Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481**, terc. Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara 2013.

İlişkiler, Bir Şii/Katolik, Oruç Bey Bayat/İranlı Don Juan, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2014.

IOSOFAT BARBARO, “Di messer Iosofat Barbaro, gentliuomo veneziano, il viaggio della Tana e Persia”, **Navigazioni e Viaggi**, IV, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979, s. 491-574.

JOHANNES SCHILTBERGER, **Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)**, terc. Turgut Akpınar, İstanbul 1997.

JOSAPHAT BARBARO, **Tana'ya ve İran'a Seyahat**, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2005.

KARAMANLI MEHMED PAŞA, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, terc. İbrahim Hakkı Konyalı, İstanbul, Tarihsiz.

KLOPSTEG, Paul, **Turkish Archery**, Manchester 1987.

KNANISHU, Joseph, **About Persia and It's People**, Rock Island 1899.

Kızılbaşlar Tarihi, Tarih-i Kızılbaşan, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2015.

La Repubblica Di Venezia e la Persia, a cura di Guglielmo Berchet, Torino 1865.

Le Guerre dei Veneti: Nell'Asia 1470-1474, e pubblicati per Enrico Cornet, Venezia 1856.

Lettere al Senato Veneto, a cura di Enrico Cornet, Vienna 1852.

MEHMED NEŞRÎ, **Cihannüma**, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2011.

MUHAMMED B. MAHMUD B. ECÂ ET-TÜRKÎ, **İbn Eca Seyahatnamesi**, terc. Mehmet Şeker, İstanbul 2018.

MUHY-Î GÜLŞENÎ, **Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî**, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul 2014.

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, **Sahaif-ül Ahbar fî Vekayi-ül-a'sâr**, I-II, haz. İsmail Erünsal, İstanbul 1970.

NADERNEJAD, Nader, “Akkoyunlu Tarihi Hakkında Bir Eser: Sultan Yakup Tarihi”, **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Zeki Velidi Togan Özel Sayısı, (1985), s. 297-300.

ORUÇ B. ADİL, **Oruç Beğ Tarihi**, Anonim Tevârîh-i Âli Osman, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007.

Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, Giovan Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo d'Alessandri'nin Seyahatnameleri, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2007.

SOLAK-ZÂDE MEHMED HEMDEMÎ ÇELEBÎ, **Târîh-i Solakzâde**, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989.

ŞEREFÜDDİN ALİ YEZDÎ, **Emîr Timur (Zafername)**, terc. Ahsen Batur, İstanbul 2013.

TABÂTABÂÎ, Cemal Turabî, **Sikkehâ-yı Akkoyunlu**, Tebriz 1355.

TABÂTABÂÎ, Hüseyin Müderrisi, **Fermanha-yı Türkmanan-ı Karakoyunlu ve Akkoyunlu**, Kum 1981.

Taci-zade Sa'di Çelebi, Münşeatı, haz. Necati Lugal, Adnan Erzi, İstanbul 1956.

Travels to Tana and Persia, and a Narrative of Italian Travels in Persia by Josafa Barbaro and Ambrogio Contarini, trans. by. William Thomas, London 1873.

MEHMED ZİLLÎ OĞLU EVLİYA ÇELEBÎ, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, VI, haz. Zuhuri Danışman, İstanbul 1970.

MEVLÂNÂ RÛHÎ, “Rûhi Târîhi”, haz. Halil Erdoğan Cengiz, Yaşar Yücel, **Belgeler**, XIV-18, (1992), s. 464

MINORSKY, Vladimir, The Aqqoyunlu Land Reforms, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, XVII-3, (1955), S. 449-462.

_____, “A Civil and Military Review in Fars in 1474”, **The Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, X, (1979), s. 141-178.

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, **Sahaif-ül Ahbar fî Vekayi-ül-a'sâr**, I-II, haz. İsmail Erünsal, İstanbul 1970.

“The Chronicle of Michael Panarethos”, **Byzantium’s Other Empire: Trebizond**, ed. Anthony Eastmond, İstanbul 2016.

THEODORE SPANDOUNES, **On the Origin of the Ottoman Emperors**, trans. by Donald Nicol, Cambridge 1997.

ŞEREF HAN, **Şerefname**, terc. Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul 1972.

Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu’da Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini, terc. Tufan Gündüz, İstanbul 2006.

“Viaggio d’un mercante nella Persia”, **Navigazioni e Viaggi**, III, haz. Giovanni Battista Ramuzio, Torino 1979.

“XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronojiler ve Kolofonlar”, terc. Hrand Andreasyan, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, III, (1972), s. 83-148.

16. Yüzyılda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi (1373-1512), terc. Şerif Baştav, Ankara 1972, s. 170.

B.Araştırma-İncelemeler

ACUN, Fatma, Şebinkarahisar”, **DİA**, XVIII, s. 393-394.

AGACANOV, Sergey Grigoreviç, **Oğuzlar**, terc. Ekber Necef, Ahmet Annaberdiyev, İstanbul 2002.

AGHAJANIAN, Akbar, “Ethnic Inequality in Iran: An Overview”, **International Journal of Middle East Studies**, Volume XV, (1983), s. 211-224.

AGOSTON, Gabor, “Ottoman Military Organization (up to 1800)”, **The Blackwell Encyclopedia of War**, ed. Gordon Martel, Hoboken 2012, s. 81-90.

_____, “Firearms”, **Encyclopedia of Ottoman Empire**, ed. Gabor Agoston, Bruce Masters, New York 2008, s. 218-220.

AKA, İsmail, **İran’da Türkmen Hakimiyeti, (Karakoyunlular Devri)**, Ankara 2001.

_____, “Diyarbakır’da Akkoyunlu Hakimiyeti”, **Türk Kültürü**, XXVII-325, (1990), s. 236-303.

AKKOYUNLU, Dilaver, **Akkoyunlular ve Bayburt: Snorya Tarihi**, Ankara 1992.

AKKUŞ, Fatma, **Ak Koyunlu - Memluk Münsebetleri**, Türkiye Cumhuriyeti Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ Anabilim Dalı), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

ALLAN, James, “Metalwork of the Turcoman Dynasties of the Eastern Anatolia and Iran”, **British Institute of Persian Studies, Iran**, XXIX, (1991), s. 153-159.

ANTOLOGIA, Aprile, Maggio, Giugno, VI, *Al Gabinetto Scientifico e Letterarie*, a cura di Luigi Pezzati, Firenze 1822.

ARAT, Reşit Rahmeti, “Fatih Sultan Mehmet’in Yarlığı”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Dergisi**, VI, (1939), s. 285-322.

ARAYANCAN, Ayşe Atıcı, “Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, LXXXVII, (2018), s. 89-102.

_____, “XV. Yüzyıla Ait Bir Mektup Örneğinin Diplomatik Dil, Üslup ve Tarihi Kaynak Olarak Değerlendirilmesi”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XI-1, (2018), 171-183.

ARIOLI, Angelo, **Le Citta Mirabili, Labirinto Arabo Medievale**, Milano 2003.

ASCHERSON, Neal, **Black Sea**, New York 1996.

AYDÜZ, Salim, “Osmanlı Askeri Teknoloji Tarihi: Ateşli Silahlar”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, II-IV, (2004), s. 265-295.

BABATHA, Rabbi Levi, “Coins of the Jalair, Kara Koyunlu, Musha’sha and Ak Koyunlu Dynasties”, **Numismatic Chronicle**, VI-10, (1950), 94-144.

BABINGER, Franz, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, terc. Dost Körpe, İstanbul 2003.

_____, “Angiolello, Giovanni Maria”, **Dizionario Biografico degli Italiani**, III, (1961), s. 275-278.

BABINGER, Franz-KÖPRÜLÜ, Fuad, **Anadolu’da İslamiyet**, İstanbul 1996.

BAGROW, Leo, “Italians on the Caspian”, **Imago Mundi**, XIII, (1956), s. 2-10.

BALBI, Adriano, **Compendio di Geografia Universale**, Venezia 1817.

BARBERO, Alessandro, **Il Divano di Istanbul**, Palermo 2015.

BARKAN, Ömer Lütfi, **XV ve XV'inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, I, İstanbul 1943, s. 132-210.

BARTH, Frederik, **Nomads of South Persia, The Basseri Tribe of the Khamseh Confederacy**, Oslo 1961.

BARUTÇU, Sema, “Osman Beg’in Oğullarına Öğüdüdür”, **Kök Araştırmaları, Osmanlı Özel Sayısı**, (2000), s. 3-10.

BASKINS, Cristelle, 2012, “The Bride of Trebizond: Turks and Turkmens on a Florentine Wedding Chest, Circa 1460”, **Muqarnas**, XXIX, (2012), s. 83-100.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “Fatih Sultan Mehmet - Uzun Hasan rekabetinde Trabzon meselesi”, **Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu, Siyasal, Sosyal ve Kültürel Tarihine İlişkin Makaleler Antolojisi**, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, Ankara 2003, s. 145-153.

_____, “Uzun Hasan’ın Osmanlılara Karşı Katî Mücadeleye Hazırlıkları”, **Akkoyunlu Türkmen İmparatorluğu Siyasal, Sosyal ve Kültürel Tarihine İlişkin Makaleler Antolojisi**, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, Ankara 2003, 235-242.

BELLONI, Giuseppe, **Storia del Tartari**, Tomo II, Milano 1825.

BELLINGERI, Giampiero “Turchi e Persiani fra visioni abnormi e normalizzazioni, a Venezia (secoli XV-XVIII)”, **Revue des Litteratures Europeennes**, IX, (2014), s. 257-285

BERTHELS, Evgeni Eduardovich, “İran”, **İA**, s. 1013-1053.

BEYSANOĞLU, Şevket, **Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri**, İstanbul 1963.

BEŞİRLİ, Hayati, “Yemek, Kültür ve Kimlik”, **Milli Folklor**, LXXXVII, (2010), s. 159-169.

BOYLE, John Andrew, “Dynastic and Political History of the Il-Khans”, **The Cambridge History of Iran, The Saljuq and the Mongol Periods**, V, ed. John Andrew Boyle, (1968), s. 303-421.

BOZDEMİR, Mevlüt, **Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları**, Ankara 1982.

BURKE, Omar Michael, **Among the Dervishes**, London 1988.

BRYER, Anthony, **The Empire of Trebizond and The Pontos**, London 1980.

_____, “Greeks and Türkmens: The Pontic Exception, **Dumbarton Oaks Papers**, XXIX, (1975), s. 113-148.

CALIA, Anna, “Costantino e Costantinopoli Sotto Mehmed II, L’Eredità Costantiniana dopo la Conquista Ottomana di Costantinopoli Costantino I”, **Enciclopedia Costantiniana Sulla Figura e L’immagine dell’Imperatore II**, (2013), s. 379-398.

CARRETTO, Giacomo, “Sultane Ottomane Fra Leggenda e Realta”, **Kervan – Rivista Internazionale di Studii Afroasiatici**, IV-5, (2007), s. 119-29.

COMPAGNONI, Giuseppe, **Storia dell’Impero Ottomano**, Livorno 1829.

CANTEMIR, Demetrius, **The History of the Growth and Decay of the Othman Empire, Part I**, trans. by Nicholas Tindal, London 1734.

ÇETİN, Altan, “Yahya Kazvinî’nin Lubb-et-Tevârih’inde Akkoyunlular Alakalı Bilgiler”, **Belleten**, LXXI-260, (2007), s. 183-192.

DANIŞMEND, İsmail Hakkı, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, I-II, İstanbul 1971.

DEMİRTAŞ, Faruk, “Bozulus Hakkında”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, VII, (1949), s. 29-46.

_____, “Osmanlı Devrinde Anadolu’da Oğuz Boyları”, **Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, VII-2, (1949), s. 321-365.

DONAZZOLO, Pietro, **I Viaggiatori Veneti Minori**, Roma 1927.

EMECEN, Feridun, **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, İstanbul 2010.

_____, **Osmanlı Klasik Çağında Siyaset**, İstanbul 2009.

_____, Fatih Sultan Mehmet ve Etrafindaki Dünya: Osmanlı Devleti’nin Doğu Komşuları, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, XIII, ed. Halil İnalcık, (2009), s. 65-85.

EBERHARD, Wolfram, “Tobalar’ın Hayvancılığı”, **Belleten**, terc. İkbâl Berk, IX-36, (1945), s. 485-496.

ESİN, Emel, “Katun, (Türk Kadını’na Dair)”, **Erdem**, VII-20, (1991), s. 471-503.

_____, “Orduğ, (Başlangıçtan Selçuklulara Kadar Türk Hakan Şehri)”, **Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Tarih Araştırmaları Dergisi**, X, (1968), s. 137-175.

ERDEM, İlhan, “Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı”, **Atatürk Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi**, IV, (1993), s. 151-159.

_____, “Ak-Koyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XV-26, (1991), s. 84-92.

ERTAYLAN, İsmail Hikmet, “Akkoyunlu-Osmanlı Mücadelesi”, **Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Siyasal, Sosyal ve Kültürel Tarihine İlişkin Makaleler Antolojisi**, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, Ankara 2003, s. 249-264.

ERŞAHİN, Seyfettin, **Akkoyunlular, Siyasal, Kültürel, Ekonomik ve Sosyal Tarih**, Ankara 2002, s. 263-272.

_____, “Türk Hakimiyet Tecrübesine XV. Yüzyıldan Bir Örnek: Akkoyunlu Hakimiyet Anlayışı ve Yönetim Yapısı”, **Türkler Ansiklopedisi**, VII, Ankara 2002, s.200-221.

ESİN, Emel, “Katun”, **Erdem Dergisi**, VII-20, (1991), s. 471-503.

FAROQHI, Suraiya, **“L’impero Ottomano”**, Bologna 2018.

FEKETE, Lajos, **Einführung In Die Persische Palaographie: 101 Persische Dokumente**, Budapest 1977.

FERRIER, Ronald, “Trade From the Mid-14th Century to the End of Safavid Empire”, **The Cambridge History of Iran, The Timurid and Safavid Periods**, VI, Cambridge 1986, s. 412-491.

FERZELİBEYLİ, Şahin Fazıl, **Azerbaycan ve Osmanlı İmpariyası, (XV – XVI. Asırlar)**, Bakı 1995.

GOODWIN, Jason, **Lords of the Horizons: A History of the Ottoman Empire**, London 1998.

GOLD, Milton, “Toynbee on the Turks in the near and Middle East”, **The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, III, (1961), s. 77-99.

GÖKBİLGİN, “Tayyib, XI. Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, IX, (1951), IX, s. 36-46.

GÜNDÜZ, Tufan, “Osman Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, VII, (1998), s. 85-92.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara. 2007.

HEYET, Cevat, “Azerbaycan’ın Türkleşmesi ve Azerbaycan Türkçesinin Teşekkülü”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, I, (2004), s. 7-19.

HEIDERZADEH, Tafiqh, “İran Alimlerinin Osmanlı Devletine Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları (Timur Döneminin Başından Safevi Döneminin Sonuna Kadar)”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, I-2, (1998), s. 211-242.

HINZ, Walter, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İran’ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi**, terc. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992.

HOHANSEN, Ulla, **50 Yıl Önce Türkiye’de Yörüklerin Yayla Hayatı**, terc Mualla Poyraz, Ankara 2005.

HÜMBETOĞLU, Necefli Tovfiq, **Qaraqoyunlu ve Ağqoyunlu Dövlətlərinin Tarixi Müasir Türk Tarixşünaslığında**, Bakı 2000.

İNALCIK, Halil, **Devlet-i ‘Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**, 1, İstanbul 2009.

_____, “Mehmed II”, **DİA**, XXVIII, s. 395-407.

_____, “The Ottoman Succession and It’s Relation to the Turkish Concept of Sovereignty”, **The Middle East and the Balkans Under the Ottoman Empire, Essays on Economy and Society**, Bloomington 1993, s. 37-58.

_____, "How to Read 'Ashik Pasha-zade's History", **Studies in Ottoman History in Honour of Professor Menage**, ed. Colin Heywood, Colin Imber, İstanbul 1994, s. 139-167.

_____, “Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror’s Time”, **Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes**, LXIX, (1977), s. 55-71.

_____, “Mehmed The Conqueror (1432-1481), and His Time”, **Speculum**, XXXV-3, (1960), s. 408-427.

İŞBİLİR, Ömer, “Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmalî: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği”, **Türkler Ansiklopedisi**, X, Ankara 2002, s. 151-158.

JACKSON, Williams, **From Constantinople to the Home of Omar Khayyam**, New York 1911.

KELEŞ, Hamza, “Anadolu’da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler”, **Hacı Bektaş Veli Dergisi**, XXXVIII, (2006), s. 3-15.

KEMALİ, Ali, **Erzincan: Tarihi, Coğrafi, İçtimai, Etnografi, İdari, İhsai Tetkikat Tecrübesi**, İstanbul 1932.

KÖPRÜLÜ, Fuad, **Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu**, İstanbul 1981.

_____, **Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar**, Ankara 1976.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti”, **Türkler Ansiklopedisi**, IV, Ankara 2002, s. 580-584.

KONUKÇU, Enver, **Kara ve Akkoyunluların Yurdunda**, İstanbul 1993.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar, “el-Aynî’nin İkdu’l-Cuman’ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1971.

KOYUNCUOĞLU, Tülay, “İbn İyâs’ın ‘Bedâ’ez-Zuhur fi Vekai’ed-Duhur’ Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.

KARAMUSTAFA Ahmet, **Tanrı’nın Kural Tanımaz Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları, (1200-1550)**, terc. Ruşen Sezer, İstanbul 2007.

LATTIMORE, Owen, “Herdsmen, Farmers and Urban Culture, Pastoral Production and Society”, **In L’Equipe Ecologie et Anthropologie des Sociétés Pastorales**, Cambridge 1979, s. 479-490.

LOCKHART, Lawrence, “European Contacts With Persia, 1350-1736”, **The Cambridge History of Iran, The Timurid and Safavid Periods**, VI, Cambridge 1986, s. 373-410.

LENNA, Niccolo di, “Ricerche intorno allo storico Giovanni Maria Angiolello (degli Anzolelli), patrizio Vicentino, 1451-1525”, **Archivo Veneto-Tridentino**, V, Venezia 1924, s. 1-56.

LIDA, Balilan Asl, ELHAM, Jafari, “Khoy’s Expansion from Early Islam to Late Qajar According to Historical Documents”, **International Journal of Architecture and Urban Development**, III,-2, (2013), s. 21-30.

LINDNER, Rudi Paul, “What Was a Nomadic Tribe?”, **Comparative Studies in Society and History**, XXIV-4, (2009), s. 689-711.

_____, **Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia**, Bloomington 1983.

LORAIN, Sandra Aube, “The Uzun Hasan Mosque in Tabriz: New Perspectives on a Tabrizi Ceramic Tile Workshop”, **Muqarnas**, ed. Karen Leal, XXXIII, (2016), s. 33-62.

LOWRY, Heath, “Osmanlı Melezlenmesinin Son Safhası: Fatih Döneminde Bizans-Balkan Aristokrasisi Üyelerinin Osmanlı Yönetici Seçkinlerine Dahil Edilmesi”, **Düşten Fethe İstanbul**, ed. Coşkun Yılmaz, (2015), s. 241-251.

MACBEAN, Alexander, “Armenia Majore”, **A Dictionary of the Ancient Geography**, London 1973.

MANZ, Beatrice Forbes, “Reflections on Nomads, Agriculture and Urban Life”, **Horizons of the World: Festschrift for İsenbike Togan**, İstanbul 2011, s. 325-359.

MALCOLM, John, **Storia della Persia**, Volume I-II, Roma 1827.

MINORSKY, Vladimir, “The Tribes of Western Iran”, **The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, LXXV, (1945), s. 73-80.

_____, “Tebriz”, **İA**, s. 82-98.

MARMOCCHI, Francesco Costantino, **Geografia Universale**, III, Firenze 1840.

MORGAN, David, **Medieval Persia, 1040-1797 (A History Of The Near East)**, London 1988.

MUSTAFAYEV, Şahin, **Selçuklilerden Osmanlılara: XI-XV Yüzyıllıklerde Anadolu’nun Türk Mühitinde Etnosiyasi Prosesler**, Bakı 2010.

_____, “The Silk from İlkhānids to Aqqoyunlular” **Acta Via Serica**, Inaugural Series, Winter (2016), s. 119-134.

NASKALİ, Esko, Özgüdenli, Osman Gazi, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Sikkeleri”, **Anadolu’da Paranın Tarihi**, ed. Bülent Arı, Ankara 2011, s. 156-161.

NICOLA, Bruno de, “Ordo”, **The Mongol Empire, The Historical Encyclopedia**, ed. Timothy May, Volume I, Colorado 2017, 92-94.

_____, “Women’s Role and Participation in Warfare in the Mongol Empire”, **Soldatinnen: Gewalt und Geschlecht im Krieg vom Mittelalter bis Heute**, s. 95-112.

NICOTRA, Carlo, “Opere Militari e Difese Popolari la Politica Veneziana in Friuli e la Protezione delle Popolazioni Rurali alla Fine del XV secolo” **Revista de Historia da Arte**, "Cidade (in) Defesa", XIII, (2017), s. 27-45.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Social, Cultural and Intellectual Life 1071-1453”, **Cambridge History of Turkey, Byzantium to Turkey**, I, ed. Kate Fleet, Cambridge 2009, s. 353-422.

_____, **Zındıklar ve Mülhidler**, İstanbul 1999.

_____, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler**, Ankara 1992.

_____, “Kalenderiler ve Bektaşiler”, **Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan**, İstanbul 1981, s. 297-308.

_____, **XIII. Yüzyılda Anadolu’da Babailer İsyanı**, İstanbul 1980.

OLIVATO, Loredana, “Giovan Maria Angiolello un vicentino tra i turchi nel rinascimento,” **Il Veltro**, XXIII, (1979), s. 143-148.

ONAY, İbrahim, “İslam Öncesi Türk Kültüründe Avcılığın Temelleri ve İktisadı, Askeri, Dini Değeri”, **Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, VIII-41, s. 516-525.

ÖKTEN, Ertuğrul, “Imperial Aqqoyunlu Constraction of Religious Establisms in the Late Fifteenth Century Tabriz”, **Politics, Patronage and the Transmission of Knowledge in 13th-15th Century Tabriz**, ed. Judith Pfeiffer, (2014), s. 371-387.

ÖZCAN, Ahmet, “Uzun Hasan Kanunları ve Osmanlı Dönemine Yansımaları”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, XXXIX, Ankara 2011, s. 173-194.

_____, “Leh Kroniği Historiae Polonicae’de Uzun Hasan Beğ’e Dair Bilgiler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXV, (2010), s. 371-378.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Selçuklu Kırsalında Hayat: Göçebeler ve Köylüler”, **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, ed. Refik Turan, Ankara 2018, s. 555-563.

Parte Moderna, Ossia Continuazione della Storia Universale dal Principio del Mondo sino al Presente, Volume Quinto, Amsterdam 1781.

PAGNOZZI, Giuseppe, **Geografia Moderna Universale**, Volume Quarto, Firenze 1823.

PAYDAŞ, Kazım, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerinin Gürcistan’a Yaptıkları Seferler”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXI-2, (2006), s. 177-196.

_____, “Akkoyunlular Devlet Teşkilatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, VII, ed. Hasan Celal Güzer, Ankara 2002, s. 308-323.

PAYDAŞ, Kazım, ERDEM, İlhan, **Ak-Koyunlu Devleti Tarihi**, Ankara 2007.

PORTA, Sergio La “Conflicted Coexistence: Christian-Muslim Interactions and It’s Representation In Medieval Armenia”, **Contextualizing the Muslim Other in Medieval Judeo-Christian Discourses**, ed. Jerold Frakes, New York 2011, s. 103-123.

POLAT, Sait, “Göçebe Türklerde Avcılık”, **Av ve Avcılık Kitabı**, ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Altun, İstanbul 2008, s. 55-63.

PEDANI, Maria Pia, “Venezia, Mori, Turchi e Persiani”, **Venezia e le Culture Mediorientali: Bisanzio, Ebrei, Islam**, Vicenza 2005, s. 1-127.

PETRUSHEVSKY, Ilya Pavlovich, The Socio-Economic Condition of Iran Under the Il-Khans, **Cambridge History of Iran, The Saljuq and the Mongol Periods**, V, ed. John Andrew Boyle, Cambridge 1968, s. 483-537.

PIEMONTESE, Angelo-KEDDIE, Nikkie, “Italian Scholarship on Iran (An Outline, 1557-1987)”, **Iranian Studies, Iranian Studies in Europe and Japan**, XX-2, (1987), s. 99-130.

REUVEN, Amitai-Preiss, “Sufis and Shamans: Some Remarks on the Islamization of the Mongols in the Ilkhanate”, **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, XLII, (1999), s. 27-46.

ROEMER, Henry, "Turkmen Dynasties", **The Cambridge History of Iran, The Timurid and Safavid Periods**, VI, Cambridge 1986, s. 147-188.

_____, "Timur in Iran", **The Cambridge History of Iran, The Timurid and Safavid Periods**, VI, Cambridge 1986, s. 42-98.

_____, The Successors of Timur, **The Cambridge History of Iran, The Timurid and Safavid Periods**, VI, Cambridge 1986, s. 98-47.

ROUX, Jean Paul, "Ortaçağ'da Türk Kadını", terc. Gönül Yılmaz, **Erdem**, V-13, (1989), s. 199-226.

SAKİN, Orhan, **16. Yüzyıl'da Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler**, İstanbul 2010.

SOYKUT, Mustafa, "Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçıları ve Türkologları", **Doğu – Batı**, XX, İstanbul 2011, s. 41-82.

SUBTELNY, Maria, "The Symbiosis of Turk and Tajik", **Central Asia in Historical Perspective**, ed. Beatrice Forbes Manz, (1994), s. 45-61.

SÜMER, Faruk, "Akkoyunlular", **Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu, Siyasal, Sosyal ve Kültürel Tarihine İlişkin Makaleler Antolojisi**, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen Ankara 2003, s. 1-21.

_____, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara 1999.

_____, **Oğuzlar (Türkmenler)**, İstanbul 1999.

_____, "Uzun Hasan", **DİA**, XLII, s. 261-264.

_____, **Yabanlu Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletler Arası Bir Fuar**, İstanbul 1985.

_____, **Karakoyunlular, I**, Ankara 1967.

_____, "Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış", **Belleten**, XXI-83, (1957), s. 429-447.

TAPPER, Richard, "Black Sheep, White Sheep and Red-Heads: A Historical Sketch of the Shahsavan of Azarbaijan", **Iran, British Institute of Persian Studies**, IV, (1966), s. 61-84.

TANZINI, Lorenzo, “Il Magnifico e il Turco, Elementi politici, economici e culturali nelle relazioni tra Firenze e Impero Ottomano al tempo di Lorenzo de’ Medici”, **Rivista dell’Istituto di Storia dell’Europa Mediterranea**, IV, (2010), s. 271-289.

TOGAN, Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1981.

_____, “Azerbaycan’ın Tarihi Coğrafyası”, **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, I, İstanbul 1932, s. 36-156.

_____, “Azerbaycan”, **İA**, s. 91-119.

TOGAN, İsenbike, “Kadim Türklerde Devlet Oluşum Süreci Hakkında”, **Bengü Belak Ahmet Bican Ercilasun Armağanı**, ed. Bülent Gül, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, (2013), s. 39-45.

_____, “Ottoman Empire by Inner Asian Norms”, **The Journal of Peasant Studies**, XVIII, (1991), s. 185-210.

TURAN, Osman, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 2017.

_____, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih, Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071-1318)**, İstanbul 2004.

TURAN, Şerafettin, **Türk – İtalyan İlişkileri**, İstanbul 1990.

_____, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, **Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu, Siyasal, Sosyal ve Kültürel Tarihine İlişkin Makaleler Antolojisi**, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, s. 189-234.

TURUN BEY, **Fatih’in Tarihi, Tarih-i Ebü’l Feth**, haz. Ahmet Tezbaşaran, İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi: Kuruluştan İstanbul’un Fethine Kadar, I**, Ankara 1975.

_____, **Osmanlı Tarihi: İstanbul’un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman’ın Ölümüne Kadar, II**, Ankara 1975.

_____, **Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1937.

UYAR, Mesut, ERICKSON, Edward, **Osmanlı Askeri Tarihi**, İstanbul 2014.

VRYONIS, Speros, **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century**, Berkeley 1971.

YAZGAN, Ali Rıza, **Cenup'ta Türkmen Oymakları**, I-II, Ankara 1993.

YINANÇ, Mükremin, “Akkoyunlular”, **Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu, Siyasal, Sosyal ve Kültürel Tarihine İlişkin Makaleler Antolojisi**, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, Ankara 2002, s. 21-43.

_____, “Akkoyunlular”, **İA**, I, s. 251-270.

YÜCEL, Yaşar, “Fatih’in Trabzon’un Fethi Öncesinde Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu İlişkileri”, **Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu, Siyasal, Sosyal, Kültürel Makaleler Antolojisi**, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, s. 129-144.

WOODS, John, **Akkoyunlular: Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk: 15. Yüzyıl**, terc. Sibel Özbudun, İstanbul 1993.

ZAKRZEWSKI, Daniel, “Terms of Politics And Pastoral Nomadism In Two Works Of Fifteenth-Century Persian Historical Writing”, **Eurasian Studies**, VI, (2011) s. 160-178.

EKLER

DEI COMMENTARII DEL
Viaggio in Persia di M. Caterino Zeno il K.
& delle guerre fatte nell'Imperio Persiano,
dal tempo di Vssuncassano in qua.
LIBRI DVE.
ET DELLO SCOPRIMENTO
dell'Isole Frislanda, Eslanda, Engrouelanda, Esto
rilanda, & Icaria, fatto sotto il Polo Artico, da
due fratelli zeni, M. Nicolò il K. e M. Antonio.
LIBRO VNO.
CON VN DISEGNO PARTICOLARE DI
tutte le dette parte di Tramontana da lor scoperte.
CON GRATIA, ET PRIVILEGIO.

IN VENETIA
Per Francesco Marcolini. M D LVIII.

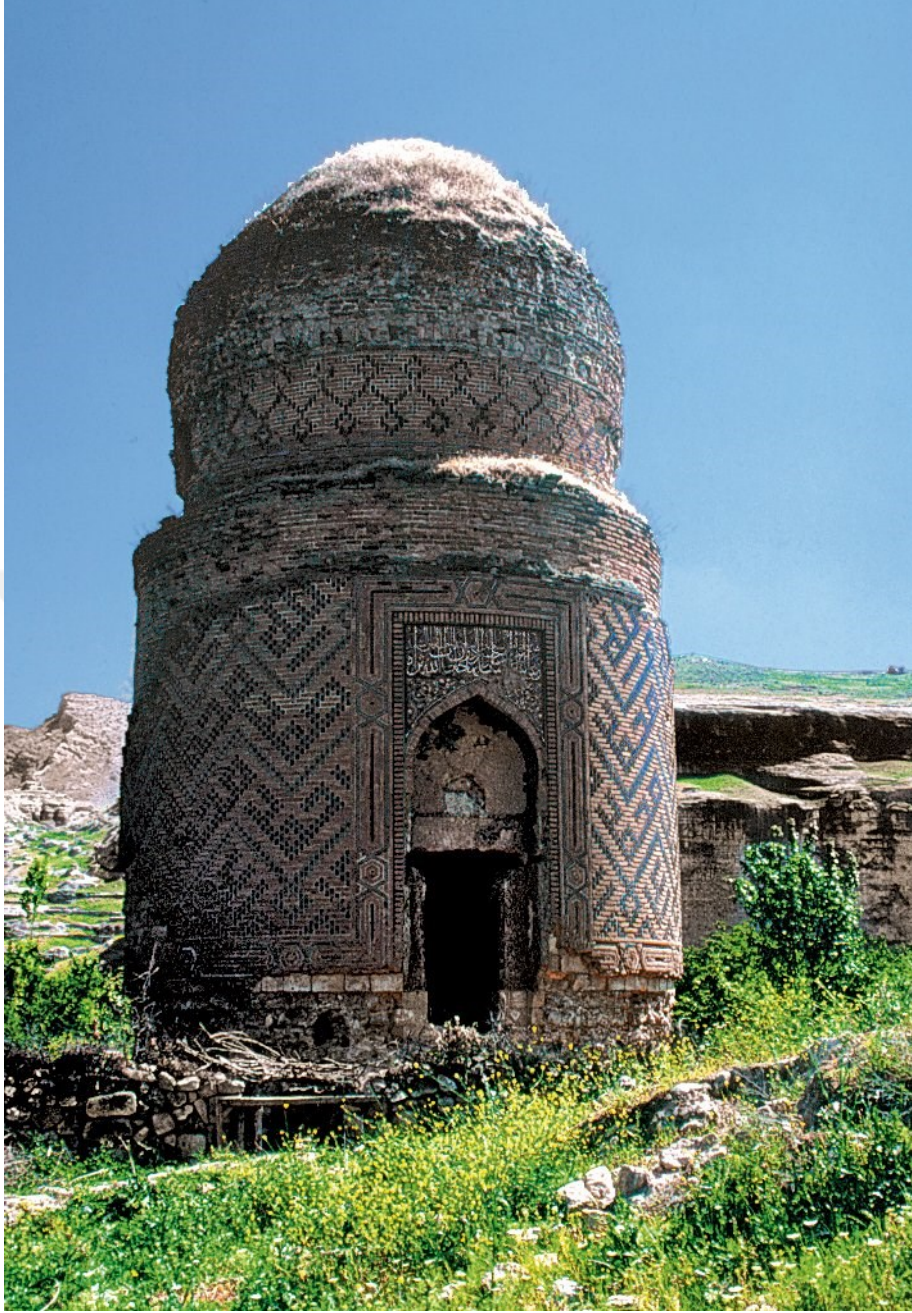
EK 1: Caterino Zeno'nun eserinin de içinde bulunduğu 1558 tarihli bir antolojinin kapađı⁹³⁶.

⁹³⁶ Bu görsel, Google Books'un paylaşımında olan materyallerinden temin edilmiştir. Erişim adresi: https://books.google.com.sg/books?id=2oLNPERQk8IC&printsec=frontcover&dq=Caterino+Zeno&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjH5_SqubLjAhWaiHAKHUG0BU0Q6AEIQzAD. Tarih: 13.07.2019.

EK 2: Uzun Hasan’a ait bir zırh⁹³⁷.

⁹³⁷ “Ekler”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, Ankara 2003, s. 384.

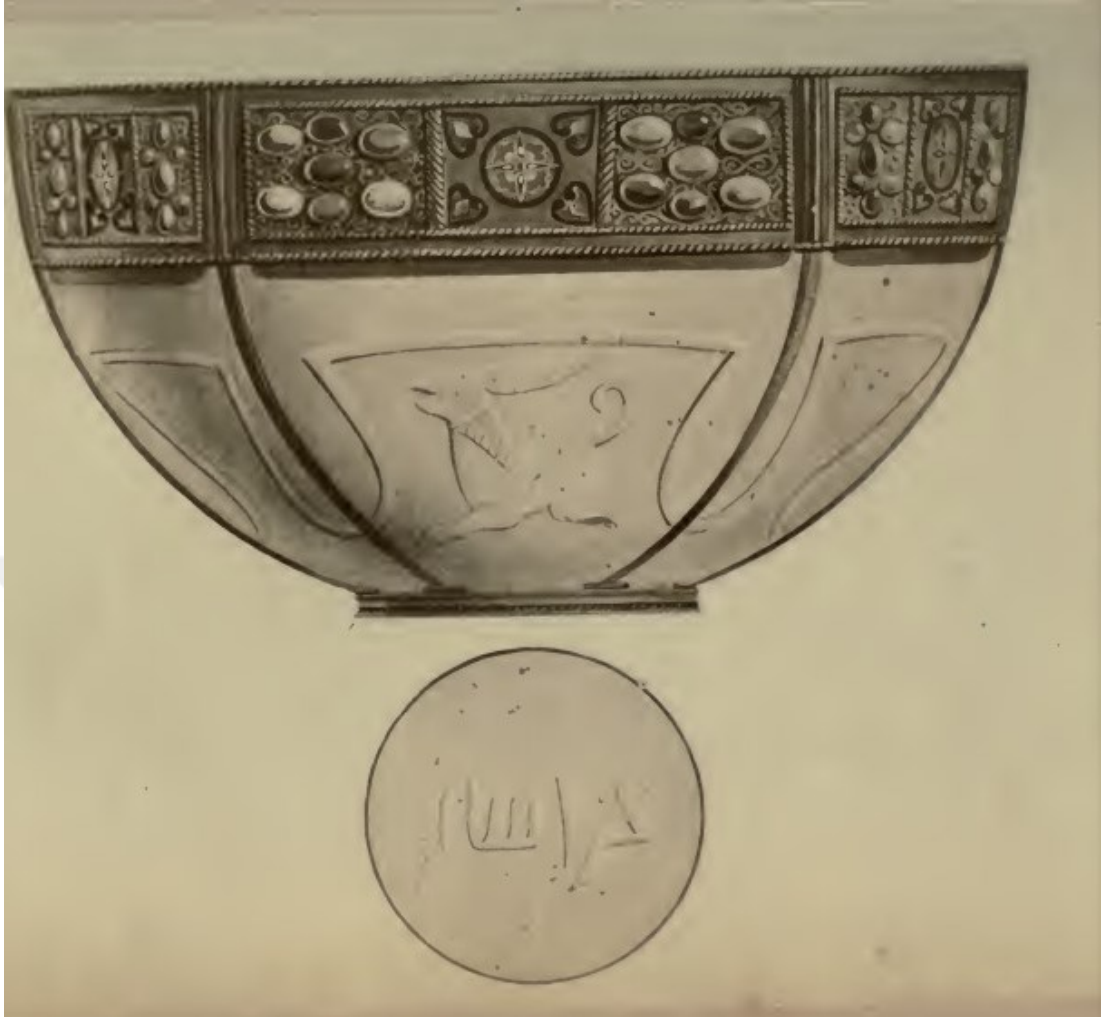
EK 3: Otlukbeli Savaşı’nda hayatını kaybeden Zeynel Mîrzâ için inşa edilmiş türbe, üzerinde Bayındır boyu tamgaları görülebilmektedir⁹³⁸.

⁹³⁸ Abdüsselam Uluçam, “Zeynel Bey Türbesi”, *DİA*, XXIV, s. 364.

Ek 4: 1632 tarihli *Res Turcicae* adlı eserde mevcut, Uzun Hasan için yapılmış bir tasvir⁹³⁹.

⁹³⁹ “Ekler”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed. Necip Aygün Akkoyunlu, Adil Şen, Ankara 2003, s. 383.

Ek 5: Uzun Hasan tarafından 1470 tarihinde Venedik Senatosu'nun başı Cristoforo Moro'ya gönderilmiş tas⁹⁴⁰.

⁹⁴⁰ *La Repubblica di Venezia e la Persia*, per Guiglielmo Berchet, Torino 1865, s. 8.

BİYOĞRAFI

Murat Kaan Yıldız 01.12.1987 tarihinde İstanbul’da doğdu. İlköğretim ve liseyi İstanbul’da tamamdı. 2007 tarihinde İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü’nde lisans eğitimine başladı ve 2011 tarihinde mezun oldu. 2012 tarihinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2013 ve 2014 yılları arasında Università degli Studi di Sassari’de öğrenci değişim programı ile Yüksek Lisans öğrencisi olarak İtalya’da bulundu. Tercümanlık yapmakta olup, İstanbul’da yaşamaktadır. İngilizce ve İtalyanca bilmektedir.